La

Į Kosminio amžiaus aušrą

Tikėjimas ir politika

Enciklika Progressio Populorum

Hitlerio suokalbį su Stalinu prisimenant

Liublino unija

Sovietinis ateizmas Lietuvoje

Poeto kan. Mykolo Vaitkaus 85 m. sukaktis

Lietuvių literatūra svetur

Politiškas Pakštas

Vlado Jurgučio laiškai

TĖVYNĖS SARGAS—GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja—Editor: Domas Jasaitis.

Redakcijos adresas. — Address of Editor: 220 No. Seventh Ave., Mount Vernon, N. Y. 10550, Tel.: (914) 668-0048.

Administracija—Administration: Jonas Jakučionis, 503 Euclid Ave., Brooklyn, N.Y. 11208. Tel. (212) AP 7-6973

Leidžia Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga, Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Centro Komiteto adresas: A. J. Kasulaitis, 894 East 223rd Street, Euclid, Ohio 44123. Tel. (216) 261-4994

Published by the Lithuanian Christian Democratic Union, a member of Christian Democratic International—Nouvelles Equipes International (NEI) and Christian Democratic Union of Centre Europe.

Viršelį piešė Paulius Jurkus

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

J. Aistis, K. Ališauskas, Dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., inž. K. Barūnas, vysk. V. Brizgys, Dr. A. M. Budreckis, Dr. J. Budzeika, St. Dzikas, prof. Dr. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, Dr. J. Girnius, J. Gobis, prof. J. Gravrogkas, A. Gražiūnas, Dr. D. Jasaitis, J. Kairys, A. J. Kasulaitis, kun. J. Kidykas, kun. T. Krištanavičius, S.J., kun. J. Krivickas, Dr. A. Kučas, Dr. O. Labanauskaitė, Dr. V. Litas, St. Lušys, Dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Ig. Malinauskas, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. Dr. J. Meškauskas, K. Mockus, J. Mulokas, Pr. Pauliukonis, V. Peldavičius, L. Prapuolenis, J. Puškorius, prof. Dr. K. Račkauskas, prof. Dr. A. Ramūnas, O. Rancans, S. Rauckinas, Dr. P. V. Raulinaitis, A. Repšys, Dr. A. Sužiedėlis, S. Sužiedėlis, Dr. K. Šidlauskas, Dr. A. Škėrys, P. Spetyla, prel. L. Tulaba, P. Vainauskas, V. Vaitiekūnas, kan. M. Vaitkus, Dr. J. K. Valiūnas, kun. J. Vaškas, M.I.C., Dr. V. Viliamas, kan. V. Zakarauskas, Br. Zumeris, Dr. Kl. Žalalis, O.F.M., J. Žalys, Dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kiti.

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1969 *Įsteigtas 1896* 1 (30)

Į KOSMINIO AMŽIAUS AUŠRĄ

Galimas daiktas, kad erdvėlaivyje, kuris pirmą kartą nusileis ant Mėnulio, bus lietuvio inžinieriaus Algirdo Avižienio suprojektuotas kompiuteris.

Naujienos, kovo 22, 1968

ANTANAS RAMŪNAS

Širdis pašoko iš džiaugsmo tokią nelauktą naujieną paskaičius! Džiaugsmas buvo dvigubas dar sužinojus,[1] jog mūsų šaunūs tautiečiai Lietuvoje gaminasi kompiuterius RŪTA 701. Sužinome, jog elektroninių skaičiavimo mašinų bei kibernetinių išradimų srityje yra pasižymėję šie lietuviai: R. Baltrušaitis, Vyt. Cibulskis, Algis Gaidys, Gražina Kučienė, Kazys Sabaliauskas, Sidabras ir kt.

M. K. Čiurlionis buvo vienas iš tų, kurie kreipė lietuvio žvilgsnį bei dvasios vyzdį nuo mėlynųjų upių, ežerų, arimų ir miškų į laisvąsias erdves, į žvaigždynų, sietynų, zodiakų pasaulius, į okeanų gelmes, į begalines mįslingas visatos platybes.

M. K. Čiurlionis — kosminio amžiaus aušros regėtojas, aiškiaregis ateities nusakytojas, pranašas.[2]

Neatsiliko nuo Čiurlionio ir kitas genialus lietuvis inž. Antanas Gustaitis, vienas iš įžymiųjų moderniosios atsikūrusios Lietuvos asmenybių[3]

Daug nuveikė kūrybingoji Lietuva per labai trumpą savo nepriklausomybės laikotarpį: "O vis dėlto nepriklausomybės laikotarpis . . . pasiliko tautai kaip didis šviesus pragiedrulys. Per tą trumpą 20 metų laikotarpį ūkio, švieti-

[illegible] Vilniaus [illegible]
[illegible] Valstybės Biblioteka

mo, kultūros srity buvo padaryta daugiau pažangos, negu per praėjusius pusantro šimto metų rusų priespaudoje. Ir tas laisvėje įgytas lobis pravers tautai daugel metų dabartinėje naujoje priespaudoje".[4]

Čiurlionis, Gustaitis, Darius - Girėnas, Vaitkus — tai tie, kurie augino lietuviui ir Lietuvai sparnus. Sparnuoteiji lietuviai, sparnuotoji Lietuva! Džiugu, kad ir šiapus Atlanto turime sparnuotosios Lietuvos atstovą bei gyvą simbolį -- prof. Algirdą Avižienį.

Auštantis kosminis amžius turi daug dimensijų ir daug vardų: kosmonautika, okeanautika, ufonautika,[5] ekumenika, kibernetika, elektronika, psichedelika, tragika — ech, ir ko čia nerasi! Vadinamieji modernieji laikai jau pasibaigė. Dabar jau yra prasidėjęs pomoderninis, egzistencinis, apokaliptinis amžius. Auštančio kosminio amžiaus žmogus svirduliuodamas vaikšto ant pačios bedugnės krašto — tarp gėrio ir blogio, tarp neįtikėtinų galimybių — arba kūrybiškai išsiskleisti arba save totališkai sunaikinti.

Kai kurie mokslininkai mano, jog dabar jau nebetoli laikas, kada mūsų planetai teks susidurti su kitų planetų gyventojais, jų technologiniais ir kultūriniais laimėjimais. Hermann Oberth, žymus vokiečių mokslininkas, tarptautinis autoritetas raketų bei erdvių tyrinėjimo srity, štai ką sako: "Šie objektai (UFO) yra sugalvoti ir valdomi labai aukšto laipsnio protingų būtybių. Galimas dalykas, kad jos yra kilusios ne iš mūsų saulės sistemos, gal net ne iš mūsų galaktinio pasaulio".[6] Kiti mano, kad tos skraidančios lėkštės galėtų būti iš Arktikos ar Antarktikos dar neištirtų sričių. Dalis tų lėkščių bene bus JAV ir Sovietų kariniai erdviniai prajovai, bet anaiptol ne visos, nes lėkščių skraidymas buvo žinomas ir praėjusiais šimtmečiais.[7] Vienaip ar kitaip, lėkščių klausimą dengia paslaptis. Jos gali būti karinės, politinės, ūkinės, psichologinės ar dar kitokios.[8]

Pasaulio istorija — žmogaus, tautų ir žmonijos gyvoji mokykla.[9] Daug, labai daug netikėtumų — maloniausių ir nemaloniausių — laukia mūsų kosminiame, egzistenciniame, apokaliptiniame amžiuje.[10] Tokiu atveju geriau teorijoj būti pesimistu, kad praktikoj būtų galima būti optimistu.[11]

Kosminis amžius — iš pagrindų revoliucinis.[12] Brėstančio, viesulais siautėjančio jaunuolio į naujagimio drabužėlius neįvilksi. Tai didelių istorinių bandymų ir didelių istorinių galimybių laikotarpis visiems — krikščionims[13] ir nekrikščionims, tikintiems ir netikintiems.[14]

2. *Lenktynės tarp pedagogikos ir katastrofos*

Our real race with the Soviet Union is in the field of education.

Adm. Rickover

Auštantis kosminis amžius turi vieną ypatingai į akis krintantį bruožą — tai yra pedagoginis amžius. Jau Nietzsche pranašavo, kad visos gyvenimo problemos galop susibėgs į vienui vieną — į ugdymą. Tą pačią mintį išreiškė ir G. H. Wells savo knygoj *Pasaulių karas,*[15] kalbėdamas apie lenktynes tarp ugdymo ir katastrofos.

Tautiniu ir tarptautiniu mastu imant, ugdymui šiandien jau skiriama pirmoji vieta. Tai yra savos rūšies galutinis ginklas (ultimate weapon!). Ginklas pergalei ir išlikimui.

Įdomiausia tai, kad ugdymą bei pedagogiką į pirmąją vietą pastatė ne patys pedagogai, auklėtojai, mokslininkai, bet vadovaujantys atominio bei kosminio amžiaus ekonomistai. Žinoma, pedagogikos čia nereikia maišyti ar tapatinti su didaktika.

Naujausia prasme pedagogika yra ne kas kita, kaip mokslas ir menas iki maksimumo išplėtoti žmogaus, tautų ir žmonijos snūduriuojančius talentus bei kūrybinį potencialą. Taigi viskas čia sukasi apie pilnutinį kūrybiškumo išskleidimą.[16] Iš čia aišku, kad ateity į pedagoginį bei mokyklinį pasaulį galės patekti tik patys kūrybiškiausi asmenys. Nekūrybišką, grynai mechanišką darbą perims kompiuteriai, robotai, mokymo mašinos bei erdvėse lakstą satelitai.[17]

Apie pedagogikos ir ekonomikos sąryšį yra jau prirašyta daug veikalų. Ypatingai įdomių minčių yra šių Europos ekonomistų raštuose: Wilhelm Roepke, Gunnar Myrdal, Fritz Baade, Barbara Ward, John Vaizey, Ludwig Erhard,

Walter Hallstein. Prie jų pridėtinas nuodugnus Edward F. Denison darbas.[18] Švedo ekonomisto Gunnar Myrdal veikalas *Azijos drama*[19] sukrėtė ir Azijos tautas ir Vakarus. Mat, naujame ekonomikos - pedagogikos ryšių nagrinėjime bei naujojo ekonominio mąstymo centre atsistoja ne tiek darbas ir kapitalas, kiek ugdymas, nukreiptas į talentų bei kūrybiškumo išskleidimą, kaip patį svarbiausią visos problemos rišimo faktorių.[20] Visa tai skamba lyg koks perversmas ir pedagoginių ir ekonominių mokslų srityje. Tai didžiausia naujiena po Adam Smith *Wealth of Nations* ir Markso *Kapitalo* paskelbimo. Šitą centrinę ekonominę-pedagoginę auštančio kosminio amžiaus mintį gabiai sučiupo ir prancūzišku polėkiu perdavė Europai, Amerikoms ir visam pasauliui Paryžiaus žurnalo L'Express redaktorius J. J. Servan-Schreiber savo veikale *Le défi américain* — Amerikiečių iššūkis.[21] Knygos mintys europiečius pritrenkė, išaiškindama kur slypi technologinės galybės giliausios šaknys.

Knyga pritrenkė ir Kremliaus galvas (turi sąryšio su Čekoslovakijos įvykiais?). Be to, užpylė šalto vandens kraštutinėms ideologijoms — ir kraštutinei dešinei ir kraštutinei kairei. Servan-Schreiber pataria europiečiams susivienyti, suorganizuoti jungtinę Europą, jeigu jie nori sėkmingai įsijungti į naujo amžiaus pasaulines lenktynes ir jas laimėti.

3. Kaip lietuviams įsijungti į lenktynes?

Jokia tauta po saule nepražus tol, kol jos vaikai tiki į jos ateitį, jos kūrybinę galią, jos misiją pasauly ir tai misijai realizuoti aukoja darbą, jo vaisius ir savo gyvenimą. Gyvoji auka — didžiausia meilės dovana!

Ir mažos tautos gali iškilti ir tapti žmonijos kelrodžiais. Pavyzdys: *Helada* ir *Izraelis*.[22] Atėnai simbolizuoja horizontalinį, Jeruzalė — vertikalinį žmogaus kūrybinės galios kilimą bei skrydį į begalybę.

Lietuvių tautos misiją pasauly trumpai yra nusakęs poetas ir diplomatas Jurgis Baltrušaitis: "Mūsų tautos kūrybinė dvasia gali ypatingai padidinti žmonijos dvasios lobyną, nes ji turi savo didžiąją misiją amžių raidoje".[23]

Mažoms tautoms, taigi ir mums, nemirtingoji Graikija ir nemirtingoji Palestina galėtų ir turėtų būti dvi kelią rodančios žvaigždės ir kūrybinio įkvėpimo versmės. Tai dvi pedagoginės tautos. Yra pagrindo kalbėti apie *Nemirtingąją Lietuvą* ir praeity ir ateity.

Pabaltyje ir toli toli už ribų Europos
Iškils tauta, iškils kaip žydinti oazė:
Nuo Vilniaus iki Klaipėdos - Palangos kopų
Suspindės Lietuva čiurlioniškoj ekstazėj.[24]

Iš aukščiau pasakyto matome, jog pats pagrindinis tautų iškilimo, gerovės ir laimės, lenktyniavimo ir laimėjimo variklis yra *ugdymas*. Todėl aišku, kad ir mums yra atėjęs laikas nukreipti pagrindinį dėmesį ir jėgas į *lietuvio bei lietuvių tautos pedagoginio kelio nagrinėjimą, išaiškinimą ir nužymėjimą.*

Iš esmės imant, pedagoginiai mokslai yra psichologinių ir socialinių mokslų sintezė. Pedagogika ten prasideda, kur psichologija ir sociologija susitinka ir sueina į gyvą sąlytį ir sąveiksmį. Ugdyti, reiškia *išskleisti žmogaus prigimties galių visumą per aplinkos visumą ir, atvirkščiai, paveikti, pakeisti, perkeisti aplinkos visumą per žmogaus prigimties galių visumą.*[25]

Pedagogui nedera "galvoti lazdomis", "lazdų galais", tai yra dairytis išimtinai į dešinę ar išimtinai į kairę, nes juk ir dešinė ir kairė yra dvi koreliatyvios, taigi neperskiriamos jėgos bei tų jėgų sąvokos. Pedagoginis mąstymas nėra ir negali būti *vienmatis.*[26] Pedagoginis mąstymas atsiremia į pagrindines mąstymo koordinatas bei jų sąsają, todėl esmėje yra daugiamatis, daugiavarsis, nes juk ir tikrovė ir pats žmogus yra daugiamačiai, daugialyčiai, daugiavarsiai. Tas pats pasakytina ir apie ideologijas bei politines partijas. Pati tikrovė ir pats žmogaus gyvenimas neįmanomi be įvairumo vienybėje ir be vienybės įvairume.

Pedagogika kreipia dėmesį į žmogų ir aplinką, į asmenį ir visuomenę. Tai yra mokslas ir menas išvystyti žmogaus, tautų ir žmonijos kūrybinį potencialą. Pilnutinis pedagogas yra ir mokslininkas ir menininkas. Subrendęs, visapusiškas, pilnutinis mokslininkas yra tas, kurs laisvai ir savarankiškai sugeba operuoti faktais, idėjomis ir simboliais, analizėm, sintezėm ir hipotezėm, ir savo mąstymą gali

suvesti į vieningą visumą. Hipotezių negalima nuvertinti, nes juk tai yra vienas iš pagrindinių mokslinės kūrybos variklių. Juk Koperniko ir Einšteino mokslas, naujųjų laikų perversmingieji moksliniai atradimai, buvo pristatyti pasauliui kaip hipotezės, gi empyrinis įrodymas atėjo daug vėliau. Nenuvertintini ir simboliai. Visatos sąranga yra parašyta geometrine bei matematine kalba, bet tai juk yra simbolių pasaulis. Kuo kitu, jei ne simboliais remiasi ir kompiuterių kalba bei veikimas? Sakysime, lietuviški *Rūtos* tipo kompiūteriai sugeba išaiškinti 150 simbolių per sekundę.[27]

Išvesti Lietuvą iš istorijos ūkanų į kosminio amžiaus aušrą yra tarsi iškelti nuskendusį Titaniką ar net legendinę Atlantidą iš okeano gelmių. Laimei, Lietuva yra ne tik legendinių gelmių, bet ir ateities saulėtų viršūnių kraštas. Lietuva yra ne tik ledkalnis, kurio tik maža dalelytė matosi viršum amžių marių paviršiaus, bet taip pat ir dangoraižis, atidengiąs kelią skrydžiui į begalines tolybes ir platybes.

Ir praeityje Lietuva yra buvusi vaivorykštės šalis, jungianti rytus ir vakarus, šiaurę ir pietus. Ir ateityje Lietuvai yra lemta būti daugiavarse vaivorykšte, jungiančia vakarus ir rytus, šiaurę ir pietus, gimtąjį kraštą ir išeiviją, praeitį ir ateitį, žmogiškumą ir žmoniškumą, humanizmą ir humanitarizmą, mokslą ir religiją, įsitikrinimą ir įsitikinimą, matomybę ir nematomybę, žemę ir dangų.

Iš istorijos sutemų, iš istorijos ūkanų ateina Lietuva![28] Ir žengia į kosminio amžiaus aušrą!

Darykime, kas galima, kad praskleistume tirštas istorijos miglas ir įsiveržtume į mūsų praeities pačias gelmes.

Darykim, ką galim, kad pažinę savo ir pasaulio praeitį ir dabartį, į kosminio, planetinio ir tarpplanetinio amžiaus aušrą išmoktume įžengti ne kaip sutemų ir tamsos, bet kaip šviesos ir saulės vaikai.

Lietuvybės esmė ir prasmė gali būti išreikšta vienu sakiniu: *įvairumas vienybėje ir vienybė įvairume*. Simbolis: šviesos išsiskleidimas į spektrą, į vaivorykštę ir, atvirkščiai, spektro, vaivorykštės susikaupimas į šviesą. Vienybė visybėje ir, atvirkščiai, visybė vienybėje. Unum ex omnibus, ex omnibus unum.

Vienybė įvairume ir įvairumas vienybėje mums čia išeivijoje ir ten tėvynėje yra gyvybinis išlikimo klausimas.

Aš nuoširdžiai siekiu visų mūsų veiksnių darnaus ir tampraus bendradarbiavimo, nes tai duotų mums daugiausia jėgos sunkioje kovoje. To laukia iš mūsų broliai - sesės okupuotoj Lietuvoj, tai vertina ir laisvųjų kraštų vyriausybės.[29]

Į pilnutinės demokratinės lietuvybės esmę ir prasmę, turinį ir tūrį telpa ir liberalizmas, ir socializmas, ir sveikas nacionalizmas, ir krikščioniškoji demokratija su dviem savo pagrindinėm dimensijom — personalizmu ir pliuralizmu.

Žmogui tauta yra tiltas į žmoniją ir, atvirkščiai, žmonijai yra tiltas į žmogų. Santykis tarp žmogaus, tautos ir žmonijos yra tolygus santykiui tarp celės, organo ir organizmo. Kas naikina vieną iš tų trijų, naikina ir kitus du likusius. Genocidas yra barbariškumas, nusikaltimas prieš žmogų ir prieš žmoniją.

Šiandien ir žmogus, ir tautos, ir visa žmonija veržiasi į naujas buities platybes, ilgisi buities pilnatvės ir begalybės. Egzistencinis amžius — pasaulinės revoliucijos laikotarpis. Mūsų kelias yra tapti ir akademine ir revoliuciniai kūrybiška tauta. Niekas nesulaikys nė žmogaus, nė tautų, nė žmonijos nuo veržimosi į išsilaisvinimą ir buities pilnatvę. Artėja ir Rytų bei Vidurio Europos dekolonizacija ir visokių diktatūrų bei imperializmo galas. Pats Leninas savo paskutiniame testamente yra pasisakęs prieš mažųjų tautų pavergimą ir už jų išlaisvinimą. Karolis Marksas, atrodo, bus gerai įžvelgęs Rusijos grėsmę Europai. Pagaliau, Čekoslovakijos įvykis atvėrė visų akis. Jis palengvins suprasti ir atsitikimą su Lietuva.

Pilnutiniam lietuviško kūrybinio genijaus išsiskleidimui pasauly yra keturios pagrindinės kryptys:

kryptis į visatą ir gamtą;
kryptis į žmogų, asmenį ir asmenybę;
kryptis į bendruomeniškumą: šeima, tauta, profesija ir k.;
kryptis į buities versmes bei viršūnes, į žmogaus egzistencijos problemą.

Kiekviena sritis svarbi, nė viena neapleistina. Visatiškumas, gamtiškumas, gaivalingumas. Žmogiškumas ir žmoniškumas. Gyvastingumas, kūrybiškumas, buities pilnatvė. Kitaip tariant: ekonomija, kultūra, civilizacija, religija. Tai pagrindiniai pedagoginiai keliai į tautą, žmoniją ir į ateities begalinius pasaulius.

IŠNAŠOS

1. Plg. Data Systems News, liepa, 1968. D. Šatas, "Lietuvių mokslininkų dalyvavimas tarptautiniame mokslo judėjime", Metmenys, nr. 14, psl. 181-189.

2. Plg. A. Ramūnas, Iš sutemų į aušrą, Toronto, 1967, p. 419 sq.

3. Vincas Žemaitis, "Aviacijos generolą Antaną Gustaitį prisiminus", Naujienos, kovo 28, 1968.

4. J. Pajaujis, "Vasario 16-ji Vilniuje 1918 m.", Varpas, nr. 8, 1968.

5. Plg. J. Pronskus, "Kažkas aukštybėse mus stebi?", Naujienos, rugp. 5, 1968. Plg. Arthur C. Clarke, Voices from the Sky. Toronto, Longmand, 1966. A. Ramūnas, Op. c. pp. 439-440. Walter Sullivan, We are not alone: The Search for Intelligent Life on Other Worlds, New York, McGraw-Hill, 1964.

6. Plg. F. Edwards, Flying Saucers — Serious Business, N. York, Lyle Stuart, 1966. Hermann Oberth, Man into Space, N. York, Harper, 1957.

7. Plg. Gordon I. R. Lore and Harold H. J. Deneault, Mysteries of the Skies: UFOS in Perspective. New York, Prentice-Hall, 1968. Plg. Wernher von Braun and Frederick Ordway, History of Rocketry and Space Travel. New York, Thomas Y. Crownell, 1967. Nigel Calder, ed., The World in 1984. History of Rocket Technology, Wayne State Univ. Press, 1964. Frederick Ordway, Advances in Space Science and Technology, 9 vol. New York, Academic Press, 1959-1966.

8. Plg. M. Young, UFO: Top Secret, Trident Press, 1966.

9. M. F. Ashley Montagu, Man: His First Two Million Years, New York, Columbia University Press, 1969. E. O. James, From Cave to Cathedral, New York, Praeger, 1965.

10. Plg. J. Ellul, The Technological Society, N. York, Knopf, 1964. Arthur Koestler, The Ghost in the Machine, Agincourt, Ont.: Nelson, Foster and Scott, The Viking Press, 1969.

11. Plg. Nigel Calder, Unless Peace Comes: A Scientific Forecast of new Weapons, Don Mills, Ont., Longmans, 1968. Gladwyn Jebb, Halfway to 1984, New York, Columbia University Press, 1966. Hadley Cantrill, Invasion from Mars, New York, Harper.

12. Plg. Thomas R. Ford, The Revolutionary Theme in Contemporary America, University of Kentucky Press, 1965. C. Lasch, Tre New Radicalism in America: The Intelectual as a Social Type, N. York, Alfred A. Knopf, 1966, R. B. Manikam, Christianity and the Asian Revolution. New York, Friendship Press, 1955.

13. Plg. David Poling, The Last Years of the Church, Doubleday, 1969. Plg. Kenneth Latourette, Christianity in a Revolutionary Age, 5 vls., New York, Harper, 1958-1962.

14. Plg. Cornelio Fabro, **God in Exile: Modern Atheism,** Newman Press, 1967. Daniel and Gabriel Cohn-Bendit, **Obsolete Communism: The Left-Wing Alternative,** N. York, McGraw-Hill, 1969.

15. G. H. Wells, **The War of the Worlds,** Associate Booksellers, 1964.

16. J. J. Servan-Schreiber, **The American Challenge,** New York, Atheneum, 1968.

17. Plg. Antoine Paplauskas Ramūnas, **Le loisir: problème des hommes libres d'aujourd'hui et de demain,** Les Editions de L'Université d'Ottawa, 1964. W. W. Brickman, **Automation, Education and Human Values,** New York, School and Society Books, 1963.

18. W. Roepke, **A Humane Economy,** Chicago, H. Regnery, 1960. Gunnard Myrdal, **Beyond the Welfare State: Economic Planning and Its International Implications,** London, G. Duckwortht, 1960. Tas pats, **An International Economy,** London, Routlege and Kegan Paul, 1956. Barbara Ward, **The Rich Nations and tre Poor Nations,** New York, W. W. Norton, 1962. Ta pati, **Towards the World of Plenty?,** University of Toronto Press, 1964. John Vaizey, **Economics of Education,** N. York, Free Press, 1962 Ludwig Erhard, **Economics of Success.** Walter Hallstein, **United Europe: Challenge and Opportunity,** Harvard University Press, 1962. E. F. Denison, **The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us.** Washington, D. C.: Committee for Economic Development, 1962.

19. Gunnar Myrdal, **An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy,** New York, Harper, 1962. Tas pats, **Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations,** New York, Pantheon Books, 1969.

20. Plg. J. J. Servan-Schreiber, **The American Challenge,** A. Ramūnas, **Iš sutemų į aušrą,** E. P. Torrance, **Talent and Education** ir **Education and the Creative Potential,** University of Minnesota Press, 1960 ir 1963.

21. J. J. Servan-Schreiber, **Le défi américain,** Paris, Denoel, 1964.

22. J. C. Stobart, **The Glory That Was Greece,** London, Sidgwick and Jackson, 1933. Leon Roth, **Jewish Thought as a Factor of Civilization,** Paris, UNESCO, 1954.

23. Jurgis Baltrušaitis, **Poezija,** 1948, psl. 255.

24. Plg. A. Ramūnas, **Iš sutemų į aušrą** ir naujai paruošta spaudai knyga **Nemirtingoji Lietuva.**

25. Plg. A. Ramūnas, **Die Paedagogische Ausstrahlung Oesterreichs,** Wien, Oesterreichischer Bundesverlag, 1961. Tas pats, "Pedagogika", **Lietuvių Enciklopedija.**

26. Plg. Herbert Marcuse, **One Dimensional Man,** Boston, Beacon Press, 1964.

27. Daniel Bell, **The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties,** Free Press, 1960. A. Koyre, **From the Closed World to the Infinite Universe,** N. York, Harper, 1958.

28. Plg. L. Mikšys, **Iš istorijos ūkanų ateina Lietuva.** Naujienos, 1967. Plg. Gedgaudo **Dirvoj** paskelbtą straipsnių seriją Lietuvos praeities klausimais.

29. J. K. Valiūnas, "Žengiant į jubiliejinius metus", **"Tėvynės Sargas", 1967, nr. 1.**

TIKĖJIMAS IR POLITIKA

KUN. VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS, M. I. C.

Čia pateikiamos santraukos ryškesnių politinės teorijos mąstytojų, pasireiškusių po II Vatikano Susirinkimo. Šios pažiūros nėra vieningos nei savo kilme, nei išvadomis. Pasisako ne tik katalikai, bet ir protestantai, ne tik teologai, bet ir filosofai, ne tik tie, kurie daugiau vaidmens skiria religijai politikoje, bet ir tie, kurie mažiau.

Atrodo, kad kiekvienam dirbančiam politinį darbą ar besirūpinančiam savo tautos bei visuomenės geresniu susitvarkymu, šie svarstymai galėtų įkvėpti platesnį požiūrį. Be to, šie svarstymai yra naudingi ir teologiniu požiūriu, nes iš jų aiškėja, kad kai kuriais atžvilgiais Bažnyčios ir religijos supratimas skiriasi nuo to, kurį ikšiol turėjome. Nereikia priminti, kad šių pažiūrų nedera imti kitaip, kaip tik perleidus per rimtą kritikos prizmę.

Šie svarstymai yra paimti iš "Concilium" 36-tojo tomo, pavadinto "Faith and the world of Politics" (Paulist Press, 1968 m.). "Concilium" serija yra tarptautinis leidinys, spausdinamas keliomis kalbomis, bendradarbiaujant įvairių tautų teologams. Šioje apžvalgoje skliausteliuose esą skaičiai reiškia to leidinio puslapius.

Bažnyčia — organizuotos kritikos institucija

Religijos ir politikos santykių klausimus pagrindinai čia svarsto teologas Joannes B. Metz, Muensterio profesorius. Jis yra šio tomo redaktorius. Jis mano, kad Bažnyčios uždavinys pasaulyje yra ne tiek sisteminti visuomeninius mokslus, kiek vaidinti kritiko ir laisvintojo vaidmenį visuomenėje. Ji turėtų pasisakyti prieš tas politines ideologijas, kurios pasišauna atstovauti Bažnyčią politikoje. Ji turėtų išeiti prieš smulkią buržuaziją, kuri dominuoja Bažnyčioje. Kritikos dvasia turėtų pasisakyti ir prieš Bažnyčios taktiką, kai ji kovoja klaidinguose frontuose. Bažnyčia, kaip institucija, turi leistis būti kritikuojama (16-17).

Tačiau Metz nėra šalininkas religijos ir politikos atskyrimo. "Praktinė ir plačiausa prasme politinė mintis turi dalyvauti kiekviename kritiškame teologiniame svarstyme. Taip konkrečiai suprastas protas turės vis daugiau ir daugiau praktiškos įtakos spręsti senai proto ir tikėjimo problemai ir tokiu būdu pateisinti tikėjimą". "Tai pasakius, nėra ko veikti su reakcionierišku tikėjimo ir politikos mišiniu, bet yra labai daug kas veikti išvystant socialines ir politines šio tikėjimo galimybes" (7).

Metz apgailestauja, kad moderni teologija yra pasukusi privatinio tikėjimo supratimo keliu. Krikščioniškasis išganymas nėra privatinis išganymas. Kristaus "Kryžius nestovi nei ekskliuzyvinėje individo privatumoje, nei grynai religinėje egzistencijoje. Jis yra anapus uždaros privatumos ir anapus vien tik religijos. Jis stovi "lauke". Dėl to "krikščioniškoji religija yra suformuota kaip kritinė ir išlaisvinanti viešosios atsakomybės forma" (8).

Kai autorius nori tiksliau aptarti politikos prigimtį, jis savo žvilgsnį nukreipia į Kristaus padarytus amžinuosius arba, kaip jie paprastai vadinami, eschataloginius pažadus. Šie pažadai "nėra nei tolima religinio laukimo tuštuma nei vien tik reguliuojanti norma, bet lemtingas ir išlaisvinantis įsakymas dabarčiai. Jie yra duoti tam, kad būtų veiklūs ir įgyvendintų teisingumą istorinėse aplinkybėse, nes teisybė turi būti įgyvendinta" (9).

"Kryptis į taikos ir teisybės pažadus įvairuoja pagal tai, kaip įvairuoja mūsų istorinė dabartis. Ji kuria naujas nuotaikas ir skatina mus į naujas išlaisvinančias pozicijas atsižvelgiant į tą socialinę aplinką, kurioje mes gyvename". "Dėl to kiekviena eschatologinė teologija, socialinės kritikos teologijos prasme, turi pasidaryti politine teologija" (9).

Bažnyčios kritinė laikysena neturi reikštis kokios tiksliai apribotos socialinės tvarkos skelbimu. Ji turi reikštis kritišku išlaisvinančiu vaidmeniu. "Bažnyčia, aptarta kaip visuomeniškai kritiška institucija, neturi pasidaryti politine ideologija" (17). Jokia partija negali apimti viso kritiško Bažnyčios vaidmens, vadovaujamo amžinųjų pažadų, nepatekdama arba į romantizmą arba į totalizmą.

Kritiškas Bažnyčios nusiteikimas sudaro pagrindinę galimybę jai bendradarbiauti su nekrikščioniškomis grupėmis.

Šis negatyvinis jos bruožas yra pozityviausias jos tarpininkaujančio vaidmens pagrindas. Jeigu mes negalime sutarti su kitais, ką reiškia taika, laisvė ir teisingumas, tai mes lengvai galime sutarti su visais, pasiremdami ilga patirtimi, kad šių dalykų gyvenime trūksta. Taigi neigiama patirtis siūlo pozityvų vienybės pagrindą ne savo pozityviais projektais, bet neigiamybių kritika.

Šitaip suvoktai Bažnyčiai reikia ir atitinkamo žodžio. Ji turi rizikuoti sakyti kai ką provizoriško. Ji turi turėti drąsos kalbėti ne vien absoliutiniais, bet ir atsitiktinais, hipotetiniais terminais. Todėl Bažnyčios išsireiškimo būdai turi būti nuritualinti ir numitologinti (16).

Atstovaudamas tas mintis, autorius yra įsisąmoninęs, kad jis susitinka su dviem priekaištais. Vienas, kad institucinės kritikos terminas yra prieštaravimas pačiam sau, nes jokia institucija nenori būti kritikuojama. Ir antras, istorinė patirtis liudija, kad Bažnyčia nebuvo kritikos institucija. Ji paprastai paskutinė prisijungdavo prie visų revoliucijų.

Ateities vizijos vaidmuo politikoje

Ed. Schillebeeckx, O. P., garsus olandų katekizmo teologas, svarsto klausimą, koks yra mokomojo Bažnyčios autoriteto santykis su politine sritimi. Jis mano, kad bažnytinės vyresnybės pareiškimai politiniais klausimais remiasi ne apreiškimo duomenimis, bet esamo laikotarpio žmonijos visuomeninių santykių analize, kuri gali būti geresnė ir blogesnė.

Autorius nesutinka su liberalizmo atstovaujama pažiūra, "kad krikščionys yra visiškai laisvi politiniuose dalykuose, lyg visiškai nebūtų svarbu ar politiniai reikalai yra vedami pagal krikščioniško apreiškimo reikalavimus ar ne. Dėl tos priežasties krikščionys kovojo vieni su kitais politiniuose konfliktuose" (20). Pasak jo, II Vatikano Susirinkimo konstitucija Bažnyčia moderniame pasaulyje "atsisakė šizofreniškos situacijos, kuri pasaulinį gyvenimą atskiria nuo krikščioniško gyvenimo (20).

Kai Schillebeeckx prieina prie konkrečių politinės praktikos klausimų, jis nėra toks optimistiškas. Jis mano,

kad apreiškimas mums neduoda konkrečios programos politinei veiklai. Todėl, pasak jo, tarp Evangelijos apreiškimo ir konkretaus politinio sprendimo turi įsiterpti koks lemtingas elementas. Tuo ryšininku negali būti nei Šventosios Dvasios veikimas, nei bendrinės dorinės normos. Sumesti visą atsakomybę Šv. Dvasiai reikštų "peržengti neperžengiamą ribą tarp krikščioniškų principų ir daugiaveidės konkrečios situacijos, šaukiantis iš aukščiau pagalbinio paskatinimo, kuris apspręstų pasirinkimą tarp daugelio galimybių" (25). (Kodėl taip negalėtų būti? V. Bgd.). Tuo ryšininku negali būti nė bendriniai doriniai principai, kaip paprasta išvada esamai situacijai.

Kai šios abi galimybės atkrinta, tai tuo ryšininku turi būti koks trečias faktorius, kuris sudarytų išlydį tarp teorijos ir praktikos. Tuo išlydžiu yra ne kas kita, kaip istorinė realybė, neįkainuojama kiekvieno žmogaus vertė su visomis kūninėmis ir socialinėmis pasėkomis. Taigi yra tik viena politinio apsisprendimo norma: asmenys, kuriuos reikia sutikti su meile ir teisingumu. Autorius yra tikras, kad abstrakti norma jam nepasako, ką jis turi daryti šiuo momentu (27).

Dėl to II Vatikano Susirinkimo konstitucija Bažnyčia moderniame pasaulyje skatina mus skaityti laiko ženklus. Deja, šis paskatinimas tikinčiųjų dažnai išgirstamas per vėlai. Tie, kurie klauso dialogo su pasauliu, greičiau suranda sprendimą, gi analitinis ir teologinis mąstymas ateina vėliau. Dėl to autorius pataria Bažnyčiai klausytis "svetimų pranašų", kurie kalba iš esamos pasaulinės situacijos. Bažnyčia su savo generalinių principų formulavimais paprastai pasivėlina ir jais tik užbaigia kurį nors istorinį procesą.

Šiandien mes jau žinome, kad socialinė sistema nėra Dievo kūrinys, bet žmogaus kultūros padaras. Ji yra dorinio žmogaus apsisprendimo ir veikimo padarinys. Šis apsisprendimas ateina ne kaip abstrakčios normos pritaikymas, bet kaip atradimas betarpiškoje situacijoje. Šį kūrybinį sprendimą autorius vadina charizmatiniu (Taigi, reiktų suprasti, paeinančiu iš Šv. Dvasios? V. Bagd.).

Pareiga kurti geresnę ateitį žemėje negali būti visiškai atskiriama nuo pareigos kurti Dievo karalystę. Dėl to II Vatikano konstitucija sako, kad šios dvi sritys yra taip

tampriai viena su kita suaustos, kad geriau susitvarkiusios bendruomenės prisideda prie Dievo karalystės augimo. II Vatikano Susirinkimo tėvai užprotestavo prieš šių sričių radikalų išskyrimą. O Schillebeeckx tuo reikalu eina taip toli, kad jam net patinka drastiška protestanto teologo Tillich mintis, reikalaujanti dar tampresnio šių sričių sujungimo: "Religijos kaip atskiros sąrangos egzistavimas yra pats ryškiausias įrodymas, jog žmonija yra nupuolusio žmogaus būklėje" (20).

Amžinieji Kristaus pažadai skatina kurti geresnę žemišką ateitį (21). Šie eschataloginiai pažadai jau kuria žmonijos istoriją (22). Tikėjimas geresne ateitimi yra politinio apsisprendimo norma. Jei taip, tai kyla klausimas, ar galima dėl jos aukoti žmones esamoje situacijoje? Autorius, remdamasis Kristaus kančia ir prisikėlimu iš mirties, nori į tai atsakyti teigiamai. (Tačiau tai atrodo abejotina ir priešinga anksčiau iškeltam jo principui, kad politinio sprendimo reikšmingasis veiksnys yra dabar gyvenantis žmogus. Pagaliau, už Kristaus mirtį yra atsakingas ne Kristus, bet tie, kurie jį nuteisė. V. Bagd.). Toliau autorius sako, kad jokios istorinės situacijos mes negalime laikyti pažadėtuoju rojumi. Tai, kas jau yra pasiekta, vis dar nėra galutinė žmonijos tobulybė.

Mes neturime bijoti utopijos žodžio. Į ją mus skatina Evangelija, ragindama nugalėti esamus ribotumus (32). Iš tikrųjų, žmonės tiki į tai, kas, žmogiškai kalbant, yra neįmanoma. Pamokslas ant kalno yra tokia utopija.

Praktiškas politinės pažangos variklis yra neigiama žmonių patirtis, jų įsitikinimas, kad "taip toliau negali būti". Tai yra pranašiškas balsas. Ši neigiama patirtis nėra pati viena: ji yra atsirėmusi laimingesnio rytojaus viltimi. Tai yra pranašiškos Bažnyčios funkcijos turinys. Bažnyčią tokiu būdu galima laikyti istorijos sakramentu, nes krikščioniška viltimi atsirėmusi ji kuria istoriją.

(Šia proga galima prisiminti, kad ateitininkija savo kilimo pradžioje visą žvilgsnį buvo nukreipusi ne į praeitį, bet į ateitį. Iš čia ir jos vardas. Jos himne yra ne kudirkiškas "iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia", bet marijono poeto Tilvyčio išreikšta ateities vizija "kas gi ten aukso spindulius beria, ko taip nušvito rytai ateities?" V. Bgd.).

Naujasis Testamentas iš vienos pusės kritikuoja imperatoriaus kultą, iš kitos — stiprina realų valdžios autoritetą. Krikščionis turi būti realus pranašas, "kuris daro visa naują". Autorius neneigia, kad politinių jėgų išbalansavimas tam tikru laikotarpiu gali būti realiu politiniu uždaviniu. (36).

Pagaliau autorius prieina prie klausimo, kokį autoritetą turi mokomojo Bažnyčios veiksnio formulavimai politiniais ir visuomeniniais klausimais. Iš to, ką jis kalbėjo anksčiau, kyla jo pasisakymas, kad šie formulavimai nėra kilę iš "teologinės informacijos", nes kalba apie kintamą tikrovę ir dėl to nėra galiojantys visiems laikams. Jie niekada negali būti absoliučiai galiojantys. "Tačiau jie yra charizmatinio Šv. Dvasios vadovavimo įtakoje, kuri veikia ir pasireiškia visoje bažnytinėje bendruomenėje". Čia reikalas eina ne tiek apie klusnumą mokomajam Bažnyčios autoritetui, kiek apie jos ganytojiškai pranašišką vaidmenį (38).

Politikos filosofijos metodika

Willie Oelmueller, filosofijos profesorius, šiuo metu dekanas Muensterio universitete, yra pasižymėjęs hegelizmo ir marksizmo studijomis. Šiame straipsnyje jis apžvelgia pagrindines moderniosios politikos filosofijos kryptis ir pateikia kai kurių minčių ateičiai. Pagrindines politines filosofijas jis randa tris: marksizmą, egzistencializmą ir pozityvizmą. Tačiau jos visos, pasak jo, šiandien yra priverstos peržiūrėti savo teigimus.

Marksizmas susitinka su vis didėjančiu skilimu
tarp savo ideologijos ir gyvenimo realybės. Jis manė, kad revoliucijos pagalba galės išspręsti visas problemas, tačiau dabar komunistinėje industrinėje valstybėje su revoliucija jis neturi ką veikti. Be to, "marksistinė revoliucijos teorija nebeteikia patikimo pagrindo dorinei ir politinei veiklai" (41). Kyla ir visa eilė kitų problemų, kaip antai mirtis, skriaudos ir nuasmeninimas. Socialistinis pilietis pradeda abejoti senų politinių principų veiksmingumu. Marksizmas dėl to yra verčiamas perdirbti savo premisas.

Panaši būklė yra egzistencijalizmo ir personalizmo lauke. Šios sistemos rėmėsi asmeninio pasirinkimo mintimi,

aš — tu santykiu ir beasmeninių santykių absurdiškumu. Tačiau šios sistemos trūkumai darosi kasdien aiškesni. Keistas dalykas, kad besilaisvindami iš platoniškai krikščioniškos moralės, žmonės ilgisi naujos vertybių tironijos, pvz. N. Hartmano, kuri būtų tokia stipri ir įtikinanti, kaip atmestoji.

Personalizmas visiškai atmetė klasinę asmens sampratą, kuri yra naudojama ne tik teologijoje, bet ir politinėje filosofijoje, gi dorovę padarė visiškai privatiniu dalyku. Tačiau nei personalizmas, nei egzistencializmas nepateikė būdo, kaip suderinti privačią dorovę su moraliai neutralia politika ir jos institucijomis. Gi ši problema yra labai gyva. Egzistencializmas ir personalizmas gali užimti tik neigiamą poziciją toms problemoms ir pareigoms, kurias kelia nauja technologinė ir socialinė politikos tvarka (42).

Neopozityvizmas ir empirizmas nori išaiškinti pasaulį dvejopai. Iš vienos pusės jis stengiasi jį išlaisvinti iš priklausomybės religinėms tradicijoms. Iš kitos — jis formuluoja kai kurias definicijas apie žmogaus elgesį ir jo institucijas. Nuo 19 šimtmečio į religines institucijas jis žiūri kaip į užsilikusią senieną nereikšminguose gyvenimo pakraščiuose. Gyvenimą jis nori suvokti pragmatiškai ir nepriklausomą nuo vertybių. Neopozityvistai nori būti nepriklausomi ir nuo marksizmo teorijų ir nuo buržuazinio piliečio idealų. Jų žvilgsnis yra nukreiptas į mokslą ir realybę. Etika ir estetika jiems yra tas pats. Tačiau definicijos, kurių jie šitokiu keliu prieina, yra tokios plačios, kad nebetinka jokiam pritaikymui. Jomis remiantis negalima nė konkrečių problemų spręsti, nė ką nors kritikuoti. Dabartinėje būklėje neopozityvizmas ir empyrizmas yra verčiami išsiaiškinti savo premisas, kuriomis remiasi jų formulavimai.

Oelmuller sako, kad mes negalime sutikti su perdėtomis pastangomis į žmogaus veiksmus žiūrėti tik kaip į privačius dalykus. Iš kitos gi pusės mes neturime išleisti iš akių, kad žmogus yra laisvės, teisių ir institucijų nešėjas. Daug dėmesio jis dar kreipia į istorijos sudarytą žmogaus gyvenamą situaciją. Kas, nesiskaitydamas su ja, tik totalistiškai kritikuoja ir žadina utopiškas viltis, to politinis idealas pasiliks be pasėkų.

Vieną iš didžiausių problemų šiuo metu sudaro individo ir visuomenės suderinimo klausimas. "Niekada politinės institucijos nebuvo tokios bevardės ir taip mažai gerbiamos", kaip dabar (46). Šiandien žmogus bėga į privačią izoliaciją. Iš kitos gi pusės, nuolat augantis funkcijonalizmas labiausiai kliudo jo izoliacijai ir jau pradeda padaryti žmogų manipuliuojamu daiktu. Jei žmogus pasidarys tik manipuliuojamu daiktu, tai mes einame į visuomenę be istorijos, į "poistorinį žmogų", kaip kai kas sako.

"Praktinės filosofijos uždavinys yra aptarti bendruomenės tikslus, pripažįstamus toje dorovėje, nuo kurios pradedama veikti" (47). Ji gali ir turi pasakyti tai, kas kiekvienam patyrusiam žmogui atrodys teisinga. Yra bendras ne tik Kanto, bet ir Aristotelio principas, kad reikia pradėti veikti nuo esamo dorovės laipsnio, nuo esamų struktūrų, papročių ir institucijų.

Ateities politinė veikla negalės būti ritualinis senų veikimo schemų pakartojimas. Ji negalės būti nė bandymas realizuoti kokią nors metafizinę valstybės idėją, pvz. Platono. Praktinei arba politinei filosofijai Oelmuller siūlo šiuos du apribojimus. Ji negalės kilti iš visuotinės pasaulėžiūros, galiojančios visiems žmonėms. Vietoj to, ji turės kritikuoti totalistines tendencijas. Praktiškai, ši filosofija turės vaidinti cenzoriaus vaidmenį, atsižvelgdama į individo, valstybės ar grupės tikslus. Politinė filosofija turės saugotis nenurodinėti, koks yra žmogaus aukščiausias tikslas. Bet ji gali likti atvira krikščioniškam mokymui (51). Nes juk betikslis žmogaus gyvenimo supratimas yra pavojingas. Jis iškrypsta arba į laimės ieškojimą, kaip romantizme, arba į valdžios siekimą, kaip neoromantizme. Abi šios kryptys, Kanto žodžiais betariant, yra plebėjiškos.

Iš kitos tačiau pusės Oelmueller perspėja praktinę filosofiją, kad ji nevertintų žmonių pagal jų tikslus. Ji turi imti pačius žmones kaip tikslus, o ne kaip priemones. Tai irgi yra Kanto mokslas. Šių laikų teologija, pasak Oelmueller, netenka pasitikėjimo dėl to, kad ji arba susiplaka su kokiu socialiniai politiniu sąjūdžiu arba nekritiškai su juo kovoja. Kritinė filosofija negali nustatyti teologijai ribų, bet ji gali padėti teologijai sukurdama galimybę dialogui ar, jei reikia, diskusijoms (53).

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

Visuomeninių struktūrų atpirkimo klausimas

Šiuo klausimu iš pagrindų yra susprūpinęs Jose-Maria Gonzalez-Ruiz, Šv. Rašto profesorius Salamankos universitete. Savo svarstymus jis pradeda nuo inteligentijos vaidmens mūsų visuomenėje analizės. Nuo viduramžių pabaigos mūsų visuomenėje atsirado keista figūra: intelektualas. Tai yra žmogus ne toks, kaip kiti. Jis yra ekonomiškai atsiskyręs, atsistojęs ant savo "sterilizuotos" platformos, jis skelbia savo mokslą. Po jo katedra vyksta žmonijos santykių drama, bet jis yra aukščiau jos. Jis yra aukščiau persekiojamųjų ir persekiotojų. Iš šios savo aukštumos jis garbina humanistinį privatumą. Jis isteriškai garbsto laikų blogybes. Marksas tokį intelektualą pasmerkė, apkaltinęs jį, kad jis tik pasaulį interpretuoja, bet jo nekeičia.

Šis sterilizuotas intelektualizmas pasireiškė ir teologijoje. Jis per tris paskutinius šimtmečius skelbė "išganymą", atsietą nuo istorinių visuomeninių matavimų. Nuo tada dvasinėje raštijoje galioja šūkis: "išganyk savo sielą". Dvasinio gyvenimo mokslas buvo suvestas į religinį privatumą. Šitokia klaidingai nuvesta teologija paskatino Marksą pavadinti ją "pridėtine struktūra" (56). Vaiduokliška vadinamo krikščioniško dvasingumo sukurta dvasinė nuotaika buvo visiškai abejinga išoriniams svarstymams. Toks dvasinis vadovavimas lygiai gerai tiko ir prispaudėjams ir prispaustiesiems. Evangelijos skelbėjai iš to pasidarė principą: nedaryti skirtumo tarp tikinčiųjų. Evangelija turi tikti prispaudėjams ir prispaustiesiems. Tai atvedė krikščioniškąjį dvasingumą į tam tikrą fariziejiškumą. Gi tie, kurie nesutiko krikščionišką dvasingumą atriboti nuo žemiškųjų reikalų, buvo apkaltinti dvasingumo ar religingumo išdavimu.

Pereidamas prie pozityvių pasisakymų, Gonzalez-Ruiz atkreipia dėmesį į faktą, kad "pasaulis aplink mus yra labiau blogas, negu tai galima išaiškinti suma visų blogumų, padaromų mūsų laike" (56). Tai yra kažkas daugiau negu mūsų laikai. Tai yra gimtoji nuodėmė. Ši tiesa yra paliudyta Šv. Rašte, nors Izraelio religija ir nebuvo padariusi iš jos atitinkamų išvadų.

Mums yra aišku, kad iš praeities ateinančios struktūros yra nuodėmės paliestos. Šio nuodėmės realumo nesu-

prato nė romėnų teisė su savo individualia kalba nė graikiškas geometrinis humanizmas. Kristaus gi atpirkimas yra nukreiptas prieš struktūrinę nuodėmę. "Dėl to pirmutinis pranašiškos ir evangeliškos Bažnyčios uždavinys yra analizuoti pasaulio visuomenines struktūras, kuriose jai tenka gyventi, atpažinti jose nuodėmingus matavimus, kurie jose yra įsiforminę paveldėtos pirminės blogybės dėka" (58).

Tai reiškia, kad tie, "kurie skelbia Evangeliją, turi turėti tam tikrą socialinį, ekonominį ir politinį žvilgsnį. Evangelija negali būti abejinga struktūrinei visuomenės realybei". Ji turi skelbti atpirkimą ir struktūroms. Deja, modernioji istorija turės užregistruoti didžiausią krikščionijos nuodėmę: masinį atsisakymą rūpintis struktūrų atpirkimu (58).

Kristaus skelbiama žinia nesiduoda sutalpinama individualistiniame angeliškame dvasingume. Pilotas legaliai buvo teisus pasmerkdamas pranašą, kuris jam buvo įdomus kaip asmuo. Pilotas suprato, kad jis kėsinasi prieš Romos taiką Artimuose Rytuose. Tiesa, Kristus stengėsi atsiriboti nuo sukilėlių prieš Romos valdžią, vadinamų zelotų. Tačiau aiškėja, kad Jėzus turėjo simpatijų šiems kovotojams, nes jų buvo jo apaštalų tarpe, pvz. Simonas Zelotas. Greičiausiai jiems priklausė ir Jonas su Jokūbu bei Judas Iskarijotas.

Kad apaštalas Povilas nepasireiškė iš pradžios su radikaliomis visuomeninėmis reformomis, tai buvo greičiau taktinis, bet ne principinis krikščionybės bruožas. Evangelija nesiderina su neutralizmu.

Politinės Kristaus sampratos raida

Politinio Kristaus supratimo raidą apžvelgia liuteronas teologas ir moralistas, Hamburgo universiteto profesorius Hans Schmidt. Jis mano, kad Nikėjos visuotinio Bažnyčios susirinkimo 325 m. padaryta Kristaus aptartis įjungė jį perdaug į graikiškosios filosofijos sferą. Nikėjos susirinkimas, aptardamas Kristų kaip Dievą ir žmogų, norėjo pasipriešinti doketizmo bangai, kuri į Kristų žiūrėjo ne kaip į tikrą žmogų, bet kaip į pamėklę. Pripažindamas Kristui eg-

zistenciją pas Tėvą pirm negu jis įsikūnijo, jis palengvino graikų filosofams žiūrėti į Kristų kaip į universalinį protą, buvusį pas Dievą ir vėliau įgavusį konkrečią formą. Pasak Schmidto, ši dogma aptemdė *istorinį* Kristaus asmenį ir jo veiksmus, aprašytus Evangelijose ir ap. darbuose.

Graikų filosofija buvo persunkta mintimi, kad visagalis protas yra viską nuo amžių pramatęs ir nustatęs. Dėl to žmonėms nebereikia rūpintis savo istorine atsakomybe ar analizuoti esamas situacijas bei šiandieninius santykius (74). Ypač savo politikos mokslą šitaip grindo Platonas. Jam politiko ir dorovininko pavyzdį sudarė amatininkas specialistas, kuriam lieka tik techniškai įvykdyti savo uždavinius. Priešingai apie politiko vaidmenį galvojo Aristotelis, kuriam politiko veikla priklausė nuo aplinkybių, kuriose jam tenka reikštis. Dėl to jo sprendimų negalima iš anksto nei pramatyti nei pasiūlyti (75).

Nikėjos santarybos suvoktas Kristus atsistojo kaip Romos imperijos tęsėjas ir jos perkeitėjas. Nes ir Roma save suvokė taip, kad jos politika yra sandermėje su teisingais visatos planais. Tokiu būdu vietoj "Pax Romana" atėjo "Pax Christi".

Antroje trečio šimtmečio pusėje lotyniškai kalbančioje krikščionijoje sukilo viltis, kad Dievas tuoj įkurs savo šventąjį miestą ir sudarys naują centrą pačioje Romoje. Tačiau vietoj išvidinės transformacijos, kuriai ano meto teologija nebuvo dar pribrendusi, atėjo Konstantinas Didysis ir pakvietė krikščioniją jo imperijoje vaidinti tą vaidmenį, kurį senojoje Romoje vaidino valstybinė religija (80). Nuo tada pradėjo būti priskiriami Kristui žemiško politinio valdovo bruožai. Jis nebebuvo guodėjas prispaustųjų, bet valdytojas, įstatymdavys ir triumfuojančios Bažnyčios teisėjas (81). Tačiau šita Euzebijaus suformuluota Kristaus samprata greitai sudužo. Nuo 4 šimtmečio Kristus atsiskyrė nuo politinio mesijanizmo, nors jo politiniai titulai pasiliko iki šiai dienai. "Net iki šiai dienai šis politinis Kristaus veidas yra aptemdęs mūsų politinės srities ir civilinės atsakomybės vertinimą, kurį Jėzus išgyveno net iki mirties grėsmės" (81).

Senoviška Kristaus imperatoriaus samprata vadovavo pagrindiniams Viduramžių sąjūdžiams, persiėmusiems escha-

taloginėmis viltimis. Ji vadovavo ir baptistų sąjūdžiui bei daugeliui moderniųjų revoliucijų. Tačiau šios imperijos idėjos, kartu su revoliucine amžinos laimės vizija, kaip tik kliudo suprasti teisingą revoliucinį Kristaus vaidmenį pasaulyje. Jos kliudo mums prieiti prie pasaulio su meile ir suvokti veiklią laisvę. Laiške Pilypiečiams skaitome Povilo raginimą: "kad jūsų meilė labiau gausėtų žinojimu ir visokiu išmanymu, kad jūs brangintumėte geresnius dalykus..." (1, 9). Arba jo žodžiai Galatams: "Jūs, broliai, esate pašaukti į laisvę, tik ta laisve neduokite progos kūnui, verčiau tarnaukite meile vieni kitiems" (5, 13).

19 šimtmety imperatoriškai suvokiamas Kristus buvo įtariamas nacionalizmu ir kai kuriomis Bažnyčios ir valstybės santykių teorijomis. Augant vidurinės klasės įtakai, šis Kristaus vaizdas darėsi vis mažiau ir mažiau iškalbingas naujose socialinėse sąlygose. Tačiau Bažnyčioje būta ir reakcijos prieš tai. Jas atstovavo augustinijoniškas ir pranciškoniškas pietizmas. Jų Kristaus sekimas eina kartu su atsitraukimu iš pasaulio. Jiems Kristaus sekimas buvo tik kelias į amžinybę. Gerai, kad jie visiškai nepasuko kontemplacijos pusėn ir tokiu būdu išvengė duobės. Tačiau jie nesudarė pakankamo pagrindo suprasti Kristaus vaidmeniui pasaulyje. (Prisimintina, kad augustinijoniškąją tradiciją naujais amžiais atstovauja liuteranizmas, nes Liuteris kilo iš augustinijoniško pamaldumo. V. Bgd.).

Schmidt mano, kad dogmatiškai ir imperatoriškai suprastas Kristus tebemeta savo šešėlį politinėms diskusijoms. Jis kaip koks nuolat kartojamas fetišas kliudo tinkamai suvokti Bažnyčios ir valstybės santykius. Vietoj to, autorius siūlo suvokti Kristų labiau kaip laike pasireiškusią apraišką. "Apreiškimas, pasireiškęs Kristaus žodžiuose ir darbuose, nėra mūsų įvesdinimas *į tiesą, atskirtą nuo laiko matavimo*" (84). Iš to seka pamoka, kad "žemiškąją savo egzistenciją mes, gyvendami pasaulyje kartu su kitais žmonėmis, turime imti rimtai, kaip Dievo planą ir jo valią. Pastebėję šį paprastą faktą, mes esame pasiekę grįžtamąjį tašką klausime tarp krikščioniško tikėjimo ir atsakingo gyvenimo pasaulyje. Tai nėra klausimas kokio vieno dieviškai politiško požiūrio pastatymo... Pasauliui dabar reikia, kad "Bažnyčia vėl atkreiptų tinkamą dėmesį į socialines ir politines implikacijas Kristaus misijoje pasaulyje" (84).

Politika ir religija po II Vatikano Susirinkimo

Du liuveniškiai autoriai, Francois Houtart ir Francois Hambye, sudėtiniame straipsnyje svarsto klausimą, kaip religijos ir politikos santykis stovi po II Vatikano Susirinkimo. Prieš pradėdami svarstyti šį klausimą, jie paaiškina, kaip jie supranta ideologijos sąvoką. Jiems ideologija susideda iš trijų dalykų. Tai yra santrauka praeities, interpretacija dabarties ir pranašavimas ateities (86). Jie sutinka, kad ideologija yra reikalinga, kad visuomenė išliktų. Tačiau ideologija jiems nereiškia absoliučios tiesos. Ideologija turi išlaikyti savo provizorinį pobūdį. Dėl to ideologija nėra absoliutus tiesos mastas.

Kaip krikščionybė stovi šitaip suprastos ideologijos atžvilgiu? Autorių atsakymas būtų, kad tikėjimas stovi nuošaliai ideologijos, tačiau tikintis žmogus veikia kaip kritikas ir kaip pranašas. Iš to seka trys pasėkos. 1. Joks žmogus, jokia organizacija ar įstaiga, religinės neišskiriant, negali identifikuotis su tiesa. 2. Vietoj istorinio determinizmo turi atsistoti pranašas, skelbiąs žmogiškąją viltį ir pasiimąs už ją visą atsakomybę. 3. Pranašas, gaminąs ideologiją konkrečioje situacijoje, reiškiasi kaip kritikas ir pats turi sutikti būti kritikuojamas.

Šitaip išdėstę savo filosofinius pagrindus, autoriai žvelgia į II Vatikano Susirinkimo formulavimus ir čia randa nemaža trūkumų. Šie formulavimai yra radę savo vietą Pastoracinėje konstitucijoje apie Bažnyčią moderniame pasaulyje (Vidaus ir tarptautinės politikos klausimai ten yra svarstomi nuo 73-93 paragrafo. V. Bgd.). Pastoracinė konstitucija apie Bažnyčią pasižymi klaidingu optimizmu. Esamoje visuomeninėje raidoje ji mato tik pozityvius bruožus. Autoriai apgailestauja, kad nuodėmės sąvoka krikščionijoje yra per daug suteologinta ir netekusi savo egzistencinio supratimo (91).

Tai atsitiko dėl dviejų priežasčių. Pirmoji yra krikščionių mažavertiškumo kompleksas, kuris kliudė jiems atviromis akimis pažvelgti į socialinius reiškinius ir susidomėti tokiu plataus mąsto reiškiniu, kaip klasių kova. Tai nereiškia, kad klasių kova turi raktą žmonių socialinėms problemoms išspręsti, bet tai reiškia, kad nekreipiant dė-

mesio į šį reiškinį žmonių brolybės idėja neatsistojo ant gero įgyvendinimo kelio ir žmogaus žmogui pavergimo faktas nesusilaukė atitinkamo pasmerkimo.

Kita priežastis, kad nuodėmės sąvoka pasiliko tik teologinėje srityje, yra perdėtas Dievo Apvaizdos sąvokos išplėtimas, greičiau jos iškreipimas, paverčiant ją visagale žmogaus globėja. Dėl to žmogui nelieka nieko daugiau, kaip tik klusniai priimti istorijos lėmimus. Nieko nesakoma apie žmogaus atsakomybę kurti istoriją. Žmogui lieka tik istorijos įvykius priimti arba juos atmesti. Todėl susikuria toks tikinčiojo tipas, kuris niekaip kitaip nereaguoja į blogus įvykius, kaip tik kaltina už juos kitus (92). Tikintis žmogus šios atsakomybės akivaizdoje pasilieka vienišas, be visuomeninės pagalbos. Krikščioniškoji teologija šiuo klausimu tyli. Ir jos pozicija, iš tikrųjų, yra dviprasmiška.

Norint sėkmingai analizuoti visuomeninius faktus, reikia neišvengiamai pripažinti jų idėjinį pobūdį. Tačiau taip pat reikia turėti prieš akis ir tai, kad tas idėjinis turinys yra kintamas ir diskutuotinas. Keitimasis yra esminis ideologijos bruožas. Antrasis Vatikano Susirinkimas, neįvertinęs šių dviejų veiksnių realumo, pasilieka šalia tikro socialinės ir ekonominės realybės supratimo. Tą patį priekaištą autoriai daro ir Jono XXIII enciklikai "Mater et Magistra". "Neimdamas dėmesin prieštaraujančio kai kurių siekiamų uždavinių pobūdžio, kiekvienas yra pasmerktas arba nepasisekimui, arba įklimpimui vien tik pareiškimuose, kurie paprastai tuo labiau branginami, juo aiškiau žinoma, kad neįvykdomi" (93). Nekreipiant dėmesio į priklausomybę, esančią tarp siekiamų tikslų ir faktiškų galimybių, viskas paskęsta techninėse kliūtyse. Kai II Vatikano Susirinkimo išleistos konstitucijos pareiškimai nenumato priemonių jiems įgyvendinti, viskas pasilieka priklausoma tik nuo individualaus piliečio dorybės.

Religijos ir politikos santykių problema telpa religijos ir dorovės santykių srityje. Abi problemos turi tą pačią sunkenybę, būtent, kaip rasti realų kriterijų, kuris nebūtų nė esamoje situacijoje persirengęs absoliutizmas, nė dominuojančios klasės moralinė norma (94).

Tačiau autoriai mato pavojų ir beplintančiame religiniame individualizme. Kai religija neturi absoliučiai ga-

liojančio pobūdžio kasdienos gyvenime, ji pasidaro laisvos rinkos prekė su visomis laisvos rinkos pasekmėmis. Tada ją kiekvienas gali priimti ar atmesti, žiūrint jos patrauklumo. Tada čia pradeda veikti grupinės varžybos ir keitimas tiesų pagal vartotojų reikalavimus. Tokiu būdu religinė prekyvietė veda į religinį pluralizmą (95).

"Mes turime sakyti, kad yra Naujojo Testamento etika. Mes turime tęsti toliau Šv. Rašto studijas, ieškodami dieviškų principų, kurie įgalintų išvesti iš jų pasaulietiškus principus". Iš kitos pusės, mes turime neišleisti iš akių, kad "einant eschataloginiu principu tikėjimas yra transcendentinė realybė, kuri kaip tokia negamina moralinių normų sistemos" (95).

"Bet tie, kurie jas (normas) pritaiko ir tie, kurie jas išgyvena, turi neišleisti iš akių jų netobulumo ir netikrumo pobūdžio. Tai kaip tik yra tikėjimo uždavinys" (96).

Principų pritaikyme didelį vaidmenį vaidina tikslieji mokslai. "Tačiau tai nereiškia, kad techniniai mokslai, kurie tarnauja praktiniams sprendimams, turi būti suvokti tik savo laikiniame pobūdyje" (95). Taip darant, nė dorovė nė politika nebūtų evangeliška.

Iš Evangelijos lengvai galima išskaityti vieną principą: labiausiai rūpintis nuskriaustais. Krikščioniškos bendruomenės uždavinys turėtų būti tą reikalavimą paversti realių galimybių kalba.

II Vatikano Susirinkimas tik išryškino, kad tarp religijos ir politikos, tarp Bažnyčios ir autoriteto tebeviešpatauja esminis susimaišymas. Tikėjimo uždavinys būtų nesusivesti į grupių kovą, siekiant save apginti ar dominuoti (96).

Neigiama graikų filosofijos įtaka krikščionijai

Leslie Dewart, filosofas iš Toronto mano, kad graikiškos sąvokos, pasisavintos pirminės krikščionybės ir ligi šiol tebelaikomos, yra sumažinusios Bažnyčios vaidmenį politiniame gyvenime. Viena tų sąvokų, kuri labiausiai paraližuoja krikščionijos politinę veiklą, yra likimo sąvoka. Jos įtakoje krikščionis viską suvokia kaip iš aukščiau apspręs-

tą dalyką ir tokiu būdu praranda atsakomybės, laisvės ir veikimo iniciatyvą.

"Jeigu mes sugebėtume, sakykime, atsikratyti helenistiško tikėjimo, kuris įvairiais keliais įperša mums mintį, jog viską reguliuojanti likimo realybė veikia per mus, mes nesistengtume dorinius principus perdirbinėti pagal mūsų gerbūvio ir politinės laikysenos reikalavimus, nes tada mes būtume atsikratę prielaidos, kad mūsų elgsena atitinka nustatytam planui, normai ar dieviškam sprendimui, padarytam nuo amžių. Radikali žmogaus laisvė talpina savyje atsakomybę už viską, ką jis kūrybiškai daro individualiai ar kolektyviai. Jei mes tokiu būdu atmestume kiekvieną individualistinę laikyseną, kiekvieną helenistinį laiko supratimą ir visokį tikėjimą likimu, tai lengvai *negalėtume išvengti* pagrindinės ir revoliucinės politinės Evangelijos tiesos, kad žmogus individualiai ir kolektyviai yra atsakingas už istorijos išeitį" (107).

Leslie Dewart yra įsitikinęs, kad krikščionybė yra revoliucinė religija su politiniais atspindžiais (97). Politinis krikščionybės bruožas jam labai aiškus. "Pačiame krikščionijos prasidėjimo centre glūdi politinė reikšmė ir nėra atsitiktinis dalykas, kad Kristus buvo politinės kontroversijos objektas ir apkaltintas politiniais nusikaltimais". Pati mesijo sąvoka yra politinė sąvoka. Dėl to negalima sakyti, kad "politinės pareigos neturi religinės prasmės, ar atvirkščiai" (98).

Politinį ir revoliucinį Kristaus pobūdį sušvelnino dualistinė filosofija. Kai šiandien teologai aiškinasi, ką reiškia Kristaus pasakymas: atiduokite ciesoriui, kas ciesoriaus ir Dievui, kas Dievo, tai jie išsiaiškina tai religijos ir politikos atskyrimo prasme. Bet norint teisingai suprasti šį pasakymą, reikia jį aiškintis išeinant iš visos Evangelijos dvasios. Kristaus Evangelijos tikslas buvo maištingas. Jis norėjo savo klausytojams atidengti naują perspektyvą. Jo tikslas buvo pažadinti atsakomybę istorijai. Jis pasakė, kad taip, kaip žmonės stovi vienas kito atžvilgiu, taip jie stovi Dievo akivaizdoje. Dėl to tą pasakymą reikia aiškintis meilės įstatymo šviesoje. Jis tada reiškia, kad "mes negalime atiduoti Dievui, kas yra Dievo, jeigu neatiduodame žmogui, kas yra žmogaus". — "Dangaus karalystė negali ateiti tol, kol žmogaus istorija nėra išsipildžiusi" (100).

Krikščioniškoji revoliucija yra nusikreipusi ne tiek prieš žmonių institucijas, kiek prieš jų pagrinde esančią galvoseną. Dėl to apaštalas Povilas nesiekė vergijos panaikinimo, tik griovė tuos pagrindus, kuriais ji rėmėsi. Mark sistai prikiša Povilui, sakydami, kad geriau yra sunaikinti vergiją anksčiau negu vėliau. Tačiau šiai galvosenai trūksta vienos svarbios realybės supratimo, būtent, istorinės perspektyvos. Šiandien visiems lengva kalbėti apie vergijos nedorumą, nes tai yra pasidarę aišku ilgo krikščioniško mokymo dėka, kuris remiasi Evangelija. Kristus išlaisvino vergų savininko sąžinę, kurios dėka vergija šiandien atrodo pasibaisėtinu dalyku.

Grįždamas prie marksizmo L. Dewart pastebi, kad marksizmas ir kitos politinio humanizmo formos, kilusios paskutiniais dviem šimtmečiais, "skriaudžia pačios save, nesugebėdamos savęs suvokti istorinėje perspektyvoje, būtent, krikščioniško tikėjimo istorinio sąjūdžio viduje, einančio žmogaus išlaisvinimo kryptimi" (102). Kodėl Povilas nepasisakė prieš vergiją ir kodėl Prancūzų revoliucija neįvyko anksčiau, priežastis yra ta pati: dar nebuvo subrendusi žmogaus politinio persiorientavimo mintis. Marksizmo niekad nebūtų buvę, jei nebūtų buvę krikščioniškojo įkvėpimo, kuris atnešė politinio persiorientavimo mintį (102).

Tačiau krikščionijoje reiškiasi revoliucijai priešingų jėgų. Juk paradoksiška, kad revoliucinės religijos Bažnyčia istorijos bėgyje dažnai buvo reakcinės kontrarevoliucijos pusėje. Šio reiškinio esančios dvi priežastys. Pirmoji — labai stipri Vakarų Bažnyčios savisąmonė. Antroji — krikščionijos pasisavintos graikiško mąstymo formos. Graikiškoji filosofija, pasak autoriaus, ne visai tinka krikščioniškai religijai. Ji neturi galimybės gerai išspręsti individo ir visuomenės įtampos. Taip pat krikščionijai netinka ir Graikijos istorijos samprata. Graikiškai minčiai istorija yra tik Dievo kūrinys. Tuo tarpu krikščionišku istorijos supratimu ji turėtų būti žmogaus kūrinys. kuriamas su Dievo pagelba. Taip pat graikiškas laiko supratimas netinka krikščionybei. Jis yra nesuderinamas su vilties dorybe. Graikiškas laikas stovi kaip priešingybė amžinybei. Tuo tarpu krikščioniškas laiko supratimas turėtų būti toks: laikas, kaip dabartis, stovinti prieš ateitį. Kai visas dėmesys yra nukreipiamas į am-

žinybę, suvoktą graikišku būdu, tai šis gyvenimas pasidaro tik ašarų pakalnė. Žmogaus laikysena jame yra tik pasyvi rezignacija, o ne mesijinis kūrybingumas, inicijatyva ir atsakomybė (106).

Šių nemalonių pasėkų būtų išvengta, jei nebūtų pasisavinta graikiška tiesos sąvoka (107), kuri yra iš dvasių pasaulio žemėn nukritusi idėja. Mes turime liautis dirbti kaip lašai laike, ir pradėti tvarkyti istorijos tėkmę sąmoningais ir atsakingais savo sprendimais (108).

Revoliucijos filosofija

Giulio Girardi, salezietis, gimęs Kaire, metafizikos profesorius saleziečių universitete Romoje ir ateizmo enciklopedijos redaktorius, prikiša filosofams, kad jie dar nesusidomėjo klausimu, kas yra revoliucija, kai tuo tarpu teologai jau tuo klausimu domisi. Jis nori žvelgti į revoliucijos apraišką ne jos šiandieninio aktualumo požiūriu, bet esminiu požiūriu, stengdamasis pažinti, kas ji yra apskritai žmonijos problematikoje. Revoliucijos pilnai negalima pažinti žvelgiant į ją siaurai tik viename ar kitame gyvenimo sektoriuje. Ji talpina savyje visuotinę pasaulio, gyvenimo ir istorijos viziją. Konfliktas tarp revoliucijos ir religijos nėra vien faktinis reiškinys. Revoliucija yra konflikte su tam tikra religijos filosofija, su kuria krikščionybė yra susijusi ateistinių revoliucijonierių galvosenoje. Tiesa, ši religijos filosofija nėra labai gili religijos samprata, tačiau negalima neigti, kad ji nieko bendro neturi su krikščionijos istoriniu keliu.

Iš kitos pusės Giulio Girardi atkreipia dėmesį į tai, kad revoliucijonierių ateizmas nėra paprastas Dievo neigimas. Jis yra įvilktas į tam tikrą teigimų sistemą, kuri sudaro pagrindą Dievo atmetimui. "Ateizmo negalima suprasti kitaip, kaip kartu su pastanga sukurti vertybių sistemą, kurioje, ateisto akimis žiūrint, Dievo atmetimas turi savo pateisinimą" (109).

Revoliuciją paprasčiausiai galima aptarti kaip staigų valdžios ir politikos pakeitimą. Šis pakeitimas turi ryšio su nauja filosofine mintimi. Šalia to, kai kurie įvykiai revoliucijoje įgyja vadovaujančio simbolio reikšmę. Tačiau, gi-

liau žvelgiant, revoliucija yra žmogaus iniciatyvos apraiška istorijoje. "Didieji Vakarų protai, kaip Fichté, Hegelis ir Marksas į Prancūzų revoliuciją pažvelgė kaip į įvykį, kuriantį naują erą, kuriame žmogus imasi iniciatyvos istorijoje" (109).

Ne visos revoliucijos yra ateistinės. Ateizmo ryšys su revoliucija gal būt yra tik faktinis; dėl to revoliuciją greičiau tenka laikyti antiklerikaline, negu ateistine. Tačiau taip lengvai su šiuo klausimu autorius nenori susitvarkyti. Jis norėtų išsiaiškinti, kaip giliai iš tikrųjų revoliucija yra ateistinis reiškinys. Norėdamas rasti atsakymą į šį klausimą, Girardi žvelgia į revoliuciją kaip į ketveriopą konfliktą. Ji yra konfliktas su praeitimi; ji yra Dievo ir žmogaus iniciatyvos konfliktas; ji yra istorinės statikos ir dinamikos konfliktas; ji yra realaus žmogaus konfliktas su žmogumi, suvoktu tik kaip dvasine būtybe.

Pirmiausiai revoliucija yra ateities konfliktas su praeitimi. Revoliucija iš esmės tiki į progresą. Ji tiki į gerėjimo galimybę. Ta prasme ji yra moralinė. Graikišką atgailos žodį "metanoia", kaip vertybių perversmą, revoliucija supranta ne asmenine, bet bendruomenine prasme. Revoliucionieriui aukso amžius yra ne praeityje, bet ateityje. Revoliucija tačiau yra susijusi su rizika (113).

Religingas žmogus, atrodo, yra konflikte su revoliuciniu idealu. Jis tiki į transcendentinę ateitį su amžinuoju gyvenimu. Laikinė tvarka jam neturi vertybės savyje. Tuo tarpu revoliucionierius tiki naujos žemės galimybe. Su gimtosios nuodėmės mokslu tikintis žmogus turi politinės, ekonominės ir socialinės netvarkos pateisinimą. Dėl to naujo humanizmo kūrimas jam atrodo utopiškas dalykas, be reikalo jį atitraukiantis nuo rūpesčio amžinąja buveine (114).

Antra, revoliucijoje įvyksta Dievo ir žmogaus iniciatyvos konfliktas. Žmogaus didybė glūdi ne jo pagarboje esamai tvarkai, bet jo sugebėjime ją keisti. Blogio problemos sprendimas glūdi ne jo "pateisinime", kaip kalba teologai, bet jo nugalėjime, veikiant kad jis išnyktų. Šitaip žvelgiant, žmogus pasidaro tam tikra prasme savo paties priežastis, savo tikrovės, savo likimo kūrėjas. Dėl to galima bandyti žmogų aptarti revoliuciniu gyvuliu. Revoliucinė veikla tokiu būdu išvirsta klasikiniu konfliktu tarp

dieviškos ir žmogiškos veiklos. Jei Dievas yra žmonijos istorijos autorius, tai žmogus juo negali būti. Jam tenka tada tik prisitaikinti prie pasaulio, bet ne jį statyti. Pagrindinė religingo žmogaus laikysena yra ne iniciatyva, bet klusnumas. Religingas žmogus, suvokdamas blogį kaip bausmę už nuodėmę, prašo jį užskaityti kaip atgailą. Dėl to į socialinę nelygybę jis nežiūri kaip į blogį, kurį reikia nugalėti. Noras imtis istorijoje iniciatyvos būtų lygus Dievo nuvertinimui.

(Nebūtinai. Juk antgamtinėje srityje, einant krikščioniška galvosena, žmogus yra savo laimės kūrėjas, būtent — amžinosios. Krikščioniškas pamaldumas labai stipriai pabrėžia, kad žmogus negali būti išganytas be savo pastangų. Taigi jo amžinybė priklauso nuo jo darbų. Žmogus kuria savo amžinąją laimę Dievo nenuversdamas, nė jo reikšmės nesumažindamas. Dėl to, jeigu žmogus imtųsi tokiu pat uolumu kurti ir gerinti visuomeninę ateitį, tai šitai nebūtinai turi reikšti Dievo nuvertinimą. V. Bgd.).

Trečias konfliktas glūdi tame, kad revoliucionierius suvokia pasaulį ne kaip statinį, bet kaip judantį tobulinamą dalyką. Visuomeniniai nelygumai jokiu būdu neseka iš dalykų esmės. Žmogaus evoliucija atitinka pasaulio evoliucijai. Judesys eina į tai, ko niekada nebuvo ir kas yra visiškai nauja. Socialinė ir ekonominė tvarka neturi savyje nieko švento ta prasme, kad negalėtų būti pakeista. Tačiau reikia pripažinti, kad revoliucijos atsisakymas praeities niekada nėra totalinis. Daug kas iš praeities vis pasilieka.

Ketvirtas revoliucijos konfliktas glūdi pačiame žmogaus supratime. Revoliucinio "materializmo" nereikia imti kitaip, kaip svetimženkliuose, nes jis skiriasi nuo to, ką šis žodis reiškia populiarioje kalboje. Šis "materializmas" nenori žmogaus suredukuoti į gyvulio būklę. Jis nenori padaryti žmogų išoriškai apspręstu. Bet kadangi ekonominės ir politinės aplinkybės vaidina pagrindinį vaidmenį pasaulio blogybėse, revoliucija jas puola. Bet revoliucijos idealo negalima suvesti vien į paprastą žmogaus gerovės siekimą. "Dėl to dorovė yra giliai įleidusi šaknis revoliucijon" (120).

"Šis materializmas yra opozicijoje kūno netekusiam dvasingumui, platonizmui, suvokiant žmogų ir istoriją. Jis kritikuoja moralizmą, t. y. viltį pasiekti žmonijoje pasikei-

ENCIKLIKA POPULORUM PROGRESSIO

KAN. V. ZAKARAUSKAS

1967 m. kovo 28 dieną Vatikano dignitoriams dalyvaujant, popiežius Povilas VI pasirašė penkis enciklikos *Populorum progressio* egzempliorius. Vienas buvo pasiųstas Jungtinių Tautų generaliniam sekretoriui U Thant, kitas — UNESCO direktoriui Rene Malken, trečias — FAO (Food and Agriculture Organization) direktoriui B. R. Sen, ketvirtas — Justitia et Pax komisijos pirm. kard. M. Roy, penktasis —Caritatis Internationalis pirm. Msgr. Jean Redhaim.

Toks pirmųjų adresatų parinkimas iš anksto leidžia spėti, kurias gyvenimo sritis ji nori paliesti. Enciklikos paskirtį nurodo ir jos stilius, nes ten ne tiek dėstomi socialinio mokslo principai, kiek vedama prie praktiško dialogo sprendžiant socialines problemas. Šioje enciklikoje būdinga ir tai, kad jos išnašose, gal pirmą kartą, minimi mūsų laikų sociologai ir filosofai, dvasiškiai ir pasauliečiai, kaip antai, vienas P. Amerikos vyskupas, domininkonai Lebret ir

---

timo paprastais moraliniais atsivertimais. Kaip tik revoliucinis ateistas religijai priskiria spiritualizmą, moralizmą ir individualizmą" (121).

Turėdamas prieš akis šiuos revoliucijos konflikto bruožus, Girardi kelia klausimą, ar mūsų religijos supratimas galėtų būti atskirtas nuo šių revoliucionierių priekaištų ir tokiu būdu numitologintas. Jis mano, kad krikščionybė nuo pat pradžios ne visai laimingai yra susijusi su kai kuriomis filosofijomis, kurios yra ją iškreipusios. Revoliucijos filosofijos ir teologijos uždavinys būtų pergalvoti iš naujo visą sistemą ir bandyti atsiriboti nuo graikiškosios minties ir platonizmo.

Chenu, jėzuitai de Lubac ir Nell Breunning, filosofas Jacques Maritain ir ekonomistas Collin Clark.

Popiežius Povilas VI šia enciklika pasirodė esąs ūkiškai atsilikusių kraštų problemų geras žinovas. Enciklikos pradžioje jis prisimena savo dvi keliones, atliktas prieš išrinkimą popiežiumi. Viena buvo į Pietų Ameriką (1960), kita į Afriką (1962). Gi popiežium tapęs keliavo į Šventąją Žemę ir Indiją, kur savo akimis matė senų kultūrų tautas, paskendusias dideliam varge. Atvykęs į New Yorką, 1965 m. spalio 4 d. Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos nariams kalbėjo ne tik apie taiką, bet ir apie degančias atsilikusių tautų socialines problemas bei apie reikalą teikti joms pagalbą.

Enciklika nežadina tuščių vilčių, nedėsto teorijų socialinei padėčiai gerinti, tik primena žmogų ir jo prigimtąsias teises, kurios pateisina jo reikalavimus. Enciklikoje iškelti ir religiniai motyvai, bet jie daugiau rodomi tautoms, kurios turi turtų perteklių. Iš tikrųjų enciklika yra kreipimąsis į turtingąsias tautas, raginant atkreipti dėmesį į neturtingųjų tautų problemas ir suprasti reikalą joms padėti. Nurodomos ir veiklos sritys bei raginama į skurdą kenčiančių brolių pagalbos šauksmą atsiliepti veiklia meile.

Pasaulis domėjosi enciklika, būta plačių komentarų ne tik katalikų, bet ir nekatalikų tarpe. Suprantama kodėl. Juk jos pristatoma panorama labai plati, ji apima visą žmoniją ir visas jos sunkiausias problemas. Gaila, kad šio rašinio apimtis neleidžia padaryti išsamesnės apžvalgos. Bet ir tai bus pirmoji šios enciklikos apžvalga lietuviškoje spaudoje. Tenka apgailestauti, kad jos iki šiol neturime išverstos lietuvių kalbon.

Nežiūrint to, kad enciklika labai pažangi socialinių klausimų traktavime, ji visgi buvo nemažai kritikuojama. Jai buvo prikišama, tarp kitko, kad keltos neigiamos pusės tik valdančių sluogsnių, bet neminimos neigiamybės ir pažangiųjų kraštų. Kai kurie jos kritikai bandė skelbti ir tokias išvadas: atrodo, kad šioje enciklikoje vyraujanti mintis, kurią neva kai kurie Bažnyčios tėvai skelbę, jog tarnai turi būti gerais tarnais ir tuo atveju, jei jų ponai bus ir blogi. Čia jau abejotina, ar oficialioji Bažnyčios pažiūra yra ką nors panašaus skelbusi.

Prancūzų kompartijos politbiuras šią encikliką vertino taip: "Enciklika Pacem in terris, Vatikano II visuotinis vyskupų susirinkimas ir enciklika Populorum progressio sukėlė katalikijoj platų sąjūdį. Iš jo atsiras galimybė ir komunistų bendradarbiavimui su krikščionimis". Toks komunistų atsiliepimas rodo, kad jie encikliką palankiai vertina, pritaria jos mintims, tik reikia abejoti, kad krikščionys galėtų rasti šioje srityje bendrą kalbą su komunistais tol, kol jie visai nepripažįsta privatinės nuosavybės ir visus reikalus nori sutvarkyti besiremdami dialektinio materializmo doktrina, kuri esminiai klaidinga, nes mato tik vieną žmogaus pusę, tuo tarpu kai žmogus yra daug turtingesnis ir pajėgesnis.

Enciklikai prikišama ir tai, kad ji nė vienu žodžiu neprisimenanti komunizmo, nors prieš jo "brolį" materialistinį kapitalizmą labai kietai pasisakanti. Be reikalo taip kalbama. Šio priekaišto kėlėjai neįsigilino į kai kurias enciklikos vietas, ypač tas, kur kalbama apie mesianiškus iliuzinius pažadus. Tokie pažadai dažnai atima tautoms laisvę, kelia revoliucijas, užmeta joms totalistinę iedologiją. Enciklika aiškiau negalėjo komunizmo pavojaus nusakyti, kaip priminimu, jog totalistinė ideologija visada tautoms neša vergiją. Nors enciklikoje komunizmas įsakmiai neminimas, bet tai nereiškia, kad jis nebūtų smerkiamas. Juk ir nacių siautėjimo laikais labai retai Bažnyčios oficialiuose raštuose buvo vartojamas žodis nacionalizmas, bet jis buvo smerkiamas pasmerkiant jo apraiškas. Pagaliau enciklika, smerkdama materializmą, tuo pačiu pasmerkia ir komunizmą. Juk komunizmui įsigalėti geriausia dirva ten, kur paneigiama visa, kas krikščioniška, kur pripažįstama tik materialistinė pasaulėžiūra. Gi italų komentatoriaus bandymas encikliką laikyti "tiltu" tarp komunizmo ir katalikybės susilaukė tokios Vatikano reakcijos savaitraštyje "Osservatore della Domenica": "Enciklika gina žmonių giminės laisvę ir atsakomybę, gina taip pat ir žmogaus individualinę ir socialinę laisvę. Bandymas ją įpainioti į politikos sritį, kuri turi visai kitą paskirtį, yra ne tik netikslu, bet ir kenksminga". Tiesa, popiežius negiria nė pigaus antikomunizmo, už kurio fasado gali slėptis išbujojęs socialinis neteisingumas.

Tikrumoje enciklika Populorum progressio kalba kon-

krečiai apie šių dienų Bažnyčios laikyseną, kuri susiduria su mūsų laikų problemomis, kuri daro sprendimus besiremdama Vatikano II susirinkimo nutarimais, išdėstytais pastoralinėje (Gaudium et Spes) konstitucijoje. Bet aiškiausiai šios enciklikos paskirtį nusako pats popiežius Povilas VI savo kalboje, pasakytoje 1965 m. gruodžio 7 paskutinėje viešoje Visuotinio susirinkimo sesijoje: "Bažnyčia visuotiniais sinodais lenkiasi prie žmonių ir prie žemės, bet ji vėl atsitiesia ir kelia save prie Dievo karalystės". Šiais žodžiais popiežius išreiškė viso Bažnyčios socialinio mokslo prasmę ir paskelbė naują moralinės teologijos skyrių. Šis popiežiaus pareiškimas rodo, kad Bažnyčia vertina ne tik tai, kas amžina, bet ir kas žemiška, laikina, kad jos pasiuntinybė yra žemės kelyje vesti krikščioniškas tautas prie tų tikslų, kurie nėra iš žemės.

Leonas XIII savo enciklikoje Rerum novarum sprendė socialines problemas, kurias iškėlė modernioji pramonė. Šioje enciklikoje buvo nušviesta Bažnyčios pozicija vykstant klasių kovai. Pijus XI enciklikoje Quadragesimo anno papildė Rerum novarum, kai per 40 metų vėl pakito ūkinės ir socialinės sąlygos. Popiežius Pijus XII savo kalbose bei raštuose pramatė, kad kai kuriuose kraštuose, tariamai išnykus klasių kovai, atsiranda nauja baisi žmogaus priespauda. Antrajam Pasauliniam karui pasibaigus, daug kolonijinių tautų gavo nepriklausomybę. Vienos ją gavo ramiu būdu, kitur būta sąmyšio. Jos gavo teisinę ir moralinę lygybę, bet jos susidūrė ir su daugeliu naujų problemų, kurias reikia išspręsti, kad gauta laisvė būtų prasminga. Nors iš kolonializmo išsilaisvinusios tautos ir norėtų eiti pažangos keliu, nors jos griebėsi švietimo, bet joms ilgai neužteks jėgų pakelti savo krašto ūkinį pajėgumą iki žmogaus gerovei reikalingo lygio. Jų aspiracijas pasakė popiežius Povilas VI 1965 m. spalio mėnesio 4 d. Jungtinių Tautų nariams: "Vargšų skurdžių, nelaimingų šauksmas yra mūsų šauksmas, tai troškimas teisingumo, tai šauksmas tų, kurie nori garbingai gyventi laisvėje ir pažangoje" (Herder Korespondenz XIX 1964, 65 p. 649).

Šioje skaudžioje ūkiškai - socialiniai atsilikusių tautų būklės panoramoje iškyla ir popiežiaus Jono XXIII asmuo. Jis savo enciklikomis Mater et magistra bei Pacem in terris apžvelgia mūsų laikų gyvenimo tikrovę bei iškilusias pro-

blemas, pasiremdamas pirmtakų nuomonėmis skelbia naujus nurodymus. Šiam popiežiui mirus, ateina Povilas VI, kurį šiaurinės Italijos darbininkai pradeda vadinti net "raudonuoju" kardinolu, nes savo pamoksluose ir pastoraliniuose laiškuose jis kėlė Bažnyčios ir krikščionių socialinį įsipareigojimą. Gerai žinodamas ūkiškai atsilikusių tautų gyvenimo būklę, neišleisdamas iš akių ir kitų popiežių socialinių enciklikų, paskelbė savo encikliką Populorum progressio apie šios dienos žmonijos socialines problemas. Jis dėsto Bažnyčios nuomonę apie įvairias problemas, kaip antai, apie žmonių skaičiaus daugėjimą, apie ūkiškai atsilikusių tautų pažangą kultūrinėj ir socialinėj srity. Jis primena, kad šių problemų centre žmogus yra istorinė figūra, kuriam Tvėrėjas skyrė savo pasiuntinybę. Kad ją galėtų atlikti savo tikrovės sąlygose, jis turi būti intelaktualiai pajėgus ir laisvas. Jei žmogus bus pavergtas asmeniškai ir socialiniai, jei jis nėra kaip žmogus traktuojamas, jis negalės savo pasiuntinybės atlikti. Žmogus reikalingas ir antgamtinės šviesos, todėl jo ryšio su Dievu niekas negali varžyti.

Pirmoje šios enciklikos dalyje sakoma, kad socialinės pažangos kėlimo pagrindan būtų dedamas teisingumas. Pirmiausiai pasmerkiamas kolonializmas, bet objektyvumas reikalauja pripažinti ir kolonizatorių atliktus gerus darbus. Kartu pabrėžiama, kad ir geriausiai valdytos kolonijos, tapusios nepriklausomomis valstybėmis, susiduria su sunkenybėmis. Tokioms tautoms sunkiausios yra ekonominės problemos. Tokių duomenų yra surinkusi J. Tautų FAO agentūra. Nuo 1939 iki 1960 metų turtingose šalyse maisto gamyba paaugo 30 procentų, gi vargingose tik 2 proc. Turtingoms padėjo pakilti pramonės gaminių eksportas, todėl jos pajėgė daugiau importuoti ir žaliavų. Tos gi šalys, kurios eksportuoja tik žaliavas, o šių gaminių kainoms kritus, sumažėja ir krašto gerovei kelti reikiamų dalykų importas. Šitoks neišlygintas eksportas ir importas, jo didėjimas bei mažėjimas turi įtakos ir į kapitalo pasiskirstymą. Turtingų šalių 28,7 proc. gyventojų turi sukaupę pas save 79 proc. viso pasaulio kapitalo, tuo tarpu vargingų šalių gyventojams palieka 21 proc.

Ūkiškai atsilikusių tautų pažangai pakelti nemaža kliūtis yra transporto priemonių stoka. Gerovėje gyvenančios

tautos turi įsisąmoninti, kad atsilikusių tautų problemos yra išsprendžiamos tik su jų pagalba.

Enciklikoje iškeliama veikla misionierių, kurie nuo seno buvo pirmieji pažangos nešėjai. Šiandien daug kur naujųjų valstybių pastangos susidurtų su dideliais sunkumais, jei misionieriai anksčiau nebūtų praskynę kelio pažangai. Enciklikoje popiežius sumini Charles de Foucauld vardą. Patariama valstybei su bažnyčia bendradarbiauti, nepažeidžiant viena kitos kompetencijos. Reiškia, kad valstybė nekliudytų bažnyčiai skleisti žmonėms krikščionišką socialinį mokslą, kuris atitinka šių laikų modernius reikalavimus.

Šv. Raštu pasiremiant skelbiama, kad visos medžiaginės Dievo sukurtos gėrybės yra skirtos žmonių gerovei. Žmogaus uždavinys yra jas sukilninti, jų vertę išryškinti ir savo darbu padaryti, kad jos jam tarnautų. Ši žemė yra skirta kiekvienam žmogui kaip priemonė jo egzistencijai ir jo pažangai išvystyti, todėl kiekvienas žmogus turi teisę turėti tai, kas jo gyvenimui reikalinga. Enciklikoje yra primenamas Vatikano II susirinkimo pareiškimas, kad visos Dievo sutvertos gėrybės yra skirtos visiems, nes to reikalauja teisingumas. Dievas neskyrė pasauliui būti pasyvioje būklėje ta prasme, kad jis būtų laikomas jau pilnai atbaigtu, priešingai, jis patikėtas žmogui atbaigti ir juo naudotis.

Ikšiol nuosavybės teisė buvo laikoma nepaliečiama. Popiežius enciklikoje cituoja šv. Jokūbo laišką, primena Bažnyčios tėvų pasakymus apie turčius. Sakysim, šv. Ambrozijus yra pareiškęs, kad vargšui duotas daiktas nėra davėjo nuosavybė, tik grąžinimas to, kas jam priklausė. Žemė priklausė visiems, ne tik turčiams. Nuosavybės teisė nėra ribota. Niekas neturi tokios teisės, kad gėrybių perteklių tik sau naudotų, jei jų yra reikalingi ir kiti. Aišku, kad enciklika turi galvoj latifundijų savininkus.

Enciklika iškelia aikštėn ir tokias socialines sąlygas bei situacijas, kurios dėl neteisingumo šaukiasi dangaus keršto. Taip yra tada, kada neturima to, kas žmoniškam gyvenimui būtina, jei tautos pavergtos, jei jų iniciatyva suvaržyta, jei jų kultūrinė, socialinė ir politinė pažanga sukliudyta. Tokioje būklėje esančios tautos yra gundomos tas neteisybes jėga pašalinti. Bet kiekviena revoliucija vėl gim-

do neteisingumą, pridaro daug žalos ir pažeidžia prigimtąsias teises.

Antroje enciklikos dalyje kalbama apie žmonijos solidarumą: visų tautų žmonės yra broliai ir seserys, nes visi yra Dievo vaikai. Todėl visa žmonija kartu turėtų siekti pažangos. Tautos neturėtų būti atsitvėrusios neperžengiamomis muitų sienomis, pasidalinusios ūkiniais blokais. Atsilikusioms tautoms padėti turi būti suorganizuoti ir piniginiai fondai, kurie pagal nustatytą programą joms padėtų.

Enciklika iškelia ir tą faktą, kad ištisi kontinentai nedavalgo, kad daugybė vaikų miršta ankstyva mirtimi, kad maisto stoka trukdo išsivystyti ne tik fizinėms, bet ir dvasinėms jėgoms. Raginama padėti atsilikusiems ir savo pramonę sukurti, gamybos įrankius pasidaryti. Reiktų taip tvarkytis žmonijos bendruomenėje, kad ūkiškai silpnos tautos netaptų dar neturtingesnėmis, o turtingosios — dar labiau turtėtų.

Valstybių vadai raginami mobilizuoti tautų solidarumą, kurio vaisius bus broliška pagalba. Tai karališkas kelias į taiką. Jei kas tokią kalbą vadintų utopija, tai jis negali būti tikras, kad ir jo realizmas nepasirodytų buvęs klaida.

SOVIETINIS ATEIZMAS LIETUVOJE

P. RIMTAUTAS

(Tąsa iš pereito numerio)

2. *Spauda*

Draugija nesiriboja antireliginių paskaitų organizavimu, bet ji nuo 1957 m. spalio mėn. leidžia mėnesinį žurnalą "Mokslas ir Gyvenimas". Čia be mokslo populiarizacijos dalykų nuolat duodama ir ateistinių straipsnių. Pradžioje, kol teturėta mažiau knygų ir brošiūrų ateistiniais klausimais, antireliginių straipsnių yra buvę žymiai daugiau negu per kelerius paskutiniuosius metus. "Žinijos" draugijos nariai paruošia straipsnių antireliginiais klausimais ir kitiems laikraščiams bei žurnalams. Tokių straipsnių aptinkame "Tiesoje", "Komjaunimo Tiesoje", "Valstiečių Laikraštyje", "Tarybiniame Mokytojuje", "Tarybinėje Mokykloje", "Tarybinėje Moteryje", "Komuniste", "Pergalėje", miestų bei rajonų laikraščiuose ir kitur. Tie straipsniai yra labai įvairaus turinio. Lietuvos komunistų partijos organuose ir pedagoginėje spaudoje daugiau keliami metodiniai ateistinio auklėjimo klausimai, kaip vykdyti komunistų partijos nustatytą programą ir kaip, atsižvelgiant į vietos sąlygas bei besikeičiančius gyvenimo reikalavimus, paveikiau pritaikyti antireliginės propagandos metodus. Ypač didelis dėmesys kreipiamas į priemones antireliginei propagandai vykdyti. Aiškesniam vaizdui susidaryti, paminėsiu kai kurias būdingesnes temas.

Metodinio pobūdžio straipsniai: Prof. V. Girdzijauskas, Ateistinė propaganda medicinos paskaitose (*Mokslas ir Gyvenimas,* 1959, nr. 6); B. Genzelis, Apie buržuazinį ateizmą (*ten pat,* 1961, nr. 3); B. Genzelis, Ateistų klubas (*ten pat,* 1961, nr. 9); P. Mišutis, Už mokslinę materialistinę pasaulėžiūrą (*ten pat,* 1963, nr. 1); P. Pečiūra, Naujos tradicijos *(ten pat,* 1964, nr. 8); J. Aničas, Giliau pažinkime tėvų pasaulėžiūrą (*Tarybinė Mokykla,* 1965, nr. 2);

S. Šimkus, Ieškoti efektyviausių mokslinio ateistinio darbo formų *(ten pat,* 1965, nr. 2); Antanas Barkauskas, Ideologiniam darbui — mokslinį pagrindą *(Komunistas,* 1966, nr. 3); J. Barzdaitis, Ateistinė propaganda — sudėtinė ideologinės kovos dalis *(ten pat,* 1966, nr. 9); P. Mišutis, Materialistinę pasaulėžiūrą ugdant *(Mokslas ir Gyvenimas,* 1967, nr. 3).

Mokslas ir religija: A. Mačionis, "Bigliu" aplink pasaulį *(Mokslas ir Gyvenimas,* 1959, nr. 2) — apie Darvino evoliucijos teorijas; A. Gulbinskienė, Didro *(ten pat,* 1959, nr. 2) — apie prancūzų XVIII amž. materializmo ir ateizmo atstovą Denis Diderot (1960 m. išleisti ir jo rinktiniai ateistiniai raštai); Prof. J. Dagys, Apie ideologinę kovą biologijoje *(ten pat,* 1960, nr. 4); A. Metelionis, Ateistas Vladas Dembskis *(ten pat,* 1960, nr. 4) — apie ekskunigą Vladą Dembskį (1831-1913) ir jo ateistinę veiklą Jungtinėse Amerikos Valstybėse; E. Meškauskas, K. Lyščinskio pasaulėžiūros klausimu *(ten pat,* 1961, nr. 4) — apie XVII amžiaus Lietuvos ateistą; Vl. Drėma, Dailininkas ateistas *(ten pat,* 1962, nr. 5) — apie vilniečio dailininko Jono Trojanausko (1799-1878) ateistinę veiklą; J. Lavreckis, "Dievo tarnai" maištauja *(ten pat,* 1962, nr. 6) — apie jėzuito R. Lombardžio ir prancūzkono Siksto Pelajo knygas; A. Metelionis, Voltero kova prieš religinę neapykantą *(ten pat,* 1964, nr. 6); J. Vinciūnas, Mokslui rūpi "kodėl" *(Tiesa,* 1968.X.9); J. Mačiulis, Mokslas, religija ir dabartis (*Komjaunimo Tiesa,* 1969.V.11).

"Religiniai prietarai" (dievai, šventieji, stebuklai, atlaidai): Prof. P. Slavėnas, Prietarų žiaurumas *(Mokslas ir Gyvenimas,* 1958, nr. 12); I. Zaksas, Kaip gimsta dievai (*ten pat,* 1958, nr. 12); B. Bazevičius, Apie dangų ir pragarą *(ten pat,* 1959, nr. 6); Doc. J. Jurginis, Karalaitis Kazimieras *(ten pat,* 1960, nr. 2); K. Papečkys, Mitas apie "šventą" Jurgį *(ten pat,* 1960, nr. 2); M. Mozūraitis, "Šventieji laiptai" Tytuvėnuose *(ten pat,* 1960, nr. 6); A. Tytmonas, Iš raganų į šventąsias *(ten pat,* 1961, nr. 1); J. Žiugžda, M. Valančiaus "indulgencija" *(ten pat,* 1961, nr. 2); J. Ragauskas, Ar gyveno Kristus? *(ten pat,* 1966, nr. 6); St. Markonis, Nesutarimų knyga (*Tarybinis Mokytojas,* 1969.V.23; rašoma apie Bibliją).

Katalikybė ir "klerikalizmas" Lietuvoje: B. Pranskus, Lietuvių literatūros kova prieš klerikalizmą ir religinius prietarus *(Tarybinis Mokytojas,* 1953, nr. 12); R. Jasas, Nuo smuklių prie blaivybės *(Mokslas ir Gyvenimas,* 1958, nr. 12); J. Sideravičius, Pranciškonai Lietuvoje *(ten pat,* 1961, nr. 5); V. Simonavičius, "Dievo tarnų" pajamos buržuazinėje Lietuvoje *(Tarybinė Mokykla,* 1965, nr. 5); J. Aničas, Kova už mokyklos atskyrimą nuo bažnyčios Tarybų Lietuvoje 1940-1941 metais *(ten pat,* 1968, nr. 1).

Vatikanas, popiežiai ir jų politika: J. Ragauskas, Jonas XXIII ar Jonas XXIV? *(Mokslas ir Gyvenimas,* 1958, nr. 12); Vladas Niunka, Enciklika nauja, esmė — ta pati *(ten pat,* 1962, nr. 2) — apie popiežiaus Jono XXIII 1961 m. encikliką "Mater ir magistra" (Motina ir mokytoja); V. Niunka, Katalikai. Apie katalikybės krizę *(ten pat,* 1963, nr. 6); J. R., Vatikanas ir III Reichas *(ten pat,* 1965, nr. 1); V. Niunka, Slapti katalikybės negalavimai *(Komunistas,* 1966, nr. 6); V. Niunka, Marksistų ir katalikų dialogas *(Mokykla ir Gyvenimas,* 1966, nr. 9); J. Guranovskis, Vatikanas tarp karo ir taikos *(ten pat,* 1967, nr 5); V. Niunka, Šiuolaikinės katalikybės krizė *(Komunista* 1967, nr. 5); Dr. J. Grigulevičius, Rasizmas ir krikščionybė *(Mokykla ir Gyvenimas,* 1967, nr. 6); V. Niunka, Nauja Povilo VI enciklika (*ten pat,* 1967, nr. 7) — kritikuojama 1962 m. kovo mėn. enciklika "Populorum progressio (Tautų pažanga).

3. Ateistinė literatūra

Periodika, kad ir būdama svarbus ateistinės propagandos veiksnys, buvo ir tebėra antraeilės reikšmės priemonė. II-sios sovietų okupacijos metu plačiai išvysčius antireliginę propagandą, tuojau pat susirūpinta ir ateistinės literatūros paruošimu. Į tokios literatūros gamybą įtraukti mokslo žmonės, žurnalistai, ekskunigai, partiniai pareigūnai ir rašytojai. Antireliginių knygų bei brošiūrų paruošoje susiduriame su tais pačiais veidais, pažįstamais iš "LTSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugijos" bei jos darbų tęsėjos "Žinijos". Iš nepriklausomos Lietuvos augintinių paminėtini: K. Daukšas, K. Korsakas, J. Matulis, P. Pakarklis, P. Slavėnas, J. Žiugžda ir kiti. Jų gre-

tas papildė ir jaunesnieji, pasirinkdami temas savo mokslų kandidatų disertacijoms iš ateizmo istorijos Lietuvoje ir kt. (pvz. J. Barzdaitis, A. Čedavičius, A. Gaidys, rusė E. Karakazova, V. Lazutka, J. Minkevičius, I. Zaksas, V. Lauraitis ir kiti). Daugelis jų savo studijas yra išspausdinę "Filosofijoje" — filosofijos mokslo darbų leidinyje, kurį nuo 1960 m. leido "LTSR Ministrų tarybos Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas" (nuo 1968 m. vietoj "Filosofijos" leidžiamos "Problemos"). "Filosofijoje" tarp kitų yra paskelbti šie didesni darbai: J. Barzdaitis, XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistai apie gnoseologines religijos ištakas (t. I, Vilnius, 1960); J. Repšys, S. Daukanto pažiūros į religiją ir dvasininkus (t. I, 1960); J. Barzdaitis, XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistai apie socialines religinių vaizdinių formavimosi prielaidas (t. II, Vilnius, 1962); V. Lazutka, Pirmykštės pasaulėžiūros formavimosi procesai (t. II, 1962); A. Čedavičius, Nekotoryje voprosy naučno-ateističeskogo vospitanija (Kai kurie mokslinio-ateistinio auklėjimo klausimai, t. II, 1962); E. Karakazova, Buržuaznyje ateisty Litvy o sučnosti religii (Buržuaziniai Lietuvos ateistai apie religijos esmę, t. II, 1962); J. Minkevičius, Šiuolaikinė katalikybė ir jos filosofija (t. V, Vilnius, 1965) ir kt.

Štai svarbesnės ateistinės knygos bei brošiūros, išėjusios nuo 1947 metų:

Abramavičius, Girša, Tiesos beieškant (iš ekskunigo Liudo Adomausko gyvenimo. Vilnius, 1960, 102 p.

Aksomitas, Pranas (red.), Religija ir ateizmo klausimai (straipsnių rinkinys). Vilnius, 1963.

Ateistinė ir mokslo populiarioji literatūra (katalogas). Vilnius, 1959.

Bartninkas, M., Laisvamanybė Lietuvoje. Vilnius, 1964.

Barzdaitis, Juozas, doc., Ateizmas Lietuvoje. Vilnius, 1967, 101 p.

Berkova, Mokslo didvyriai ir kankiniai. Vilnius, 1960, 219 p.

Būtėnas, Julius, Reakcinė dvasininkija — darbo žmonių engėja. Vilnius, 1949.

Čedavičius, Aleksas, Ateistinis darbo žmonių auklėjimas. Vilnius, 1964.

Dagys, Jonas, Materializmo kova su idealizmu. Vilnius, 1956.

Gaigalaitė, Aldona, Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje (1919-1940 m.). Vilnius, 1967.

Genzelis, Bronius, Bažnyčia keičia savo veidą. Vilnius, 1964.

Genzelis, Bronius, Kada atsirado religija. Vilnius, 1965, 31 p.

Grigulevičius, J. (slapyvardis Lavreckis), Ar kardinolai eina į pragarą? Vilnius, 1963.

Grigulevičius, J., Kolonializmas ir misionieriai. Vilnius, 1964.

Grincevičiūtė, J., Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920-1926 m.). Vilnius, 1953.

Griškevičius, Petras, Įmonės ateistai. Vilnius, 1961 (brošiūra apie Vilniaus "Lelijos" fabriko ateistų veiklą).

Jurginis, Juozas, Kaip bažnyčia Lietuvoje gynė išnaudotojų interesus. Vilnius, 1954.

Jurginis, Juozas, Kazimieras Lyščinskis — ateizmo pradininkas Lietuvoje. Vilnius, 1957.

Jurgutis, Arturas, Medicina ir religija. Vilnius, 1962 (kalbama apie religiją, kaip medicinos stabdį, mokslo kovą prieš religiją ir kt.).

Jurkūnas, J. ir Levinauskas, D., Antinacionalinė lietuviškųjų klerikalų politika. Vilnius, 1955.

Juškys, Edmundas, Krikščionybės kilmė. Vilnius, 1961.

Juškys, Edmundas, Vatikanas ir kolonializmas. Vilnius, 1962 (rankraščio teisėmis).

Juškys, Edmundas, Volteras. Vilnius, 1962.

Kairiūkštis, Jonas, Laisvosios minties ABC. Vilnius, 1964.

Kalvaitis, B., Reakcinė katalikų dvasininkija kovoje prieš lietuvių tautą. Vilnius, 1947.

Kapsukas, Vincas, Veidmainių darbai (antiklerikalinių straipsnių rinkinys). Vilnius, 1961.

Kazragis, Algirdas, Smurtu ir klasta. Vilnius, 1966, 35 p. (apie katalikybės kelią į Žemaičius).

Korsakas, Kostas (red.), Lietuvių literatūra kovoje prieš klerikalizmą. Vilnius, 1951.

Lauraitis, V., Katalikų bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1905-1907 m. revoliucijos laikotarpiu. Vilnius, 1958.

Macevičius, J. (red.), Religija, ateizmas, dabartis (straipsnių rinkinys). Vilnius, 1966, 400 p.

Matulis, Juozas, Mokslas kovoje su prietarais ir religija. Vilnius, 1949.

Mickevičius, J., Bažnyčia ir dvasininkija išnaudotojų tarnyboje. Vilnius, 1954.

Niunka, Vladas, Nuo Vatikano Pirmojo iki Vatikano Antrojo. Vilnius, 1963.

Niunka, Vladas, Socialiniai katalikybės mitai. Vilnius, 1965.

Pakarklis, Povilas, Popiežiai — lietuvių tautos priešai. Vilnius, 1948.

Pasikalbėjimai apie religiją ir mokslą. Vilnius, 1963, 298 p. (knygą sudaro trys skyriai: "Mokslas apie žemę, dangų ir žmogų", "Religijos atsiradimas ir jos vaidmuo visuomenėje", "Religija ir tarybinė tikrovė").

Pečiūra, Petras, Didžioji magija. Vilnius, 1966, 135 p. (rašoma apie tikėjimą piktosiomis dvasiomis, sen. lietuvių magiją, apie religinius prietarus ir kt.).

Radaitis, V., Kol bent vienas prie altoriaus. Vilnius, 1964.

Rymeikis, L., Rojus. Vilnius, 1965 (ateistinių piešinių rinkinys; anksčiau tas pats dailininkas buvo išleidęs piešinių rinkinius "Dangus žemėje" ir "Rungtynes laimi teisėjas").

Sideravičius, J., Po nekalto prasidėjimo skraiste. Vilnius, 1960, 80 p.

Sideravičius, J., Pranciškonai Lietuvoje. Vilnius, 1963, 104 p. (rašoma apie pranciškonų bendradarbiavimą su užsienio žvalgybomis, jų kovą prieš revoliucinį sąjūdį ir kt.).

Sideravičius, K., Krikščionybės atsiradimas Lietuvoje. Vilnius, 1961.

Šimkus, S., Ar pagalvojai? Vilnius, 1965, 46 p. (apie "siaubingą religijos reakcingumą").

Vairas-Račkauskas, Karolis, Kunigas maištininkas. Vilnius, 1967, 240 p. (apie kun. V. Dembskį, JAV skleidusį ateistines ir socialistines idėjas).

Vanagas, V., "Šventieji", Vilnius, 1962 (brošiūra).

Vėbra, R., Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas. Vilnius, 1968, 223 p. (rašoma apie cariz-

mo politiką Katalikų Bažnyčios atžvilgiu, Katalikų ir Pravoslavų Bažnyčios santykius ir kt.).

Visata, gyvybė, žmogus ir religija. Vilnius, 1963 (vaizdinių priemonių — plakatų rinkinys).

Zaksas, I., Materializmo kova buržuazinėje Lietuvoje prieš religiją ir idealizmą biologijoje. Vilnius, 1956.

Zybkovas, V., Apie juodąją ir baltąją magiją. Vilnius, 1966, 171 p.

Žemaitis, E., XX amžiaus inkvizitoriai. Vilnius, 1961.

Žiugžda, Juozas, Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltįjį ir Rytų Europą. Vilnius, 1962.

Žiugžda, Juozas, Reakcinė katalikų dvasininkija — amžinas lietuvių tautos priešas. Vilnius, 1948.

Žudikai bažnyčios prieglobstyje. Vilnius, 1960 (dokumentų rinkinys apie katalikų dvasininkiją nepriklausomoje Lietuvoje ir pirmaisiais pokario metais).

Be čia paminėtos svarbesnės lietuviškos antireliginės literatūros, ateizmui skleisti naudojami ir rusiški sovietiniai vadovėliai. Be to, išversta į lietuvių kalbą iškiliųjų ateistų (ypač rusų) ar kovotojų prieš bažnyčią raštų. Pavyzdžiui, išleisti prancūzų XVIII amž. enciklopedisto Denis Diderot "Rinktiniai ateistiniai raštai" (1960, 462 p.); ištraukos iš XVIII amž. filosofo-ateisto Paul Henri Holbacho raštų; vokiečių socialdemokratų vado Augusto Bebelio "Krikščionybė ir socializmas"; J. Jaroslavskio "Apie religiją" (1960, 712 p.); J. Kriveliovo "Šiuolaikinė teologija ir mokslas" (1962, 213 p.); A. Každano "Religija ir ateizmas senovės pasaulyje" (1962, 312 p.); V. Rozanovo "Dievai nužengs į žemę" (1965, 322 p.) ir daugelis kitų. Išleista lietuviškai ir komunizmo tėvų pasisakymai religijos klausimais, pvz.: K. Marksas ir F. Engelsas "Apie religiją" (1958); V. Leninas "Apie religiją" (1958) ir kt.

4. Rašytojai ir ateizmas

Ir rašytojai įtraukiami į antireliginę propagandą. "Pergalėje", "Literatūroje ir Mene" spausdinama apysakų ar apybraižų, kurioms pasirenkamos ateistinio turinio temos. Pavyzdžiui, Br. Mackevičius apybraižoje "Pėdsakai" *(Pergalė,* 1965, nr. 11, p. 106-115) pasakoja apie "žmones, ne-

šančius šviesą, raunančius religinių prietarų, atsilikimo, visų praeities liekanų šaknis iš žmonių sąmonės" (p. 106). Br. Mackevičius nurodo sunkumus, su kuriais susiduriama vykdant ateistinę propagandą. Čia jis kalba apie Daugėliškio bibliotekos vedėjos Anelės Meldeikienės patirtį: "Šiandien buvo atėjusi Elena Rabkauskienė. Atnešė Avyžiaus "Kaimą kryžkelėje". "Na, kaip? — klausiu. "Teisybė parašyta", — pasakė moteris ir paprašė daugiau ko nors panašaus. Pasiūliau Ragausko "Ite, missa est". "O kodėl toks keistas pavadinimas?" — susidomėjo Elena. Aš paaiškinau ir papasakojau apie knygos autorių. Elena ilgai sklaidė knygą, paskui grąžino. "Negaliu skaityti. Aš tikinti". Nepadėjo jokie įkalbinėjimai. Gaila, bet tokių kaip Elena dar daug" (p. 110).

Toje pačioje apybraižoje "Pėdsakai" Br. Mackevičius iškelia tikinčiųjų ir kunigų veiklą Švenčionių srityje. Čia jis vėl kalba Daugėliškio bibliotekos vedėjos Anelės Meldeikienės lūpomis: "Bažnyčia, kaip matot, greta bibliotekos. Pro langą matau visus maldininkus. O tie, kurie eina bažnyčion, mūsų paprastai vengia . . . Beveik kiekvienam skaitytojui siūlome ateistines knygas, rengiame pokalbius, klausimų-atsakymų vakarus. Bet ir kunigas ne pėsčias. Viską sužino. Po kiekvieno vakaro, pokalbio savaip iš sakyklos mūsų liestus klausimus nušviečia. Į pokalbį netikėtai įsiterpė buvęs tuo metu bibliotekoje jaunuolis iš gretimo Paringės miestelio. — Tai jūsiškis dar nieko. O mūsų kunigas Keina — tikras "aktyvistas" . . . klausosi jaunimo pokalbių, stebi, kas su kuo draugauja, kas kada į namus grįžta. Sekmadienį apie tai per pamokslus drožia. Žinių daugiau negu mūsų agitbrigada surenka . . . Žinoma, Kultūros namai tik pirmus metus veikia, o bažnyčia — nuo neatmenamų laikų, patirtį turi, moka žmones pritraukti . . . Kovoti su bažnyčia iš tikrųjų ne taip lengva".

Išspausdinama apysakų ir atskiromis knygomis. Pavyzdžiui, 1965 m. išėjo V. Radaičio "Mano Galilėjus" — apysaka vyresniojo mokyklinio amžiaus jaunimui apie moksleivį, kovojantį prieš religiją nacių okupacijos metu Lietuvoje. Išspausdinta ir ekskunigo Jono Ragausko žmonos Ramunės Aidukaitės-Ragauskienės autobiografinė apysaka (285 p.) "Skraidykite kaip paukštės", kur rašoma "apie religingoje aplinkoje augusią merginą, kuri, išsivaduodama

iš religinių varžtų, daug iškenčia ir pergyvena" (*Literatūra ir Menas,* 1965, nr. 37, p. 8).

Ir Vincas Krėvė panaudojamas antireliginei propagandai. A. Trakymas straipsnyje "Religijos ir bažnyčios kritika V. Krėvės kūryboje" (*Pergalė,* 1965, nr. 3, p. 122-136), kad ir teigia, jog "V. Krėvės-Mickevičiaus pažiūros į religiją yra ne mažiau sudėtingos ir prieštaringos, negu jo socialinės politinės pažiūros" ir kad jo "nei gyvenimas, nei visuomeninė ir mokslinė veikla nepasižymi kovingu ateizmu ir nuosekliu antiklerikalizmu", tačiau iškeliama visa eilė V. Krėvės kūryboje aptinkamų antireliginių ar antiklerikalinių momentų, kurie "šiandien gali turėti aktualios reikšmės ateistiniam tarybinių žmonių auklėjimui" (p. 122-123).

Pagaliau 1965 m. pastatyta Antano Račiūno opera "Saulės miestas", kuriai libretą parašė J. Mackonis apie XVII amž. Lietuvos ateistą Kazimierą Lyščinskį *(Literatūra ir Menas,* 1965, nr. 14, p. 2-3, 7).

5. *Ekskunigai — ateizmo skleidėjai*

Pasitaiko ir kunigų, kurie, atsisakę kunigystės, pasidarė aktyviais ateizmo skleidėjais. Vienas iš ryškiausių ateistinės minties propaguotojų buvo kun. Jonas *Ragauskas* (g. 1907.VIII.23 — miręs 1967.X.11). Metęs kunigystę 1948 m. rudenį, baigė vakarinį marksismo-leninizmo universitetą ir tapo aktyviu "Žinijos" draugijos lektorium — ateistu, Respublikinės mokslinio ateizmo propagandos tarybos nariu, "LTSR Ateizmo muziejaus" metodinės tarybos nariu, SSSR Rašytojų sąjungos nariu, 1967 m. priimtas kandidatu į Lietuvos komunistų partijos narius. Perskaitė daugiau kaip pusantro tūkstančio paskaitų, buvo aktyvus "Mokslo ir Gyvenimo" bei kitų laikraščių bendradarbis, parašė ir išvertė apie 20 antireliginių knygų bei brošiūrų. Iš J. Ragausko knygų pažymėtinos šios: "Ite, missa est" (Vilnius, 1960) — autobiografinis rašinys, susilaukęs keturių leidimų, "respublikinės" premijos, išverstas į rusų, lenkų, čekų, latvių, gudų kalbas; "Nenoriu dangaus" (1966) — ginčijamasi su tikinčiu kunigu ir pasisakoma prieš religines dogmas; "Anuo metu..." (1966) — ateistiniu požiūriu komentuojamos bažnyčioje skaitomos evangelijos; "Kuo tikėti?" (1966) —

brošiūroje kalbama apie religinės pasaulėžiūros klaidingumą; "Bažnyčia — išnaudotojų sąjungininkas ir ramstis" (1954); "Katalikų religinės šventės ir apeigos" ir "Krikščioniškoji dorovė — darbo žmonių išnaudojimo įrankis". Vertimai: Z. Kosidovskio "Biblijos sakmės"; A. Toddžio "Jėzuitai"; V. Hampelio "Stebuklai ir stebukladariai", L. Taksilio "Biblijos linksmybės", "Linksmoji evangelija" (plačiau apie J. Ragauską: S. Markonis, Gyvenimas — kova (*Tiesa*, 1967.VIII.23); nekrologai: (*Tiesa*, 1967.X.13); Prof. P. Slavėnas ir K. Sideravičius, Kovotojai nemiršta (*Mokslas ir Gyvenimas*, 1967, nr. 12, p. 5-7).

Antras aktyvus ateistas yra kun. Stasys *Markonis-Markauskas* (g. 1902 m.), jau 1938 m. pasitraukęs iš kunigų. Jis taip pat paskaito antireliginių paskaitų, parašo straipsnių ar brošiūrėlių (pvz. "Atlaidai"). Jo didžiausias darbas — "LTSR Ateizmo muziejus" Vilniuje.

Trečias kunigas, tik 1962 m. vasarą atsiskaitęs su kunigyste, yra *A. Pagareckas*. Jis bendradarbiauja "Jaunimo Gretose". Parašė knygą "Daina ir sutana".

6. *Ateizmo muziejai*

Pats didžiausias antireliginis muziejus yra LTSR Ateizmo muziejus Vilniuje, įsteigtas 1961 m. spalio mėn. Šv. Kazimiero bažnyčioje. Muziejaus direktorium paskirtas ekskunigas Stasys Markonis. Ilgokai truko to muziejaus įrengimas. Įrengiant muziejų ir berenkant eksponatus mokytasi iš "didžiojo brolio" ruso, lankytasi Leningrade, Maskvoje, Kijeve, Lvove, Taškente, Bucharoje, net Samarkande, važinėta į Rygą ir Taliną. Ypač daug eksponatų pagamino Leningrado Dailės dirbtuvės. Pagaliau 1966 m. spalio 9 d. muziejus atidarytas (*Tiesa*, 1966.X.8). Prie durų du įrašai: pilkoje metalinėje lentelėje — "XVII a. architektūros paminklas. Kazimiero bažnyčia" ir šalia stambiomis nikelinėmis raidėmis įrašyta: "Lietuvos TSR Ateizmo Muziejus". Tam reikalui atitinkamai pritaikytas bažnyčios vidus ir rūsys. Jau anksčiau Šv. Kazimiero bažnyčia buvo desakruota, įrengiant joje sanitarinių technikos gaminių parodą ir išdėstant joje išviečių įrengimus. Dabar interjeras sunaikintas, sienos išbaltintos. Altoriaus vietoje dail. B. Grušas padarė didžiulį vitražą, kur vaizduojamas XVII amž.

Lietuvos ateisto Kazimiero Lyščinskio veikalo "Apie Dievo nebuvimą" sudeginimo aktas. Vitraže įrašai: "Homo est creator Dei atque Deus est creatura et factura hominis" (Žmogus yra Dievo kūrėjas, tuo būdu Dievas yra žmogaus kūrinys) ir "Ergo, non est deus" (taigi, Dievo nėra). Kituose B. Grušo vitražuose vaizduojami "Inkvizicijos budeliai". Ekspozicija atlikta pagal architekto V. Gabriūno projektą. Muziejus turi 4 skyrius: antikės, feodalizmo, kapitalizmo ir socializmo. Tuose skyriuose parinktais dokumentais, knygomis, dailės kūriniais, piešiniais ir kitokiomis vaizdinėmis priemonėmis parodoma religijos kilmė, vad. "reakcinė bažnyčios veikla" Lietuvoje, kova su "religiniais prietarais" ir kt. Štai būdingesni eksponatai. Muziejuje išdėstyta įvairių amuletų, kurie atskirose tautose turėję magišką galią ir saugoję žmones nuo nelaimių. Čia matome pravoslavišką ikoną su receptais, patariančiais kaip išvengti nelaimių, ligų. Šventieji Jonas ir Fiodoras surandą dingusius daiktus ir net pabėgusius vergus. Išstatyta auksu siuvinėtų arnotų, bažnytinių indų, monstrancijų, kad parodytų Katalikų Bažnyčios "prabangą". Kitoje vietoje vokiečių riterių kalavijas su įrašu "Drink Blut" (gerk kraują). XIII-XV amž. Pabaltijo žemėlapis, prismaigstytas miniatiūrinių kryželių ir kovos kirvių — tai Vokiečių Ordino keliai. Bažnyčios apačioje įrengtas vad. "Inkvizicijos rūsys" su įvairiais inkvizitorių kankinimo įrankiais (antkaklis su spygliais, geležiniai "ispaniški batai" kojoms laužyti, XVI amž. Talino budelio kalavijas su įrašu, kad "budelis žmogų priartina prie amžinybės", išdėstytos vokiečių inkvizitorių H. Institorio ir J. Spengerio 1487 m. parašytos knygos "Kūjis raganoms" ir kt. (L. Grudzinskas, Po senoviniais skliautais. — *Valstiečių Laikraštis,* 1966.VI.8; *Literatūros ir Meno Metraštis,* 1967, p. 168).

Prieš pat atidarant muziejų, jos direktorius Stasys Markonis šiaip apibūdino Šv. Kazimiero bažnyčią, paverstą Ateizmo muziejumi: "Dievas be papuošalų, be mistinių blizgučių — kaip nuogas karalius, kuris darosi juokingas net savo pavaldiniams... Taigi, čia jam nebėra vietos. Šie namai jam svetimi dar ir todėl, kad muziejuje žmonės pamatys bažnytininkų kruopščiai slepiamą "neoficialiąją" religijos pusę" (J.-V. Paleckis ir Alg. Semaška, "Ergo, non est deus". — *Jaunimo Gretos,* 1966, nr. 6, p. 32).

Yra ateizmo muziejų ir kitose Lietuvos vietose. Paminėtinas vienas iš pirmųjų rajoninių ateizmo muziejų Šiauliuose, pradėtas organizuoti 1963 m. ir atidarytas 1964 m. Nemaža dalis medžiagos sukaupta muziejaus organizatoriaus A. Martinonio iš Baisiogalos, Bazilionių, Kurtuvėnų, Meškuičių, Šeduvos ir kitų bažnytinių archyvų, mokyklose, kolchozuose ir kitur surinktų eksponatų. 1966 m. muziejus turėjo apie 1000 eksponatų. Muziejuje įrengta visa eilė skyrių, kuriems duoti šie pavadinimai: "Visata, gyvybė, žmogus", "Religijos atsiradimas", "Krikščionybė", "Religija išnaudotojų tarnyboje", "Lietuvos dvasininkų reakcinė veikla", "Religininkų moralė" "Prekyba dangumi", "Šventoji inkvizicija" ir kt. Be to, muziejuje išstatytos nuotraukos to krašto laisvamanybės propaguotojų (J. Dresmanas, J. Petronis), dr. J. Šliūpo laiškai ir kt. (*Muziejai ir paminklai*, 1966, p. 33).

VI. Kultui skirtų bažnyčių ir pastatų likimas

Nesirūpinama ir bažnyčių, turinčių didelės architektūrinės reikšmės, priežiūra bei tinkama apsauga. Kai Maskvos cerkvės rūpestingai prižiūrimos, remontuojamos, kupolai paauksuojami, okupuotoje Lietuvoje tais vertingais architektūriniais paminklais nedaug tesirūpinama, daugybė jų yra apverktinoje padėtyje: bažnyčios apleistos, interjerai apnaikinti ar net ir visai sunaikinti. Naikinamieji darbai tebevyksta ir dabar, kaip matyti iš V. Landsbergio nusiskundimo: " . . . susidaro įspūdis, kad dažnai į architektūros paminklus nežiūrime kaip į muziejinius objektus, saugome tik patį pastatą, bet ne jo interjerą" (*Kultūros Barai*, 1968, nr. 3, p. 4).

K. Margis apie bažnyčių, tų architektūrinių paminklų padėtį šiaip rašo: "Architektūros paminklas. Saugojamas valstybės. Už paminklo sužalojimą baudžiama įstatymu" . . . "Tokius ar panašius užrašus išvysi prie kiekvieno architektūros paminklo. Tačiau už kai kurių tokių paminklų "saugojimą" tikrai reikėtų griežtai bausti: pro kiaurą stogą teka vanduo, langai, kuriuos puošė vitražai, užkalti lentomis, interjeras išdraskytas, skulptūros apdaužytos, o freskos sienose apipelėjusios. Matyt, lenta prie paminklo ne visada pakankama apsauga" (K. Margis, Trečios kategorijos įstatymai. — *Švyturys*, 1968, nr. 15, p. 9).

Žvilgterėkime bent į dalį istoriniu ir architektūriniu požiūriu reikšmingų bažnyčių, kurios yra desakruotos, taip pat ir su kultu susijusius pastatus, panaudotus visokiems "utilitariniams reikalams".

Kaunas:

1. Benediktinių vienuolynas — laimingu atveju naudojamas kunigų seminarijos reikalams *(Statyba ir Architektūra,* III:3, Vilnius, 1963, p. 201).

2. Domininkonų bažnyčia — 1965 m. įsteigtas kino teatras "Santaka"; autoriai — architektai V. Parčiauskas, A. Jankūnas ir J. Vanagas, užsakovas — "Respublikinė kinofikacijos valdyba". Bažnyčios interjeras pažeistas, įvedant gelžbetoninį perdengimą, žiūrovų salę įtaisant viršutinėje pastato dalyje, apatinę pritaikant vestibiuliui, kasoms, bufetui ir kt. *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 112).

3. Įgulos bažnyčia—1965.VII.19 atidarytas Kauno Valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus filialas — Vitražo ir skulptūros galerija (*Kultūros Barai,* 1965, nr. 9, p. 34).

4. Jėzuitų bažnyčia (XVIII a. vėlyvojo baroko paminklas) — įrengtos sporto salės, profesinė techninė mokykla *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 117).

5. Šv. Jurgio bažnyčia (buv. Kauno kunigų seminarijos bažnyčia), XV-XVI a. architektūrinės reikšmės pastatas — paversta sandėliu.

6. Buv. vienuolyno rūmuose prie šv. Jurgio bažnyčios — įsikūrusi medicinos seserų mokykla *(Statyba ir architektūra,* III:3, Vilnius, 1963, p. 203).

7. Prisikėlimo bažnyčia (nesuspėta konsekruoti prieš pat II pasaulinį karą) — paversta televizijos aparatų gamykla.

8. Švč. Trejybės bažnyčia (XV a.) — paversta šokių sale.

Kėdainiai:

9. Šv. Juozapo medinė bažnyčia ir varpinė — naudojama Elektros aparatūros gamyklos ūkio reikalams *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 19).

10. Kalvinų bažnyčia — įrengta Kėdainių miesto vaikų sporto mokyklos salė (*Muziejai ir paminklai,* 1968,

Gruodis, p. 117; *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija,* II, 1968, p. 112).

11. Liuteronų bažnyčia — įrengiama parodų salė *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 19).

Kretinga:

12. Kretingos koplyčia — Kretingos kraštotyros muziejaus liaudies buities rinkinių sandėlis *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 9, p. 56).

Liškiava:

13. Liškiavos vienuolynas — įsikūrusi mokykla, bet norima panaudoti vienuolyno pastatą poilsiui ir turizmui *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 20).

Nida:

14. Evangelikų bažnyčia — 1964-1965 m. paversta 250 vietų koncertų sale; autoriai — architektai Z. Simonavičius ir L. Urbonienė; dabar bažnyčioje ruošiamas Klaipėdos muziejaus filialas *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 113).

Palėvenė:

15. Vienuolyno pastatai (XVII a.) — jau keliolika metų naudojami Kupiškio rajono "Gegužės Pirmosios" kolchozo. Kolchozas "naudojasi neremontuodamas, kol dalis pastato nugriuvo. Kolūkis dabar statosi naujus trobesius, šis jam nebereikalingas..." *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 20).

Pašyšiai (Šilutės aps.):

16. Evangelikų bažnyčia — paversta kultūros namais. Štai kaip rašoma apie tos bažnyčios likimą: "Buvo tokia sena evangelikų bažnyčia Pašyšiuose. Dar senesnis jos bokštas. Tikinčiųjų, kaip žinia, nei tose vietose, nei aplinkui neliko, ir visai teisingai buvo sumanyta čia įrengti kultūros namus. O kokie gali būti kultūros namai su bokštu? Šalin bokštą! Nesvarbu, kad jis architektūros paminklas ir kad jis, tik jis puošia tą seną mūrą. Šalin, vadinasi, šalin!" *(Jaunimo Gretos,* 1968, nr. 3, p. 26).

Pažaislis:

17. Pažaislio bažnyčia ir vienuolynas — viena iš pačių žymiausių baroko architektūros paminklų Lietuvoje (statyta Kristupo Zigmanto Paco XVII a.) — nenaudoja-

mas ansamblis gerokai apnyko. Vienuolyno patalpose įsikūrė psichiatrinė ligoninė, o bažnyčia nutarta restauruoti. Ji perduota Kauno Valstybiniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui ir bažnyčioje bus įrengta senosios ir taikomosios dailės ekspozicija *(Komjaunimo Tiesa,* 1967.XI.22; *Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 19; *Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 116).

Rusnė:

18. Rusnės evangelikų bažnyčia — vaikų sporto mokykla *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 111).

Stelmužė:

19. Stelmužės medinė bažnytėlė (statyta 1650 m.) — paversta liaudies skulptūros muziejumi *(A. Matiukas,* Po Zarasų kraštą. Vilnius, 1967, p. 61 t.t.).

Telšiai:

20. Aukštoji talmudo mokykla "Ješiva" (viena iš didžiausių talmudo mokyklų pasaulyje, įsteigta Telšiuose 1836 m.; iki 1932 m. ją baigė apie 4,000 žmonių) — įrengta "Minijos" liaudies kūrybos gaminių įmonė; audžiami takeliai televizijos aparatams, rankšluosčiai, juostos, mezgami megztukai, pirštinaitės, gaminami suvenyrai iš medžio *(A. Kazragis,* Žemaičių kalneliais. Vilnius, 1968, p. 40).

21. Bernardinų vienuolynas — įsikūrusi Telšių rajoninio laikraščio "Komunizmo Švyturys" redakcija ir spaustuvė (*A. Kazragis,* Žemaičių kalneliais. Vilnius, 1968, p. 53).

22. Telšių vyskupijos kunigų seminarijos rūmai (pastatyti 1928 m.) — įrengta aštuonmetė kurčiųjų mokykla-internatas *(A. Kazragis,* Žemaičių kalneliais. Vilnius, 1968, p. 47).

23. Vyskupų rūmai (statyti 1929 m.) — įsikūręs Telšių rajono Vykdomasis komitetas *(A. Kazragis,* Žemaičių kalneliais. Vilnius, 1968, p. 53).

Vilnius:

24. Augustinijonų bažnyčia — pritaikyta "Tarprespublikinės prekybos bazės" ūkinių prekių sandėliui; interjeras suardytas, išliko tik barokinis choras vargonams; norėta nugriauti bokštą *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 117).

25. Bazilijonų vienuolyno cerkvė — įrengta Kauno Politechnikos Instituto Vilniaus filialo statybinių konstrukcijų laboratorija; instituto studentai suskaldė marmurinę paminklinę lentą *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 117).

26. Bazilijonų bažnyčia — paversta vyno ir alaus sandėliu; interjeras sunaikintas *(Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99).

27. Bernardinų bažnyčia (statyta 1525 m.) — Valstybinio dailės instituto Mokslinės gamybinės dirbtuvės, dabar instituto parodų salė *(Statyba ir architektūra,* III:3. Vilnius, 1963, p. 195; *Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 17). Interjeras smarkiai apnaikintas, ir tai padaryta pačių dailininkų (*Kultūros Barai,* 1968, nr. 3, p. 4).

28. Domininkonų bažnyčia — rūsiai 1965 m. pritaikyti bažnyčios ir vienuolyno istorinei - architektūrinei raidai eksponuoti *(Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 115).

29. Evangelikų - liuteronų bažnyčia — kino teatras "Kronika" *(Statyba ir architektūra,* III:3. Vilnius, 1963, p. 199).

30. Šv. Jokūbo bažnyčia (statyta 1690 m.) — paversta Valstybinio akademinio operos ir baleto teatro sandėliu; statulos sudaužytos, vargonai sunaikinti *(Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99).

31. Šv. Jono bažnyčia, senojo Vilniaus universiteto bažnyčia — paversta baldų sandėliu, vėliau perduota Vilniaus universitetui; vitražai išdaužyti, sienos aptrupėjusios, altorių skulptūros apdaužytos, paveikslai sudraskyti ar išplėšti, vargonai sunaikinti *(Kultūros Barai,* 1965, nr. 10, p. 8; *Aidai,* 1968, nr. 3, p. 98). 1968 m. bažnyčia pritaikyta Vilniaus universiteto reikalams: kamerinės muzikos koncertams, iškilmingiems aktams, minėjimams, disputams ir pan. Šiaurinės pusės koplyčios bus skirtos "pažangios mokslo minties Lietuvoje" ekspozicijai. Kitos patalpos — knygų saugykloms ir sandėliams (*Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 111, 115-116).

32. Šv. Jono bažnyčios varpinė — įrengta kavinė *(Vilnius,* albumėlis, apie 1968).

33. Katedra (XVIII a. galo klasicizmo stiliaus bažnyčia) — 1957 m. įsteigtas Dailės muziejaus filialas — Paveikslų galerija *(Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija,* I, 1966, p. 346).

34. Katedros varpinė — įrengtas ekskursijų biuras. Turizmo tarybos pirmininkas Juozas Litvinas kritikuoja tokios vietos parinkimą: "Ekskursijų biuras įsikūrė pačiame Vilniaus centre, katedros varpinėje, ir dar mano, kad protingai pasielgė. Kur girdėta? Tokioje gražioje vietoje reikia sukurti ramų, jaukų kampelį, o ne suvaryti ten miesto taksi ir ekskursijų mašinas. Medžių paunksmėje sėdėtų žmonės, klausytųsi varpų muzikos, o ne mašinų ūžesio" *(Švyturys,* 1968, nr. 11, p. 20).

35. Šv. Kazimiero bažnyčia (statyta 1606-1609 m., didžiausias Vilniaus baroko pastatas — įrengtas ateizmo muziejus, kuris oficialiai atidarytas 1966.X.9; interjeras sunaikintas, sienos išbaltintos *(Tiesa,* 1966.X.8).

36. Šv. Kotrynos bažnyčia (statyta 1622-1625 m.) — anksčiau cukraus, o dabar bakalijos sandėlis; paveikslai suplėšyti, apnaikinti, skulptūros apdaužytos arba ir visai sudaužytos, vargonai apnaikinti (*Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99; *Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 111).

37. Šv. Mykolo bažnyčia (pastatyta 1597 m.) — įrengtos dirbtuvės; sunaikinti 7 didelės meninės vertės altoriai (*Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99).

38. Misionierių bažnyčia (statyta 1695 m.) — paversta sandėliu; šio Vilniaus baroko šedevro interjeras sunaikintas *(Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99).

39. Pranciškonų vienuolyno pastatų kompleksas — "nauja paskirtis rasta buv. Pranciškonų vienuolyno pastatų kompleksui. Paminklo išplanavimas geriausiai tinka bendrabučio tipo viešbučiui, kuris ateityje turėtų peraugti į turistinio viešbučio kompleksą" *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 19).

40. Šv. Stepono bažnyčia (statyta 1600 m.) — paversta remonto dirbtuvių sandėliu; interjeras visiškai sunaikintas, sunaikintas Vilniaus katedros ir kitų klasikinio stiliaus pastatų architekto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus kapas (*Aidai,* 1968, nr. 3, p. 99).

41. Rasų kapinių koplyčia (XIX a. gotikinės imitacijos) — siūloma įrengti liaudies skulptūros ekspoziciją; "baigia kristi jos bokšto stogas, pro išdaužytus langus kyšo apipuvę lentgaliai" *(Literatūra ir Menas,* 1968.V.25, nr. 21, p. 16);

42. Trakų - Kretingos g. kampo koplyčia (dobilo lapo formos XVIII a. pradžioje Mykolo Suzino statyta koplytėlė) — siūloma paversti suvenyrų parduotuve *(Literatūra ir Menas,* 1968.V.25, nr. 21, p. 16).

43. Vilniaus kapitulos namai — Vilniaus dailės muziejaus taikomosios dailės skyrius *(Kultūros Barai,* 1966, nr. 11, p. 17).

44. Vilniaus vyskupijos rūmai — karininkų namai *(Statyba ir architektūra,* III:3. Vilnius, 1963, p. 192).

45. Visų Šventųjų bažnyčia (statyta 1620 m.) — Vilniaus Dailės muziejaus liaudies meno ekspozicija ir saugykla (*Kultūros Barai,* 1968, nr. 7, p. 17); bažnyčios interjeras apnaikintas visai neseniai, bažnyčia nualinta *(Kultūros Barai,* 1968, nr. 3, p. 4; *Muziejai ir paminklai,* 1968, Gruodis, p. 116).

Apleistos ir ardomos kapinės

Daugelyje vietų kapinės apleistos, aptvarai išversti, net naikinami antkapiai. Štai kaip naikinamos Piktupėnų kapinės (Pagėgių aps.): "O eina vaikinai per kapines ir iš neturėjimo ką veikti daužo senus, kelis šimtmečius išgulėjusius antkapius. Kai aš norėjau sugėdinti jį, vaikinas atsmaukė ant pakaušio kepurę, paleido paskutinį akmenį į marmurinį užrašą ir pažiūrėjo į mane kaip į beprotį.

— Tai kuriem velniam jie čia kiūkso, žolėmis apaugę? Kas į juos čia žiūri? Ir kelmams reikia.

Kelmams — nereikia. Mums reikia. Mes esame žmonės.

— Mes esame žmonės, — atsakė Piktupėnų tarybiniame ūkyje, — Ir mums reikia gyventi . . .

Ir jauni, galingi vyrai, vadovybės paliepti, rovė iš senų kapinaičių antkapius ir vertė į namų pamatus. Tai bent galingas, tai bent ekonomiškai ir greitai pastatytas namas! Bet gana juoktis per ašaras, nes vaikai bėgioja po kapines ir spiaudo į išverstas duobes . . ."

— Jis nežino, — sako Feliksas Užpelkis, komjaunimo rajono komiteto sekretorius. — Juk mūsų niekas nemokė, kaip privalome su tom senienom elgtis" — rašo straipsnyje Alfonsas Judžentis straipsnyje "Atsigręžkime atgal!" *(Jaunimo Gretos,* 1968, nr. 3, p. 26).

Išardytos ir Klaipėdos kapinės: "Kažkam prieš keletą metų šovė į galvą paika mintis, kad reikia panaikinti

senąsias kapines (nors jos miestui nekliudė), ir dalis jų buvo barbariškai sulyginta su žeme. Dabar vėl, rodos, kuriami panašūs niekuo nepateisinami planai. Kas negerbia mirusių, tas pirmiausia negerbia savęs. Bet apie tai, matyti, negalvojama. Ta senųjų kapinių dalis, kuri išliko, baisiai apleista: skylėta, išgriuvus tvora, išvartyti antkapiai, išlaužyti varteliai... Pasirodo, nėra net sargo, kuris prižiūrėtų kapines ir išvaikytų vagis ir chuliganus. Tiesa, tada kapinėse buvo lentelių su perspėjimais: lošti kortomis, girtuokliauti ir priiminėti saulės vonias draudžiama... Lentelių dabar nebėra. Tur būt, jos nepadėjo..." *(Jaunimo Gretos,* 1968, nr. 4, p. 27).

VII. "Naujų tradicijų" kūrimas

Komunistiškai auklėjamai visuomenei nėra priimtina dar daug kur žmonių švenčiamos krikščioniškosios šventės, laikymasis senų tradicijų, susijusių su religinėmis apeigomis ar tautiniais papročiais. Todėl krikščioniškosios ir Lietuvos valstybės šventės tuojau pat buvo panaikintos ir sovietiniame kalendoriuje atsirado visa eilė naujų švenčių: Sovietinės armijos ir karinio laivyno diena — vasario 23 d.; Tarptautinė moters diena — kovo 8 d.; Darbo žmonių tarptautinio solidarumo diena — gegužės 1 ir 2 d., Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos diena — lapkričio 7 ir 8 d., SSSR konstitucijos diena — gruodžio 5 d.

Žmonių gyvenimas anksčiau buvo labai susijęs su Bažnyčia: čia būdavo krikštijami naujagimiai, tuokiamasi, iš bažnyčios mirusiuosius lydėdavo į kapines. Ir kaip pripažįstama — "Bažnyčia, pasitikdama žmogų jo lemtingaisiais gyvenimo momentais, sugebėjo veikti psichiką mistišku paslaptingumu, didybe, — tam ji turėjo iškilmingus pastatus, neįprastus kiekvienai dienai rūbus, nesuprantamą apeigų kalbą, pagaliau vargonus, šitą gniuždantį ir iškeliantį į padanges žmogaus sielą instrumentą..." *(Kultūros Barai,* 1966, nr. 3, p. 4).

Kadangi žmonės, ypač vyresnio amžiaus, ir toliau tebesilaiko senų krikščioniškų švenčių ar su religija bei tautiniais papročiais susijusių tradicijų, tai Kūčios, Velykos, Sekminės, Joninės ir kt. neneigiamos, bet kitaip interpretuojamos. Pavyzdžiui, *Kūčios* — šeimos šventė; *Kalėdos* —

Saulės gimimo diena, kada baigiasi trumpiausia diena ir Saulė ima kilti į viršų; *Velykos* — pavasario šventė; raginama puoselėti ir velykinius margučius: "Kai kuriose mokyklose ir dabar pavasario švenčių metu, šalia inkilėlių, marginami ir margučiai. Savaime suprantama, jie neturi jokio ryšio su bažnytinėmis šventėmis . . ." (*Kultūros Barai,* 1966, nr. 3, p. 33). *Sekminės* — piemenų šventė ir gyvulių pagerbimo diena; *Joninės* — kupolinė liaudies šventė, saulėgrąžos diena, nieko bendra neturėjusi su bažnyčia (*Kultūros Barai,* 1968, nr. 8, p. 8-13).

Eglutė ir Kalėdų Senelis — nukelti į Naujųjų Metų išvakares. Kalėdų Senelis dingo ir jo vietoje atsirado rusiškasis Senis Šaltis — Deduška Moroz (*Genys,* 1968, nr. 1, p. 1) .Naujųjų Metų išvakarėse Vilniuje, Gedimino aikštėje, pastatoma "tradicinė eglė", papuošta žaislais ir lempučių girliandomis. "Eglės papėdėje įsikūrė vidutinio grožio Senis Šaltis su Pasakų nameliu" (*Literatūra ir Menas,* 1968, nr. 1, p. 16).

Kad žmonės būtų atitraukti nuo krikščioniškų švenčių ir su religinėmis apeigomis susijusių papročių, kuriami nauji sovietiniai šeimos papročiai. Iš tų papročių išjungiama tai, kas siejosi su religinėmis tradicijomis, ir tokie liaudies papročiai, kurie turi kokį "prietarinį pobūdį" (*Kultūros Barai,* 1966, nr. 3, p. 9-11).

Kokiu pagrindu ir kaip sukurti naujus sovietinius šeimos papročius, kad greičiau išsivystytų "tikrai liaudiškos" sovietinių vestuvių, vardo naujagimiui suteikimo, gimimo dienos paminėjimo, laidotuvių ir kitos buitinės tradicijos, — išleista net atskira A. Vyšniauskaitės knyga — Lietuvių šeimos tradicijos ("Mintis", Vilnius, 1967, 183 p.). Knygos tikslas — duoti medžiagos civilinės metrikacijos biurų darbuotojams, apylinkės sovieto nariams, kultūros-švietimo įstaigų darbuotojams, jaunuoliams, besiruošiantiems vesti, tėvams ir "vardatėviams", kaip elgtis vardynų metu ir t.t.

Vestuvės

Knygoje daugiausia vietos skiriama vestuvėms (p. 11-64), duodama tradicinių papročių aprašymų (oracijos, dainos nuo mergvakario iki grįžtuvių; medžiaga duota knygos gale, p. 91-159). Patariama pasinaudoti ta gausia folklorine medžiaga.

Vardynos

Vardynos — vardo suteikimo naujagimiui šventė (pirmosios vardynos suorganizuotos 1962 m. Kauno rajono "Aušros" kolchozo kultūros namuose). Tėvus ir "vardatėvius" su kūdikiu prie civilinės metrikacijos biuro sutinka orkestras ar kaimo kapela. Darbo žmonių deputatų sovietų atstovas pasveikina tėvus, civilinės metrikacijos biuro vedėjas perskaito ir įteikia tėvams kūdikio gimimo liudijimą, o paminėtas sovieto deputatas kreipiasi į naujagimį: "Tu gimei nuostabiu laiku, kai laisvi tarybiniai žmonės savo rankomis kuria komunistinį rytojų. Graži ir šviesi tavo ateitis. Taiki ir draugiška tarybinė šalis saugoja tavo gyvenimą ir tavo saulėtą vaikystę. Tapk tvirtu, tikru žmogumi, atiduodančiu liaudžiai savo rankas, protą ir širdį. Tavo darbo laukia mūsų šalis, (suprask, Sovietų Sąjunga, P. R.), ir mes tikime, kad tu jos neapvilsi" (*l. c.*, p. 58). Po to deputatas kreipiasi į vardatėvius, pabrėždamas jų pareigą "padėti tėvams auklėti jaunąjį pilietį ir užauginti jį darbščiu, doru ir sąžiningu komunistinės visuomenės nariu. Sutikimo ženklan vardatėviai pasirašo naujagimių įsiregistravimo knygoje" (*l. c.*, p. 59). Svarbiausias vardynų ceremonialo momentas — oficialus kūdikio vardo paskelbimas.

Vardynų aktui pasibaigus, kūdikio tėvus sveikina darbovietės atstovai, įteikia dovaną naujagimiui. "Kai kuriuose rajonų civilinės metrikacijos biuruose įsigalėjo paprotys, vardynų aktui pasibaigus, čia pat salėje vaišintis ne tik šampanu, bet ir stipresniais svaiginamaisiais gėrimais"... (*l. c.*, p. 59).

Vardų pasirinkimas

Kad būtų lengviau pasirinkti naujagimiui vardą, 1966 m. "Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis institutas" išleido "Vardų katalogą". Vardai, esą, atrinkti ir patikrinti kalbininko, tikrinių vardų specialisto, bet leidinys labai nerūpestingai suredaguotas (*Kultūros Barai*, 1967, nr. 3, p. 57). Iš lietuviškų vardų gana populiarūs: Alpis, Algirdas, Erdvilas, Naglis, Regimantas, Vytautas; Algina, Rimantė, Vytautė... Nevengiama ir krikščioniškų vardų. Ir pati "naujų švenčių" bei tradicijų kūrėja A. Vyšniauskaitė pripažįsta, kad pastaruoju metu vis la-

biau grįžtama prie tradicinių vardų, pavyzdžiui, Juozas, Andrius, Saulius, Marija ir kt. (*A. Vyšniauskaitė,* Lietuvių šeimos tradicijos. Vilnius, 1967, p. 69).

Nors daugumas okupuotos Lietuvos komunistų vadų ir ateizmo skleidėjų tebėra visokių krikščioniškųjų šventųjų "globojami" (pvz., Antanas Sniečkus, Valerij Charazov, Josif Maniušis, Motiejus Šumauskas, Pranas Mišutis, kun. Stasys Markonis, Juozas Žiugžda, Vladas Niunka, Paulius Slavėnas, Jonas Aničas, Juozas Barzdaitis ir kt.), bet "neofitai", visada būdami atkaklesni naujai prisiimtos pasaulėžiūros gynėjai, vengdami šventųjų vardų, prieina prie kraštutinumų. Kūdikiams parenkami net tokie "vardai": Lunikas, Satelita, Gagarinka (*Kultūros Barai,* 1967, nr. 3, p. 57), arba Elektronas, Radiusas, Venera, Idilija... (*Švyturys,* 1968, nr. 3, p. 22).

Gimimo ar vardo diena?

Gimimo dienos labiau įsigali jaunesnio amžiaus žmonių tarpe, o vardo dienos, arba vardinių, tradiciją daugiau palaiko pagyvenusieji. Linkstama prie vardinių šventimo, nes "vardinių paprotys liaudies sąmonėje religinio turinio nėra turėjęs" (A. Vyšniauskaitė, Lietuvių šeimos tradicijos. Vilnius, 1967, p. 66).

Laidotuvės

Laidotuvių papročiai keičiami, atmetami senieji papročiai, kurie "nesiderina su šiandiena" (aišku, religiniai papročiai. P. R.). Dabar siūloma vietoj anksčiau buvusių religinių giesmių ir raudų panaudoti gedulingą muziką iš magnetofoninių įrašų, leidžiamos laidotuvių eisenos su dūdų orkestru, mirusiojo palaikai iš karto šarvojami karste, kambarys išpuošiamas žalumynais, ant drapiruotės pakabinamas mirusiojo paveikslas, degamos žvakės ir uždegama prislopinta šviesa. Miestuose siūloma įrengti šermenines — laidojimo biurus ir t.t.

Mirusiųjų pagerbimas

Keliama mintis, kad būtinai būtų organizuojama mirusiųjų pagerbimo diena. "Gal tą pačią dieną, kuri buvo skiriama anksčiau (Vėlinės, P. R.), o gal kaip tik priešingai — kitą. Reikia pasvarstyti". Kėdainiuose jau buvo organi-

zuojama mirusiųjų diena pavasarį. Esą, "šitaip veikiant, galima visai išstumti bažnyčią iš jos ankstyvesnių pozicijų..." Tačiau priduriama, kad "ne visuomet ir ne viską, kas sena, būtina griauti, — tenka kurti nauja ir senųjų tradicijų pagrindu. Mūsų nešokiravo, pavyzdžiui, kad Pajėsio apylinkėje prie mirusio mokytojo degė žvakės. Jos irgi gali turėti kitą — žmogišką prasmę..." *(Kultūros Barai,* 1966, nr. 3, p. 7-8).

Be šeimos tradicijų, pastaruoju metu kaime ir miestuose darosi populiarios "naujos tradicijos": palydos į sovietinę armiją, "pirmieji skambučiai" mokyklose, jaunųjų specialistų sutikimai kolchozuose ir įmonėse, garbės vardų suteikimas nusipelniusiems žemės ūkio darbuotojams ir kt. *(Tiesa,* 1968, nr. 98, p. 1).

VIII. Ar yra "atolydžio" reiškinių?

Palyginus su pokario laikais, ateistinis kovingumas yra šiek tiek suminkštėjęs. Jei anksčiau buvo visai neįmanomas dalykas vieši religinės muzikos koncertai, tai paskutiniųjų penkerių metų laikotarpyje jau nebesibaidoma įtraukti į koncertų programą žymiųjų kompozitorių religinės muzikos kūrinius. Pavyzdžiui, jau 1963 m. į Liaudies ūkio tarybos "Aido" moterų choro repertuarą buvo įtraukta J. S. Bacho - Ch.-Fr. Gounod "Ave Maria" *(Meno Saviveikla,* 1963, nr. 2, p. 3).

1966 m. sausio mėn. okupuotoje Lietuvoje viešėjęs Armėnijos Valstybinis choras su solistais ir Vilniaus Filharmonijos simfoniniu orkestru atliko G. F. Händelio "Alleluja" iš oratorijos "Messiah" ir W. A. Mozarto "Requiem" (*Literatūros ir Meno Metraštis,* 9, 1967, p. 99-100).

1967.I.29 Kaune, Monumentaliosios skulptūros ir vitražo galerijoje (buv. Įgulos bažnyčioje) vargonų muzikos koncerte Estijos dainininkė Ž. Simon pagiedojo arijų iš J. S. Bacho kantatų, mišių *(Kultūros Barai,* 1967, nr. 3, p. 74).

1967.III.5 Paveikslų galerijoje Vilniuje (buv. Katedroje) Radijo ir televizijos choras bei Vilniaus Filharmonijos kamerinis orkestras atliko J. S. Bacho Didžiąsias mišias h-moll; dirigavo S. Sondeckis *(Kultūros Barai,* 1967, nr. 4, p. 76).

1967.IV.17 Vilniaus Filharmonijos salėje jungtinis Valstybinio akademinio operos ir baleto teatro bei Radijo ir televizijos choras, orkestras ir solistai atliko G. Verdi "Requiem"; dirigentas — R. Geniušas *(Kultūros Barai,* 1967, nr. 6, p. 76).

1967.V.3-5 Kybartuose, Marijampolėje koncertavo Vilniaus Filharmonijos kamerinis orkestras, kuris su Marijampolės miesto berniukų choru "Vyturėliu" be kitų kūrinių atliko G. B. Pergolesi "Stabat Mater"; dirigavo S. Sondeckis *(Kultūros Barai,* 1967, nr. 6, p. 77).

1968.III.2 Vilniaus Filharmonijoje Estijos Radijo ir televizijos choras, simfoninis orkestras ir solistai atliko visus 25 numerius J. S. Bacho Didžiųjų mišių h-moll; ligi šiol okupuotos Lietuvos kolektyvų būdavo atliekamos tik tų mišių ištraukos *(Literatūra ir Menas,* 1968, nr. 9, p. 15).

Pagaliau 1968 m. išleista plokštelė, kur solistas Virgilijus Noreika yra įdainavęs Ch. Fr. Gounod "Ave Maria" su M. K. Čiurlionio muzikos mokyklos berniukų choru.

Sovietams bemezgant dialogą su Vatikanu, greičiausiai propagandos sumetimais daroma kai kurių "nuolaidų". 1965 m. gale iš okupuotos Lietuvos išleistas Juozapas Matulaitis-Labukas Romoje buvo konsekruotas vyskupu, o 1968 m. — Telšiuose konsekruotas naujas vyskupas Juozapas Pletkus. Taip sovietai leido 1966 m. Vilniuje išspausdinti du tomus "Apeigyno", kurį paruošė Lietuvos vyskupijų Liturginė komisija, sudaryta 1965 m. pradžioje. Be to, 1968 m. "Vaizdo" spaustuvėje išspausdintas II Vatikano susirinkimo nutarimų vertimas (*Gimtasis Kraštas,* 1968, nr. 52, p. 6-7).

Leidžiama kai kuriems kunigams išvykti į katalikų konferencijas. Pavyzdžiui, 1966.III.22-24 Rytų Berlyne vykusioje Europos katalikų II konferencijoje, kurion buvo susirinkę apie 200 atstovų iš 18 kraštų, dalyvavo Kauno kunigų seminarijos rektorius prof. dr. V. Butkus, kun. Alg. Gutauskas (Vilniaus dekanas), Br. Bulika (Molėtų dekanas), kun. J. Bukauskas iš Klaipėdos ir Br. Novelskis iš Alytaus. Pagrindinis konferencijos tikslas, kaip pareiškė seminarijos rektorius kun. dr. Viktoras Butkus, "stiprinti taiką Europoje ir, aišku, visame pasaulyje" *(Tėvynės Balsas,* 1966, Balandis, nr. 15, p. 8).

Sovietai įsileido okupuoton Lietuvon ir Rytų Vokietijos katalikų veikėjų delegaciją. Esą, 1968 m. spalio mėn. vieši Vokietijos Demokratinės Respublikos katalikų veikėjų delegacija... Svečiai lankėsi Vilniaus ir Kauno bažnyčiose, susitiko su šių miestų katalikų dvasininkijos atstovais". 1968.X.25 svečiai išvyko į Maskvą ir iš ten į namus... *(Tiesa,* 1968.X.25).

Taip pat yra bent kiek sumažėjusi ateistinė propaganda spaudoje, tačiau esmėje pagrindinių pasikeitimų nėra įvykę: mokyklose ir toliau tebetęsiamas sovietinio ateizmo skleidimas, siekiama kiek galint greičiau išnaikinti religingumą, tik entireliginė propaganda keičia savo darbo metodus. Dabartinei padėčiai nušviesti, čia duodame keletą būdingesnių ištraukų iš okupuotos Lietuvos spaudos.

Anksčiau materialistinės pasaulėžiūros formavimas buvo nukeltas į V-XI klases, bet dabar ateistinis mokinių auklėjimas pradedamas nuo I klasės. Kiekvienoje mokykloje organizuojami įvairūs renginiai, kur dar akivaizdžiau atskleidžiama "religijos žala". Mokytojams primenama, kad "ateistinis auklėjimas — ne kampanija, kad tai kasdieninis pedagogų rūpestis". Ta mintis pabrėžiama todėl, kad "nemažoje dalyje mokyklų po ateistinio darbo suaktyvėjimo ne retai seka savotiškas atoslūgis, kiti renginiai, iškilę į dienos aktualijas, nuošalėn nustumia ateistinį auklėjimą. Taip kai kuriose mokyklose yra ir šiuo metu: mokyklų vadovai, visuomenės organizacijos pedagogų dėmesį sutelkė ir jų veiklą sukoncentravo jubiliejinėms datoms efektyviai pažymėti. Žinoma, tatai būtina. Bet tuo pat metu negalima pamiršti ir kasdienybės, negalima pamiršti, jog ugdant tarybinio patriotizmo, pilietiškumo jausmus, auklėjant būsimąjį mūsų šalies šeimininką, svarbu suformuoti jaunuolio mokslinę pasaulėžiūrą, išugdyti aktyvų ateistą. Tai neatskiriami dalykai... Kiekvienoje mokykloje ateistinio auklėjimo darbas pamokose, užklasinėje veikloje turi užimti prideramą vietą, turi būti visų mokytojų, mokyklų vadovų kasdieninio rūpinimosi objektu" *(Tarybinis Mokytojas,* 1968.II.21).

Jokių atoslūgio žymių nėra ir Lietuvos Komunistų partijos nusistatyme. 1963 m. LKP CK V plenumo nutarimas nėra pakeistas. Tame nutarime pabrėžiama, kad "Mokslinė - ateistinė propaganda ir ateistinis darbo žmonių auk-

lėjimas — bendrapartinis ideologinis uždavinys. Ir štai, koks "Lietuvos katalikų dvasininkijos kvietimu Tarybų Lietuvoje didžiulis aparatas įjungtas į ateistinį darbą. Pagal LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo Prano Mišučio straipsnį "Materialistinę pasaulėžiūrą ugdant" (*Mokslas ir Gyvenimas*, 1967, nr. 3, p. 5), "Plenumas atkreipė partijos miestų, rajonų komitetų, respublikos Mokslų akademijos, aukštųjų mokyklų, "Žinijos" draugijos, Kultūros, Sveikatos apsaugos, Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo, Švietimo ministerijų, Komjaunimo Centro Komiteto, Profsąjungų tarybos, laikraščių ir žurnalų redakcijų, Spaudos, Radijo ir televizijos, Kinematografijos komitetų, kūrybinių organizacijų ir kitų įstaigų dėmesį į būtinumą sustiprinti tiek visą ideologinį darbą, tiek ir jo sudėtinę dalį — ateistinį darbo žmonių auklėjimą".

Apie siekimą kiek galint greičiau išnaikinti religingumą žmonėse, "Tarybinis Mokytojas" (1968, nr. 10, p. 2), paminėdamas 50 metų sukaktį, kai Sovietų Sąjungoje bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, pranašauja greitą religingumo išnykimą: "Tai, kad bažnyčia mūsų sąlygomis yra tik tikinčiųjų bendruomenės organizacijos forma, kad negali savo rankose laikyti jaunosios kartos, kad jaunimo tarpe baigia išnykti religingumas, pykina reakcingąją dvasininkiją, kuri panaudoja įvairias ideologinio darbo formas, tame tarpe ir užsienio radiją, įvairiems išpuoliams prieš "bedieviškąjį komunizmą". Tačiau ši dvasininkijos dalis užmiršta, kad religijos išnykimas yra objektyvus mūsų visuomenės vystymosi dėsnis, kurį lemia visas tarybinis gyvenimas, o ne vien specialios ateistinio poveikio priemonės. Tikintieji yra įsijungę į komunistinės visuomenės kūrimą lygiai su ateistais. Ir palaipsniui jie įsitikina, kad religija žmogui visai nereikalinga. Ateistinio poveikio priemonės turi tikslą šį procesą paspartinti, iš stichinio padaryti organizuotą, nes kuo greičiau religingumas išnyks, tuo sėkmingiau formuosis nauja, komunistinė asmenybė".

Jei anksčiau tikintieji būdavo puolami, persekiojami, tai dabar įrodinėjama žmonėms, kad "... ateistai kovoja prieš religinę ideologiją, bet ne prieš žmones, kurie laikosi šios ideologijos. Ateistas yra ne tikinčiojo priešas, o jo draugas, siekiąs padėti tikinčiajam atrasti teisingą ke-

lią, atgauti dvasinę laimę..." *(Tarybinis Mokytojas,* 1968, nr. 10, p. 2).

Apie "dialogą" tarp tikinčiųjų ir komunistų kalba ir Vladas Niunka, "tiltų statytojas" tarp Bažnyčios ir komunizmo, 1968 m. birželio mėn. lankęsis Romoje. Jis tvirtina, kad "stiprėja tikinčiųjų darbo žmonių tarpe tendencija bendradarbiauti su komunistais, siekiant taikos, demokratijos, socialinio teisingumo... Tai kaip tik labiausiai ir nepatinka lietuviškiems reakcionieriams klerikalams, kurie visais laikais panaudojo religiją darbo žmonių gretoms skaldyti, išnaudotojų klasiniams interesams ginti. Dabar jie vėl ima gąsdinti tikinčiuosius "komunistinio ateizmo" baubu, šiurkščiai klastodami marksistų pažiūras bei Komunistų partijos politiką religijos klausimu. "Komunistinis ateizmas", — neseniai pareiškė Vatikano radijas, — tikinčiuosius išskiria iš savo žmogiškumo sistemos, juos diskriminuoja, su jais elgiasi nežmoniškai". Pikčiausias šmeižtas! Marksistai, būdami kovingi materialistinės pasaulėžiūros skleidėjai, niekuomet nekovojo ir nekovoja prieš tikinčiuosius. V. Leninas, griežčiausiai kovojęs prieš bet kurias ideologines nuolaidas religijai, kartu kovojo ir prieš tuos, kurie siekė skaldyti darbo žmones religijos pagrindu... Komunistams visuomet rūpėjo ir rūpi ne skaldyti, o telkti žmones — ateistus ir tikinčiuosius — bendrai kovai už teisingesnę santvarką, už visuomeninę pažangą, prieš karą ir neofašizmo pavojų, už socializmą. Ir tai, tur būt, turėjo lemiamą reikšmę, kad šiandien Tarybų Lietuvoje ir ateistai ir tikintys, Komunistų partijos vadovaujami, kovoja dėl tų pačių politinių, socialinių bei ekonominių uždavinių — už komunizmą" — klastingai baigia V. Niunka savo straipsnį "Religija traukiasi" *(Tiesa,* 1968, nr. 143, p. 2).

Pagal V. Niunką, "dialogas" tarp marksistinės ir religinės pasaulėžiūros tegali būti vienašališkas: "Tikinčiųjų ir netikinčiųjų bendradarbiavimas gali sėkmingai vystysis visų darbo žmonių interesais tuo atveju, kai aiškiai suprantama, kad šis bendradarbiavimas *jokiomis aplinkybėmis negali sukelti jokių, net mažiausių, ideologinių nuolaidų, negali nutraukti ideologinės kovos tarp marksistinės ir religinės pasaulėžiūrų"* (*V. Niunka,* Šiuolaikinės katalikybės krizė. — *Komunistas,* 1967, nr. 5, p. 76).

HITLERIO SUOKALBĮ SU STALINU PRISIMENANT

DR. P. MAČIULIS

Ar šviečia tau saulė, ar orai aptemę,
Visuomet tu brangi mūs miela Lietuva! . . .

Mūsų gyvenamam laikotarpy Lietuva turėjo du didelės reikšmės įvykius: Nepriklausomybės akto paskelbimą 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje, ir tariamos savitarpinės pagalbos sutarties su sovietine Rusija pasirašymą 1939 m. spalio 10 d. Maskvoje.

Kaip su nepriklausomos valstybės atstatymu lietuvių tauta susigrąžino savo vardą pasaulio tautų šeimon, taip su savitarpinės pagalbos sutarties pasirašymu, nė dešimtmečiui nepraėjus, Lietuvos vardas pradėta nubraukinėti Europos ir kitų kontinentų žemėlapiuose.

Nė pasipiktinimas dėl tokio elgesio su gyvu kraštu, nė protestai nepadėjo. Kol pasaulį valdys grubi jėga ir interesas, tol to vardo mums niekas negrąžins.

Tiesa, jau daug kartų ši Lietuvos valstybės tragedija buvo keliama mūsų spaudoje, retkarčiais ir svetimtaučių, tačiau mums patiems nevalia jos niekad primiršti, kad ir kitais žodžiais ją reikia kartoti ne tik patiems sau, bet ir savo kaimynams priminti, kokia barbariška skriauda buvo padaryta Lietuvai ir josios žmonėms prieš 30 metų, stipresniam išprievartavus silpnesnį.

Bendros pastabos

Nuo 1920 metų liepos 12 d., kai Maskvoje buvo pasirašyta taikos sutartis tarp Lietuvos respublikos ir Sovietų Sąjungos, veik 20 metų Lietuva net sienos su Sov. Sąjunga neturėjo. Mat, pusmečiu vėliau, kai Sov. Sąjunga 1921 m. sausio mėn. Rygoje pasirašė panašią sutartį su Lenkija, rytinė Vilniaus krašto sritis buvo lenkų užimta ir, bolševikams nusileidus, jų pasisavinta.

Dauguma tarpvalstybinių nesusipratimų prasideda dėl kokio nors pasienio incidento. Kaip jau minėjom, lenkai gavo gerą trečdalį pietryčių Lietuvos teritorijos, pasisavinę ją sutartimi su rusais. Tuo būdu Lietuva fiziškai buvo atstumta nuo rusų sienų.

Trumpai tariant, Sov. Sąjunga per 20 metų sutarties su Lietuva pilnai nebuvo įvykdžius (k. a. dėl Lietuvos metrikos grąžinimo, dėl 100,000 ha miško ir k.), kai 1933 m. Vakaruose dangus pradėjo niauktis.

Hitleris kanclerio kėdėje

Kai 1933 m. kanclerio kėdę iš Hindenburgo rankų gavo Adolfas Hitleris, laimėjęs rinkimus į Reichstagą, Europa negreit teatkreipė dėmesį į griežtą vokiečių nukrypimą į ultranacionalistines nuotaikas.

Akstinas buvo 1919 m. nevykusi Versalio taikos sutartis, kurios vokiečiai nė dešimtos dalies neįvykdė. Bet turtingiausia pramonės sritis buvo sąjungininkų okupuota ir demilitarizuota, vokiečiams leista turėti tik šimtą tūkstančių vyrų kariuomenėj, o bedarbių prisirinko iki septynių milijonų. Netenka stebėtis, kad vokiečių komunistų vadas net į prezidentus buvo pastatęs savo kandidatūrą. Rinkimus nulėmė tik Hindenburgo vardas, tačiau jis sudemoralizuotai masei nieko duoti nepajėgė. Taip ir atsirado proga A. Hitleriui tapti kancleriu.

Ne per vienus metus A. Hitleris sugriovė Versalio sutartį. Visų pirma jis slaptai pradėjo atkurti vokiečių armiją. Paskui pradėjo apjungti Europos vokiečius, pradedant austrais, vėliau sudetais (Čekoslovakijoje), Pamario vokiečiais, neaplenkęs vėliau ir Klaipėdos.

1936 m. kovo mėnesį jis padarė didelį šuolį prieš anglus ir prancūzus, įvesdamas vokiečių kariuomenę į demilitarizuotą Ruhro kraštą. Buv. sąjungininkams pasitenkinus tik popieriniu protestu, A. Hitleris laimėjo vokiečių tautos vado garsą. Kadangi Versalio sutartimi ne visi italų teritoriniai reikalavimai tebuvo patenkinti, o japonai visai nieko negavo, tai jie su italais be triukšmo nuo buv.sąjungininkų pasitraukė. Čia Hitleris pasistengė juos savo pusėn pasukti, ir taip atsirado Berlyno - Romos - Tokijo ašis.

Nors 1938 m. Miunchene pasirašydamas sutartį dėl Sudetų krašto aneksijos Hitleris buvo pareiškęs, kad daugiau Europoje jis nieko nesieksiąs, tačiau pažado netesėjo: dar prisijungė Austriją, užkrovė čekams protektoratą, pagaliau 1939 m. kovo mėnesį "susigrąžino" Klaipėdą.

Panašiu būdu Hitleris norėjo atsiimti iš lenkų Dancigą ir pravesti per lenkų teritoriją autostradą į Rytprūsius. Tikėdamiesi iš anglų ir prancūzų paramos, lenkai laikėsi kietai. Kai prancūzų ir anglų Maskvoje vestos derybos dėl vokiečių grėsmingos politikos Europoje sutramdymo iširo, vokiečiai apsidžiaugė.

Hitlerio suokalbis su Stalinu

Prieš 30 metų bolševikinės Rusijos vadai galėjo padėti Hitlerį sutramdyti Kai sąjungininkai tokį projektą pasiūlė, bolševikai pasiteiravo, ką jie už tai gaus. Vakarai atsisakė mokėti Kremliui kitų tautų laisve, tuomet Maskvos tariamieji "taikos" gynėjai pasiūlė savo pagalbą parduoti Hitleriui. Kremlius sudarė su Hitleriu iš pažiūros "nekaltą" nepuolimo sutartį ir Vokietija neilgtrukus užpuolė Lenkiją, nes Rytuose ją dengė "taikingieji" bolševikai.

Be nepuolimo sutarties tuo pat laiku Maskvoje buvo pasirašytas ir slaptas protokolas dėl Lenkijos ir Pabaltijo pasidalinimo.

Protokolas

1. Tuo atveju, jeigu srityse, priklausančiose Baltijos valstybėms (Suomijai, Estijai, Latvijai ir Lietuvai), įvyktų teritorinių bei politinių pertvarkymų, šiaurinė Lietuvos siena bus Vokietijos ir TSRS interesų sferos siena. Tuo atžvilgiu abi šalys pripažįsta Lietuvos interesus Vilniaus krašte.

2. Tuo atveju, jeigu teritorinių bei politinių pasikeitimų įvyktų Lenkijos valstybei priklausančiose srityse, Vokietijos ir TSRS įtakos sferas skirs linija, einanti maždaug Narevo, Vislos ir Sano upėmis.

Klausimas, ar abiejų šalių interesų požiūriu yra pageidaujama išlaikyti nepriklausomą Lenkijos valstybę, ir ko-

kios turėtų būti tos valstybės sienos, tegalės būti galutinai išspręstas tolimesnėj politinėj raidoj. Kiekvienu atveju abi vyriausybės šį klausimą spręs taikingo susitarimo keliu.

3. Dėl Pietryčių Europos sovietinė šalis atkreipė dėmesį į savo interesus Besarabijoj. Vokiškoji šalis pareiškė visišką politinį nesidomėjimą tomis sritimis.

4. Abi šalys šį protokolą laikys visiškai slaptu.

Už Vokiečių Reicho vyriausybę pasirašė Ribbentrop.

TSRS vyriausybės įgaliotinis — V. Molotov.

Maskva, 1939 m. rugpjūčio 23 d.

Praslinkus penkioms savaitėms, šis protokolas buvo pakeistas ta prasme, kad vokiečiai sutiko perleisti Sov. Sąjungai visą Lietuvos teritoriją.

Šio ir kitų dokumentų originalų nuotraukos saugomos JAV Valstybės departamento archyve.

Taip tariamieji Lietuvos gelbėtojai pardavė Lietuvą Hitleriui.

Pabaltijui ruošiamos pakasynos

Su Hitleriu susitarus, Sov. Sąjunga tuojau pasikvietė į Maskvą estus, kuriems primetė panašią savitarpinės pagalbos sutartį, kaip vėliau latviams, o spalio pirmomis dienomis ją užkorė ir Lietuvai. Esminių skirtumų, išskiriant vietovių vardus bei sovietinių įgulų skaičius, esmėje tose sutartyse nebuvo, nes bolševikai taip darė todėl, kad klaidintų pasaulio opiniją mitu, jog sutartys nėra primestos, bet tariamai laisva valia sudarytos. Bet pasaulis tuo nepatikėjo, todėl bolševikų užsienio reikalų komisaras V. Molotovas turėjo aiškintis per Maskvos radiją.

Kaip tos derybos vyko Maskvoje, ryškiai aprašė buvęs Lietuvos delegacijos narys gen. Stasys Raštikis. Jį čia veik ištisai cituoju.

—Iš pradžių į Maskvą buvo pakviestas Lietuvos Užsienių reikalų ministeris J. Urbšys. Jam buvo išdėstyti svarbiausieji Kremliaus reikalavimai, visų tikslų neatidengiant. Grįžęs į Kauną, Urbšys tuos reikalavimus pranešė vyriausybei. Reikalas buvo labai rimtas, padėtis įtempta. Buvo nutarta derėtis.

— Delegacijos pirm-ku buvo Užsienio reik. ministeris J. Urbšys, nariais — min. pirm.-ko pavaduotojas K. Bizauskas, mūsų atstovas Maskvoje dr. L. Natkevičius ir gener. St. Raštikis. Ekspertais vyko prof. T. Petkevičius, dr. V. Viliamas, J. Norkaitis ir gen. št. pulk. Rupšys.

Perskrisdami Latvijos - TSRS sieną, delegacijos nariai rusų pusėje jau matė pasienyje daug rusų kariuomenės. Tankai, šarvuočiai, artilerija ir vežimai buvo suslėpti miškuose ir vieškeliuose po medžiais, tačiau iš lėktuvo gerai matomi. Tai raudonosios armijos dalys, paruoštos žygiuoti į Latviją. Vaizdas buvo sunkiai šiurpus — rašo gen. Raštikis.

Vidunaktį į Kremlių

Maskvoje delegacija buvo apgyvendinta netoli Kremliaus. Tą pačią dieną apie 11 val. vakaro buvo pranešta į mūsų atstovybę, kad Lietuvos delegacija laukiama Kremliuje. Toks vėlyvas kvietimas nustebino. Iš Lietuvos pusės derybose dalyvavo tik delegacijos nariai. Kremliaus viduje buvo matyt daug NKVD sargybų. Buvome vedami ilgais rūmų koridoriais, visur buvo sargybinių.

Salėje mus pasitiko liaudies komisarų tarybos pirm-kas ir užsienio reik. komisaras V. Molotovas, jo pavaduotojas Potiomkinas ir rusų atstovas Kaune Pozdniakovas. Urbšys Molotovui pristatė Bizauską ir gen. Raštikį.

Pro forma pasiteiravęs apie kelionę, Molotovas perėjo prie reikalo ir, kreipdamasis į Urbšį, klausia:

— Na, ką jūs, ministeri, pasakysite?

Urbšys plačiau išdėsto Lietuvos vyriausybės pažiūras dėl rusų reikalavimų, pamini praeitį, buvusius Lietuvos ir Tarybų Sąjungos gerus santykius, pareiškia viltį, kad ir T. Sąjunga, tur būt, turinti gerų intencijų Lietuvos atžvilgiu, pagaliau pasako, kad jo vadovaujama Lietuvos delegacija esanti Lietuvos vyriausybės įgaliota tartis. Molotovas atsako trumpai, konkrečiai liesdamas atskiras rusų reikalavimų dalis. Jautriausia vieta — rusų reikalavimas įkurdinti jų karines bazes Lietuvoje. Įvairiai motyvuodami, visi mūsų delegacijos nariai pasisako prieš rusų reikalavimą. Daugiausia kalba Molotovas ir Urbšys. Abiem pusėm išdėsčius savo pažiūras, apie 1 val. naktį posėdis baigėsi.

Į derybas įsijungia Stalinas

Kitą dieną, taip pat po 11 val. vakaro, posėdis tęsėsi toj pačioj vietoj. Be vakarykščių dalyvių mūsiškiai pamatė ir Staliną. Sveikindamasis, jis tepasakęs tik vieną žodį — Stalin — negyvai pratiesdamas ranką.

Derybų centre buvo rusų karinių bazių įsileidimas į Lietuvą. Molotovas ir Stalinas aštriai įrodinėjo, kad jiems karinės bazės Lietuvoje esančios reikalingos prieš vokiečius. Reaguodamas į šiuos rusų tvirtinimus, Urbšys pažymėjo, kad ir vokiečiai turėtų būti labai jautrūs dėl raudonosios armijos įvedimo į Lietuvą. Stalinas, šypsodamasis, pasakes: Ribbentropas turėjo pretenzijų į visą Lietuvą, bet mes jus apsaugojom. Aš jums, p. ministeri, papasakosiu, kaip Ribbentropas rūpinosi jumis ir kaip gynė Lietuvą pas mus šitame pačiame kambaryje.

Žodį "gynė" Stalinas pasakęs su karčiu sarkazmu. Ir Stalinas papasakojo, kad rusams besiderant su Ribbentropu ir statant savo sąlygas, Ribbentropas buvęs nuolaidus ir daręs nuolaidas vieną po kitos. Esą, kai buvęs iškilęs klausimas apie pasidalinimą įtakų sferomis Pabaltijy, Ribbentropas pasiūlęs sienų riba Dauguvos upę.

— Mes su tuo nesutikome, — išdidžiai pasakojęs Stalinas. — Tada Ribbentropas nusileido ir pasiūlė Lietuvos-Latvijos sieną įtakų sferų riba. Mes su tuo taip pat nesutikome, —dėstęs Stalinas. Po to Ribbentropas pasiūlęs *Nemuną įtakų sferų riba.* Stalinas ir su šia riba nesutikęs. Pagaliau Ribbentropas paprašęs, kad Vokietijai būtų palikta tik nedidelė Suvalkijos dalis. Čia Stalinas paprašęs Molotovą parodyt žemėlapį, kur juoda linija buvo paženklinta riba, einanti nuo Kudirkos Naumiesčio Šešupe pro Pilviškius, Marijampolę, Krosną į Kapčiamiestį.

— Su tuo mes sutikome, — baigė Stalinas pasakojimą apie savo derybas su Ribbentropu. Mūsų delegacija nustebusi klausėsi šio Stalino pasakojimo. Urbšys atvirai pasakęs, kad jis nenoris tam tikėti. Stalinas, supykęs, atsakė: — Taip, tai išspręsta, ir šis reikalas baigtas.

Visi Lietuvos delegacijos nariai buvo susijaudinę. Urbšys mėgino protestuoti, tačiau Stalinas jį pertraukė ir neleido kalbėti. "Ir vis dėlto mes dar nenorėjome tikėti", toliau pasakoja Bizauskas, "kad taip tikrai būtų".

Bolševikai su naciais prekiavo Lietuva

Šiuo metu iš paskelbtų slaptų dokumentų žinome, kad vėliau, rusams reikalaujant, vokiečiai atsisakė savo pretenzijų ir į šią "Lietuvos teritorijos juostą" (taip ši Suvalkijos dalis vadinama slaptuose vokiečių - rusų dokumentuose), ir perleido ją T. Sąjungai. 1940 metų pabaigoje buvo deramasi dėl rusų kompensacijos vokiečiams už šią Lietuvos žemę. Pradžioje rusai pasiūlė vokiečiams 3,860 aukso dolerių, t. y. pusę tos sumos, kurią kadaise Rusija yra gavusi už Aliaskos perleidimą J. A. Valstybėms. Vokiečiai prašė daugiau. Pagaliau 1941 m. sausio 10 d. tarp vokiečių ir rusų buvo pasirašytas slaptas protokolas, kuriuo rusai sutiko vokiečiams sumokėti 7,500,000 aukso dolerių arba 31,500,000 markių. Taip du grobikai prekiavo Lietuvos žemėmis!

Gindamiesi nuo įvedimo rusų kariuomenės į Lietuvą, pasiūlėm rusams kompromisą: pasipriešinti bandymui pulti TSRS per Lietuvą. Lietuva sutiktų įsipareigoti tuoj mobilizuoti savo kariuomenės padvigubintą skaičių ir Lietuvos vakarų pasienyje statyti sutvirtinimus. Tokio susitarimo vykdymui palengvinti gali būti sutarta raudonosios armijos misija prie Lietuvos kariuomenės štabo ir Lietuvos karinė misija prie raudonosios armijos generalinio štabo. Lietuvos vyriausybė tokį projektą buvo aprobavusi. Tačiau ir šis Lietuvos delegacijos siūlymas rusams buvo nepriimtinas.

Maskva jokių nuolaidų nedaro

Urbšys, kaip rašo gen. St. Raštikis, labai nuoširdžiai ir kietai gynė Lietuvos reikalus. Vieno posėdžio metu, išdėstęs Stalinui visus argumentus, jis pusiau juokais prašęs Stalino nors jo pasigailėti, kaip nelaimingiausio užsienio reikalų ministerio, kuriam tenka gauti ir perduoti savo vyriausybei jau nebe pirmą ultimatumą. Ultimatumo priminimas Stalinui nepatikęs, bet iš tikrųjų visi rusų reikalavimai buvo ultimatyvaus pobūdžio — rusai viską diktavo.

Vieno posėdžio metu, kada Urbšys karštai įrodinėjo, jog rusų kariuomenės įvedimas į Lietuvos teritoriją būtų nesuderintas su nepriklausomos ir neutralios Lietuvos valstybės suverenitetu, Stalinas, nemandagiai pertraukęs Urb-

šį, griežtai pareiškęs: "Jūs perdaug įrodinėjate, jaunas žmogau!"

Kitą kartą Urbšys atvirai pasakęs Stalinui: "Juk jūs pats, Josif Visarjonovič, esate nedidelės tautos sūnus ir galite suprasti kitos nedidelės tautos kančias, laisvės netekus".

Patylėjęs, Stalinas lėtai ir šaltai atsakęs: "Taip, aš esu gruzinas, bet jau surusėjęs gruzinas".

Mintis nutraukti derybas

Lietuvos delegacija, matydama, kad rusai nenusileidžia ir kad Kremlius ne tik diktuoja, bet pradeda grasinti ir pykti, nutarė painformuoti Lietuvos vyriausybę apie derybas. Buvo kilusių minčių derybas iš viso nutraukti.

K. Bizauskas ir gen. S. Raštikis iš Maskvos skrido vyriausybę painformuoti. Pranešimą darant paaiškėjo, kad iš vokiečių jokios paramos negalime tikėtis. Vilniaus krašte stovėjo raudonoji armija. Po ilgų diskusijų nutarta, nesant kitos išeities, derybų Maskvoje nenutraukti, kad su rusų reikalavimais reikia sutikti, bet stengtis dar kiek galima išsiderėti lengvesnes sąlygas.

Atstovams grįžus iš Kauno, rusų spaudimas pasirodęs dar didesnis. Molotovas griežtai pareikalavo, kad savitarpinės pagalbos sutartis galiotų 20 metų, nors latvių ir estų sutartyse tebuvo 15 metų.

Rusų bazės be ryšio su Vilnium

Vis dar pasigirsta tvirtinimų, esą Lietuva 1939 metais gavusi Vilnių kaip kompensaciją už sutikimą įsileisti į Lietuvą rusų bazes. Tai klaidinga nuomonė. Visoms trims Pabaltijo valstybėms Tarybų Sąjunga beveik visą laiką taikė vienodą mastą. Vienodo Tarybų Sąjungos traktavimo tos trys valstybės susilaukė 1919, 1920, 1939, 1940, 1941 ir 1944 metais. Ir 1939 metų rudenį rusų reikalavimai Estijai, Latvijai ir Lietuvai buvo tie patys. Nei Estija, nei Latvija nesusilaukė jokios kompensacijos už įsileidimą rusų kariuomenės. Visai tas pats buvo ir su Lietuva. Nė rusai nė lietuviai derybų metu Maskvoje nestatė vieni kitiems sąlygos: jei įsileisite mūsų karines bazes, gausite Vilnių, jei neįsileisite — negausite; arba — jei jūs grąžinsite mums Vil-

nių, mes sutiksime įsileisti jūsų bazes, jei ne — nesutiksime.

Rusų bazių įsileidimas į Lietuvą buvo svarstomas visai atskirai, nerišant jo su Vilniaus klausimu. Lietuva turėjo sutikti pasirašyti rusų padiktuotą savitarpinės pagalbos sutartį todėl, kad ji tuo metu buvusiose sąlygose buvo priversta tai padaryti, bet ne todėl, kad Vilnius buvo grąžintas Lietuvai. Vilniaus grąžinimas ėjo iš 1920 m. liepos 12 d. pasirašytos taikos sutarties su TSRS ir nieko bendra neturi su savitarpinės pagalbos sutartimi. Tiesa, rusai gyrėsi ir giriasi, kad Vilniaus grąžinimas esąs jų didelis geraširdiškumas ir simpatija lietuvių tautai. Bet ir grąžindami Vilnių, rusai nesiskaitė su 1920 m. sutartimi nustatytos sienos, net Švenčionių ir Marcinkonių, gryniausių ir aktingiausių lietuvybės centrų Vilniaus krašte, nesutiko Lietuvai grąžinti.

Stalino ir Molotovo garantijos

Derybos Maskvoje užtruko visą savaitę. Paskutinis posėdis Kremliuje spalio 9 d. baigėsi apie 1 val. nakties. Tame pačiame Molotovo darbo kambaryje buvo pasirašyti trys dokumentai: sav. pagalbos sutartis, slaptas sutarties priedas, kuriame buvo pažymėta, kiek gali būti rusų kariuomenės Lietuvoje, ir žemėlapis, kuriame buvo paženklintos Vilniaus krašto dalys, grąžinamos Lietuvai. Pasirašė Urbšys ir Molotovas, akte dalyvavo dar Stalinas, Vorošylovas ir Ždanovas.

Sutartį pasirašius, buvo užkandžiai, kurių metu Molotovas ir Stalinas "bažijosi", kad Tarybų Sąjunga nei per savo bazes, nei per komunistų partiją nemananti kištis ir nesikišianti į Lietuvos vidaus reikalus. Molotovas priminė Stalino derybų metu pasakytą mintį, kad Lietuvos komunistus sutvarkyti esąs Lietuvos vyriausybės reikalas.

Ką nutylėjo Stalinas, pasakė Mikojanas

Tą pat dieną 4 val. popiet mūsų delegacija ir vyr. atstovybės personalas buvo Molotovo pakviesti pietums į Kremlių.

Pietų metu įvyko nedidelis, bet įdomus incidentas su užsienio prekybos komisaru Mikojanu. Gerokai nugėręs, Mi-

kojanas pradėjo ginčytis su greta jo sėdėjusiu Bizausku. Stalinas, tur būt norėdamas baigti Mikojano - Bizausko ginčą, paprašė Mikojaną pasakyti tostą. Mikojanas, karščiuodamasis, pradėjo pasakoti apie Tarybų Sąjungos geraširdiškumą Lietuvai, tuo tarpu komunistai Lietuvoje neturį laisvės. Padėjęs ranką ant krūtinės, išsikarščiavęs, Mikojanas balsu pasakęs: "Man piauna širdį!". Nuotaika lietuviams susidarė tikrai nejauki.

Stalino tostas

Pietų pabaigoje buvusios pasakytos dvi pagrindinės kalbos: Stalino ir Molotovo. Padaręs trumpą Lietuvos istorijos apžvalgą, Stalinas, nuolat minėdamas Lietuvos liaudį, skaičiavo, kiek ji kentėjo nuo rusų žandarų, lenkų ponų ir vokiečių įsibrovėlių, ir nuo savųjų bajorų, ponų dvarininkų bei valdovų. Priminė rusų santykius su lietuviais, kalbėdamas ne apie kovas, bet apie bendradarbiavimą. Kalbėjo apie Lietuvos saugumą, kuris tik dabar, pasirašius savitarpinės pagalbos sutartį, galėsiąs būti tikrai garantuotas. Dar kartą pabrėžė, kad Tarybų Sąjunga jokiu būdu nemananti kištis į Lietuvos vidaus reikalus. Jis pašiepęs savo kalboje *didžiarusius,* kurie esą ne visada suprantą mažąsias tautas. Kalba buvo baigta linkėjimu, kad Lietuva pasiektų vėl tokios galybės, kokią ji turėjo Vytauto laikais. Ši pabaiga buvo netikėta.

Prie kavai paruoštų staliukų kitoje salėje, prie Stalino staliuko buvo Urbšys ir Bizauskas.

Trims savaitėms praėjus po sutarties pasirašymo, 1939 m. spalio 31 TSRS liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienio reikalų komisaras Molotovas TSRS Aukščiausioje Taryboje, be kitko, pareiškė: ... "Būtų klaidinga tvirtinti, kad šios sutartys reiškia TSRS kišimąsi į Estijos, Latvijos ir Lietuvos vidaus reikalus, kaip tai mėgina įrodyti įvairūs užsienio spaudos organai. Kaip tik visai atvirkščiai — sutartyse formaliai pripažintas pasirašiusiųjų šalių suvereniteto nepažeidžiamumas ir iškilmingas patvirtinimas nesikišimo į kitos valstybės vidaus reikalus ... Gandai apie Baltijos valstybių sovietizaciją gali tarnauti tik mūsų bendrųjų priešų ir įvairių prieškomunistinių provokatorių interesams.

Tai buvo 1939 m. spalio 31 dieną, o 1940 metų birželio 30 d. tas pats Molotovas pareiškė sovietų pastatytos Lietuvos "Liaudies vyriausybės" užsienio reikalų ministeriui prof. V. Krėvei - Mickevičiui: "Jūsų Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, bus įjungta į tarybinių respublikų šeimą".

Pagal slaptą sutarties priedą į Lietuvą formaliai sutikta įsileisti 20 tūkstančių raudonarmiečių į šiuos punktus: Naujoji Vilnia, Alytus, Prienai, Jonavos poligonas ir Radviliškio - Šiaulių aerodromai, neskaitant visos eilės vėliau pareikalautų vadinamų nusileidimo aerodromų. Sutarty buvo pažymėta, kad už naudojamas kareivinių patalpas, aerodromus, Jonavos poligoną ir jo įrengimus bus mokama atatinkama nuoma.

Kai tam reikalui sutvarkyti Kaune buvo sudaryta mišri komisija iš Lietuvos atatinkamų įstaigų atstovų bei rusų atstovų, tai virš trijų mėnesių vykę posėdžiai konkrečiai prie susitarimo neprivedė. Taip, pavyzdžiui, už kareivinių naudojamo ploto kv. metrą mūsų buvo pasiūlyta 5 litai, rusai siūlė pusantro, už poligono vieną naudojamą ha mes reikalavome 15 litų į metus, rusai siūlė 5 lt. Tas pats buvo su aerodromais. Dar blogiau buvo, kai reikėjo atlyginti mūsų ūkininkams už nugriautus ūkio pastatus, statant nusileidimo aikštes. Rusai delsė klausimų sprendimą ir kaip priežastį nurodinėjo nurodymų negavimą iš Maskvos.

Būdinga, kad tokia pat taktika tuo reikalu buvo naudojama Estijoje ir Latvijoje. Buvo nusistatyta visur vienodai statyti nuomos klausimus. Mes tuo tikslu lankėmės pas latvius ir estus, o jie, paeiliui, lankėsi pas mus pasiteirauti. Nors tai nebuvo garsinama, bet, matomai, bolševikų agentai sekė tuos mūsų susitikimus mūsų su latviais ir estais, nes 1940 m. birželio 7 d. Molotovas Kremliuje atsilankiusiam min. pirmininkui A. Merkiui grubiai drėbė, kad mes, girdi, sudarinėją slaptą sąjungą prieš TSRS. Kad ir nevykusį, bet pakišo Merkiui Pabaltijo biuletenį su jo straipsniu apie artimesnio pabaltiečių bendradarbiavimo reikalą kultūros bei ūkio srityse. Visas pasaulis žinojo apie Baltijos santarvę, užregistruotą Tautų Sąjungoje, žinojo ir Sovietų Sąjunga. Bet reikalas čia kitas: sovietinėje galvosenoje kaltu apšaukiamas ne faktiškai nusikaltęs, bet tokiu pavadintas.

Pirmasis Sovietų pramanytas kaltinimas Lietuvai

Lietuvos atstovas Maskvoje dr. L. Natkevičius buvo pakviestas Molotovo asmens sekretoriaus Kozirevo atvykti į Kremlių 1940 m gegužės 25 d. Molotovas jam įteikė Lietuvos vyriausybei skirtą pareiškimą. Čia jo turinys:

"Pagal atstovo Pozdniakovo pranešimą, neseniai vėl dingo iš sovietinių karinių įgulų Lietuvoje du randonarmiečiai: Nosov ir Šmargonec. Mums tikrai yra žinoma, kad sovietų karių dingimas yra organizuojamas kai kurių asmenų, besinaudojančių Lietuvos vyriausybės organų globa. Šie asmenys nugirdo sovietų kareivius, įtraukia juos nusikaltiman ir po to paruošia jų pabėgimą arba juos sunaikina. Sovietų vyriausybė tokį Lietuvos organų elgesį laiko provokaciniu Sov. Sąjungos atžvilgiu, kurs gali turėti sunkių pasekmių. Sovietų vyriausybė siūlo Lietuvos vyriausybei nutraukti tuos provokacinius veiksmus, atliekamus Lietuvos vyriausybės organams žinomų agentų, ir neatidėliojant imtis priemonių surasti dingusius sovietų karius ir juos pristatyti sovietų įgulų vadovybei Lietuvoje. Sovietų vyriausybė tikisi, kad Lietuvos vyriausybė imsis žygių jos siūlymus patenkinti ir nevers jos griebtis kitų priemonių" (Natkevičiaus raportas nr. 211 Užsienio reik. ministeriui Urbšiui).

Lietuvos atsakymas į nepagrįstus kaltinimus

(Užsienio reik. ministerio Urbšio įteiktas Sovietų S-gos įgaliotam ministeriui Lietuvoje Pozdniakovui 1940 m. gegužės 26 d.).

"Liaudies komisarų tarybos pirm-kas ir Užsienio reik. liaudies komisaras Molotovas gegužės 25 d. padarė raštišką pranešimą Lietuvos atstovui p. Natkevičiui apie tai, kad Sovietų vyriausybei esą tikrai žinoma, jog kai kurie asmenys, Lietuvos vyriausybės organų globojami, sugundo sovietų karius nusikaltimams, o paskui padeda jiems pabėgti, arba juos sunaikina.

Lietuvos vyriausybė turi garbės prašyti Sovietų S-gos vyriausybę suteikti jai duomenų, galinčių pagreitinti ir palengvinti minėtą tardymą, ypatingai nurodant tuos orga-

nus ir tuos asmenis, kuriuos turi galvoje p. pirm-ko Molotovo pareiškimas. Lietuvos respublikos vyriausybė davė įsakymą savo organams pradėti energingą ieškojimą dviejų sovietų karių, paminėtų p. pirm-ko Molotovo pareiškime, ir suradus juos areštuoti ir pristatyti sovietų įgulų Lietuvoje vadovybei".

Papildoma Lietuvos vyriausybės nota įteikta Sovietų S-gos vyriausybei 1940 gegužės 28 d., išvardinant narius specialiai sudarytos komisijos daromiems priekaištams ištirti. Ten dar buvo ir žemiau sekąs tekstas:

"Iš dviejų raudonarmiečių, Nosov ir Šargonec, kurie buvo suminėti Sovietų S-gos liaudies komisaro ir Užsienio reik. komisaro Molotovo, pastarasis, kaip apie tai gegužės 27 d. užs. reik. min-ris Urbšys buvo painformuotas liaudies komisaro krašto gynimo reikalams pavaduotojo Loktionovo, grįžo į dalį su kitu raudonarmiečiu Pisarevu, apie kurį tačiau savo gegužės 25 d. pareiškime p. Molotovas nebuvo užsiminęs ir Lietuvos vyriausybei iš kitų šaltinių nieko nebuvo žinoma apie jo dingimą iš sovietų kariuomenės dalių Lietuvoje.

Lietuvos vyriausybės įsitikinimu, šito reikalo aplinkybių aiškinimui būtų ypačiai naudinga, jei abu grįžę į savo dalį raudonarmiečiai duotų aukščiau minėtai komisijai savo parodymus, o taip pat parodytų tas vietas, kiek jie jas galėtų atpažinti, kur jie buvo laikomi visą laikotarpį nuo jų dingimo iš atatinkamos sovietų kariuomenės dalies iki jų grįžimo į tą dalį.

Lietuvos vyriausybė pareiškia savo sutikimą, kad aukščiau minėtų raudonarmiečių tardymo ir susipažinimo su tomis vietomis metu dalyvautų ir Sovietų S-gos kariuomenės, esančios Lietuvoje, atstovai. Pasak polpredo Pozdniakovo ir liaudies komisaro krašto gynimo reikalams pavaduotojo gen. Loktionovo išeitų, kad dar vienas raudonarmietis Sumov yra pasišalinęs iš savo dalies.

Tam asmeniui surasti Lietuvos vyriausybei reikalingos sekančios žinios: iš kurio Sovietų S-gos kariuomenės postovio jis yra dingęs, dingimo laikas, jo vardas ir tėvo vardas, ypatingos asmens žymės, ir, jei galima, foto nuotrauka". Nota įteikta Kaune 1940 m. gegužės 28 d.

Sovietų Sąjunga viešai kaltina Lietuvą

Maskva, Tassas, gegužės 29 d. vėlai vakare atsiuntė tokią telegramą: "Sovietų S-gos Užsienio reikalų komisariatas skelbia tokį komunikatą: paskutiniu laiku įvyko tam tikras skaičius įvykių, kada dingdavo Sovietų S-gos įgulų, esančių Lietuvos respublikos teritorijoje pagal Sovietų S-gos ir Lietuvos tarpusavio pagalbai teikti paktą, kariai". Čia vėl kartojami tie patys Molotovo "argumentai", kaip ir pirmame jo pareiškime, tik su naujais priedais apie Šmargonec sugrįžimą į savo dalinį gegužės 26 d. Tariamieji grobikai jį atvedę užrištomis akimis ir paleidę. Gegužės 24 d. dingęs Pisarev sugrįžo gegužės 27 d., žinoma, su kitokiu savo aiškinimu: grobikai jį suėmę, padėję į rūsį, laikę tris dienas be maisto ir vandens, norėję iš jo sužinoti karišku žinių, būtent, kur bus perkelta jo tankų brigada ... Žodžiu, viskas surežisuota, pagal iš anksto sudarytą scenariją. Būdinga tačiau tai, kad mūsų minėtai komisijai nė vienas iš tų dingusių raudonarmiečių nebuvo parodytas, aiškinant, kad jie labai užsiėmę, pavargę ir t.t.

Labai taikliai sako priežodis — jei nori šunį mušti, visuomet po ranka rasi pagalį! Taip ir čia: Molotovui reikėjo viešai pakaltinti Lietuvą, nes bolševikai jau buvo pasiruošę nebe savo įguloms užgrobti vietoves, bet užimti visą kraštą. Pasiteisinimui reikėjo priežasčių.

A. Merkys vyksta į Maskvą

Sovietų S-gos liaudies komisarų tarybos pirm-kas ir užsienio reikalams liaudies komisaras Molotovas pakvietė Lietuvos ministerį pirm-ką A. Merkį atsilankyti Maskvoje. Ministeris išvyko pro Vilnių, lydimas divizijos generolo Reklaičio ir užs. reik. min-jos referento d-ro P. Mačiulio.

Ministeris pirmininkas į Maskvą atvyko birželio 7 d. Stotis buvo papuošta Lietuvos ir TSRS vėliavomis. Iš sovietų pusės pirm-ką pasitiko Sovnarkomo padėjėjas Vyšinskij, Dekanozov, Barkov, Lisiak ir Maskvos komendantas gen. Devinkin.

Atvykti į Kremlių buvo paskirta 11 val. vakaro. Susitikime su Molotovu tedalyvavo A. Merkys ir mūsų atstovas Maskvoje dr. L. Natkevičius. Mudu su gen. Reklaičiu

buvome pakviesti į baltgudžių meno dekados pirmą pastatymą Didžiajame Maskvos teatre su kitais mūsų atstovybės nariais. Merkys pasakė Molotovui, kad Lietuva neturi jokio kito intereso be draugingo sugyvenimo su Sovietais. Atvirumas ir lojalumas — štai kuo vadovaujasi Lietuvos vyriausybė Sovietų atžvilgiu. Gegužės 25 d. Molotovo pareiškimas, vėliau Tasso paskelbtas, buvo didelė staigmena.

Mūsų ministeris pirm-kas Sovietų vyriausybės priekaištus padalina į dvi dalis: Butajevo byla ir trijų kareivių dingimas.

Butajevas kartą buvo mūsų gelžkelių policijos sulaikytas, bet vėl tuojau paleistas, nes ji nežinojo, kad jis yra pasišalinęs iš sovietinių karių įgulos ir pajieškomas. Antrukart policijai atvykus jį sulaikyti, jis nusišovė.

— Man būtų lengviau pasakyti, kad Butajev buvo užmuštas. Klausimas būtų aiškesnis, nes tai sutaptų su Sovietų tvirtinimais, bet aš to negaliu pasakyti, nes Butajev pats nusišovė, — aiškino min. pirmininkas.

Čia Molotovas pertraukė kalbą, kad nesą jokių abejonių dėl jo užmušimo; Molotovas ryškiai insistavo, kad Lietuvos saugumo organai yra nagus prikišę, o Lietuvos vyriausybė užsiima tik "atsirašinėjimu". Sekė visa eilė priekaištų, kad Lietuva priešiška sovietams, kad jos spauda elgiasi šlykščiai, dėdama šlykščiausio turinio karikatūras. Pastaruoju metu po priedanga sąskrydžių jūs apginkluojate savo šaulius, tai yra jų nevieša mobilizacija ir t.t. ir t.t.

Kadangi A. Merkys nedarė Molotovui priekaištų dėl įgulų incidentų, tai Molotovas pasistengė prikišti smulkiausius dalykus, k. a. dėl skalbėjų Alytuje, dėl kokio tai dažytojo, kuris painformavęs jų įgulas, kad rengiamasi sprogdinti jų kareivines ir pan. Iš pasikalbėjimo Kremliuje gali būti padarytos tokios išvados, rašė mūsų atstovas Natkevičius:

1. kad pas Sovietus buvo prisirinkę nemaža odiumo prieš mus, kurį buvo norima išlieti;

2) kad jiems mažiau rūpi mūsų įstaigų tardymo rezultatai, teisingumo bei siūlų ieškojimo dėl tariamo raudonarmiečių pagrobimo;

3. yra noras turėti naujus patikinimus mūsų geros valios ir šimto nuošimčių prosovietiškos politikos jų atžvilgiu;

4. kad viena iš stambiausių priemonių būtų Vidaus reikalų ministerio ir Saugumo dep-to direktoriaus Povilaičio pakeitimas... Taip, bona fide, galvojo mūsų atstovas, net nenujausdamas, kad visa tai tebuvo priedanga, o tikrovėje jau buvo bolševikų redaguojamas ultimatumas Lietuvai okupuoti. Nors formaliai, birželio 9 d., buvo ir antru kart kalbėtasi su Molotovu, bet jis tepasižymėjo naujų priekaištų užmetimu, k. a., kad Lietuva su kitais savo kaimynais: Latvija ir Estija slaptai ruošia suokalbį prieš Sovietų Sąjungą?... Ar tam kas galėtų patikėt, kuomet Baltijos kraštuose jau buvo virš šimto tūkstančių raudonarmiečių?!

A. Merkys kreipėsi į Kauną pagalbos, kad pasikalbėjimuose dalyvautų ir mūsų užs. reik. ministeris Urbšys. Birželio 11 d. Urbšys jau buvo Maskvoje ir tą patį vakarą jau dalyvavo Kremliuje posėdy.

Mūsų prezidento asmeniškas laiškas Kalininui, kuriame pakartotinai primenami visą laiką buvę geri santykiai tarp Lietuvos respublikos ir Sovietų S-gos, buvo perduotas per užsienio reikalų komisarą Molotovą. Nors tas raštas tuomet mums nieko nepadėjo, bet ateityje jis bus laikomas didelės reikšmės istoriniu dokumentu.

Sovietų ultimatumas Lietuvai

Merkiui su savo palydovais birželio 12 d. sugrįžus į Kauną, Urbšys vienas pasiliko Maskvoje, kur birželio 14 d. 1940 m. 11:50 val. Maskvos laiku Molotovas įteikė jam tokio turinio ultimatumą:

"Po paskutiniuoju laiku Maskvoje įvykusiųjų pasikalbėjimų tarp Sovietų Sąjungos Sovnarkomo pirm-ko V. M. Molotovo ir Lietuvos ministrų pirm-ko A. Merkio, o taip pat ir Lietuvos užsienio reik. ministerio Urbšio, Sovietų vyriausybė konstatuoja sekančių faktų tikrumą:

1. Paskutinių mėnesių bėgyje Lietuvos valdžios organai pagrobė eilę kareivių iš sovietų kariuomenės įgulų, stovinčių Lietuvos teritorijoje... (ir t. t. ir t.t., kitais sakiniais sekė pakartojimas tų pačių priekaištų, kuriuos anksčiau citavome dėl Pisarevų, Šmargonecų, Sumovų ir Butajevo) todėl Sovietų vyriausybė laiko absoliutiškai būtinu ir neatidėliotinu:

kad tuojau būtų atiduoti teismui vidaus reikalų ministeris Skučas ir valstybės saugumo dep-to direktorius Povilaitis, kaip tiesioginiai kaltininkai provokacinių veiksmų prieš Sovietų įgulą Lietuvoje,

2. kad tuojau būtų suformuota Lietuvoje tokia vyriausybė, kuri sugebėtų ir būtų pasiryžusi laidoti garbingą Sovietų S-gos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutarties įgyvendinimą ir ryžtingai sutramdyti sutarties priešus;

3. kad tuojau būtų patvirtintas laisvas praleidimas į Lietuvos teritoriją Sovietų kariuomenės dalinių, jiems išsiskirstyti svarbesniuose Lietuvos centruose tokiame kiekyje, kurio pakaktų, kad būtų laidotas Sovietų S-gos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutarties vykdymas ir užkirsti provokaciniai veiksmai, nukreipti prieš sovietų įgulą Lietuvoje.

Sovietų S-gos vyriausybė šių reikalavimų įvykdymą laiko ta elementarine sąlyga, be kurios negalima pasiekti to, kad Sovietų S-gos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutartis būtų vykdoma garbingai ir sąžiningai.

Sovietų S-gos vyriausybė laukia Lietuvos vyriausybės atsakymo iki 1940 m. birželio 15 d. 10 val. ryto. Negavimas Lietuvos vyriausybės atsakymo iki to termino bus vertinamas kaip atsisakymas nuo vykdymo aukščiau nurodytų Sovietų S-gos reikalavimų".

— — — — —

Kaip pirmajai mūsų delegacijai skrendant į Maskvą 1939 metais per Latvijos sieną mūsų žmonės matė pilną pasienį raudonarmiečių, taip ir A. Merkio delegacijai 1940 m. birželio 6 d. vykstant geležinkeliu, pravažiavus Gudagojaus stotį, visos pamiškės ir pakrūmės buvo prigrūstos raudonarmiečių, kurie, Merkiui balsiai samprotaujant, greičiausia esą sutelkti pavasariniams pratimams . . . Niekas nenorėjo nė pagalvoti, kad tai buvo iš anksto sutelkta apie 200,000 raudonosios armijos vyrų visiems svarbesniems Lietuvos centrams okupuoti.

Devynioms dienoms praslinkus, tie daliniai perėjo Lietuvos sieną ir prasidėjo niekad dar ikšiol nepatirta žiauri okupacija.

LIUBLINO UNIJA

1569 - 1969

VANDA SRUOGIENĖ

Mažai turime Lietuvos istorijoje įvykių, kurie būtų mūsų visuomenėje taip nepopuliarūs, kaip Lietuvos unija su Lenkija. Skundžiamės, kad dėl jos Lietuva XVI amžiuje išnyko iš politinio Europos žemėlapio; dėl jos mūsų aukštesniojo luomo, bajorijos dauguma atskilo nuo tautos kamieno — liaudies, prisisavinęs lenkų kalbą, įvedęs ją į bažnyčią, miestus ir tuo ilgam sustabdęs lietuviškos rašliavos vystymąsi; dėl jos Lietuva, įtraukta į Lenkijos ūkio orbitą, neberodė jau senovėje taip aiškiai pasireiškusių organizacinių gabumų, o susmuko į tą pačią nevalyvą anarchinę netvarką, kuri tapo Vakarų Europos pajuoka, vadinama "Polnische Wirtschaft".[1]

Pirmųjų unijų priežastys ir jų pasekmės

Giliau su istorija nesusipažinę žmonės yra linkę kiekvieną įvykį aiškinti kuria nors nesudėtinga priežastimi ir ieškoti "atpirkimo ožio", kuriam visos blogybės suverčiamos. Unijų atveju tokiu "atpirkimo ožiu" tapo Jogaila, įsigijęs išdaviko, juodžiausio niekšo vardą. Platesnių masių įsitikinimo čia nepaveikė naujesnių istorikų tyrinėjimai, kaip prof. Igno Jonyno ir Dr. Zenono Ivinskio, kurie didele dalimi reabilitavo Jogailą ir kurių nuomone sekė Balys Sruoga, charakterizuodamas Jogailą "Milžino Paunksmės" dramoje. Šiandien net lenkų istorikai, taip ilgai idealizavę ir net lenkinę savo garsios Jogailaičių dinastijos įkūrėją, iškelia tos gilios praeities amžininkų liudijimus, esą Jogaila rūpinęsis tik Lietuvos, ne Lenkijos reikalais. Štai P. Jasienica (Polska Jagiellonow, Warszawa, 1967, 135 psl.) cituoja iš Vapovskio, kuris gyveno nuo 1450 iki 1535 metų:

"(Jogaila buvo) stebėtinai prisirišęs prie Gedimino šeimos ir savo giminės, pilis ir kaimus nuo Lenkijos karalys-

tės atplėšdavo ir savo lietuviams priskirdavo". Ir dar šis autorius nuo savęs prideda:

"Jogaila nė valandėlei nenustojo būti lietuviu. Tarnavo savo tėvynei, remdamas ją lenkais... Krikštas ir vainikavimasis nėra naujas gimimas. Šis žmogus liko ištikimas savo šaliai, kuri jam davė sielą. Jis buvo politikas, bet ne moralistas".

Iš tikrųjų, priežastys, privedusios prie pirmosios, 1385 metų, Krėvos, unijos, buvo įvairios ir komplikuotos. Tai buvo dinastiniai, politiniai, ūkiniai reikalai, ir, kas svarbiausia, bendras abiem šalim pavojus iš vokiečių - kryžiuočių. Tiktai toji unija leido Vytautui ir Jogailai sujungti jėgas ir sumaniai panaudoti visus karinius resursus kovai prieš kryžiuočius — Žalgirio laimėjimas 1410 m. tiek Lietuvai, tiek Lenkijai pašalino vokiečių pavojų daugiau nei 500 metams, iki 1915 metų! Bet kartą Lietuvai užmezgus ryšius su Lenkija, ėmė painiotis siūlai, jų galai atsidūrė lenkų rankose ir, nepaisant ilgo ir atkaklaus lietuvių priešinimosi, kuris nekartą net grėsė karu, iniciatyva liko lenkų, siekusių visiško Lietuvos pavergimo. Ilgai lietuviai spyrėsi, bet įvairios priežastys vertė pasirašinėti vis naujus aktus, tvirtinančius glaudesnius saitus su Lenkija. Lietuviai jų, tiesa, nepaisė, raštai likdavo nevykdomi: gyvenimas ėjo savo keliu, Lietuva tvarkėsi savarankiškai. Iš to aišku, kodėl tiek kartų tie ryšiai su Lenkija buvo atnaujinami: 1392 m. Astravo dvare, 1401 m. Vilniuje, 1413 m. Horodlėje, 1447 m. renkant Kazimierą Jogailaitį į Lenkijos sostą, pagaliau 1501 m. Melnike.

Tačiau per tokį ilgą laiką Lietuvos ir Lenkijos saitai nejučiomis stiprėjo, mišrios vedybos daugėjo, atsirasdavo vis daugiau bendrų reikalų. Lietuvos bajorai pavydėjo savo lenkiškiesiems "broliams" didesnių laisvių, kurias Lietuvoje varžė galingi didikai, kaip Goštautai, Radvilai. Valdovui gyvenant daugiau Lenkijoje, negu Lietuvoje, jie čia buvo įsigalėję.

Pavojus iš Maskvos verčia lietuvius ir lenkus laikytis drauge

Nuo XV amžiaus pabaigos Lietuvai prasidėjo naujas pavojus iš Rytų: Maskvos galybė augo, ji vis veržėsi į Lie-

tuvos teritoriją. Ypatingai būklė pasunkėjo, kai XVI amžiaus vidury įsiliepsnojo Maskvos, Švedijos, Lietuvos, vėliau ir Lenkijos karas dėl įsigalėjimo Baltijos krantuose. Karo veiksmai ėjo dabartinės Latvijos ir Estijos teritorijose, vadintose bendru Livonijos vardu. Dar ten laikėsi kryžiuočių ordinas, nors protestantizmui plintant ir 1525 m. jo prūsiškam kamienui supasaulėjus, jis buvo visai susilpnėjęs. Tuo bematant pasinaudojo Maskva, įsiveržė į Latviją, trokšdama pasiekti jūrą. Lietuvai gi javų ir miško plukdymas Dauguva buvo gyvybiniai svarbus. Maskvai įsitvirtinus prie Baltijos ties Narva, ordinas subyrėjo: Švedija užėmė Estiją, Danija — Saaremos salą, Lietuva, kuriai pasidavė paskutinysis ordino magistras, paėmė Livonijos dalį su Rygos miestu, įvesdama ten savo įgulas ir administraciją. Čia pat lenkai užbėgo Lietuvai už akių: priėmė paskutiniojo magistro, Gotardo Ketlerio, ištikimybės priesaiką, kaip Kuršo lenininko, Lenkijos vardu. Konfliktas su lenkais didėjo, atsirado naujas ginčas dėl Livonijos valdymo.

Tuo tarpu Jonas Žiaurusis sudavė naują, šį kartą tiesioginį smūgį Lietuvai, įsiveržęs į Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos žemę, 1563 m. užantspaudavęs baisiais žiaurumais Polocko paėmimą. Lietuvai buvo labai sunku vienai gintis nuo užpuolimo, o lenkai vis tvirtino: sueikit į glaudesnius unijos ryšius, tada padėsim. Bajorai buvo išvargę dėl karo, troško didesnių laisvių, vaidijosi su didikais. Tuo mikliai pasinaudojo lenkų agentai, suagitavo karius, stovyklavusius prie Vitebsko, ir dar 1562 m. paveikė, kad jie pateikė valdovui Žygimantui Augustui prašymą, reikalaudami skubiai pasirašyti naują uniją su lenkais. Tasai dokumentas buvo suredaguotas pagal lenkų programą, kurios pastarieji atkakliai laikėsi iki tol, kol toji unija tapo įvykdyta Liubline 1569 m. Nors Lietuvos bajorai prašymą valdovui pasirašė, bet su tam tikrais pakeitimais, aiškiai pasisakydami, kad jie nori turėti bendrai renkamą valdovą, bendrą sienų gynimą, bendrus seimus, betgi pabrėžė, kad toji unija neturėtų panaikinti Lietuvos suverenumo ir egzistavimo kaip atskiros nepriklausomos valstybės.

Ilgi ginčai dėl unijos ir lietuvių gynimas Lietuvos savarankumo

Unijos reikalai buvo ypač degamai keliami Piotrkovo ir Varšuvos seimuose. Karo spaudžiamiems lietuviams buvo sunku spirtis, nors jiems atstovavo didžiausias Lietuvos gynėjas, galingas ir įtakingas Mikalojus Radvila Juodasis (Žygimanto Augusto žmonos Barboros pusbrolis, Nesvyžiaus ponas). Laimei tuo laiku Mikalojus Radvila Rudasis (Barboros brolis, Biržų linijos atstovas) sumušė maskolius ties Ula ir Orša, kas sustiprino lietuvių padėtį derybose. Maskva net laikinai iš karo pasitraukė. Po audringų ginčų Piotrkove, Varšuvoje buvo pasirašytas 1564.III.22 susitarimas, vadinamas recesu, unijos svarstymas atidėtas. Radvila Juodasis čia pat pareiškė, kad lietuviai šio susitarimo nepaisys.

Lietuvių ir lenkų derybos Piotrkovo ir Varšuvos seimuose vyko įkaitintoje nuotaikoje. Radvila Juodasis šaukė, kad verčiau pasiduoti kitam valdovui, negu priimti uniją, kuri stengiasi panaikinti Lietuvos savarankumą, kad jis verčiau sudegintų savo dešiniąją, negu pasirašytų unijos dokumentą. Ir to padaryti jam neteko: jis mirė 1565 m., didžiai sujaudintas dėl Lietuvos likimo. Lietuva neteko savo svarbiausio gynėjo.

Ginčai lietuvių su lenkais ėjo ne vien seimų rėmuose. Kai lenkų rašytojas Ožechovskis paskelbė įžeidžiantį lietuvius raštą, Radvilos Juodojo įtakoje Lietuvoje buvo išspausdintas Rotundo[1] atsakymas — "Pasikalbėjimas lenko su lietuviu". Jame buvo įrodinėjama Lietuvai daroma žala, peršant uniją, ir keliamas rimtų, pozityvių lietuvių pranašumas prieš pilnus tuštybės, pasipūtusius lenkus.

Faktinai Lietuvos likimas atsidūrė Lenkijos karaliaus ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Žygimanto Augusto valioje. Tasai valdovas buvo neaukštos moralės žmogus, bet toli numatantis politikas, puikiai orientavęsis savo laikų tarptautiniuose reikaluose. Jis jautė savo valstybei pavojų iš Habsburgų, bandė su jais laviruoti (ne be reikalo jo pirmoji žmona ir, mirus antrajai — Barborai Radvilaitei, trečioji buvo seserys Habsburgaitės, Vokietijos imperatoriaus dukterys!). Jis rivalizavo su Švedija (už jos ka-

raliaus Jono III jis išleido savo seserį Kotryną), bet ypač suprato, kad didžiausias pavojus, tiek Lietuvai, tiek ir Lenkijai, gresia iš Maskvos. Jis bandė organizuoti prieš ją stiprią koaliciją, o unija Lietuvos su Lenkija, kaip jis įsitikino, buvo būtina jų sienų saugumui išlaikyti. Nors lenkai jį nuolat spyrė vykdyti unijos projektus, jis ilgai tai idėjai priešinosi, kadangi turėjo Lietuvoje paveldimo monarcho teises, kurias labai brangino. Su Lietuva tie dinastiniai reikalai jį labiausiai rišo, nes gi lietuviškumo jame jau visai nebuvo. Motinos italės, karalienės Bonos, sūnus, Elzbietos Habsburgaitės, vokietės, anūkas, iš esmės buvo tipingas renesanso kosmopolitas, lietuviškai visai nemokėjo. Betgi kaip Jogailos proanūkis, paskutinis Jogailaičių dinastijos atstovas Lenkijoje, jis tik jautėsi laisvesnis protėvio Gedimino žemėje, mėgo joje lankytis, medžioti. Tačiau vis didėjančio pavojaus iš Maskvos akivaizdoje jis pagaliau lenkams nusileido ir 1564 m. išsižadėjo paveldėjimo teisių į Didžiąją Kunigaikštiją, perleisdamas jas Karūnai. Tuo lietuviai labai įsižeidė, o lenkai buvo šiuo klausimu ypatingai atkaklūs, kadangi Žygimantas Augustas neturėjo įpėdinio ir nedaug vilties beliko jo susilaukti. Einant pagal susidariusią tradiciją, valdovui mirus, lietuviai vis pirmieji išsirinkdavo sau Didįjį Kunigaikštį, kuris vėliau vis būdavo kviečiamas į Lenkijos karaliaus sostą. Toji tradicija labai gąsdino lenkus: o kas, jei, Žygimantui Augustui mirus, lietuviai išsirinks sau lenkams nepageidaujamą asmenį, sakysim, Habsburgą! Tada Lietuva gali lengvai nuo Lenkijos visai atsiskirti . . .

Žygimanto Augusto atsižadėjimas paveldimų teisių į Lietuvą tapo sprendžiamuoju posūkiu, atvedusiu prie lietuviams taip nepageidaujamos unijos. Čia pat Žygimantas Augustas ėmėsi politikos, kuri turėjo priartinti Lietuvos vidaus santvarką prie lenkiškosios. 1564-65 metais Lietuvoje pravesta seimų bei seimelių taip pat ir teismų reforma, kurios pageidavo bajorai ir kuri rėmėsi Lenkijoje veikusia sistema. Lietuviams pavyko apginti savo Statutą (Lenkija savo rašyto įstatymų rinkinio nė turėt neturėjo), bet 1566 m. jis gavo naują redakciją, pagal kurią bajorų teisės buvo praplėstos. Tikslas buvo aiškus: patenkint bajorų reikalavimus ir, suvienodinus abiejų kraštų vidaus santvarką, lengviau bus juos sujungti.

Tuo tarpu Lietuvos sienoms iš rytų vis pavojus didėjo: Maskvos kurstomi Krymo totoriai puldinėjo Ukrainos žemes, Maskva stiprinosi paliai Dauguvą.

Audringi Liublino seimo posėdžiai

1567 m. Žygimantas Augustas suruošė didelį karo žygį prie Maskvos fronto, vadinamąjį Radaškevičių žygį, bet, kąro veiksmams nesiplečiant, bajorai tik seimavo ir reikalavo unijos, nes lenkai vis ta sąlyga žadėjo paremt lietuvius kare. Žygimantas Augustas sušaukė seimą į Liubliną. 1568 m. pabaigoje suvažiavo visi Lietuvos didikai, vieningai stoję prieš karaliaus ir lenkų politiką, taip pat gausiai susirinko Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos seimo atstovai bajorai.

Susirinkusius, tiek lenkus, tiek ir lietuvius, virpino be aštriausio — unijos — klausimo ir kita problema — "teisių ekzekucija", pagal kurią bajorai reikalavo, kad didikai grąžintų valstybei valdovų neteisėtai jiems dovanotus ar įkeistus dvarus. Norėdamas įsigyti Lietuvos didikų palankumą, Žygimantas Augustas pažadėjo "teisių ekzekucijos" neplėsti į Lietuvą. Tuo pačiu Lietuvos didikai betgi darėsi juo uolesni Lietuvos nepriklausomybės gynėjai, nes jiems rūpėjo išlaikyti savo įtaką ir turtus.

Liublino seime Lietuvos delegacijai vadovavo Mikalojus Radvila Rudasis, po pusbrolio mirties tapęs Lietuvos kancleriu ir Vilniaus vaivada. Ypač aktyviai Lietuvos reikalus gynė Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius (Katkus) ir D. Kunigaikštijos pakancleris Eustachijus Valavičius. Seimo darbai prasidėjo 1569.I.10. Lietuviai rinkosi atskirai nuo lenkų ir tik po didelio spaudimo iš pastarųjų pusės suėjo į bendras derybas. Jų padėtis kiek sustiprėjo, kai Lietuvos kiemo etmonas kunigaikštis Romanas Sanguška atsiėmė iš rusų Ulos tvirtovę, o kunigaikštis Palubinskas paėmė Izborską. Uoliausiai uniją piršo lenkų vyskupas Padnievskis. Vasario 12 d. jis savo kalba išdėstė lenkų reikalavimus įjungti Lietuvą į Lenkiją, nes tai esąs senų aktų nutarimas, kuris tik reikia įvykdyti ir pridėjo, kad Jogaila jau Lietuvą buvo dovanojęs Lenkijai. Tada Jonas Chodkevičius su karčia ironija pertraukė jo žodžius:

"Jeigu jau jums esame padovanoti, tai kam mums dar tartis dėl unijos?"

O Mikalojus Radvila Rudasis kirto:

"Mūsų niekas negalėjo dovanoti, nes mes esame žmonės laisvi . . . Lietuva dovanodavo ponams lenkams medžioklės šunų, eržilų, žemaitukų, bet ne mus, laisvus, aukštos kilmės žmones!"

Lietuviai pareikalavo iš lenkų unijos projekto raštu. Apsvarstę jį, atmetė su pasipiktinimu, pareikšdami, kad jis žemina jų garbę ir panaikina Lietuvos valstybę. Jie pateikė lenkams savo kontrprojektą, kuriame tarp kita ko pabrėžė, kad lenkų projektas yra tik Lenkijai naudingas pagal seną lotynišką posakį: *Crescit Ausonia Albae ruinis* — auga Ausonija Albos griuvėsiuose. Pagaliau jie nusileido, sutikdami bendrai su lenkais rinktis valdovą, bet reikalaudami, kad jis būtų atskirai vainikuojamas Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu Vilniuje; sutiko turėti bendrą gynimąsi nuo priešų ir rinktis į bendrus seimus su lenkais tiems reikalams svarstyti, kurie liestų abi valstybes, bet reikalavo pilno suverenumo Lietuvos valstybei, atskirų seimų vidaus reikalams, savo atskiros, nepakeistos vidaus santvarkos, urėdus pavedant tiktai Lietuvos piliečiams.

Lietuvių projektas buvo lenkams nepriimtinas — juos kaip tik labiausiai viliojo pelningi urėdai Lietuvoje, iš skurdžios Lenkijos dirvos jie veržėsi į derlingas, Lietuvai priklausiusios Ukrainos žemes, į Lietuvos dvarus.

Iš naujo prasidėjo ginčai ir priekaištai iš abiejų pusių. Vasario mėn. 28 d. Žygimantas Augustas įsakė lietuviams kitą dieną ateiti tartis į lenkų salę. Bet šie, įsižeidę, kupini apmaudo, kad jų kunigaikštis, Gediminaitis, išsižadėjo savo teisių į Lietuvą, kad sulaužė duotąjį žodį, jog ginsiąs Lietuvos reikalus, protestuodami tą pačią naktį, kovo 1-mą dieną, išvažiavo atgal į Lietuvą. Liubline Lietuvos delegacija paliko tik stebėtoją Eustachijų Valavičių su dviem sekretoriais, Haraburda ir Vaina. Lenkų rašytojas Jonas Kochanovskis jų žygį pašiepė epigrama:

"Litwa z nami unją uczynila strojną!
Uciekli, zostawiwszy Haraburdę z Wojną!"

(Puikia unija susijungė su mumis Lietuva!
Pabėgo, palikusi Kivirčą su Karu!)

Lenkų spiriamas Žygimantas Augustas atplėšia nuo Lietuvos pusę jos teritorijos

Atrodo, kad lietuviai, pasitraukę iš Liublino, šiuo savo desperatišku žygiu padarė lemtingą klaidą, kurią lenkai bematant panaudojo. Jie paveikė Žygimantą Augustą, kad jis varytų unijos realizavimą lietuviams nedalyvaujant. Nors valdovas buvo davęs lietuviams žodį, kad to nedarysiąs, jie ir čia jį sulaužė. Vos keturioms dienoms praslinkus, jis pasirašė aktus, pagal kuriuos atplėšė nuo Lietuvos Palenkę, vėliau Valuinę, rytinę Podolę ir Kijevo žemę, prijungdamas jas prie Lenkijos. Kaip tik dėl tų žemių raudonu siūlu ėjo lietuvių ir lenkų kovos nuo pat pirmosios unijos akto XIV amžiuje! Visų atplėštų teritorijų didikams ir bajorams buvo įsakyta prisiekti ištikimybę Lenkijos karalystei. Kai kurie lietuviai, jų tarpe ir Valavičius, ten turėjo didelių dvarų. Staiga jie tapo Lenkijos piliečiais prieš savo norą... Jie karštai protestavo, bet pagrasinti, kad neteks turtų, su širdgėla prisiekė.

Lietuvos atstovai, grįžę iš Liublino į Lietuvą, bandė sukelti karą prieš lenkus ir atgauti neteisėtai iš jų paimtas žemes, bet bajorai, pailsę per karą su Maskva, pajudėt nenorėjo. Pasipiktinę, valdovo apgauti, vis dėlto buvo privers ti grįžti į Liubliną. Tik Radvila Rudasis nebegrįžo, perleidęs delegacijos vadovavimą Jonui Chodkevičiui. Lietuvių padėtis pasidarė žymiai sunkesnė, kai jie neteko pusės teritorijos, derlingiausių, pelningiausių sričių.

Dramatiški lietuvių protestai

Grįžę į Liubliną tik birželio 6 d., lietuviai į bendrą posėdį su lenkais nėjo, vėl posėdžiavo toje pačioje pilyje, tik kitoje salėje. Žygimantas Augustas vaikščiojo nuo lenkų pas lietuvius, norėdamas abi puses sutaikyti. Lietuviai reikalavo grąžinti atplėštas žemes. Chodkevičius skundėsi:

"Nežinau, kokia čia bus unija, kai su jumis (lenkais) drauge sėdi Lietuvos senatoriai!" — ir reikalavo, kad Palenkės, Podolės, Valuinės ir Kijevo atstovai grįžtų pas lietuvius. Tačiau pastarieji, iš anksto lenkų paveikti, jau buvo prisiekę Lenkijai.

Ginčo metu, kai lietuviai priekaištavo, jog lenkai nepadėjo jiems kariauti prieš Maskvą, lenkai atsikirsdavo, kad ir lietuviai neparėmė jų, ginantis nuo totorių puolimo pietuose.

"Jūs mums apkarpėt sparnus!" — skundėsi vienas Lietuvos atstovas, kiti karščiuodamiesi griebėsi kardų . . .

Birželio mėn. 28 d. įvyko dramatiškiausias posėdis. Žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičius pasakė ilgą ir graudžią kalbą.

"Šviesiausias karaliau! Jūsų Didybei yra žinoma, kad šitos unijos klausimą vispusiškai yra apsvarstę Didžiosios Kunigaikštijos senatoriai ir aukšti ponai. Dabar jie atsidūrė tokioje būklėje, kad turi daryti tai, kas . . . giliai įžeidžia jų sąžinę . . . Jūsų Didybės įsakyti, mes buvome priversti nusileisti, bet kaip mums skaudu, to negalime išreikšti žodžiu. Nes mes, kaip ištikimi savo Tėvynės sūnūs, esame įpareigoti rūpintis jos labu, kiek pajėgdami. Jei dabar mes jos negalėjome apginti, tai todėl, kad teko nusileisti prieš kliūtis, likimą ir laiką . . . Mums dabar nieko nebelieka, kaip tik pulti prie jūsų kojų ir nužemintai prašyti . . ."

Ir lietuviai puolė ant kelių prieš karalių, o Žemaičių seniūnas tęsė:

"Vardan Dievo maldaujame, atsimink, ką mums esi prisiekęs!".

Krokuvos vyskupas ramino lietuvius ir prašė pasirašyti unijos aktus. Žygimantas Augustas ilgai išvedžiojo, kad unija esanti kilusi iš Dievo, kalbino lietuvius nebesipriešinti.

Chodkevičius dar desperatiškai maldavo pasigailėti ir baigė savo kalbą šiais žodžiais:

"Mes prašome Jūsų Didybę ir jus, ponai, atminti, kad mes čia gynėme mūsų Tėvynę, kaip tik galėdami".

Liublino unijos aktų turinys ir jų reikšmė bei pasėkos

Liepos 1 d. lietuviai buvo priversti nusileisti ir pasirašė tris aktus, patvirtinančius tą smurtu ir apgaule primestą lietuviams uniją. Iki tol dauguma Didžiosios Kunigaikštijos dokumentų buvo rašyta raštinės slavų kalba (ne

rusų, kaip tai dabar rusifikatoriai bando tvirtinti!), tačiau šie Liublino unijos aktai surašyti lenkiškai. Tatai parodo lenkų persvarą ir laimėjimą: jie pasiekė to, prieš ką lietuviai spyrėsi per ištisus pusantro šimto metų.

Pagrindinės sąlygos, kurias skelbia unijos aktai, yra šios: "Nuo šios dienos Lenkijos karalija ir Didžioji Lietuvos Kunigaikštija yra vienas nedalomas vienalytis kūnas, o taip pat viena bendra respublika, kuri iš dviejų valstybių ir dviejų tautų susidėjo ir susijungė į vieną tautą ir vieną valstybę"; ta sujungtoji valstybė turės vieną abiejų tautų bendrai renkamą Lenkijoje valdovą ir vainikuojamą Krokuvoje Lenkijos karaliumi ir Didžiuoju Lietuvos Kunigaikščiu (atskiro pakėlimo į sostą Vilniuje lietuviai ypač atkakliai reikalavo) turės bendrą senatą ir seimą, bendrai kariaus su priešu; turės bendrą užsienio politiką; Lietuvos ir Lenkijos piniginis vienetas bus vieno vardo ir vienodos vertės; visi senieji nuostatai, draudę lenkams įsigyti žemę Lietuvoje bus panaikinti ir, kaip lenkai Lietuvoje, taip lietuviai Lenkijoje, turės teisę laisvai pirktis nekilnojamą turtą ir kt. Betgi vidaus santvarka Lietuvoje paliekama kaip buvusi su savo atskira vyriausybe, administracija ir kariuomene, su savo iždu; Lietuvos Statutas paliekamas galioje ne tik apkarpytoje Lietuvos teritorijoje, bet ir atplėštose nuo jos žemėse; aukšti urėdai Lietuvoje skiriami tik Lietuvos piliečiams. Unija aprėžė Lietuvos suverenitetą, bet kaip atskira valstybė Lietuva ir toliau egzistavo, nors lenkai nesiliovė įtikinėję pasaulį, kad Lietuva tapusi Lenkijos provincija.

Tačiau pastaraisiais laikais ir jų nuomonė keičiasi. Štai J. Ochmanskis savo Lietuvos istorijoje (Historja Litwy, Poznan, 1967) 110 psl. rašo:

"Visdėlto Lietuva išlaikė savo valstybingumą kad ir kiek aprėžto suverenumo... Taip pat buvo pabrėžtas tautinis skirtingumas nustatant "abiejų tautų" dėsnį, kuris išsilaikė iki Respublikos galo... Kadangi Lietuvos valstybė nenustojo gyvavusi, geriau gal Liublino uniją apibūdinti kaip federalinę uniją, kadangi ji rėmėsi dviejų valstybių federacija".

Aktų pasirašymas vyko didžiai prislėgtoje nuotaikoje. Lietuvos bajorų jausmai turėjo būti mišrūs — siekdami

didesnių laisvių, jie pritarė unijai, nors ir jų savigarba negalėjo būti nepažeista. Visi jie pridėjo savo parašus ir antspaudus, įamžindami šiuose dokumentuose savo pavardes. Lietuviai verkė, o kartu su jais ir kai kurie lenkai, supratę daromą lietuviams skriaudą. Jos liudytojais buvo garbingi svečiai: popiežiaus legatas kardinolas Hozijus, Vokietijos imperatoriaus ir Švedijos karaliaus pasiuntiniai ir kt.

Kai visi atstovai prisiekė, Žygimantas Augustas išėjo iš pilies ir, smarkiai lietui lyjant, užšoko ant žirgo ir nujojo į Šv. Stanislovo bažnyčią, kur su ašaromis dėkojo Dievui už laimėjimą, o atvykus atstovams, kartu su jais užtraukė "Te Deum laudamus".

Toliau Lietuvos ir Lenkijos atstovai posėdžiavo kartu. Ilgai ginčijosi dėl vietų senate, į kurį iš Lietuvos įėjo Vilniaus ir Žemaičių vyskupai, 10 vaivadų, 10 kastelionų, didysis dvaro maršalas, kancleris, pakancleris ir iždininkas. Po karštų ginčų kompromiso keliu buvo išspręstas Livonijos ir Kuršo likimas — abi tos šalys buvo prijungtos prie Lietuvos ir Lenkijos kartu, nors iki to laiko vien lietuviai administravo Livoniją.

Smulkus Liublino seimo dienynas išlaikė visą dramatišką įvykių eigą ir tą nuoširdų Lietuvos atstovų patriotizmą, kuriuo jie gynė Lietuvos reikalą. Tik tasai patriotizmas, kuris išsilaikė lietuviuose iki XX-jo amžiaus, buvo kitoks, negu mes šiandien patriotizmą suprantame: jis rėmėsi ne tautiniu pagrindu, bet teritoriniu, valstybiniu priklausymu tai žemei, kur kas gyveno. Iki tautinio apsisprendimo sąvokos atsiradimo jiems nebuvo svarbu, kas kaip kalba — lietuviškai, gudiškai, lenkiškai — svarbu buvo, kad žmogus kilęs iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos. Ir už tą Kunigaikštiją jis nesvyruodamas dėjo galvą, ją gerbė ir ja didžiavosi. Ta tradicija buvo gyva iki 1-jo pasaulinio karo Ukrainoje, Gudijoje (dar ilgiau). Ten nebuvo pamiršta, kad tas žemes kadaise valdė Lietuvos kunigaikščiai, pasižymėję tolerantingumu. Apie tai liudijo dar tada Vinicoje, Podolės Kamenece išlikę gatvių pavadinimai, kaip Vytauto gatvė, kunigaikščių Karijotaičių prospektas ir kt.

Nepaisant iškilmingų unijos aktų žodžių apie dviejų tautų ir valstybių visišką susiliejimą, gyvenime jie nebu-

vo įvykdyti. Seni nuostatai, draudę lenkams įsigyti dvarus Lietuvoje, nebuvo panaikinti. Jau 1573 m. buvo nutarta, kad kas trečias seimas šaukiamas ne Lenkijoje, bet Lietuvoje — Gardine. Lietuvos dignitoriai elgėsi savarankiškai, nesiskaitydami su lenkais. Ypač Lietuvos orumą atstatė kancleris Leonas Sapiega, jo diplomatiniais manevrais paskelbtoji 1588 metų trečioji Lietuvos Statuto laida. Lietuvai faktinai buvo grąžinta toji teisinė būklė, kuri buvo prieš Liublino uniją. Iš visų unijos nutarimų įgyvendinta tik tai, kad abi šalys turėjo bendrai renkamą valdovą, bendrus seimus ir bendrą senatą. Tiktai 1655 m. — po baisiosios maskolių invazijos į Lietuvą, po karo su Švedija, po to sekusio bado ir maro, visiško krašto nualinimo, pagaliau po Didžiojo Šiaurės karo, kada Petro I ir Karolio XII kariai vėl trypė mūsų nelaimingą žemelę, po to, kada XVIII amžiaus vidury rusų armija, nesiklausdama leidimo, žygiavo į Prūsiją ir atgal — po visų tų bendrų lietuviams ir lenkams nelaimių abiejų kraštų bajorai tiek suartėjo, kad jau nė vienas nebeskyrė, kas jis yra, lenkas ar lietuvis, sakėsi esąs "gente Lituanus, natione Polonus", pasijuto bendros Žečpospolitos (respublikos) nariu.

Sunku mums apibūdinti, prie kurios valstybių sąjungos formos tenka priskirti Liublino uniją. Vieni istorikai ją vadina personaline, kiti — parlamentarine unija, vėl kiti — federacija. Tas teisinis klausimas dar laukia savo tyrinėtojų.

Žvelgiant į tuos praeities įvykius keturių, penkių šimtų metų perspektyvoje, mūsų kraštui išgyvenus tiek baisių tragedijų, jau lietuvių lenkų konfliktui nutylant, tenka ramiau vertinti tas priežastis, kurios privedė prie unijos su lenkais. Ne tiek dinastiniai, ne tiek ūkiniai reikalai, ne tiek ginčai dėl teritorijos, net ne tiek bajorų savanaudiškumas buvo čia svarbiausiu varikliu, kiek *pavojus iš Maskvos,* kiek tas senas ir mūsų laikais Lietuvą tebeslėgiąs *rusiškasis imperializmas.*

1. Tikrumoje net dabar, taip ir visada praeity, Lietuvoje yra ir buvo geresnė tvarka, negu Lenkijoje.

2. Spėjama, kad to rašinio autorius buvęs Vilniaus miesto vaitas Augustinas Mieleskis.

PREL. MYKOLAS KRUPAVIČIUS IR ŽEMĖS REFORMA

PR. PAULIUKONIS

Krikščionių demokratų partijos susiformavimas

Žemės reformos įstatymas Lietuvos Steigiamaje seime buvo priimtas Krikščionių demokratų partijos atstovų balsais. Žemės reformos įstatymo turinį nulėmė Krikščionių demokratų partija. Kadangi tos partijos galutiniam susiformavimui daug įtakos turėjo kun. M. Krupavičius, todėl šia proga tenka prisiminti Krikščionių demokratų partijos formavimosi svarbesnius momentus.

Kaip politinis vienetas partija pradėjo formuotis XX a. pradžioje, tačiau krikščioniškos veiklos idėjos ir darbai pradėjo reikštis vyskupo Motiejaus Valančiaus laikais (1850-1875). Jis plačiai pradėjo lietuvių tautos švietimo darbą, 1852 m. išleisdamas visiems dekanams aplinkraštį parapinių mokyklų reikalu ir 1858 m. — blaivybės brolijų reikalu. Blaivybės draugijų steigimas buvo pirmas bandymas organizuoti lietuvių katalikų visuomenę. Istorikas Augustinas Janulaitis vysk. M. Valančiaus įsteigtas blaivybės brolijas taip apibūdino: "Forma — grynai dorinė - tikybinė, bet jos turėjo socialinio, dargi tautinio pagrindo . . . Blaivybės draugijose pradėjo veikti liaudies visuomeninis gyvenimas . . . Sunki tai buvo kova, buvo tai iš dalies ir politinė kova . . . (1863-64 m. sukilimas Lietuvoje, 39 p.).

Po 1863 metų nepasisekusio sukilimo caro valdžiai pradėjus griežtą rusinimo politiką Lietuvoje, 1868-1869 m. vysk. M. Valančius išleido septynias politines brošiūras, kuriose išdėstė lietuvių kovos programą prieš rusinimą: 1. demaskavo Rusijos vyriausybės rusinimo politiką Lietuvoje ir ragino lietuvius nepasitikėti rusų valdžia, boikotuoti ir deginti rusų raidėmis išleistas lietuviškas knygas, neleisti vaikų į rusų mokyklas, ypač tas, kur nesilanko katalikų kunigas; 2. reikalavo laisvės Katalikų Bažnyčiai Lietu-

voje; 3. reikalavo lietuviams teisės spausdinti savo knygas ir raštus lotynų raidėmis; 4. mokyklose ir valdžios įstaigose privalo būti vartojama lietuvių kalba, kad žmonės suprastų. Vysk. M. Valančiaus brošiūros, tūkstančiais paskleistos, sukėlė liaudyje griežtą nusistatymą priešintis viskam, kas rusiška. "Tos brošiūros — sako Vaclovas Biržiška — ilgą laiką buvo vieninteliu dvasišku lietuvių penu ir nėra ko stebėtis, jog jie sėmė savo priešvaldišką nusistatymą, jog jos ir paveikė taip stipriai jų politinę ideologiją" (Švietimo Darbas, 1922, 3-4, 408-409). Vysk. M. Valančiaus kovos programa prieš rusifikaciją su labai mažais pakeitimais veikė iki 1905 m. revoliucijos. Nors nebuvo organizuotų vadovaujančių organų, tačiau Valančiaus nurodytos lietuviškai krikščioniškos veiklos programos ilgą laiką laikėsi lietuvių tauta, kol susiformavo politiniai vienetai ir išdirbo tikslesnes bei detališkesnes veikimo programas. Tai buvo kova už katalikybę ir lietuvybę, esmėje demokratiška, nes rėmėsi liaudimi.

1890 m. sausio mėn. pasirodžiusią *Lietuvos ir Žemaičių Apžvalgą* reikia laikyti krikščioniškosios demokratijos organo primtakūne. Ji savo tikslą taip nusakė: "Pirmutinis laikraščio tikslas buvo ir bus ginti katalikybę nuo pravoslavijos ir lietuvystę nuo sumaskolėjimo, antra, pagal mūsų išgales aukštyn kelti medžiaginį ir dorinį Lietuvos būvį; vieninti tikėjimo dalykus su tautiniais; ginti mūsų brolius nuo svetimtaučių kenksmingos įtakos, žodžiu ... juos šviesti tikrai krikščioniškoje, tikrai katalikiškoje dvasioje. Mūsų obalsiai buvo ir toliau bus katalikybė ir lietuvybė" (1890, 1. Citata paimta iš Liet. Enc. XIII t., 106 p.). Apžvalgoje ne kartą buvo užsiminta ir apie lietuvių tautos laisvę. Vienoje vietoje ji skelbė savo tikslu "iškariauti tikėjimo ir tautos liuosybę" (1891, 24), kitur išreiškia viltį, kad "vėl stosis ir atgys Lietuva" (1890, 8), po Kražių skerdynių su dideliu pasipiktinimu tiesiog pranašiškai rašė: "Visi tie, kurie dabar mus persekioja ir žudo, kraugeriai pražus, o Lietuva su šventu kryžiaus ženklu liuosa pasiliks" (1893, 23). 1894 m. pirmo numerio vedamajame pareiškė, kad Lietuva dėl lietuvių, kaip Vokietija dėl vokiečių, o Rusija dėl rusų, ir ragino kovoti "už savo tėvynę, už tikėjimą ir už kalbą, o ateis valanda, kada Lietuva iš nagų visokių spaudikų išsisuks".

1896 m. Apžvalgą pakeitęs *Tėvynės Sargas* spaudos laisvę laikė pirmu žingsniu kovai už kitas tautos laisves, todėl buvo ypatingai išvystęs akciją už spaudos atgavimą. Neapleido ir kitų tautos sričių. Tėvynės Sargas geriau formulavo savo lietuviškai krikščioniškos veiklos gaires. Apie abudu minėtus laikraščius buvo susispietę pirmieji Lietuvos krikščioniškos demokratijos pionieriai. *Tėvynės Sargo* pagrindiniai principai buvo įtraukti vėliau į krikščionių demokratų programą.

Trys Petrapilio Dvasinės Akademijos profesoriai (Jonas Mačiulis - Maironis, Aleksandras Dambrauskas - Jakštas ir Pranas Būčys, vėliau vyskupas) 1904 m. parašė pirmą krikščionių demokratų programą, kurios esminiai nuostatai pasiliko visose vėlesnėse programose, priderinti, žinoma, prie gyvenamo momento reikalavimų. 1905 m. Didžiajame Vilniaus seime krikščionys demokratai pasirodė jau kaip organizuotas vienetas. Jo atstovas kun. P. Būčys buvo išrinktas į prezidiumą. Seimo dalyviai buvo supažindinti su pagrindiniais krikščionių demokratų programos nuostatais, padalijus atitinkamus lapelius. Po seimo prijaučiantieji turėjo atskirą posėdį ir nutarė steigti krikščionių demokratų kuopas. Parvykę namo, kun. Juozas Tumas - Vaižgantas ir kiti bandė steigti kuopas, bet tam darbui nebuvo palankūs to meto Lietuvos vyskupai, todėl krikščionių demokratų organizuota veikla be vyskupų patvirtinimo negalėjo plačiau paplisti, bet ji pasireiškė kitokiomis formomis.

1906 m. Seinuose pradėjęs eiti savaitraštis *Šaltinis* buvo tikra to žodžio prasme krikščionių demokratų organas. Jis lietė visus to meto aktualius tautinius, politinius, ekonominius bei socialinius klausimus. Šaltinis buvo kaimo žmonių mėgiamas ir prieš I pasaulinį karą plačiausiai paplitęs. Jis brandino lietuvių liaudyje krikščioniškos demokratijos mintis. 1907 m. kun. A. Dambrausko - Jakšto pradėtas leisti kultūros ir politikos žurnalas *Draugija* daug prisidėjo ne tik prie lietuvių tautos kultūrinio brandinimo, bet ir prie politinio inteligentijos sąmoninino. Jam lygaus žurnalo tuo metu nebuvo. Kun. Justino Staugaičio, vėliau Telšių vyskupo, įsteigta švietimo Žiburio draugija ir kun. Konstantino Olšausko Saulės draugija įsteigė daug sky-

rių, kurie buvo lietuvių tautos visuomeninio veikimo židiniai, tautiškai ir politiškai brandinę lietuvių visuomenę krikščioniškai demokratijai. Vėliau prie to darbo prisidėjo Blaivybės draugija, Moterų Sąjunga, jaunimo Pavasario sąjunga, Vilniaus krašto Ryto draugija. Nors krikščionys demokratai dar nebuvo centralizuoti, bet jų veikla įvairiose gyvenimo srityse buvo plati.

Krikščionių demokratų partija, kaipo vienalytis politinis vienetas, galutinai susiformavo I pasaulinio karo pabaigoje. Pirmieji partijos organizavimo darbą pradėjo pabėgėliai Rusijoje. 1917 m. kovo 10 d. Rusijoje kilo revoliucija, nuvertė carą, užvirė naujas politinis gyvenimas, koncentravosi politinės partijos ir dėstė savo programas. Lietuviams atsirado žymiai daugiau vilčių atgauti nepriklausomybę, tik ne visos lietuvių politinės grupės ją vienodai suprato. Šiuo metu didelį aktyvumą parodė lietuviai krikščionys demokratai, suorganizavo savo skyrius Petrapilyje, Maskvoje, Voroneže ir kituose miestuose, kur tik buvo daugiau lietuvių. Rengė paskaitas, socialinius bei politinius kursus, rūpinosi pabėgėlių šelpimu ir globa. Kaip tik šio bruzdėjimo metu prof. kun. Pr. Būčio rekomendacija kun. M. Krupavičius buvo paskirtas kapelionu į Martyno Yčo mergaičių gimnaziją Voroneže. Jis ten atvyko ne tik tikybos dėstyti, bet ir auklėti lietuvių jaunimą, vadovauti visuomeninei veiklai. Voroneže lietuvių gyvenimas jau virte virė. Kun. M. Krupavičius iš pirmos dienos kūnu ir siela įsijungė į lietuvišką darbą. Išrinktas krikščionių demokratų skyriaus valdybos pirmininku. Pareikšti lietuvių tautos reikalavimus Petrapilyje 1917 m. gegužės 9 - 16 d. buvo šaukiamas lietuvių seimas. Voronežas turėjo teisę rinkti keturis atstovus, iš jų trys buvo išrinkti krikščionys demokratai. Jų tarpe ir kun. M. Krupavičius. Petrapilio seime krikščionys demokratai pasirodė kaip gerai organizuota gausi frakcija (41 atstovas), kuri aiškiai pasisakė už reikalavimą Lietuvai nepriklausomybės.

Į Petrapilį suvažiavę iš įvairių Rusijos miestų krikščionių demokratų atstovai turėjo atskirą krikščionių demokratų konferenciją, kuri iš atskirų skyrių atsivežtų partijos programų suredagavo vieną bendrą programą, pagrindu paėmusi Maskvos skyriaus Vytauto Endziulaičio parengtą programą. Griežtai buvo laikytasi Leono XIII socialinių

enciklikų, derinant jas prie laiko aplinkybių ir sąlygų. "A. a. Vytautas Endziulaitis (savo atsiminimuose rašo Krupavičius), M. Krupavičius, Z. Starkus, kun. J. Vailokaitis, a. a. daktaras Janulis, D. Micuta, P. Karvelis, Pr. Raulinaitis ir kiti kiekvieną programos punktą svarstė Leono XIII enciklikų ir kitų pasaulio valstybių tos partijos vadų, kurie turėjo popiežiaus už savo darbuotę pagyrimą, šviesoje" (Tėvynės Sargas, 1948, 2-3, 144). Vyriausiu programos redaktoriumi buvo kun. M. Krupavičius, kuris krikščioniškosios demokratijos pagrindus pagal popiežių enciklikas buvo geriausiai išstudijavęs. Jis savo socialinių reformų programas stengėsi pagrįsti Katalikų Bažnyčios mokslu, kad jam kaip kunigui nieks nieko negalėtų prikišti. Priimtoje programoje buvo ir Lietuvos žemės reformos projektas, kuris vėliau Vilniaus krikščionių demokratų konferencijoje sukėlė nemažai triukšmo. Centro valdybos pirmininku buvo išrinktas kun. J. Vailokaitis, tačiau dėl nepalankių veikimo sąlygų partijos centras buvo perkeltas į Voronežą, kur politinėje ir visuomeninėje veikloje ypatingai aktyviai reiškėsi kun. M. Krupavičius. Jam ir buvo uždėtos centro valdybos pirmininko pareigos.

Vis labiau įsigalintieji komunistai pradėjo terorizuoti gyventojus. Daug lietuvių buvo areštuota ir įkalinta lietuvių komunistų pastangomis. Jiems nepatiko ir kun. M. Krupavičiaus iškalbingumas, veikla bei jo įtaka lietuvių visuomenei. Už akių lietuvių komunistų buvo nuteistas sušaudyti. Bičiulių Bernardo Žukausko, Pr. Vainausko ir Jono Matulionio prikalbintas, persirengęs rusų kario rūbais ryžosi eiti per frontą, kelionėje patirdamas daugybę sunkumų ir vokiečių tampymų po karantinus.

Vokiečių okupuotoje Lietuvoje 1917 m. rugsėjo 18-22 d. Vilniuje buvo sušaukta lietuvių konferencija, kurioje krikščionys demokratai pasirodė gausiausia politine grupe. Jie buvo išrinkę ir daugiausia atstovų į Lietuvos Tarybą, bet tautos vienybės vardan dvi vietas užleido socialdemokratams. Po konferencijos rugsėjo 23 d. įvyko ir atskiras krikščionių demokratų pasitarimas, kuris priėmė partijos programą ir išrinko valdybą. Pirmininku buvo išrinktas Aleksandras Stulginskis, vėliau buvęs Lietuvos prezidentu. Okupacinė vokiečių valdžia tada niekam neleido politiškai

veikti, todėl krikščionių demokratų suvažiavimo programa atspausdinta 1915 m. data, kad užmaskuotų pėdas.

Priimtoje programoje žemės ūkio reikalai taip nusakyti: 1. rūpintis, kad kuo daugiausia asmenų įgytų žemės; 2. kad dideli žemės plotai nesitelktų vieno asmens rankose, nustatoma didžiausia žemės norma; 3. bežemiai ir mažažemiai aprūpinami žeme iki paskirtos normos iš valstybės žemių lengvomis sąlygomis; 4. kaimuose rėžių ūkis panaikinamas, įvedami vienkiemiai (par. 63-67).

1918 m. grįžo iš Rusijos veik visi lietuviai pabėgėliai, su jais ir visi krikščionių demokratų veikėjai su savo centro valdyba bei skirtinga programa. Vilniškė krikščionių demokratų programa buvo švelnesnė, vadinama dešinioji, o petrapiliškė buvo radikalesnė, vadinama kairioji. Pagal programas buvo ir dvi grupės: dešiniųjų ir kairiųjų. Reikėjo suvesti visus vienybėn, nes ir vienų ir kitų buvo tie patys pagrindiniai idealai — katalikiška nepriklausoma demokratiška Lietuva.

1918 m. lapkričio 20 d. Vilniuje sušaukta pirmoji visų lietuvių krikščionių demokratų konferencija, kuri turėjo tą darbą atlikti. Partijos konferencija vyko gana sklandžiai, dėl partijos programos, kurios pagrindu buvo paimta petrapiliškė, pradžioje nebuvo didesnių ginčų. Vienbalsiai nutarta, kad Lietuvos valstybė bus demokratinė respublika. Bet didžiausią audrą sukėlė žemės reformos klausimas, nors vienas posėdis buvo paskirtas kun. M. Krupavičiaus paskaitai apie žemės reformą. Partijos pirmininkas A. Stulginskis pareiškęs, kad jis negalįs sutikti su "tokiu galvotrūkštišku programos klausimų rišimu, atsisakąs iš centro komiteto ir išeinąs (Tėvynės Sargas, 1927, 3-5, 61). Partijos pirmininkui padarius tokį pareiškimą, padėtis buvo labai rimta. Raminančias kalbas pasakė kun. Mečislovas Reinys, vėliau buvęs Vilniaus arkivyskupas, bolševikų nukankintas, kun. V. Jurgutis ir kun. M. Krupavičius. Iš Rusijos atvykusiems nariams buvo primetama, kad jie Rusijos revoliucijos išauklėti, todėl esą radikaliai nusistatę. Kun. M. Krupavičius kaip tik ir atrėmė tuos priekaištus, nes jį ne revoliucija, bet Lietuva išauklėjusi, jis esąs pasiryžęs dirbti ir toliau, kaip iki šiol, vardan katalikybės, demokratinių idealų bei tautos laisvės.

Po pertraukos Leonas Bistras pasiūlė priimti dvi programas: dešiniųjų mažąją ir kairiųjų didžiąją. Jo pasiūlymas buvo priimtas. Nutarta išrinkti vieną centro valdybą, kad suderintų abi programas. Į centro komitetą išrinkti šeši iš kairiųjų, šeši iš dešiniųjų, pirmininku kun. M. Krupavičius, kuriam ir teko vadovauti partijai pačiu rimčiausiu Lietuvai laikotarpiu — Lietuvos valstybės organizavimo metu.

Galutine Krikščionių Demokratų partijos programa teko rūpintis pačiam centro komiteto pirmininkui kun. M. Krupavičiui. Uždavinys nebuvo lengvas. Jis socialinius klausimus, kaip žemės reformą, darbininkų reikalus grindė Leono XIII enciklikomis "Rerum Novarum" ir "Graves de communi". Nežiūrint to, jo socialinei programai vis buvo daroma stiprių priekaištų. Reikėjo kun. M. Krupavičiui savo programą paremti ir lietuvių tautos bažnyčios autoritetais. Tuo reikalu jis kreipėsi į Vilniaus vyskupą Jurgį Matulevičių - Matulaitį, jau žinomą stiprų sociologą. Vyskupas, susipažinęs su abiem programom, pagrindu pasirinko kairiųjų ir drauge su kun. M. Krupavičium papunkčiui svarstė. Apie tai kun. M. Krupavičius savo atsiminimuose taip rašo: "Arkivyskupas Jurgis nepasitenkino bendromis pastabomis. Jis kiekvieną programos punktą ėmė pagrindinai, prie kiekvieno naujo klausimo ištisas lekcijas skaitė: viską sprendė iš principų, taikė prie mūsų gyvenimo sąlygų, lygino su kitomis valstybėmis. Gilus teorijos žinojimas, realumas, pažangumas, savo krašto meilė ir jo pažinimas — mane visą pagavo. Ilgas su juo konferavimas, jo dėstomos idėjos galutinai nustatė mano politines pažiūras; jo rekomenduotoji llteratūra dar ligi šiolei yra artimiausias mano patarėjas tuos ir kitus klausimus sprendžiant. Savaime aišku, kad visi arkivyskupo Jurgio pastebėjimai ir visos pasiūlytos pataisos buvo centro komiteto priimtos" (Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, Šventieji — 1933 — metai, 158-159). Dešiniųjų mažoji programa buvo pamiršta, ja daugiau nieks nebesidomėjo.

Kun. M. Krupavičiaus su vysk. J. Matulaičiu suredaguota Krikščionių demokratų partijos programa sudarė pagrindą kuriamai Lietuvos valstybei, nes iki 1926 m. gruodžio 17 perversmo Steigiamajame seime ir dviejuose seimuose krikščionys demokratai turėjo daugumą ir visuose

valstybės klausimuose jų žodis buvo lemiantis. Tad ir žemės reformos projektas, nusakytas partijos programoje, sudarė pagrindą būsimam žemės reformos įstatymui. Su tuo projektu pravartu ir susipažinti.

Žemės klausimas

Paragrafas 33. Įstatų keliu nustatoma maksimalinė žemės valdymo norma.

Pastaba: Valdymo normos maksimumas yra toks žemės plotas, kuriame būtinai turi dirbti pats savininkas ir negali visą darbą pavesti samdomiems darbininkams. Bus tai apie 60-70 dešimtininių arba 120-150 margų.

Paragrafas 34. Bežemiams ir mažažemiams aprūpinti žeme steigiamas tam tikras žemės Fondas iš: a) konfiskuotų, 1. valstybės žemių, 2. valstiečių banko žemių, 3. majoratų, 4. neteisingai įgytų žemės plotų; b. išperkamų reikale žemių virš valdymo normos.

Pastaba: žemių išpirkimą ar konfiskavimą sprendžia tam tikros komisijos, valstybės skiriamos.

Paragrafas 35. Gaunamos žemės norma turi būti ne mažesnė, kiek reikia tinkamai prasimaitinti, ir nedidesnė valdymo normos.

Paragrafas 36. Gauti žemės iš Fondo pirmiausia turi teisės Lietuvos piliečiai žemdirbiai bežemiai ir mažažemiai. Žemės gavimas ne Lietuvos piliečiams šalies įstatais draudžiamas.

Pastaba. Žemės gauti turi teisės ne vien atskiri asmens, bet ir draugijos pavyzdingiems ūkiams vesti.

Paragrafas 37. Jeigi ūkio vedimas yra šalies ūkio stabdymas, tai valstybė turi teisę ūkį paimti į Fondą, atsilygindama su savininku savivaldybių nustatytoje normoje.

Paragrafas 38. Smulkaus ir vidutinio ūkio nuosavybė nenaikinama: šios rūšies nuosavybė dabar Lietuvai yra didžiai produktyvus veiksnys.

Paragrafas 39. Pirkti atskiriems asmenims žemės daugiau valdymo normos (par. 33) įstatymu draudžiama.

Paragrafas 40. Apsprendžiant teises ir sąlygas, kuriomis žemė bus dalinama iš Fondo, siekiama: 1. kad darbo žmo-

nių, norinčių žemės gauti, reikalai būtų pilnai patenkinti; 2. kad ekonominiai šalies reikalai nesuirtų. (K. Paltarokas, Socialis klausimas, 1921, 124-125).

Šiandien, po įvykdytos Lietuvoje žemės reformos, kuri turėjo didelės socialinės bei tautinės reikšmės lietuvių tautai ir ne tik nesugriovė tautos ūkio, bet dar pakėlė jo gamybą, kai kam gali atrodyti ir nesuprantama dešiniųjų krikščionių demokratų, kurių vadu buvo A. Stulginskis, opozicija kairiųjų žemės reformos projektui. Bet anuo metu tas klausimas visai kitaip atrodė. Europoje ir visame pasaulyje nebuvo tokio pavyzdžio, kuriuo būtų buvę galima pasiremti. Tai buvo tik projektai, kurie vieniems atrodė viliojančiomis socialinių reformų idėjomis, o kitus baimino, kad išdalinus dvarus ir susmulkinus žemės ūkius, nukris žemės ūkio produkcija ir lietuviai, būdami žemės ūkio vaisių gamintojai, patys gali pritrūkti duonos. Ypatingai A. Stulginskis, būdamas žemės ūkio specialistas — agronomas, buvo labai atsargus dėl radikalios žemės reformos, kad ji nesugriautų Lietuvos žemės ūkio.

Kun. Krupavičius skelbia žemės reformą

Subrandinęs savo sąmonėje žemės reformos idėją, kun. M. Krupavičius stengėsi paskleisti tas mintis plačioje visuomenėje. Kiekvieną tinkamą progą radęs, žemės reformos programą dėstė ir ją grindė lietuvių tautos tautiniais bei socialiniais pagrindais, rimtų sociologų autoritetais bei Katalikų Bažnyčios mokslu.

Dar Rusijoje gyvendamas, tik ką grįžęs iš Petrapilio seimo į Voronežą, vietos rusų kadetų (konstitucionalistų) partijos buvo pakviestas į jų susirinkimą pakalbėti apie žemės reformą. Išdėstęs žemės reformos reikalą Rusijoje, prelegentas jiems pareiškė, kad masių sriautu ji bus įvykdyta iš apačios, jei nebus planingai pravesta iš viršaus.

Atvykęs į Lietuvą ir paleistas iš vokiečių karantinų, kun. M. Krupavičius tuoj pat prisistatė savo tiesioginiam viršininkui vysk. Antanui Karosui. Čia pat rado Lietuvos Tarybos vicepirmininką kun. Justiną Staugaitį (nuo 1926 m. Telšių vyskupą), jo belaukiantį ir kviečiantį vykti į Vilnių. Negavęs parapijos, kaip buvo vyskupo prašęs, išvyko į Vilnių. Lietuvos Taryba įpareigojo kun. M. Krupavičių

važinėti po Lietuvą, skleisti lietuvių tarpe Lietuvos valstybės atkūrimo idėją ir rinkti aukas Lietuvos Tarybos reikalams.

Tuo metu Vilniaus visuomenė buvo laikoma pažangesne, o kauniškė konservatyviškesne. Jai ypač buvo neaiškūs Lietuvos demokratinės respublikos ir žemės reformos klausimai. Kauno krikščionims demokratams vadovavęs Vytautas Endziulaitis ir pakvietė kun. M. Krupavičių padaryti pranešimą Kauno lietuvių visuomenei aktualiais klausimais. Prieš išvykdamas į Tarybos nurodytą kelionę, jis atvyko į Kauną. Susirinkimas įvyko prel. Aleksandro Dambrausko-Jakšto erdviame salione. Susirinkime dalyvavo pasauliečių inteligentų ir kunigų, kurių tarpe ir Maironis. Po kun. M. Krupavičiaus pranešimo buvo keletas paklausimų ir viena kita griežtesnė pastaba žemės reformos klausimu: girdi, "reikia kuo greičiau išardyti tuos lenkiškus lizdus". Susirinkime dalyvavęs Tarybos narys Saliamonas Banaitis visą laiką tylėjo, bet po susirinkimo tuoj pat išvyko į Vilnių su pranešimu Lietuvos Tarybos pirmininkui A. Smetonai. Ką ir kaip jis A. Smetonai referavęs, žinių nėra. Bet po jo pranešimo A. Smetona, pasišaukęs Tarybos sekretorių Petrą Klimą, įsakė atimti iš kun. M. Krupavičiaus įgaliojimus ir apie tai pranešti vokiečiams. Kokie būtų buvę to atšaukimo vaisiai, galima tik spėlioti, nes vokiečiai, laikydami Krupavičių karantine ir tardydami, įtarė jį esant bolševikų šnipu. Vokiečiai tikriausiai būtų jį areštavę. Bet P. Klimas, pasitaręs su kun. Povilu Dogeliu, A. Smetonos įsakymo nepaklausė ir Krupavičiui duotų įgaliojimų neatšaukė.

Blogais keliais, menkomis susisiekimo priemonėmis (geresni arkliai ir vežimai vokiečių buvo atimti), su silpna sveikata iš bažnytkaimio į bažnytkaimį, iš miestelio į miestelį keliauja kun. M. Krupavičius kaip Lietuvos laisvės šauklys, skelbia Lietuvos valstybės prisikėlimą, ugningomis kalbomis skatina tautiečius savo aukomis dėtis prie Lietuvos valstybės atstatymo. Taip pat žemės ištroškusiems mažažemiams ir bežemiams ūkio darbininkams skelbia linksmą žinią, kad atsikūrusioje nepriklausomoje Lietuvoje dvarininkų išnaudotojų nebebūsią, nes "žemė priklauso tiems, kurie ją dirba". Žmonės ašaroja, bet nežino dar ką galvoti: sapnas ar realybė?

Nevisiems patiko skelbiama žemės reforma. Stambūs dvarininkai keikia kun. M. Krupavičių, vadina jį komunistu. Ir stambieji ūkininkai baiminasi, kad ir jų ūkių neapkarpytų. Buvo ir gąsdintojų. Vienas kitas iš konservatyviai nusiteikusių kunigų taip pat su nepasitikėjimu žiūrėjo į kunigo skelbiamas radikalias socialines reformas.

Lapkričio 20 d. jau minėtoje Vilniuje įvykusioje krikščionių demokratų konferencijoj jis daro platų pranešimą apie žemės reformą. Bene visus pavyko įtikinti, ką parodė partijos programos žemės reformos klausimu svarstymas.

1918 m. pačioje pabaigoje Lietuva atsidūrė dideliame pavojuje, nes paskui besitraukiančius vokiečius slinko komunistų gaujos, Lietuvos sostinėje organizavosi lenkų ginkluoti būriai. Laikinosios vyriausybės pirmininkas Augustinas Voldemaras buvo išvykęs į Taikos konferenciją Paryžiuje, o Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona į Vokietiją. Kritišku momentu Lietuva liko be vyriausybės. Gruodžio 26 d. Mykolas Sleževičius sudarė naują vyriausybę ir iš Vilniaus turėjo tuoj pat pasitraukti į Kauną.

Besiveržiamas į Lietuvą, bolševizmas skelbė "geresnio ekonominio gyvenimo šūkius" dvarininkų ir kapitalistų išnaudojamai liaudžiai. Ekonominis vargas ir socialinė neteisybė buvo komunizmo talkininkas. Užkirsti komunizmui kelią į Lietuvą ir paskatinti lietuvius stoti savanoriais ginti savo tėvynę nuo priešų, krikščionys demokratai, vadovaujami kun. M. Krupavičiaus, pirmieji ėmėsi konkrečių žygių paskubinti žemės reformą. Pačiu kritiškiausiu metu, kai prie Vilniaus vartų jau artinosi bolševikų gaujos, Naujų Metų išvakarėse pas kun. Mečislovą Reinį susirinkęs Krikščionių demokratų partijos komitetas nutarė skatinti vyriausybę skubotai vykdyti žemės reformą, nelaukiant Steigiamojo seimo susirinkimo. Dvarų žemės turi būti išdalintos bežemiams ir mažažemiams, gautosios žemės valdymo santykius galutinai nustatys Steigiamasis seimas.

Lietuvai atsidūrus rimtame pavojuje, iškilus visai eilei naujų reikalų ir dar nesant galimybės sušaukti Steigiamąjį Seimą, 1919 m. sausio 16 d. Kaune buvo sušaukta II-ji Valstybės konferencija, kurioje be kitų aktualių reikalų buvo svarstoma ir žemės reformos klausimas. Šiuo reikalu pranešimą padarė prie Žemės Ūkio ir Valstybės Tur-

tų ministerijos jau veikusios Žemės Reformos komisijos sekretorius Albinas Rimka. Iš jo pranešimo aiškėjo, kad žemės reformai Lietuvoje pravesti reikėsią keliolikos metų. Tuo tarpu žemės reformos klausimas buvo gyvybinis tautos reikalas, kurį reikėjo greit tvarkyti. Dėl A. Rimkos pranešimo tik krikščionių demokratų atstovas Tučkus pareiškė protestą, nes jei tuo keliu bus einama, kaip A. Rimka nurodė, tai Lietuvos žmonės niekad negaus žemės. "Mes neturime laukti, — kalbėjo Tučkus, — nes lenkai rengiasi mūsų žemes kolonizuoti ir šitiems jų siekimams reikia užeiti už akių. Žemės reforma turi būti pravesta įstatymo keliu. Įstatymą turi išleisti Valstybės Taryba" (Tėvynės Sargas, 1949, 2-3, 180). Tuo reikalu Krikščionių demokratų frakcijos atstovas Juozas Petrušauskas - Petronis pasiūlė tokią rezoliuciją:

"Išvengti anarchijos, galinčios kilti dėl žemės klausimo nukėlimo tolimesniam laikui, nusistato, kad Lietuvoje būtinai neatidėliojant reikia pravesti valstybės įstatymo keliu žemės pertvarkymas tokiu būdu:

1. Lietuvos žemdirbiai bežemiai ir mažažemiai turi būti aprūpinti žeme.

2. Pirmoje vietoje duodama žemė tiems bežemiams ir mažažemiams, kurie savo noru eina į Lietuvos kariuomenę tėvynės ginti.

3. Dėl gręsiančio darbo žmonių ir valstybės gerovės pavojaus reikia juos aprūpinti žeme. Tas darbas reikia pradėti dar prieš Kuriamąjį seimą. Pirmoj vietoj dalintini majoratai, valstybės ir valstiečių banko žemės, bažnyčių žemės ir tie privatiniai dvarai, kurių savininkai negali jų pilnai ar dalinai apsėti. Valstybė tuo tarpu uoliai privalo rengtis prie kitų likusių dvarų parceliavimo.

Pastaba I: Neišdalinti dvarai imami į valstybės kontrolę.

Pastaba II: Reformuojant bažnyčių žemes, reikia laikytis kanonų teisių ir valstybės nustatytų bendrų rinktiniams valdytojams reformos taisyklių.

4. Žemė turi būti duodama į nuosavybę.

5. Kitas žemės patvarkymo sąlygas, kaip atlyginimo už imamas ir duodamas žemes ir kitas, nustato Kuriamasis seimas.

6. Miškai ir vandenys turi pereiti į valstybės nuosavybę.

7. Paverstos valstiečių žemės dvarais turi būti sugrąžintos pirmiesiems jų savininkams.

8. Lietuvos Kuriamojo seimo daromam žemės pertvarkymui išleidžia įstatymus V. Taryba, vykdo L. Vyriausybė" (Op. cit. 180-181).

Rezoliucija buvo vienintelė, ir ji konferencijos atstovų daugumos buvo priimta. Pagrindinės rezoliucijos mintys labai gimininga Krikščionių demokratų partijos programai. Netenka abejoti, kad tai rezoliucijai sugestijų yra davęs kun. M. Krupavičius, kuris dalyvavo konferencijoje.

Vykdant priimtąją rezoliuciją, 1919 m. birželio 26 d. Valstybės Taryba išleido įstatymą aprūpinti žeme laisvės kovotojus - savanorius. Tai buvo pirmas žemės reformos reikalu išleistas įstatymas. Tais pačiais metais savanoriams ir jų našlėms buvo išdalinta 5,313 hektarų žemės.

Iki pirmojo žemės reformos reikalu išleisto įstatymo šioje srityje buvo jau gerokai nuveikta. Tarp 1918 m. gruodžio 1 d. ir 1920 m. kovo 3 d. veikė Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų ministerio įsakymu sudaryta Žemės Reformos Valdyba, kurios nuolatiniu sekretoriumi buvo A. Rimka. Po Antrosios Valstybės konferencijos į Žemės Reformos Valdybą nuolatiniu nariu įėjo ir kun. M. Krupavičius. Valdybos pirmininku buvo pats ministeris Juozas Tūbelis. Vasario 6 dieną pradėti žemės reformos darbai ir to paties mėnesio pabaigoje buvo priimti pagrindiniai žemės reformos dėsniai: žemės fondo sudarymas, didžiausia žemės valdymo norma, bežemių ir mažažemių aprūpinimas žeme, žemės reformos finansavimas ir žemės spekuliacijos panaikinimas.

Viename laiške, rašytame šio straipsnio autoriui, kun. M. Krupavičius pabrėžia, kad jis su A. Rimka prie žemės reformos įstatymo parengimo dirbęs sutartinai, nors jų nuomonės ir skyrėsi kai kuriais klausimais. A. Rimka palaikęs krikščionių demokratų siūlomą didžiausią žemės valdymo normą 80 hektarų, nors socialistai liaudininkai, kuriems jis priklausė, reikalavo palikti tik 40-50 hektarų. Taip pat jis pritarė minčiai, kad turi būti atlyginta už nusavintas žemes. Juodu nesutarė tik dėl žemės reformos skubotumo: kun. M. Krupavičius buvo už skubotą dvarų dalinimą, o A. Rimka — už lėtą, tęsiamą per keliolika metų.

Judviejų bendro darbo vaisiai buvo 1919 m. balandžio mėnesį išleista knygelė "Pamatiniai dėsniai žemės reformos įstatymui rengti". A. Rimka parašė paaiškinimą, kun. M. Krupavičius pridėjo priedą: Kokią žemės tvarką siūlo Lietuvos politikos partijos. To priedo pradžioje autorius pastebi, kad svetimųjų valstybių valdoma turtinga Lietuva virto vargo ir skurdo šalimi. "Žemė, svarbiausias jos mitimo šaltinis, — rašo kun. M. Krupavičius, — be pasigailėjimo buvo plėšiama iš tų rankų, kurie iš jos mito, t. y. iš valstiečių ir duodamas kitos tautos atėjūnams. Tuo būdu augo Lietuvoje bedalių žmonių, bežemių ir mažažemių skaičius, o dvarai gausingai apniko visą Lietuvą. Šiandien vos pusė žemės tepaliko tikrų jos savininkų rankose, o kita pusė susibūrė į įvairios dvarininkų rūšies rankas... Lietuvos gerovė reikalauja sumažinti, o jei galima, ir visai panaikinti varguoliai, bežemiai ir mažažemiai, sudaryti jiems tokių gyvenimo apystovų, kad turėtų nuolatinio, pastovaus ir pakankamo mitimo šaltinio. Pas mus Lietuvoje tokis šaltinis yra žemė. Ir dėl to visos mūsų politikos partijos pripažįsta, kad reikia paimti visas didžemių dvarų žemes ir aprūpinti jomis mūsų vargstančiąją visuomenę — bežemius ir mažažemius" (18 psl.). Toliau nurodoma, kad tos knygelės tikslas yra ne agitacinis, bet informacinis, kuris prisidėtų prie Lietuvos piliečių politikos sąmonės kėlimo.

Tais pačiais metais buvo išleista atskira knygelė "Žemės klausimas Lietuvoje". Tai buvo kun. M. Krupavičiaus skaityta paskaita krikščionių demokratų suvažiavime Vilniuje. Kadangi žemės reformos klausimu jokios literatūros nebuvo, tad minėtos abi knygelės daug prisidėjo prie žemės reformos klausimo nušvietimo lietuvių visuomenėje.

Žemės Reformos Valdyba, norėdama patirti, kiek yra norinčių gauti žemės, 1919 m. viduryje išsiuntinėjo visų valsčių valdyboms instrukcijas sudaryti norinčių gauti žemės sąrašą. Valsčiaus valdyboms renkant žinias, dvarininkai terorizavo bežemius ir mažažemius, kad jie nesirašytų gauti žemės, nes, girdi, už gautą žemę reikėsią brangiai mokėti, o gautos žemės atsisakyti nebebus galima. Nežiūrint dvarininkų propagandos, žemės gauti užsirašė 60,000 bežemių ir 40,000 mažažemių (plg. Žemės Ūkio Ministerijos Metraštis 1918-1924 m. 146).

1920 m. pavasarį paskelbus rinkimus į Steigiamąjį seimą, visos politinės partijos visu smarkumu sustiprino savo agitacinę veiklą, kad kuo daugiau laimėtų rinkikų ir daugiau pravestų savo atstovų į Steigiamąjį seimą. Vyraujančios buvo trys politinės grupės: krikščionys demokratai, socialistai liaudininkai su valstiečių sąjunga, kurios vėliau susiliejo į vieną valstiečių liaudininkų grupę, ir socialdemokratai. Steigiamojo seimo rinkimų metu krikščionys demokratai patyrusių politikų kalbėtojų nedaug turėjo. Sunkiausia rinkiminės agitacijos našta gulė ant paties partijos pirmininko kun. M. Krupavičiaus. Savo logiška kalba, nuosekliu minčių dėstymu ir ugningais žodžiais jis žavėjo minias. Pagrindinė jo kalbų tema buvo krikščioniškai demokratinė Lietuvos santvarka, socialinis teisingumas, žemės reforma, dvarų išdalinimas bežemiams ir mažažemiams nuosavybės teisėmis. Nuo amžių lietuvis valdęs savo ūkį nuosavybės teisėmis nesižavėjo socialdemokratų ir socialistų liaudininkų siūlomu bendru nusavintų žemių valdymu ar jų nuomavimu. Jam daugiau patiko gauti žemę nuosavybėn. Krikščionių demokratų skelbiama žemės reforma turėjo įtakos jų laimėjimui: Steigiamajame seime iš 112 atstovų gavo 59.

Žemės reformos klausimas Steigiamajame seime

Šia proga pravartu susipažinti su nuotaikomis, vyravusiomis lietuvių visuomenėje svarstant Žemės reformos įstatymą Steigiamaje seime. Iš to paaiškės su kokiais dideliais sunkumais kun. M. Krupavičiui teko susidurti ir kokias kliūtis reikėjo nugalėti, kad pasiektų savo užsibrėžtą tikslą.

Lietuvos varguomenė, bežemiai ir mažažemiai, ištroškę laukė žemės reformos, tikėdamiesi gavę žemės palengvinti savo šeimų skurdų gyvenimą. Bet taip negalvojo konservatyvi lietuvių inteligentija — dvasininkai ir pasauliečiai, nekalbant jau apie dvarininkus ar jų gynėjus, vienur kitur dar išlikusį lenkuojantį kunigą ar sulenkėjusią miešČioniją, kuri iš viso buvo priešinga Lietuvos valstybės atstatymui. Ano meto nuotaikas vaizdžiai nusako kan. Mykolas Vaitkus savo atsiminimų VI tome "Nepriklausomybės

saulėj" (144-170). Tie atsiminimai anksčiau buvo atspausdinti "Tėvynės Sarge" 1949, 2-3.

Visi tuo metu buvę Lietuvos vyskupai ir beveik visi kunigai buvo valstiečių vaikai, kurie širdyje pritarė radikaliai žemės reformai, norėjo pagerinti skurstančių brolių padėtį. Bet žemės reforma buvo naujenybė, neturėjo pavyzdžio Europoje, todėl nuoseklu suabejoti, ar tai nesipriešina Katalikų bažnyčios mokslui, pagal kurį atimti nuosavybę prievarta yra neteisinga. Tik išimtinais atsitikimais vyriausybė įstatymu gali nusavinti turtą, teisingai už jį atlygindama. Tačiau kai tuos, atrodo, aiškius principus reikėjo praktiškai taikyti gyvenime, daugeliui kilo abejonių. Jei kas ir nesipriešino, tai aktyviai nerėmė. Net moralinės teologijos autoritetas prelatas Jonas Mačiulis - Maironis, parašęs A. Dambrausko - Jakšto redaguojamai "Draugijai" straipsnį "Žemės savastis teologijos supratimu", skelbiamos reformos nedrįso piršti. Jo išvada buvo tokia: "Vargiai būtų išmintinga lietuviams pirmiesiems daryti eksperimentus ir bandymus tame dalyke". Ir vysk. Pranciškus Karevičius pradžioje abejojęs dėl žemės reformos. Jį veikė lenkuojančių kunigų pramanyti skundai, kad dvarų savininkai žudomi, dvarai deginami, o darbininkai kelia revoliuciją. Tiesioginis kun. M. Krupavičiaus viršininkas Vilkaviškio vysk. Antanas Karosas buvo tvirtai nusistatęs už žemės reformą, savo laiškais jį drąsino ir darbą laimino. Reikalaujamas atšaukti kun. M. Krupavičių iš Steigiamojo seimo, griežtai atsisakė. Vėliau ir vysk. P. Karevičius prisidėjo prie žemės reformos rėmėjų. Jo abejones išsklaidė vyskupų Jurgio Matulaičio ir Antano Karoso jam parašyti laiškai (Kan. M. Vaitkus, op. cit. 155). Steigiamajam seimui priėmus Žemės reformos įstatymą, vysk. P. Karevičius atvyko į krikščionių demokratų būstinę ir pasveikino kun. M. Krupavičių, pareikšdamas: "Laimingai užbaigei didelį ir naudingą darbą, ir tuo pasistatydinai sau paminklą".

Didžiausią triukšmą kėlė lenkai dvarininkai. Jie skundė vysk. P. Karevičių ir kun. M. Krupavičių Vatikanui, rašė skundus ir Tautų Sąjungai. Vatikanas į lenkų skundus nekreipė dėmesio. Bet 1923 metais Lietuvai skirtas vizitatorius arkiv. Antanas Zecchini, turėjęs lenkams simpatijų, Lietuvos vyskupų konferencijoje bandęs jau vykdomą Žemės reformos įstatymą sustabdyti. Tada pakilo vysk. P.

Karevičius, susirado jėzuito A. Lehmkuhlio moralinės teologijos knygą ir perskaitė atitinkamą tekstą apie valstybės teisę nusavinti turtą visuomenės gerovei. Arkiv. A. Zecchini nusiramino (Kan. M. Vaitkus, op. cit. 167-168).

"Pažangos", vėliau pasivadinusi "Tautininkų" partija Steigiamajame seime neturėjo savo atstovų, bet spaudoje smarkiai puolė žemės reformą, įrodinėdama, kad ji pažeidžia nuosavybės teisę, kad dvarų dalinimas susmukdysiąs Lietuvos žemės ūkį ir pakenksiąs geriems Lietuvos santykiams su užsieniu. Steigiamojo seimo visos politinės partijos, išskyrus lenkų frakciją, iš esmės pritarė žemės reformai, bet dėl jos vykdymo pobūdžio labai skyrėsi. Krikščionys demokratai ir Valstiečių sąjunga buvo už žemės davimą nuosavybėn. Socialdemokratų ir Socialistų liaudininkų partijos norėjo žemę nacionalizuoti ir atiduoti bendram valdymui, kiek panašiam į dabartinius bolševikų Lietuvoje įsteigtus kolchozus — kolūkius. Jie siūlė dvarų žemę nusavinti be atlyginimo. Skyrėsi nuomonės ir dėl nenusavinamos žemės normos: krikščionys demokratai siūlė palikti savininkams 80 ha (200 akrų), tautininkai — 300 ha (750 akrų), Ministerių kabinetas — 200 ha (300 akrų), valstiečiai liaudininkai — 50 ha (125 akrai), kiti dar mažiau. Krikščionių demokratų siūloma 80 ha norma daugelį konservatyviai galvojančių gąsdino, kad taip susmulkinus žemės ūkius, žymiai sumažės javų derlius, nebeužteks patiems lietuviams duonos. Nebuvo sutarimo ir dėl žemės reformos vykdymo tempo net pačių krikščionių demokratų tarpe: kun. M. Krupavičius reikalavo skubaus vykdymo, o A. Stulginskis lėto. Tas kliūtis reikėjo šalinti Žemės reformos įstatymą ruošiant, o vėliau jį vykdant gyvenime.

Steigiamasis seimas susirinko 1920 m. gegužės 15 d. Krikščionių demokratų blokas turėjo absoliučią atstovų daugumą, bet dėl rimtos krašto padėties į vyriausybės koaliciją pakvietė Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų bloką, kuris turėjo 28 atstovus. Tai padaryta atsižvelgiant į gyvenamų sąlygų sunkumą, kad šalies valdymo naštą neštų visos politinės srovės, norinčios dirbti valstybės labui. Sudarant komisijas iš 7 narių, krikščionių demokratų įėjo tik po 3, o kiti iš kitų politinių grupių. Žemės reformos komisija sudaryta iš 14 asmenų, kurių tarpe krikščionių demokratų buvo tik šeši. Komisijai vadovavo kun. M. Kru-

pavičius. Rengiant žemės reformos įstatymo projektą, komisijoje krikščionys demokratai ne viską galėjo pagal savo norą projektuoti, nes buvo mažumoje. Tad savo projektus teko nešti į Steigiamojo seimo posėdžius ir ten ginti.

Kol Žemės reformos komisijoje buvo parengtas pagrindinis reformos įstatymas, 1920 m. buvo priimta visa eilė parengiamųjų įstatymų, kurių gyvenamasis momentas reikalavo: žemei perleisti, įgyti ir įkeisti; privatinių ūkių nuomai normuoti; miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytiems dvarams nusavinti; kariškiams žeme aprūpinti; įvedamasis žemės reformos įstatymas ir kiti. Nė vienas iš jų nepraėjo be aštrių ginčų ir be nepagrįstų priekaištų krikščionims demokratams. Dažniausiai visas tas replikas tekdavo atremti krikščionių demokratų vadui. Kai kuriuos įstatymus jis pats ir referuodavo.

Kun. M. Krupavičiaus laikyseną Steigiamajame seime vaizdžiai apibūdina kan. Vaitkus savo atsiminimuose. Jis rašo, kad krikščionių demokratų atstovų tarpe buvo geros medžiagos, kaip antai "Juozas Vailokaitis, Aleksandras Stulginskis, Antanas Šmulkštys, Vytautas Bičiūnas... Bet Vailokaitis per gudrus, kad dažnai kiščiotų; Stulginskis pirmininkavimu surištas; Jurgutis per atsargus; Purickis apsnūdęs, o kiti dar neįsidrąsinę ar nepajėgūs. Tad, Krupavičiau, vėl imk ant savo nugaros visų kovų naštą, kol užtavo pečių atsikutės ir paaugs viščiukai...

"Opozicijoj — visa eilė slibinų. Valstiečiai liaudininkai kiek pilkesni, nors ir turi tokių čempionų, kaip Kazys Grinius ir Mykolas Šleževičius. Užtat 16 socialdemokratų (iš tikrųjų buvo tik 13. Pr. P.) — vyras į vyrą, išskyrus vieną kitą jauniklį, visi subrendę, prityrę — profesoriai, advokatai, dantingi, liežuvingi, pvz. Vincas Čepinskis, Stepas Kairys, Vladas Požėla, Kazys Venclauskas, Bronius Cirtautas ir kt.

"Gana dažnai, bent iš pradžių, lankydavau seimo posėdžius: naujiena, spektaklis, mokykla. Su pasigailėjimu veizdėdavau į vargšą krik. demokratų lyderį, kaip jis rezignuotai eina į pakopą ginti kurio savo partijos projekto ar atsakyti į kritikas bei paklausimus, o priešai lydi pašiepiamais žvilgsniais bei kandžiais žodžiais, o saviškiai glūdi kėdėse ir skliaudo ausis...

"Bet kalbėtojas tvirtai valdos. Pradeda savo bylą šaltai, vyriškai, kiek iš aukšto traktuodamas auditoriją. Opozicijoj kuždesys, sutūrimas juokas, piktos pastabos. Budrusis kalbėtojas viską girdi, vykusiai aštriai atsikerta; už kiekvieną antausį plauškus antausis. Ir taip diena iš dienos" (Nepriklausomybės saulėj, VI t., 174-175).

Pagrindinis Žemės reformos įstatymas pradėtas svarstyti 1921 m. balandžio 19 d. Steig. seimo 81-me posėdyje. Spaudoje ir posėdžiuose sukilo visa opozicija prieš krikščionių demokratų siūlomą žemės reformos įstatymo projektą. Jau 21-me posėdyje, svarstant žemės reformos įvedamąjį įstatymą nusavinti miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytiems dvarams, visu ryškumu iškilo politinių grupių nuomonių skirtumai žemės reformos klausimu. Socialdemokratų vardu J. Plečkaitis pareiškė: "Dėl pačios konfiskacijos mes sutinkame, bet čia kitas dalykas. Kalbėsiu apie stambiųjų ūkių skaldymą, prieš ką mes ir esame nusistatę . . . Visas žemės ūkis turėtų būti valstybės kontroliuojamas. Tam tikslui reikalingos žemės ūkio apskričių tarybos, kurios sudaromos iš darbininkų atstovų, žemės ūkio specialistų ir savivaldybės atstovų . . . Žemės išpirkimą mes randam taip pat netikslingą" (21, 178-179).

30-tame posėdyje, svarstant kariškiam žeme aprūpinti įstatymą, iškilo ginčas dėl semitizmo. Prie pirmo straipsnio buvo pasiūlyta pastaba, kad tie kariškiai, kurie nemoka žemės ūkio darbų dirbti ir turi kitų pragyvenimo šaltinių, negali žemės gauti. Žydų atstovas Fridmanas, kalbėdamas žydiškai, pareiškė, kad ta pastaba nukreipta prieš žydus karius, ir tai esąs antisemitizmas. Jam pritarė ir antrasis žydų atstovas Popelis, taip pat žydiškai kalbėdamas. Jų kalbom nepritarė valstiečių liaudininkų atstovai Krikščiūnas ir Ralys, tada įšoko socialdemokratų atstovas Venclauskas: "Rodos, labai suprantamas įstatymas, bet jis virto ne žemės klausimu, bet antisemitizmo klausimu. Pasirodė, kad žydai turi priešų dviejose frakcijose: ne tik krikščionių demokratų, bet socialistų liaudininkų . . . Tas įstatymas, kuris rodės taip aiškus, pasirodė esąs taip pagrįstas, kad žydai negautų žemės" (30, 260).

Kun. Krupavičius kaltinimus antisemitizmu atrėmė šiais samprotavimais: "Ir vėl kartojasi ta pati istorija, kuri

turėjo vietos rišant svetimšalių klausimą. Ten buvo kalbėta apie svetimšalius, išėjo apie žydus. Čia vėl kalbama apie kariškius, nemokančius žemės ūkio darbų dirbti, baigiasi žydais ... Pirma dar pastebiu, kad kaip tik užtraukia žydai, tuoj jiems pritaria socialdemokratai. Žydai ir socialdemokratai visuomet ir visada eina ranka į ranką. Čia žydai stojo ginti savo buržuazijos reikalus ir pavartojo nedorą priemonę terorizuoti St. seimą, socialdemokratų kalbėtojai plius socialistas liaudininkas Ruseckas jiems pritarė. Jie visi stojo kovot prieš nesamą punktą, būk žydam žemės neduodama. Bet tokio punkto įstatyme visai nėra. Yra tik punktas, kuriuo sekant negaus žemės nemanantieji žemės darbų dirbti ir turį kitų išmitimo šaltinių. Tuo punktu apimama daugiausia lietuviai. Šiuo punktu žydas bus paliestas tik vienas kitas, o daugiausiai liečiami lietuviai, tad tą punktą turėtumėm teisingiau pavadinti antilietuvišku, bet nieku gyvu ne antižydišku. Tas aprėžimas įdėtas ne tam, kad ką nors suvaržytų, bet kad mum žemės trūksta ... Duodami ją be tvarkos, kas tik panorės, mes vienus padarysim dvigubai turtingais, o kitus paliksim vergais ir įkinkysim į svetimą jungą ... Kraštas turtingas tik tada, kai jo visi piliečiai aprūpinti ekonominiai (30, 260-261).

Gerokai vėliau, pradėjus svarstyti pagrindinį Žemės reformos įstatymą pirmuoju skaitymu, anksčiau minėtas J. Plečkaitis vėl pabrėžė socialdemokratų reikalavimus: "Nereikia manyti, kad išskirstę žemes mažais gabalėliais mes rojų padarysime; ne, rojaus nebus — bus pragaras" (83, 50). Socialdemokratų siūlomas nusavintų dvarų bendras valdymas buvo nepriimtinas ne tik krikščionims demokratams, bet ir Valstiečių sąjungai. Jų atstovas Kuzminskis atkirto Plečkaičiui: "Jeigu norėtų atstovas Plečkaitis įvykdyti jau dabar komunizmą ir prievarta priversti žemę dirbti komunoj, tai nors tai būtų labai gerai, bet valstiečiams prie jų dabartinio susipratimo būtų nepakenčiama" (83, 50).

Kai kurie ir socialistai liaudininkai, kaip ir socialdemokratai, nenorėjo pripažinti privatinės žemės nuosavybės. L. Natkevičius taip išreiškė savo partijos pažiūras: "Mes visada esame pasiruošę visą žemę perduoti valstybei, visą žemę nacionalizuoti. Ir į šitą įstatymą mes žiūrime tik kaip į vieną iš etapų tam darbui atlikti. Mano išmanymu, šia-

me įstatyme negali būti žymimas nuosavybės principas... Mes esame griežtai nusistatę išrauti visokią dvarininkų galybę ir užkirsti kelią reakcijai iš jų pusės" (86, 3). Panašią nuomonę ir .M. Sleževičius pareiškė: "Mes ir šiandien sakome, kad reikalinga eiti prie panaikinimo darbo įrankių nuosavybės ir mes prie to einame ir eisime visuomet... mes visuomet ir laikėmės to principo, kad ta žemė, tas darbo įrankis turi priklausyti tam, kas ją dirba, kad ta nuosavybė turi būti panaikinta ir turi priklausyti visuomenei" (153, 28-29). Dar vienas keistas buvo socialdemokratų ir socialistų liaudininkų reikalavimas, tai nusavinti visas bažnyčių ir vienuolynų žemes, nieko toms įstaigoms nepaliekant.

Čia tenka atskirai paminėti Valstiečių sąjungos atstovą Albiną Rimką, visą laiką dirbusį Žemės reformos komisijoje ir buvusį didžiausiu Valstiečių sąjungos autoritetu šiuo klausimu. Jis buvo priešingas socialdemokratų siūlomai žemės nacionalizacijai, gynė smulkių ūkių pirmenybę prieš stambiuosius ir buvo už žemės išdalinimą bežemiams ir mažažemiams. Jis referavo kariškiam žeme aprūpinti įstatymą, tačiau nesutiko referuoti Steig. seime pagrindinio Žemės reformos įstatymo. Jį referavo K. Ambrozaitis.

Po visų politinių partijų pasisakymų dėl patiekto Steig. seimui žemės reformos įstatymo projekto, kun. M. Krupavičius 89 posėdyje pasakė ilgą kalbą, kurioje išdėstė krikščionių demokratų pažiūras į žemės reformą. Tai ne kalba, bet ilgų studijų trumpa santrauka, kaip ir jis pats savo kalbos pradžioje išsireiškė: "Antrą savaitę kalbama žemės klausimu. Kalbama daugelio ir daug, ir nesistebiu, nes žemės klausimas yra, iš tiesų, vienas svarbiausių Steigiamojo seimo ir pagalios visos Lietuvos gyvenimo klausimų. Kalbų buvo įvairių, viena kitai prieštaraujančių, bet visos, aš manau, yra lygiai rimtos, bent tuo atžvilgiu, kad yra žmogaus proto ir širdies padaras ir ne greituoju pagamintas, bet ištisais metais apgalvotas ir pergyventas".

Pirmiausia, remdamasis Leono XIII enciklika "Rerum Novarum" ir arkivyskupo Jurgio Matulaičio disertacija apie nuosavybę, kun. M. Krupavičius įrodė, kad valstybė, siekdama visų savo piliečių gerovės, turi teisę įstatymais aprėžti privačią nuosavybę. (Plačiau žiūr. Tėvynės Sargas, 1948, 2-3, M. Krupavičius, Lietuvių krikščionių demokratų

partijos pagrindai). Šiais argumentais buvo norėta išsklaidyti visas konservatorių abejones apie tai, ar valstybė turi teisę nusavinti dvarus. Kun. M. Krupavičiui minint Leoną XIII ir arkiv. J. Matulaitį, kaip autoritetus, socialdemokratai iš vietos pavadino jį "talmudistu". Jiems kalbėtojas tuoj pat atkirto: "Gali būti, bet dar teisingiau bus pavadinus talmudistais socialdemokratus. Jeigu vadinate talmudistais mūsų autoritetus, tai mes su tokiu pat drąsumu galime vadinti ir tamstų autoritetus, kaip Marksą ir kitus. Nes mūsų sociologai taikosi prie gyvenimo reikalavimų, o Marksas skelbia amžinus dėsnius: socialdemokratizmas yra amžinas, kaip talmudizmas".

Remdamasis tais pačiais autoritetais ir Belgijos socialdemokratų teoretiku Vandervelde įrodo privatinės nuosavybės reikalą ir krikščionių demokratų nusistatymą bežemiams ir mažažemiams duoti žemę nuosavybėn. Be to, Steig. seimas, leisdamas Žemės reformos įstatymą, turi skaitytis ir su pačių žmonių pageidavimu: Žemės ministerijos surinktomis žiniomis, veik visi bežemiai ir mažažemiai yra pasisakę už nuosavybę. Todėl "mes nedaleisime socialdemokratų siūlomo komunizmo ir palaikysime nuosavybę. Jeigu socialdemokratai daugeliu klausimų su mumis nesutinka, bet nuosavybės žemės klausime jie su mumis turi sutikti, jei jie skaitosi su žmonių valia" (iš socialdemokratų vietų atsako: "nevisai").

Svarstydamas klausimą, koks ūkis yra vertingesnis, įvairių Europos ir net Amerikos valstybių žemės ūkio statistika įrodo, kad vidutinis ir mažesnis žemės ūkis yra stipresnis, atsparesnis ir naudingesnis. Jei Lietuvoje stambūs ūkiai atrodė esą pelningesni, tai vien dėl to, kad dvarų žemė yra nepalyginamai geresnė. Dvarai įsteigti geriausioje žemėje, o dvarų pakraščiais, prastesnėse žemėse yra kaimai. Nežiūrint to, dvarai negalėjo išsiversti, prasiskolino, tuo tarpu retas ūkininkas, daugiausia dėl ištikusios jį nelaimės, turėjo skolų. Pravedant tokią žemės reformą, kokia krikščionių demokratų projektuojama, bus naudinga politiniu, socialiniu ir doriniu atžvilgiais: bus sukurtas tvirtas valstybės pagrindas, pašalintas pauperizmas ir tuo sumažintas nusikaltimų šaltinis.

Baigus aiškinti mažųjų ūkių pirmumą prieš didžiuosius, jo laikas pasibaigė ir pirmininkas nutraukė jo kalbą.

Po pertraukos jis palietė vėl tris klausimus: didžiausią žemės normą, atlyginimą ir bažnytinių žemių nusavinimą.

Dėl didžiausios žemės normos palikimo buvo trys pasiūlymai: valstiečių liaudininkų 50 ha, krikščionių demokratų 80 ha, Žemės Ūkio Ministerijos 180 ha. Kun. M. Krupavičius sutiko, kad kai kuriose vietose užtektų palikti tik 50 ha, bet yra vietų, kur 50 ha nesudarys naudingo ūkinio vieneto, todėl krikščionys demokratai siūlo 80 ha, bet tai nėra absoliuti norma, reikalui esant, gali būti keičiama. Griežtai pasisakė prieš Žemės Ūkio Ministerijos, kurio ministeriu buvo didelis stambesnių ūkių šalininkas Jonas P. Aleksa, siūlomą projektą dvarų savininkams, turintiems virš 400 ha, palikti 180 ha normą. "Tokia norma, — kalbėjo Krupavičius, — nepriimtina visais atžvilgiais. Aš manau, kad palikti tokią normą tiem, kurie turi daugiau žemės, būtų nusidėjimas teisingumo atžvilgiu. Nėra paslaptis, kad mūsų dvarininkai mum daug ir labai daug žalos padarė ir daro iki šiol. Mum taip pat nėra paslaptis, kokiu būdu dvarai daugiausia yra susidarę, būtent, iš atimtų iš valstiečių žemių. Teisingu darbu tokių didelių dvarų neįgysi, o tik darbas yra teisingas šaltinis įsigyti turtui ... Nesuprantami man ir neaiškūs ekonominiai motyvai, kuriais norima tokia norma palikti minėtiem dvaram. Projekto autorių sakoma, kad mes neprivalom, vesdami žemės reformą, ardyti ūkio ... bet ar mes, palikę 180 ha tiem dvarininkam, kurie turėjo tūkstančius hektarų, nesuardėm ūkio? Argi mes manom, kad tie žmonės, kurie nemokėjo gyventi turėdami tūkstančius dešimtinių, sugebės gyventi turėdami 180 ha?".

Buvo labai opus atlyginimo klausimas už nusavintas žemes. Čia vėl kun. M. Krupavičius apeliavo į katalikų sociologus ir socialistų teoretikus Vanderveldę bei Bauerį, kurie pripažino atlyginimo reikalą už nusavintą turtą. Už nusavinamas žemes savininkams, turintiems iki 200 ha, atlyginti rinkos kaina, o stambesniems savininkams, kurie, jo supratimu, negalėjo teisėtu keliu įsigyti turto, atlyginti taksos kaina, t. y. tokia kaina, kokią nustatys Steig. seimas.

Kaip minėta, socialdemokratai, socialistai liaudininkai ir Valstiečių sąjunga reikalavo nusavinti visas bažnyčių žemes. Bažnyčių žemių teisę atskirai gynė Vasario Šešioliktosios akto signataras prelatas Kazimieras Šaulys. Jis nurodė,

kad bažnyčių žemės įgytos donacijų keliu ir yra surištos su visa eile obligacijų, perėjusių vyskupų ir net Apaštalų Sosto žinion. Į tai neatsižvelgti negalima.

Savo kalbos pabaigoje ir kun. M. Krupavičius plačiai palietė bažnyčių žemių nusavinimo klausimą. Jis pabrėžė, kad bažnyčia dirba valstybei naudingą darbą, ji yra kultūrinė institucija, tad nesuprantama, kodėl iš bažnyčių norima atimti visas žemes, kai tuo tarpu Žemės reformos įstatymas numato duoti žemės kultūrinėms įstaigoms. Ypatingų privilegijų bažnyčioms netaikoma, nes jei kuri parapija turės virš nustatytos normos (visoje Lietuvoje buvo bene trys tokios parapijos), perviršis bus nusavintas. Jis nurodė ir socialdemokratų klastingą mintį: jie reikalauja nusavinti bažnyčių žemes neva tautos gerovės sumetimais, o iš tikrųjų nori sunaikinti Katalikų Bažnyčią Lietuvoje, tik prie to neprisipažįsta. J. Plečkaitis iš vietos tuoj atsiliepęs, kad jis aiškiai pasakęs norįs išnaikinti Lietuvoje Katalikų Bažnyčią. Socialdemokratams jis priminė, kad vokiečių socialdemokratų vadas K. Kautskis pripažįsta Bažnyčios reikšmę kultūriniam, visuomeniniam ir ekonominiam gyvenimui. K. Kautskio manymu, Bažnyčia savo darbą dar sėkmingiau dirbtų, jei prieš ją nekovotų materialistai.

Bet kairiosios grupės nekreipė dėmesio į rimtą krikščionių demokratų vado argumentaciją. Bažnyčių žemių nusavinimo klausimas buvo viena iš priežasčių, suardžiusių Krikščionių demokratų, Valstiečių sąjungos bei Socialistų liaudininkų koaliciją.

Aštrūs ginčai dėl žemės reformos kun. M. Krupavičiaus kalba nesibaigė, jie vėl iškilo, kai buvo Steig. seime tas įstatymas svarstomas antru ir trečiu kartu.

Svarstant antru skaitymu Žemės reformos įstatymą, J. Plečkaitis pakartojo savo anksčiau pareikštus reikalavimus. Kadangi ir lenkų atstovas A. Grajevskis, gindamas dvarininkų reikalus, pasisakė ne tik prieš dvarų dalinimą, bet ir prieš jų nusavinimą, tai Valstiečių sąjungos atstovas Jonas Kriščiūnas pastebėjo: "Iš atstovo Grajevskio pasiūlymo pasirodo tokia labai keista harmonija tarp atstovo Plečkaičio ir atstovo Grajevskio pasiūlymų ... Pasirodo, kad atstovui Plečkaičiui taip pat yra baisu kelti bežemio ir vidutinio ūkininko ūkį; šį žemės reformos tikslą jis nori būtinai išbraukti, o palikti dvarus sveikus, tik juos nusa-

vinti. Bet kaip tas nusavinimas, kaip tvarkysis, tai greičiausiai dvarininkai ir vėl pasiliks dvarų globėjais, kaip ir iki šiol yra buvę, ko ir nori atstovas Grajevskis ir, matyt, Plečkaitis" (104,48). Socialdemokratų atstovas S. Digrys argumentavo, kad "išdalinę žemę bežemiam ir darbininkam be lėšų, mes steigsim visoje Lietuvoje skurdynes; vartoju žodį "skurdynes" dėl to, kad dabar įsigyti darbininkui ūkį, pastatyti trobas, užsivesti reikalingą inventorių reikia kelių šimtų tūkstančių" (104, 50). Jo supratimu, jei valstybė negali finansuoti naujakurių, tai negalima jiems duoti ir žemės.

Atremdamas socialdemokratų reikalavimus nedalyti dvarų, kun. M. Krupavičius nurodė, kad kaip tik tuo metu Kaune vykusi Darbo federacijos konferencija, kurioje dalyvavo 100 atstovų iš įvairių Lietuvos vietovių, griežtai smerkė Steigiamąjį seimą, kodėl taip ilgai nepriimtas Žemės reformos įstatymas. Jiem paaiškinus visas kliūtis, dėl ko taip ilgai nepriimtas įstatymas, jie vienbalsiai pareiškė: "Nenorim mes jūsų finansavimo; mes patys apsifinansuosim, tik duokit mums žemės sklypą, paliuosuokit mus iš to jungo, kuris dešimt kartų yra sunkesnis už sunkenybes, kurias prisieis pakelt užvedant savo ūkį". Tai dvaro darbininkų nuomonė, ir tokia dvarų darbininkų nusistačiusi pažiūra į tą klausimą. Jeigu tas žmogus, apie tą reikalą taip mano, kuris sėdėjo kumetinėj ir tebesėdi, man rodos, kad jis geriau žino savo reikalus, negu socialdemokratai ir lenkų atstovai . . . Težino socialdemokratai, kad kuomet buvo daroma anketa, kokiu būdu žmonės norėtų gauti žemės . . . apie 99 proc. reikalavo, kad dvarai būtų padalinti ir atiduoti nuosavybėn. Tai yra visuomeninis balsas, o visuomenės balsas — Dievo balsas. Išdalinimas dvarų bežemiam ir mažažemiam, kuris užbrėžtas pirmame sakinyje mūsų svarstomo Žemės reformos įstatymo, turės praeiti ir praeis. Ir bereikalingai aimanuoja atstovas Digrys, kad mes neįstengsime pravesti, kad mes čia kalbame tik demagoginiais tikslais" (104, 51-52).

Kun. M. Krupavičiaus kaip krikščionių demokratų vado ir kunigo padėtis, svarstant Žemės reformos įstatymą, buvo sunki ir atsakominga. Jis turėjo kovoti ne tik su opozicija, bet būti apdairus su savo kolegomis, kad nesukompromituotų kunigo vardo. Todėl jis pasirūpino išgauti

iš Kauno episkopato aiškų pritarimą svarstomam Žemės reformos įstatymui. Kai dviem skaitymais Steig. seime buvo priimtas tas projektas, jis pasiuntė jį vysk. P. Karevičiui, atsiklausdamas jo nuomonės. Vysk. P. Karevičius perdavė įstatymo projektą peržiūrėti vyskupijos Turtų tarybos pirmininkui pavyskupiui Juozui Skvireckui. J. Skvireckas, peržiūrėjęs Žemės reformos įstatymą, atsakęs, kad tai sutinka su Katalikų Bažnyčios mokslu.

Žemės reformos įstatymas paskutiniu skaitymu priimtas 1922 m. vasario 15 d. 172 posėdyje, kuriame dalyvavo 89 atstovai. Jis buvo svarstytas dvidešimt septyniuose St. seimo posėdžiuose, komisijose dar daugiau; Žemės reformos komisijoje 81 posėdyje, Redakcijos komisijoje — 16, Teisių komisijoje — 13. Įstatymas priimtas krikščionių demokratų bloko atstovų ir nepartinio J. Žitinevičiaus balsais. Prieš įstatymą balsavo socialdemokratai ir K. Ralys, viso 7 balsai, susilaikė valstiečių liaudininkų blokas ir žydai, viso 29 (Tėvynės Sargas, 1954. 1 (11), 93).

Žemės reformos įstatymas nutiesė tik pačius pagrindus. Po to dar buvo išleistas Žemės reformos įstaigų organizavimo įstatymas, žemės reformos vykdymo planas, įstatymui vykdyti instrukcija. Įstatymo vykdymas, kaip vėliau matysime, pareikalavo dar ilgesnio laiko ir nepaprastai didelių pastangų, kurių buvo pareikalauta ir vėl iš kun. M. Krupavičiaus, kaip Žemės Ūkio ministerio.

Kadangi krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų nuomonės skyrėsi žemės reformos klausimu, tai priimtasis įstatymas buvo viena iš priežasčių skilti sudarytai koalicijai. Prie skilimo prisidėjo ir skirtingos nuomonės dėl mokyklų įstatymo bei valstybės konstitucijos.

Žemės reformos įstatymas

Žemės reformos įstatymas ne tik aprūpino bežemius ir mažažemius žeme, bet pertvarkė visą Lietuvos žemės valdymą. Įstatymas turi 77 straipsnius, suskirstytus į dvylika skyrių. Prie straipsnių yra daug pastraipų ir pastabų. Žemės reformos tikslas įstatyme taip apibūdintas:

"Žemės reformos įstatymas leidžiamas bežemiams ir ma-

žažemiams žeme aprūpinti, žemės valdymui taip sutvarkyti, kad būtų tinkamos sąlygos žemės ūkiui ir visų pirma smulkiajam ir vidutiniajam ūkiui tarpti, ir suvalstybinti tiems žemės turtams, kuriuos valstybė gali tikslingiau naudoti ir saugoti, negu privatiniai asmens".

Žemės reformos reikalams sudarytas žemės fondas iš valstybinės žemės, buvusių Rusų Bajorų ir Valstiečių Žemės Bankų žemės, po 1863 m. rusų konfiskuotų ir kolonistams išdalintų žemių, privatinių savininkų ar jų įpėdinių, kurie tarnavo Bermonto ar Virgoličo ginkluotuose būriuose, tarnavo ar tarnauja lenkų kariuomenėje, dirbo ar dirba prieš Lietuvos nepriklausomybę žemių, visų privačių savininkų žemės, viršijančios 80 ha normą.

Svetimų šalių piliečiams, kuriems rusų įstatymai išimties keliu leido ne miestų srityse turėti žemės, buvo duota teisė nuo įstatymo paskelbimo per trejus metus tą žemę perleisti Lietuvos piliečiams žemdirbiams.

Savininkai, kurių žemė buvo nusavinama, turėjo teisę pasirinkti 80 ha žemės plotą, tame skaičiuje ir 25 ha miško.

Pirmoje eilėje buvo nusavinami stambiausieji ir labiausiai apleisti ūkiai. Ūkiai iki 150 ha buvo palikti paskiausiai išdalinti. Jei kur ūkis buvo apleistas, jis galėjo būti parceliuojamas be eilės, ir tam savininkui galėjo būti palikta mažiau nustatytos normos. Žemė nusavinama su visais trobesiais ir kitu nekilnojamu turtu, o savininkui paliekamas žemės ūkiui reikalingas nekilnojamo turto kiekis.

Pirmoje vietoje žemė numatyta duoti tiems bežemiams ir mažažemiams, iš kurių po 1861 m. buvo atimtos žemės ir priskirtos prie dvarų.

Paskui ėjo kariai bežemiai ir mažažemiai, kurie savo noru arba Lietuvos vyriausybės šaukiami stojo Lietuvos kariuomenėn ginti Lietuvos nepriklausomybės, nebuvo bausti ir ištikimi ištarnavo, arba kovoje kritusių šeimos.

Po jų ėjo dalinamo dvaro darbininkai, kurie jame gyveno ir dirbo prieš karą; mažažemiai, kurie turi mažiau kaip 10 ha ir kurių laukas prieina prie dalinamo dvaro; dvaro nuomininkai, nuomoją ne daugiau 50 ha dalinamo dvaro. Leista duoti bežemiams nuo 8 iki 20 ha, atsižvelgiant į žemės rūšį, gi mažažemiams pridėti iki minėtos normos.

Kaimo amatininkams, negalintiems pragyventi iš savo amato, duoti iki 2 ha, miestų, pramonės, prekybos ir kitų privačių ar valstybinių įstaigų tarnautojams bei darbininkams, neturintiems nekilnojamo turto, numatyta duoti sklypus trobesiams pasistatyti, daržui ir sodui.

Pradžios mokykloms, žemės ūkio mokykloms ir kitoms mokslo įstaigoms skirta nemažiau 3 ha. Šiaip įvairiems kultūros reikalams, ligoninėms, sanatorijoms, prieglaudoms, savivaldybėms, pramonės reikalams, miestų ir miestelių praplėtimui. Naujai steigiamoms parapijoms ir neturinčioms žemės parapijoms iki 8 ha.

Už gautą žemę, išskyrus karius savanorius, reikėjo per 36 metus išsimokėti. Galima buvo ir iš karto apmokėti. Iki dešimties metų negalima buvo žemės nė išnuomoti nė parduoti, tik paveldėjimo keliu perleisti.

Drauge su žemės reforma buvo likviduoti ir kaimų servitutai, užsilikę po baudžiavos panaikinimo.

Už nusavintas žemes nustatytas atlyginimas pagal 1910-1914 m. vidutines kainas, atsižvelgiant į žemės rūšį, esamą ūkio ir jo trobesių stovį, skaitant vieną rusų rublį tolygu 2 auksinam. Aukščiausia kaina numatyta mokėti 480 auksinų už hektarą, o už nusavintas žemes iš savininkų, turinčių mažiau 200 ha, vidutinėmis tos žemės nusavinimo metu rinkos kainomis. Už miškų žemes mokėti ne daugiau kaip 120 auksinų už hektarą. Už nusavintą žemę numatyta mokėti 3 procentų pasižadėjimo lakštais, išleistais valstybės iždo garantija ir valstybės įstaigų priimami įkeisti.

Priimant Žemės reformos įstatymą, Lietuvos žemės ūkiai nuo karo audrų ir okupantų vokiečių sunaikinimo dar nebuvo atsigavę: daug žemės dirvonavo, negyvas inventorius buvo sunaikintas, gyvulių buvo mažai, daug kur ir trobesiai buvo gerokai apleisti. Todėl vertinimas žemės prieškarinėmis kainomis buvo aukštas, bet tuo metu vokiečių okupacinės valdžios išleistas auksinas jau buvo gerokai kritęs ir kasdien vis dar daugiau krito.

Daugumos Lietuvos kaimų žemė buvo rėžiuose. Kai kurių kaimų rėžiai buvo siauri, ypatingai mažažemių, todėl paežiais daug buvo neproduktingos žemės. Be to, rėžiuose negalima buvo įvesti daugialaukės sėjomainos. Žemės ūkiui pakelti būtina buvo išskirstyti kaimus į vienkiemius. Žemės

reformos įstatymas to reikalo sutvarkymą irgi buvo numatęs.

Žemės reformos įstatymas yra vienas iš didžiųjų Steigiamojo seimo darbų. Jis pakeitė Lietuvos žemės veidą, iš poniško padarė daugiau valstietišką, kuris sudarė sveiką ir gajų tautos pagrindą. Žemės reforma buvo būtina ir naudinga, tik ji nebuvo labai radikali ar epokinė, pralenkusi daugelį kraštų. Kaimynai estai ir latviai pravedė radikalesnes žemės reformas: estai dvarininkams už nusavintą žemę nieko neatlygino, jie skaitė, kad per šimtmečius kruvinu tautos prakaitu ponams buvo su kaupu atlyginta, o latviai dvarų savininkus padarė taip pat naujakūriais, atrėždami jiems dvaro pakraštyje 45 ha be trobėsių. Lietuviai gali didžiuotis, kad Steigiamojo seimo priimta žemės reforma buvo nuosaiki, ji atitiko lietuvių tautos būdui.

RETA ŠVENTĖ TAIKOS SLĖNY

Poeto kan. Mykolo Vaitkaus 85 m. sukaktis

STASYS SANTVARAS

Įžangėlė

Nors ir gražūs vietovių vardai, kur mes dabar gyvenam, nors skambūs ir garsūs — jie nepasotina mūsų ilgesio, nepraskaidrina dangaus, kurį sudrumstė pikti Lietuvos kaimynai. Tad ir reti atsitikimai, visuomeniniai ar asmeniniai, kurie savam krašte praskambėtų gaivių varsų iškilmėm, čia vargu begali pasinerti į pilnutinį džiaugsmą. Daugiausia, ką galim nuveikti, tai gal tik paliudyti, kad ir šiose "išvietinto žmogaus" sąlygose gausus būrys lietuvių dirbo, kūrė ir sielojosi, kad sava tauta, kaip šviesus taškas, išliktų gyva ant žemės veido.

Poetas kan. Mykolas Vaitkus yra vienas iš tų kariuomenės rikių, kuris, ir gilaus rudenio sulaukęs, nepaleidžia ginklo iš savo rankų, su viltimi ir optimizmu žvelgia į atbėgančių rytojų sidabrą, daug dirba, daug rašo, malonią nuostabą sukeldamas: kokiom galiom jo amžiaus vyras gali tokį darbų krūvį pakelti? . . .

Reta šventė Taikos slėny (poetas kan. Mykolas Vaitkus jau keliolika metų gyvena Peace Dale, R. I., atlikdamas vienuolyno kapeliono pareigas) — 1968 m. spalio 27 d. įvykis. Berods, ji buvo rami, tyli, savy susitelkusi, nes gi tą dieną niekas jokių iškilmių neįrengė, į Sukaktuvininko kiemą svečių vežimai neįsuko . . Bet jeigu būtų ir atvažiavę, argi svečiai įžiebtų šventės židinį? Pati 85 metų amžiaus sukaktis yra ta reta šventė Taikos slėny!

Nuoširdžiai linkim, kad poetas Myk. Vaitkus nepasiduotų savo bičiuliui dail. Adomui Varnui, kuris, dar vis kupinas gyvastingumo, 1969 m. sausio 1 d. įveikė 90 metų sukaktį! Tegu jie būna Stelmužės ąžuolo atžalos, tie mūsų meno vyrai! . . .

Keturi Mykolai

Tėvynės Sargo redaktorius dr. Domas Jasaitis, ragindamas mane atsigrįžti į poetą kan. Myk. Vaitkų sukakties proga, priminė man keturis Mykolus, lietuvių tautoj pasiekusius skardaus garso. Dr. D. Jasaičio apibūdinimai yra įdomūs, į dabartį atkelti iš gana tolimos praeities, daug kam jau ir nežinomi, tai nuo jų ir pradėkim pasakojimą sekti. Dr. D. Jasaitis rašo:

"Lietuvoje, kaip žmonės pasakoja, buvo išgarsėję trys Mykolai: Mykolas Juodasis — Krupavičius, kitas Mykolas, atseit, Baltasis, buvo Sleževičius, o trečias — *kuklusis švelnusis* (mano pabr. St. S.) Vaitkus. Pirmieji du garsėjo kaip auksaburniai, didelės energijos vyrai, visuomenės ir politikos stulpai, o trečiasis — kaip meno bei literatūros žmogus.

Buvo dar ir ketvirtasis Mykolas — Mykolas Biržiška. Atrodo, jis turėjo ir iki šiol tebeturi palankiausią spaudą. Biržiška su pasišventimu kovojo dėl Vilniaus. Ir jo vardas yra sujungtas su Vilnium. Kažkada skaičiau Ancevičiaus (žurnalisto, jau mirusio) straipsnį apie Mykolą Biržišką. Ten radau:

Cicho, cicho jak myszka,
Chodzi po Vilnie Michal Biržiszka . . .

Laisvas vertimas į lietuvių kalbą:

Tyliai, tyliai, lyg pelė pilka,
Vilniuj vaikšto Biržiška . . ."

Kaip regim, dr. D. Jasaičio keturių Mykolų apibūdinimai yra trumpi, bet taiklūs ir, kiek aš tuos Mykolus pažinau, netoli nuo "originalų" nubėgę.

Juodasis, Baltasis ir Tylusis, veiklos ir kovos vyrai, žinoma, yra šakotos ir spalvingos asmenybės. Apie juos jau yra pažerta nemenki kiekiai spausdintų žodžių. Galėtų jų ir daugiau būti, surinktų į studijinio ar monografinio pobūdžio veikalus.

Šiuo atveju tie trys Mykolai nėra Taikos slėnio gyventojai, tai, dėka Tėvynės Sargo redaktoriaus, čia tik prabėgom jie buvo paminėti.

Elegantiškasis Vaitkus

Abejonių man sukėlė ši dr. Jasaičio frazė: "Švelnusis, kuklusis Vaitkus". Argi jis toks švelnus ir kuklus? Tiesa, mūsų garbingasis Sukaktuvininkas nėra ašakotas ir spygliuotas, jis tikrai yra švelnios sielos žmogus. Tačiau ir švelnumas juk turi ne vieną atspalvį, ne vieną niuansą.

Jei rašytojas nesikauna dėl reklamos, dėl garso, dėl garbės, kuri yra tokia trapi ir tuščiavidurė, tai tas neturėtų reikšti, kad jis yra toks drovus dėl savo būdo švelnumo. Poetas Mykolas Vaitkus šio pobūdžio "žygiuose", kiek aš prisimenu, iš tikro niekad nedalyvavo. Mano giliu įsitikinimu, šitokio garsinimosi Vaitkus vengė ne dėl savo švelnumo, bet kad taip elgtis jam neleido jo vidinė kultūra. Toji kultūra, kurios daugeliui mūsų stinga, ir yra poeto Myk. Vaitkaus "švelnumas".

Dar mažiau su Mykolu Vaitkum man derinasi kuklumas. Tikrai kuklūs žmonės, savo prigimty to nejaukaus gaivalo neįveikę, paprastai yra uždari, vengią viešumos, užkalbinti savo veidus nuplieskia rausva žara, jei tenka jiems buvoti kuriame nors sambūry — tūno į tamsius kampus sulindę, bijodami atverti burnas ir nors lašelį žmogiškos išminties parodyti.

Kiek aš jį nuo seno pažįstu, poetas Mykolas Vaitkus niekuomet tų "dorybių" neturėjo. Atvirkščiai, Kaune jis garsėjo kaip "svietaunas" dvasiškis. Gana dažnai jį galėjai sutikti Valstybės teatre, nors anuomet dar ne visi kunigai išdrįso teatro vaidinimus lankyti. Laikinojoj sostinėj jis turėjo visą eilę šeimų, įvairių pašaukimų ir luomų žmonių, kurių tarpe buvo laukiamas svečias, atnešantis giedros, mokantis išjudinti įdomius pokalbius.

Berods, dėl to šnekumo Myk. Vaitkų buvo pamilęs ir prel. Ad. Jakštas - Dambrauskas. Jis buvo Maironio ir Vaižganto artimas bičiulis, nevengė draugystės su kitais rašytojais, su teatro aktoriais ir net aktorėm.

Kad mano teigimai nėra gandai ar prasimanymai, liudija Myk. Vaitkaus atsiminimai apie senus draugus ir pažįstamus, jo paties atskirom knygom palydėti į viešumą.

Tiesa, jis laikėsi atokiai nuo politikos ir politikavimo, bet ar tai yra kuklumas?

Esu rašęs, ir dabar noriu dar sykį pakartoti, kad poetas Mykolas Vaitkus, kaip rašytojas, brendo, savo pasisakymo ieškojo, kūrybos problemų kančioj degė pats vienas, nes jis, kaip kūrėjas, gimė milžinų paunksmėj. Kokia šviesa anuomet galėjo nustelbti Maironio spinduliavimą? Tačiau Mykolas Vaitkus dėl savo dalios nesiguodė, viešumoj neaimanavo, tik viename kitame eilėrašty skaudžiai šūktelėjo apie vienišumo nelemtį.

Galvoju, kad ir Nušvitusi Dulkė, ta nuostabi mažybė — Mykolo Vaitkaus poezijos leitmotyvas, atsirado ne atsitiktinai, o dėl to, kad milžinų paunksmėj nelengva buvo augti . . .

Vienišumas buvo didelis dar ir todėl, kad anuomet lietuviai rašytojai nebuvo skaičiuojami tokiais kiekiais, kaip "šimtas" ar "du šimtai". Naujai iškylančiam kūrėjui tekdavo pačiam sutemas prasklaidyti, neturint gausaus palikimo ir literatūrinio gyvenimo tradicijų, teko pačiam ir savo kelią susirasti.

Atskiros rašytojų srovės, atskiri sambūriai, nešą savo plakatus ir vėliavas, pažiro vėliau, dėl kurių ilgainiui ir pats Maironis krūptelėjo.

Mykolo Vaitkaus vidinė kultūra, jo santūrumas ir neveržlumas, esu tikras, ir lėmė tą visuomenės opiniją, kad jis yra "švelnus ir kuklus", kad jis — tik "nušvitusi dulkė", tik "šviesus krislas". Tačiau, nors akimirką žvilgterėjus laiko tolybėsna, neįspėjamos lemties gelmėsna, ar toks nėra Homeras, Dantė, Shakespeare'as ir kiekvienas žmogus?...

Žmonės mėgsta pravardžiuotis. Dėl to atsiranda tokie epitetai kaip Juodasis, Tylusis, Baltasis . . . Jeigu reiktų tokio apibūdinimo ir mūsų garbingajam Sukaktuvininkui, mano nuomonė būtų — *elegantiškasis* Mykolas Vaitkus. Eleganciją, aristokratiškumą atspindi ne tik poeto išorė, elgsena, bet ir jo vidus, visa tai, kas iš jo dvasios žodžiu ar darbu išeina viešumon.

Atsimenu, dar Kaune tekdavo rašytoją Myk. Vaitkų sutikti tai teatre, tai vienoj ar kitoj šeimoj. Neaukšto stoto vyras, artimas vidutiniam ūgiui, jokiu bruožu nepanašus į aptukusį kleboną, nesunkiai įžvelgiamos asketinės išvaiz-

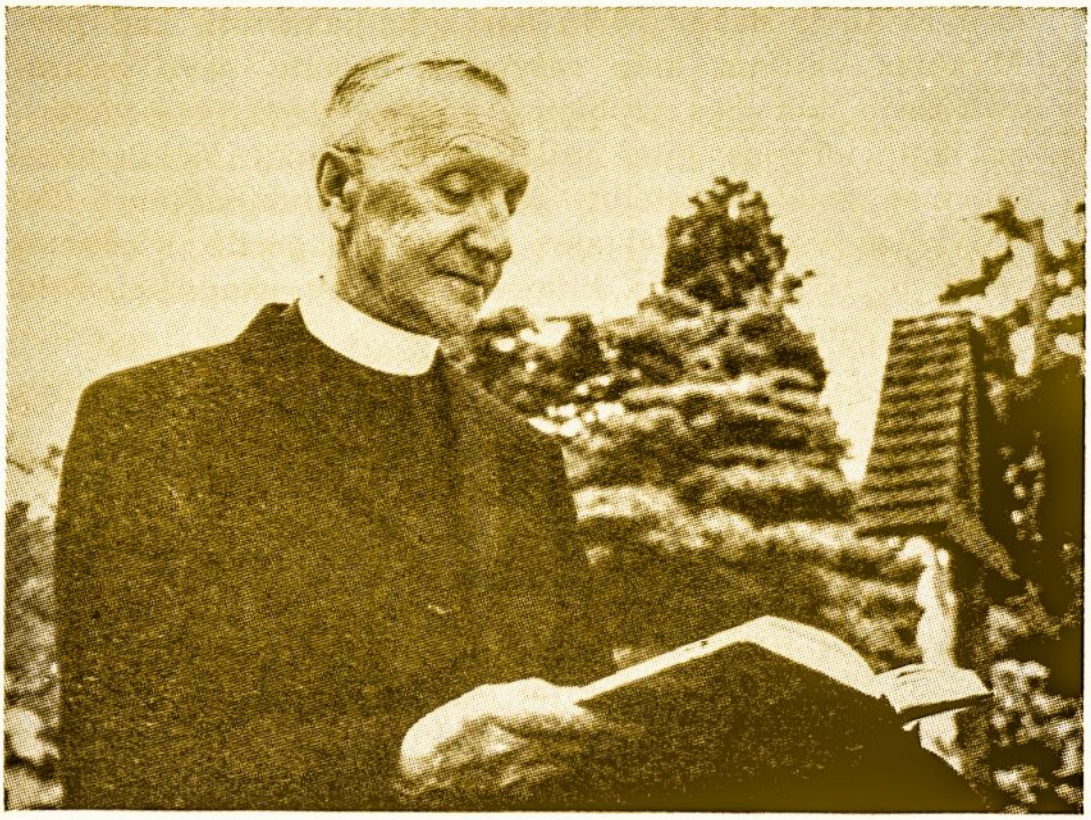

KAN. MYKOLAS VAITKUS

dos, natūraliai laisvo aristokratiško elgesio, visuomet su dvasinės giedros atspindžiais dailių bruožų veide. Toks jis peržengė ir savo amžiaus 85 m. sukaktį!

Bet ir kalboj, kuri paprastai atskleidžia žmogaus būdą ir jo vidinį pasaulį, kan. Myk. Vaitkus kiekvienu atveju buvo elegantiškas, atviras ir nuoširdus savo tarimuose, spindįs erudicija. Jis kalba nesivaržydamas, savo nuomones taria drąsiai, nebėga ir nuo opesnių problemų.

Jei draugijoj būna moterų — poetas Vaitkus kiekvienai suranda būdingą ar net egzotišką vardą, žarsto tokius komplimentus, kurių, esu tikras, ir gražuolių gražuolė nesišalintų. Vienu žodžiu, jis yra šviesi, nenuobodi, didžiai spalvinga asmenybė.

Ar tokie yra švelnūs ir kuklūs žmonės? Gali būti, kad ir jie turi tų žmogiškų bruožų. Tačiau mes, kurie arčiau Sukaktuvininką pažįstame, sustokim ir likim prie jau minėto apibūdinimo: elegantiškasis poetas Mykolas Vaitkus.

Sukakties paraštėj

85 metų gyvenimo sukaktis net ir šiom žmogaus ilgoko buvimo dienom — nedažnas įvykis. Kai į tokią viršūnę įkopia rašytojas — daug kas jį sveikina, spauda jo atvaizdais pasidabina, o kai kas patylom stebisi, kad jis tokio gausaus kiekio dienų sulaukė.

Sukakties proga mūsuose panašiai buvo sutiktas poetas kan. Myk. Vaitkus.

Mano dalia — nors trumpos apžvalgėlės forma žvilgterti į Sukaktuvininką ir į jo darbus. Pasiimtą pareigą pradėdamas, visų pirma davęs nors blankų žmogaus paveikslą, pažiūrėjau į Lietuvių Literatūrą Svetur (Į Laisvę Fondo Lietuviškai Kultūrai ugdyti leidinys Nr. 8, 1968 m.), nes norėjau patirti, ką tas veikalas apie mano "objektą" kalba, kokios naujos medžiagos man duoda. O ten Antanas Vaičiulaitis, apžvelgdamas poros dešimtmečių lietuvių išeivių poeziją, taip rašo:

"Įdomus Mykolas Vaitkus. Jis dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą į lietuvių literatūrą atėjo su savitu žodžiu ir sava estetika. Jo lyrikos versmės neišsisėmė ligi žilo plauko. Po Antrojo pasaulinio karo jis paskelbė net kelias savo poezijos knygas. Paskutinis Mykolo Vaitkaus rinkinys, "Dienoraštis", turi 1966 metų datą. Ligi galo pasilikdamas ištikimas idealistinei šviesiųjų krislų sampratai, jisai draugе išlaikė kalbos grynumą, jos plastiškumą ir eiliavimo lankstumą. Pagaliau beveik nuostabu, kad, senokai sulaukęs širmo plauko, jis neprarado sielos jautrumo bei nerimo.

... Amžius Mykolui Vaitkui atvėrė ir kitus aruodus. Tai gausi jo atsiminimų literatūra, kurioje jam atitenka pati rinktiniausia vieta" (14 psl.).

Šilta, jauku ir stilinga. Atrodo, Ant. Vaičiulaitis paliko man pažvelgti į tas Myk. Vaitkaus knygas, kurių pavadinimų jis savo apžvalgoj nepaminėjo ...

Pluoštelis asmens žinių ir darbų sąrašas

Myk. Vaitkus gimė 1883 m. spalio 27 d. Gargždуose, Kretingos apskrity, pačiame Klaipėdos krašto pasieny. At-

seit, savo kilme yra žemaitis. Pradinį skaitymo mokslą išėjo su tėvu ir Veronika Gedmintale — išmoko skaityti lietuviškai ir lenkiškai. Vėliau mokėsi Gargždų pradžios mokykloj, Palangos progimnazijoj, Liepojos gimnazijoj, Kauno kunigų seminarijoj, Peterburgo dvasinėj akademijoj ir Innsbrucko universiteto teologijos fakultete, kur patobulino vokiečių kalbą, įsigilino į filologiją ir filosofiją.

Ilgesnį laiką dirbo šv. Kazimiero d-joj Kaune, būdamas jos reikalų vedėju, jos leidinių redaktorium, gi prel. A. Jakštui - Dambrauskui mirus, ir jos pirmininku.

Rašytojas, kaip ir kiekvienas žmogus, gyvena savo laike. Paprastai žiūrint, kas gi čia naujo tarta? O tačiau gyventi "savo laike" yra reikšmingas dalykas, nes... keičiasi laikai, keičiasi žmonės, keičiasi ir jų skoniai. Nekinta gal tik medžiaga, o formų kitime glūdi visi "modernizmai". Dalykai ar darbai, kurie prieš dešimt metų buvo nauji ir net ekstravagantiški — šiandien jau pelėsiukais apsidengę. Deja, žmogaus kūryboj iš šios taisyklės (ar neišvengiamybės) išsiskiria tik išliekamumo ženklu pažymėti kūriniai, o jų, kaip visi žinom, labai daug negimsta.

Žinoma, tai nėra tobula ir išieškota prielaida, o tačiau, mano išmanymu, kritikas ar apžvalgininkas visų pirma tik iš to taško turi žiūrėti į vieno ar kito kūrėjo darbus. Kitaip tariant, kritikas su savo aptariamuoju nors dvasiškai turi pagyventi tame pačiame laike.

Myk. Vaitkus, kaip rašytojas ir atskira lietuvių grožinės literatūros asmenybė, anot Ant. Vaičiulaičio, pradėjo reikštis dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Nuo 1906, kada spaudoj pasirodė pirmieji Vaitkaus eilėraščiai, iki 1969 prabėgo 63 metai. Nedaug tėra meno žmonių, kurie tokiu kūrybos laiko tarpu būtų apdovanoti. O tai ir yra jo laikas!

Tame laike Myk. Vaitkus, nepaisydamas gyvenimo sąlygų, suiručių ir nelaimių, savęs ieškojo, uoliai dirbo, nepaisė kas ir ką apie jį šneka. Visuomet galima norėti daugiau, nes žmogus yra besotis, bet ir tai, ką Sukaktuvininkas iki šiol paskelbė, sudaro įspūdingą darbų sąrašą, plačiai išsišakojusį į įvairius grožinės literatūros žanrus.

Mykolo Vaitkaus veikalai. Lyrika: Margumynai (1911), Šviesūs krislai (1913), Lipsnelės (1921), Nušvitusi dulkė (1933), Vienatvėje (1952), Aukso ruduo (1955), Nuošaliu taku (1956), Alfa ir Omega (1963), Šerkšno sidabras (1965), Dienoraštis (1966). Poemos: Laimė, Genijus ir Meilė, Upytė, Brėkšta (poeto jaunystės darbai). Dramos: Žvaigždės duktė (1924), Vilnius mūsų, Žaibas ir mergaitės (1936). Satyra: Rakšties rakštys. Beletristika: Iš įvairių pasaulių, Auštant (dvi knygos, 1939). Rytmečio žygiai, Čirikšas Siaubė (jaunimui skirta apysaka, 1951), Tvanas (II leid. 1954). Atsiminimai: Mistiniame sode (1957), Keturi ganytojai, Su Minija į Baltiją (1962), Baltijos gražuolė (1963), Šiaurės žvaigždė (1965), Per giedrą ir audrą (1965), Nepriklausomybes saulėj I ir II d. (1968). Vertimai: Chaignono meditacijos, Augustino Išpažinimai, trys operos (Romeo ir Julija, Mignon, Trijų karalių meilė), daug smulkių poetinių kūrinių iš įvairių kalbų.

Tėvynėj ir svetur

Kaip regim, Lietuvoj buvo išleisti tik keturi Myk. Vaitkaus poezijos rinkiniai (du prieš I pas. karą, du nepr. Lietuvoj). Platesnio atgarsio, rimtesnių nagrinėjimų susilaukė Šviesūs krislai ir Nušvitusi dulkė, patį autorių sutapatindami su tų mažybių samprata, tardami, kad "M. Vaitkus savo "Šviesiaisiais krislais" padarė tikrai šviesų, malonų apvylimą, pasirodęs esąs ne koks eilių kalikas, bet giliai apjaučiąs grožę ir mokąs ją, kaip tikras dailininkas, dailia forma išreikšti". (E. Radzikauskas, Vaivorykštė, 1913 m.).

Sukūręs Šviesius Krislus ir Nušvitusią Dulkę, tvirčiau "įsipilietinęs" lietuvių poezijoj, Myk. Vaitkus nesiliovė savo eilėdaros tobulinti, savo kūrybinio pasaulio gilinti. Tremty, kurią vis dažniau pradedame vadinti emigracija (lyg gresianti prievarta nebūtų prievartos padarinys!), iki šio meto pasirodė net šeši Myk. Vaitkaus lyrikos rinkiniai. Deja, gilesnių kritikos nagrinėjimų jie nesulaukė, buvo sutikti tik viena kita priekabesne, viena kita prielankia recenzija. Nežiūrint tokių nevienodų vertinimų, ir tie šeši poeto rinki-

niai, jau egzily pasirodę, yra jo laimėjimai išgyventame laike.

Prieš penketą metų, kai buvo minima kan. Myk. Vaikaus 80 metų sukaktis, ir šio rašinio autorius šiek tiek platėliau apžvelgė *tik keturis* jo poezijos rinkinius: Šviesius Kristus, Nušvitusią Dulkę, Vienatvėje ir Nuošaliu Taku (žr. 1964 m. Aidus, Nr. 4, 5, 7 ir 8) — du ankstybuosius ir du jau tremty sukurtus, o jų tuomet jau buvo aštuoni (dabar jau dešimt). Nėra abejonės, tuo požiūriu anas mano darbas buvo skaudžiai skylėtas.

Minimos studijėlės visų spragų nepajėgsiu užkamšyti ir šį kartą, bet tegu ateina dar nors viena kita įtarpa.

Vėliausi lyrikos rinkiniai

Aukso Ruduo — tai 1950 - 1952 m. Mykolo Vaitkaus eilėraščiai, 1955 m. Lietuviškos Knygos klubo išleisti 120 psl. dailaus formato knyga, padalinta į šiuos skyrius: Aušros rožės, Varpas ežero dugne, Nepasakomas gandas, Dienų gulbės, De Profundis, Popierių krepšy ir Senaamžė legenda. Žiūrint metų išleidimo tvarkos, Aukso ruduo yra šeštasis Myk. Vaitkaus lyrikos rinkinys.

Nuošaliu Taku — septintoji jo poezijos knyga, jei neklystu, Terros išleista 1956 m. (išleidimo metai nepažymėti). Tame rinkiny sutalpinti ištiso dešimtmečio, 1934 - 1944 m., Myk. Vaitkaus eilėraščiai. Apie tą rinkinį prieš penkis metus esu kalbėjęs Aiduose, tai čia prie jo negrįšiu (kaip ir prie rinkinio Vienatvėje).

Aštuntoji poeto knyga — Alfa ir Omega, Immaculatos išleista 1963 m. Putname, Conn. Pats rinkinio vardas lyg sakytų, jog čia yra talpinami vėliausi Myk. Vaitkaus kūriniai, o tačiau tai tik 1947 - 1949 m. eilėraščiai. Knyga turi 118 psl., joj telpa šie skyriai: Jam ir jai, Žmogaus širdis ir Paskučiausieji dalykai.

Šerkšno Sidabras — devintasis Myk. Vaitkaus lyrikos rinkinys, Lietuviškos Knygos klubo išleistas 1965 m. Jame sudėti poeto 1953-1954 m. eilėraščiai, kuriame yra penki skyriai: Sieloje aušra, Ilgesio žavesy, Ūkanai tvįstant, Meilėj viltis ir Didžioji gelmė. Knyga "laibesnė" už kitas — tik 88 psl.

Dešimtasis Myk. Vaitkaus poezijos veikalas pavadintas Dienoraščiu. Be abejonės, tas dažnai girdimas žodis dažnai primins jaunystę, kuri ir akimirkų išgyvenimus bando padaryti reikšmingus. Man gražus vardas — tas Myk. Vaitkaus Dienoraštis. Jį išleido Immaculata 1966 m., jame sudėti šie poeto 1946 m. eilėraščių ciklai: Sausis - Vasaris-Kovas, Balandis - Gegužis - Birželis, Liepa - Rugpiūtis - Rugsėjis, Spalis - Lapkritis - Gruodis. Knyga pati stambiausia — 160 psl. teksto, nors joje tik vienerių metų derlius. Matyt, 1946 m. Myk. Vaitkui buvo pokario atvangos ir susitelkimo metai, kai ėmė ryškėti tremtinio pareigos bei uždaviniai.

Vėliausių rinkinių trumpa apžvalga

Poeto Myk. Vaitkaus poezijos herojus yra nusižeminusios dvasios krikščionis. Tai šviesus krislas, tai nušvitusi dulkė, besistengianti savo kukliu žėrėjimu prisiglausti prie Kūrėjo kojų. Dabarties dienom, kai žmogaus aistros iki įsiaudrinimo atsipalaidavo, kai atvirai šaukiama "Dievas mirė", kai hedonizmas tampa daugelio stabu — Vaitkaus poezijos herojus negali būti lengvai suprantamas ir su prie-

Kan. Mykolas Vaitkus ir poetas Faustas Kirša

lankumu sutinkamas. Tą herojų lengviau supras tik tie, kurie dar tebetiki žmogaus dvasios nuskaidrėjimą, kurie tebetiki žmoniškumą bei jo prisikėlimą. Palikę nuošaly dabarties žmogaus nusiteikimus, jie galės nesunkiai pajausti, kad Vaitkaus poezijos pasaulis yra savitas ir tyras, kad jis yra nuostabiai jaukus ir gražus. Poeto lyrikos rinkiniai, pasirodę už Lietuvos ribų, pradedami maldom. Tai ne maištininko maldos, tai tikinčios sielos maldos. Ankstybesnėj Myk. Vaitkaus poezijoj suskambėdavo skundas, net priekaištas Viešpačiui, o vėlybosiose jo maldose, nežiūrint išgyventų asmeninių nuoskaudų, nežiūrint aplinkui siautėjančio neteisingumo, terandi tik susitaikymą su lemtimi, tik išsivadavimo ilgesį, nes gi, nors poetas yra "žemės vaikas", jo namai — "aukštybės" . . .

Myk. Vaitkaus maldos, visa jo religinė lyrika, yra skiriama Dievui Tėvui, Marijai ir Jėzui, rečiau šv. Dvasiai. Savo garbinamiesiems poetas suranda nuostabių vardų: Okeanas, Viskas, Didi Gelmė, Grožio Marios, Vienišas Didingas, Gyvas Žibintas, Aušra, Aušrinė Dvasia, Loto Gėlė, Saulė, Amžių Grožis, Sniego Lelija, Dangaus Svaja, Kūdikis ir kt.

Iš šventųjų Vaitkaus maldose dažniau minimas šv. Pranciškus. Kai kurios tų maldų — tai himnai, kur žmogus tik nusidėjėlis, tik nešvarybė:

Betgi skaudžiai jaučiu, gal visų neskaisčiausiasis,
kad net žvilgį pakelti Tavęspi nevertas;
dar pulsuoja nuodais sriautas, žemėje gertasai,
ir dvasia kaip gėlė apipuvusi jaučias.
(Aukso Ruduo, 17 psl.).

Betgi kaip surasiu, kas Tavęs būt verta,
kad net žvilgį pakelti Tavęspi nevertas:
Kaip gi tad surasiu? . . . Ašara man trykšta . . .
Gal būt, mano meilė Tau per ją ištrykštų?
(Alfa ir Omega, 11 psl.)

Į gyvenimo pakalnes
Štai išbėgau, jaunas elnias,
Grožio pakvėpuot kerais;
O Tave, kerų Kūrėjau,
Ar mylėjau?
Vai, mažiau, negu kadais . . .
(Dienoraštis, 23 psl.)

Aišku, tai krikščionio pažiūra, tai krikščionio jutimas ir tikėjimas. Dievo akivaizdoj poetas jaučiasi esąs menkas ir nuodėmingas ne tik už savo paklydimus, bet ir už visą aplinką, kur jam tenka gyventi, kurios purvą neišvengiamai jis turi bristi.

Kai į tokį krikščionio nusižeminimą įsijauti, kai suvoki, kad jis tariamą maldos žodį tiki, nelengva net ir tokį klausimą kelti: argi iš tikro Dievas yra reikalingas tokio žmogaus susiniekinimo, argi Jam būtina tokia ištikimybės ir nusižeminimo deklamacija? Į tą klausimą, man regis, geriausiai galėtų atsakyti pats poetas kan. Myk. Vaitkus. Kitam čia savo nuomones brukti, savo abejojimus apnuoginti, berods, būtų tas pat, kas galvijo stūmimas šventovėn . . .

Tačiau mano skaitytojas būtų skaudžiai suklaidintas, jeigu jis pradėtų galvoti, kad visos poeto Myk. Vaitkaus maldos yra nusižeminimo ir savęs plakimo himnai. Atvirkščiai, daugumas jo maldų yra giesmės, kuriose garbinama Dievo šlovė, visa jo sukurtoji visata nuo pilko žvirblelio, nuo saulėj spindinčios dulkės iki neaprėpiamų žvaigždynų.

Ypač dailių posmų yra skirta Marijai, tai dangiškai Svajonei, ir Jėzui. Šiose maldose atskamba *būdingasis* Myk. Vaitkaus poezijos bruožas — optimizmas, savitas dvasios švelnumas, dvasios giedra.

Iš tikro, jo religinėj lyrikoj randame daug posmų, kur liejasi gyva emocija, kur giesmė suplazda betarpišku grožiu. Štai kaip poetas per Baltąsias lelijas gieda Sniego Lelijai:

Tyliai pakuždėkit, tyro sapno sesės,
kaip ji žavi sielą, ta dangaus Svaja,
ir aš, liūdnas šypsnis, žemėje užgeseęs,
ar kada išvysiu, ar išvysiu ją? . . .

(Alfa ir Omega, 23 psl.)

— — — — —

Myk. Vaitkaus poetinę kalbą, jo stilių, jo eilių formą, nors ir labai trumpai, esu bandęs aptarti minėtoj studijėlėj "Aiduose". Pervertęs jo naujųjų lyrikos rinkinių pusla-

pius, tais klausimais galėtum gal tik tiek pridurti: poeto darbuose neaptinki nuovargio, jo kūryboj apstu gyvastingumo, dvasinio nerimo ir ieškojimų. Nors savo eilėdara jis nesivaiko madų, jo eilių forma tebėra įvairi, nemonotoniška, jo poetinė kalba lanksti, plastiška, žodinga. Anot Ant. Vaičiulaičio, nors ir "senokai sulaukęs širmo plauko", Myk. Vaitkus "neprarado sielos jautrumo", jo kūrybinė dvasia vis dar veržiasi į godojamą Aukštį.

Myk. Vaitkaus poezijos tematika aprėpia plačius žmogaus gyvenimo akiračius. Santykis su Dievu (prisiminkim jo maldas), su visata, santykis su artimu ir pačiu savim, santykis su žeme ir žmogaus lemtimi, santykis gal su tolima, bet neišvengiama mirties valanda — yra gana dažni atgarsiai Myk. Vaitkaus poezijoj. Be to, jo lyrikoj gyvastingumu alsuoja gamtiniai, patriotiniai ir erotinės meilės motyvai, kūno ir sielos konfliktai.

Nors vieną kitą akimirką žvilgterėkim į Myk. Vaitkaus poezijos temas, kurios telpa jo vėlybuosiuose eilėraščių rinkiniuose —Aukso Rudeny, Alfoj ir Omegoj, Šerkšno Sidabre ir Dienorašty.

Poeto santykį su Dievu, jo maldas, jau minėjom. O štai aukštybių ilgesys, kuris yra toks būdingas Myk. Vaitkaus poetinei kūrybai:

Sakyk, gėlele, kodėl tu žvilgį
keli svajingai į tyrą aukštį?
Ar kad čia skausmo rasa suvilgė,
ar kad ten žvaigždės tavęs pasilgę, —
į tyrą aukštį keli tu žvilgį?

(Aukso Ruduo, 46 psl.)

Poeto santykis su aukštybėm, su visata, kartais atskleidžia tiesą, kuri yra tikrai graži savo paprastumu:

Ir veržias ten svajotojas sparnuotas,
kur žiba jam žvaigždė aukštybių plotuos,
užmiršęs tai, kad žemė motinėlė
yra taip pat žvaigždė bedugniam mėly . . .

(Alfa ir Omega, 82 psl.)

Myk. Vaitkus ne vieną eilėraštį skiria savo draugams, artimiesiems, geradariams. Čia suskamba jo dėkingumas, liaupsė, nustebimas, o kai kada, kaip artimųjų stebėjimo pasėka, iškyla klausimas: kas tai? Štai pora posmų itin subtilių eilių:

Kai susitinka jūsų žvilgiai
ir valandėlę pasigroži,
bet tuoj, tylia drova suvilgę,
ilgom blakstienom apsigožia, —

kas tai? ne meilės juk aušrelė,
o vien svajinga bičiulystė? —
ir atdūsys krūtinę kelia,
ir būtų taip saldu suklysti . . .

(Alfa ir Omega, 53 psl.)

Apdainuodamas laukimą, tą nežinojimą, kada vėl grįšim į prarastus namus, kurio baigmėj mus gali pasitikti "vargas ir tylus kančios vainikas", Myk. Vaitkus kuria tokią plastišką ir optimistinę strofą:

Širdy daina:
ilgyn diena;
aukščiau saulutė kopia;
švelnyn speigai,
puriau sniegai
lūšnelę dengia slopią:
ilgai netruks —
ir čion užsuks
pietų šiltsparnis vėjas —
žvilgės, čiurlens linksmai vanduo,
pavasario skelbėjas,
ir trililiuos žvalus piemuo,
žalion vėjon išėjęs.

(Dienoraštis, 28 psl.)

Gamtinių motyvų gausu visoj Myk. Vaitkaus poezijoj. Tie jo kūriniai nėra atitrūkę nuo žmogaus ir jo išgyvenimų, jie yra tartum neatjungiama dalis mūsų buvimo, dažnai skambą tyru poezijos grožiu:

Sutvisko ji, liekna vyšnaitė,
kvapsningas tyro sniego sapnas, —
nustebusį gegužio rytą
aušrinė angelo svaja . . .
Išvydau — ir dvasia nušvito,
ir noris kaip altorium eiti
su auštančia širdim nauja
tenai, kur švyti ji, vyšnaitė,
lyg balto angelo svaja . . .

(Alfa ir Omega, 71 psl.)

— — — — —

Dar kartą su atsidėjimu perskaitęs keturias poezijos knygas, didžiai sustiprėjau savo tikėjime, kurį skelbiau prieš penketą metų: "Poetas Myk. Vaitkus turi savo kūrybinį pasaulį, jame ir su juo jisai gyvena. Reikia tą pasaulį pažinti, kad galėtume jį pamilti. Man rodosi, M. Vaitkus, nors daugelio žinomas ir minimas, bet per maža nagrinėtas, per maža atskleistas kaip kūrėjas. O jo kūryboj apstu poetinio grožio apraiškų, tokių geidrių, trapių, *vaitkiškų,* kurias jau seniai kam nors reikėjo panagrinėti ir pagarsinti".

Ir dar: . . . "nuoširdžiai esu tikras, kad jo vieta lietuvių literatūros istorijoj bus žymiai didesnė už tą, kurią mes, jo bendraamžiai, jam paskyrėm. Tą pergalę Myk. Vaitkui užtikrina literatūrinė ir niekad elegancijos nepraradusi dvasinė kultūra".

(Aidai, Nr. 7, 1964 m.)

Dar keli bruožai prie asmens paveikslo

Myk. Vaitkus save laiko lyriku, tik lyriku, tačiau jis yra epinių poemų, dramų, beletristikos, satyrų, o taip pat ir atsiminimų rašytojas.

Jo atsiminimuose, parašytuose gražia literatūrine kalba, sutelkta itin daug medžiagos mūsų kultūros istorijai. Tas knygas beskaitant, pro akis prabėga visa eilė įvykių, praeina ir gausi galerija pažįstamų ir nepažįstamų žmonių, į kuriuos Myk. Vaitkus žvelgia *savom,* o ne svetimom

akim (atseit, kitas apie tuos pačius žmones gali ir kitaip pašnekėti). Asmeninių apybraižų tarpe yra tikrai pasisekusių ir vertingų darbų, pavaizduojančių mūsų kultūros, visuomenės ir politikos žmones. Ir laiko tarpas, kuriame tuos žmones sutinkame, berods, apie 70 metų! . . .

1968 m. londoniškė Nida išleido du tomus Myk. Vaitkaus atsiminimų, pavadintų dailiu vardu — Nepriklausomybės saulėj. Čia randame medžiagos, kuri tinka paties atsiminimų rašytojo asmeniniam paveikslui paryškinti, jo kūrybinių pastangų sielvartams atskleisti.

Tai Žvaigždės Dukters "bylos". Bylos to veikalo, kuris, mano išmanymu, ir šiandien nėra praradęs savo meninės vertės. Štai ką pats Myk. Vaitkus pasakoja apie savo kūrinio nesėkmes:

"Tasgatės, nusiunčiau Žvaigždės Dukterį į konkursą, labai mažai tesitikėdamas laimėt. Ir ką gi? Vieną priešpietę į mano dulkėtą pastogę trečiam Kazimiero aukšte, kaip iš debesų iškritę, įžengia trys žymios asmenybės: Sofija Čiurlionienė, Vaižgantas Tumas ir režisierius Kastantas Glinskis. Manau: prieš gera ar prieš bloga? O jie ne juokais pareiškė: Tamsta laimėjai pirmąjį valstybinį dramos konkursą, pirmąją premiją, 1200 litų. Na, ką gi? Kad laimėjau — laimėjau! Krislas garbužės neblogas dalykas, o turėsiu ir saują litų bent būtiniausiem baldam savo ubagiškam būstui nusipirkt . . ."

Laimėtas konkursas, tai laimėtas ir Žvaigždės Dukters statymas Valst. Dramos teatro scenoj! Tačiau taip neįvyko: rež. Kast. Glinskis, anksčiau galvojęs, jog tai Vinco Krėvės veikalas, vėliau tarė, kad "kunigioko pamokslų scenoj jis niekuomet nestatysiąs". Myk. Vaitkus, tai patyręs, po ilgo laiko atsiduso: "Tas smūgis stiprokai pakirto man sparnus".

Bet tai dar ne viskas. Kai Žvaigždės Duktė buvo išleista atskiru leidiniu, prieš ją sukilo moralinės teologijos profesorius kun. Juozas Vaitkevičius. Jis išgąsdino net prel. Ad. Jakštą - Dambrauską, savo laiku veikale nieko įtartino neradusį, kuris dabar aliarmavo Palangoj vasarojantį Myk. Vaitkų, kad tas tučtuojau grįžtų į Kauną, nes kun. Vaitkevičius kalba, kad Žvaigždės Duktė turi būti įtraukta į indeksą . . .

Toliau tegu pasakoja pats kan. M. Vaitkus:

"Dulkėte pardulkėjau į Kauną. Pirmas žingsnis — pas prelatą Dambrauską, pasitarti. Jis tikrai besąs Vaitkevičiaus šurumburum išgąsdintas. Sakau jam: Bet, prelate, tame mano veikale nėra nieko tikrai smerktino: juk ir pats esat skaitę ir nieko blogo neradę. — Taip. Bet gal paskui ką nors esat pridėję? — Ne, prelate, ničnieko nesu pridėjęs; tamstos perskaitytą taip ir buvau išsiuntęs į konkursą. — Na, tad skubėkit pas vyskupą. Gal jis išgelbės".

Vyskupas Pranciškus Karevičius, Žvaigždės Dukterį perskaitęs, nieko indeksui verto joje nerado, tik autoriui su šypsena tarė, kad "veikalas parašytas nekunigiškai" . . .

Taip sužlugo kun. Vaitkevičiaus sukelta audra. Tačiau tos dvi nesėkmės, ištikusios Žvaigždės Dukterį, lėmė, kad Myk. Vaitkus nebesiryžo savo kūrybinio sumanymo tęsti, o jis buvo suplanavęs dramų trilogiją: Žvaigždės Duktė Žemėj, Žvaigždėj ir vėl Žemėj . . .

Tardamas, kad poetas Myk. Vaitkus brendo milžinų paunksmėj, kad nelengvas buvo jo kelias į pripažinimą ir šlovę, turėjau galvoj ir tas "istorijas", kurių dabar ir pats Sukaktuvininkas jau nebeslepia..

Bet ar tie praeities įvykiai galėtų užgesinti žibintą, kurio šviesa nūdien taip skaidriai plazda Taikos slėny? . . .

LIETUVIŲ LITERATŪRA SVETUR

PRANAS NAUJOKAITIS

Ar redaktoriaus pažadai ištesėti

"Į Laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti" 1968 metais išleido 697 puslapius turinčią knygą "Lietuvių literatūra svetur". Tai sutelktinis 7 autorių veikalas, redaguotas K. Bradūno. Dar prieš knygai išeinant iš spaudos, laikraščiuose buvo garsinamasi, kad tai būsianti knyga, kurios mums labai reikėjo. Ir tur būt, niekas negalėtų sakyti, kad knygos apie lietuvių literatūrą svetur nereikėjo. Juk apytikriu apskaičiavimu apie 70 proc. Lietuvos rašytojų 1944 metais pasitraukė į vakarus, pasirinkdami tremtį, kad išvengtų vergijos. O nuo 1945 metų iki 1967 metų prabėgo beveik amžiaus ketvirtadalis — tiek pat, kiek Lietuva buvo nepriklausoma. Taigi literatūros istorikui yra pakankamas laikotarpis imtis plunksnos apžvelgti, vertinti, daryti išvadas. Redaktoriaus žodžiais tariant: "... susumuoti laisvosios lietuvių literatūros pobūdį, jos žanrų pasiektąsias ribas, netesėjimus ir laimėjimus" (5 psl.). Taigi uždavinys labai didelis ir rimtas. Pasiimto darbo rimtumą pabrėžia dar ir šie redaktoriaus žodžiai: "Lietuvių literatūra svetur" prasmingai išleidžiama šiais metais, minint penkiasdešimtį nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tebūna tad knyga autorių ir leidėjų jubiliejinė duoklė, supilta mūsų tautos šios rūšies santaupų bendrinin aruodan" (6 psl.). Tai jau, lankininkų žodžiu tariant, užsiangažavimas prieš tautą, prieš kultūros istoriją.

Po tokių rimtų įsipareigojimų galėjome tikėtis, kad bus pasirinkta literatūros istorijos linkmė, objektyvus žvilgsnis į žanrų nueitą kelią, duota pilna apžvalga autorių ir jų veikalų, giliau paliesta tematika, idėjos, forminiai laimėjimai ir kūrinių tobulumui kliudančios sąlygos. Suprantama, kad ir istorinė linkmė negali išvengti vertinimo. Tačiau literatūros istoriko vertinimas turi laiko ir kūrybos sąlygų perspektyvą. Nors yra tiesa, kaip ir šioje knygoje

keletą kartų parašyta, kad kūrinio netobulumo nepateisina kūrybos sąlygos, tačiau istorinė perspektyva įstato autorių į reikiamą jam vietą, jo nenuskriausdama. Gal dar prisimename, kaip nepriklausomoje Lietuvoje buvo mėginta nuvertinti Vaičaitis, Pečkauskaitė... Tai buvo kriterijai be laiko perspektyvos. Literatūros istorikui ji būtina, privaloma...

Tačiau knygos redaktoriaus pasirinkta kritikos kryptis, vienodus mastus taikant veikalams, sukurtiems prieš dvidešimt metų ir sukurtiems šiandien, modernumo mastu vertinant vyresniosios kartos autorius, turinčius savo tradiciją, ir tik pirmus žingsnius težengiančius, svetimos literatūros įtakoje brėstančius. Septyniems autoriams netinka bendras vardiklis, tačiau kai kuriose studijose jaučiamas grupinis šališkumas, vienų autorių neteisingas nuvertinimas, kitų neužpelnytas išaukštinimas. Todėl verčiant knygos puslapius, kyla rimta abejonė, ar redaktoriaus pažadai ištesėti. Tai pamatysime vertindami kiekvieną studiją atskirai.

Lietuvių poezija svetur

Apie lietuvių lyriką rašo *Antanas Vaičiulaitis*. Autorius — pats subtilus kūrėjas, stiliaus klasikas, plataus akademinio išsilavinimo įžvalgus kritikas, aktyviai reiškiąsis nuo anų Kauno laikų, kai mūsų Alma Mater sienose veržėsi gaiviališkas kūrybos pavasaris, paskui sėdėjęs redaktoriaus kėdėse, nenutilęs ir dabar ypač "Aidų" žurnalo puslapiuose ir kitur. Jo kritikos žodis kondensuotas, taiklus, tikslus, vertinąs kūrinį estetiniu atžvilgiu. A. Vaičiulaičio vertinime nėra užgaulaus žodžio, nėra autoriaus suniekinimo, smerkimo (įsigalėjusio mūsų tariamojoj kritikoj).

Tačiau ir A. Vaičiulaičio apžvalga nėra be spragų. Pirmiausia į akis krinta fragmentiškumas, nepilnumas. Atrodo, lyg kritikas kaž kur skuba, bėga, neturi laiko ramiai sustoti, apžvelgti, įsigilinti, literatūros istoriko žvilgsniu aprėpti visumą. Ypač tas nepilnumas juntamas aptariant nepriklausomoj Lietuvoj išaugusios kartos poetų kūrybą. Tiesa, plačiau sustojama ties J. Aisčiu ir B. Brazdžioniu, ties F. Kirša, H. Radausku, K. Grigaityte, ties seniau Amerikon atvykusiais: K. Jurgelioniu, J. Tysliava... Bet visos

eilės poetų tepaminėti tik vardai, kitiems duotas šykštus vertinimo sakinėlis... Nei datų, nei knygų pavadinimų... Nesinori A. Vaičiulaitį įtarti šališkumu, bet vienų nutylėjimas, kitų neproporcingas aptarimas, net su mažareikšmėmis citatomis išlaužia spragas lyrikos apžvalgoje. Atrodo, kad A. Vaičiulaitis net nesiėmė literatūros istoriko uždavinio, o tik laužyta linija prabėgo mūsų lyrikos laukus.

Prie silpnybių reikėtų skirti ir ypatingas kai kuriems autoriams dėmesys, pasakytume ne visai pelnytas dėmesys. Ypač į akis krinta A. Nykos - Niliūno išskirtinis iškėlimas, neproporcingai plačiai negrinėjamas ir H. Radauskas. Pervertintas A. Mackus. Proporcingumo pasigendame ir kitų dviejų "Naujųjų generacijų" kūrybos aptarime. Kad kai kurie šitų dviejų generacijų labai kovingi, nepakenčią prieš juos anksčiau atėjusių poetų vardų, patyrėme jau gerokai anksčiau — iš Vokietijoj leistos "Tremties mokyklos", iš "Literatūros lankų"... Bet šį kartą ir nuosaikusis A. Vaičiulaitis atiduoda jiems savo duoklę. Niekas negalėtų ginčyti, kad "žemininkų" karta su K. Bradūnu, H. Nagiu, Nyka - Niliunu priekyje minimo laikotarpio mūsų lyrikoje yra pati pajėgiausia. Tai tos kartos kūrybingiausias amžius. Tai natūralu. Bet vertinant ir čia reikia istoriko objektyvaus žvilgsnio, neaptemdant ir kitų kūrybos, einančios greta pirmaujančių. Ramus, nuosaikus literatūros istoriko žvilgsnis visai lyrikos apžvalgai būtų buvęs labai sveikintinas.

Prie smulkesnių pastabų priklausytų ir klausimas: kodėl J. Baltrušaitis atsirado šitoje apžvalgoje, kuri pradedama 1945 m., o J. B. yra miręs 1944 m.? Ir V. Mačernio kūryba į šitą laikotarpį atnešta tik per "Žemę"... Bet V. Mačernis šiuo keliu buvo iškeltas į tą mūsų lyrikos vietą, kuri jam pelnytai priklauso. Be V. Mačernio "Vizijų", atrodo, ir H. Nagio platumos nebūtų tokios plačios, ir K. Bradūno gelmės ne tokios gilios, ir N. Niliūno pesimizmas dar tamsesnis... V. Mačernis laikytinas tikruoju "žemininkų" pradininku, ir jo atkėlimas svetur turi prasmę...

A. Vaičiulaičio aptarimai yra kondensuoti ir taiklūs. Tačiau skaitant metasi į akis įsikąstas "modernus braižas". Ta formulė esmėje nieko nepasako, nes kas šiandien modernu, rytoj gali būti atmesta, kaip atgyvenęs dalykas. Ką norima pasakyti nuolatos kartojama vertinimo formule —

modernus braižas? Kas šiandien modernu, rytoj gali būti apšaukta pasenusiu, atgyventu stiliumi.

Pastabas susumuojant, reikia pasakyti, kad A. Vaičiulaičio lyrikos apžvalga, nors ir spraguota, vis dėlto yra viena iš geriausių knygoje, pasižyminti kultūringa forma, respektu kūrėjams ir jų kūrybai.

Romanas išeivijoje

Romano apžvalgą ėmėsi parašyti *Kęstutis Keblys*, jaunesniosios kartos (g. 1933 m.) chemijos daktaras. Nesistebime, kai tikslių*jų* mokslų žmonės sukuria vertingų literatūros kūrinių, nes įgimtam talentui nereikia didelio teorinio literatūrinio pasiruošimo. Bet vien atsitiktinio apsiskaitymo ir bendros literatūrinės nuovokos nepakanka geram literatūros kritikui, ypač literatūros mokslininkui. Čia vieno kito tos srities straipsnio pasiskaitymu tuštumos neužkiši. Yra mėgėjų vaidintojų, mėgėjų dailininkų . . . Atsiranda ir mėgėjų kritikų. Gaila, kad pas mus pradedama galvoti, jog apie literatūrą gali kalbėti kiekvienas, kurs save laiko bent kiek raštingu . . . Ir tada pasipila kritikos, kupinos gražbylystės, bet nesuvokiančios kūrinio esmės. (Palyg. kai kuriuos "Metmenų" kritikus). Tačiau periodinės spaudos puslapiai paskaitomi ir pamirštami . . . Bet blogiau nutinka, kai su mėgėjiniu pasiruošimu pretenduojama į literatūros mokslininkus, į tokius kritikus, kurio darbas rašomas rimtai knygai, turėsiančiai tarnauti žinių ir vertinimų šaltiniu ištisiems dešimtmečiams.

Būtų neteisinga sakyti, kad K. Keblio nedirbta. Studija apie lietuvių romaną išeivijoje yra gana plati (129 psl.). Rūpestingai perskaityti keli šimtai knygų, daugumas jų plačiau analizuojama. Susikurta terminologija, pasakytume tam tikras nagrinėjimo stilius ir visoje studijoje nuosekliai išlaikytas. Gausiai remiamasi periodinėje spaudoje buvusia knygų kritika. Esama daug teisingų išvadų. Tačiau daugeliu atvejų pajuntame autorių nemokant paprasčiausios literatūros kritiko abėcėlės. Erzina daugybė drąsių ir griežtų, bet nieku nepagrįstų teigimų. O svarbiausia, dažnai trūksta reikiamo respekto kūriniui ir jo autoriui. Niekinimo ir nurašymo metodas įsisiurbęs į patį apžvalgi-

ninko kraują. Patinkamiems autoriams negailima pagyrimų, net apologijos prieš kritikus (Škėmos "Balta drobulė"), o nemėgiami smerkiami aštriais žodžiais (N. Mazalaitė). Vis dėlto stebimės K. Keblio drąsa iš apžvalgininko pasidaryti literatūros veikalų teisėju. Susikūręs siaurutį kriterijų, kurio aklai laikosi lyg neliečiamos dogmos, 23 metų lietuviškas knygas guldo, kaip vienas recenzentas pasakė, į Prokrusto lovą ir kerta joms galvas, nematydamas jose nieko gero, lygindamas su skurdžiais krūmokšniais.

Susipažinkime su tuo K. Keblio dogmatiniu kriterijumi. Pradėkime nuo romano sąvokos. Romano aptarties K. Keblys neduoda. Jis tik tiek pastebi: "Nors romano definicija yra gana plati, ir formaliniai reikalavimai gerokai lankstūs, tačiau kitų žanrų griežtesnės ribos nesudaro per daug vargo atskirti novelę, ar dramą nuo romano" (87 p.). Tada išeitų, kad visa, kas nesutelpa į novelės ar dramos sąvokas, yra romanas. Tiesa, K. Keblys dar paaiškina, kad nepripažįsta novelinio romano ir kad apysakas laikys romanais. Iš romano neaptarimo ir kyla K. Keblio studijoje eilė nesąmonių. Pav., B. Daubaro subeletristintas raportažas "Duonos bejieškant" ir kitos apysakaitės laikomos romanais ir joms statomi romano reikalavimai. J. Jankaus pasaka "Senas kareivis Matatutis" vadinamas romanu ir vertinamas kaip J. Jankaus nuosmūkis po gero romano "Namas geroj gatvėj". O V. Janavičiaus lietuviškai atkurta ir sualegorinta graikų legenda "Pakeliui į Atėnus" paverstas išsiskiriančiu romanu ir įrikiuotas tarp tų aštuonių žvaigždžių, kurie K. Keblio supratimu šviečia visam 23 metų laikotarpiui. Rastume ir daugiau žanrinio nesusigaudymo pavyzdžių.

Bet eikime prie K. Keblio susikurtos dogmos, prie jo kriterijumo. Štai kaip jis aiškina: "Romano pagrindinė užduotis yra betarpiškai atskleisti žmogiškos tikrovės prasmingumą" (89 p.). Skliausteliuose nurodoma, kad tas reikalavimas romanui paimtas iš J. Girniaus str. "Aiduose" 1946 m. Kas tas tikrovės prasmingumas dar šiek tiek aiškinama, bet neišaiškinama. "Betarpiško atskleidimo ieškojimas kaip tik ir skiria literatūrą nuo mokslų... (89 ps). Tad pagrindinis reikalavimas romanui yra pilnas žmogaus atskleidimas ryšium su tikrove, kurioje jis gyvena... Romanas bus vertingas tiek, kiek tobulai jis pajėgs atskleisti

žmogų" (89) p.). Tie K. Keblio keliami romanui reikalavimai apie žmogaus pilną atskleidimą ryšium su jo gyvenama tikrove yra teisingi ir aiškūs. Tačiau tolimesniame tų reikalavimų aiškinime autorius ima pūsti miglų ir tokių reikalavimų, kurie jau nėra literatūros kūrinio uždavinys. Pirmiausia jis reikalauja, kad romanas praplėstų skaitytojo patirties ribas (89 p.). "Tobulas, betarpiškas žmogaus atskleidimas romane privalo personažo patirtį perkelti į skaitytojo asmeninį pergyvenimą ir tuo praplėsti jo tikrovės pažinimą" (90 p.). Tai utilitarinis reikalavimas, su kuriuo visada kovojo ir tebekovoja estetika. Nuo senų laikų kūrinio tikslas, jo uždavinys buvo estetinis pergyvenimas, be utilitarinio aspekto. K. Keblys ateina jau su kitokiais reikalavimais. Labai miglotas yra aukščiau minėtas "žmogiškos tikrovės prasmingumas". Jį dar aptamsina šis teigimas: "Romanas privalo žvelgti giliai į žmogaus vidų, turi ieškoti dėsningumo žmogaus santykyje su savimi ir su tikrove" (90 p.). Kokio dėsningumo čia romanistas turi ieškoti, iš K. Keblio aiškinimo nepaaiškėja. Bet visai aiškus ir teisingas yra šis reikalavimas: "Romanui reikia autentiško, gyvo ir nepakartojamo individo, atsiveriančio ne schemine koncepcija, bet tikru žmogumi" (90 p.). Nepakartojamo individo ieškojimas romane leidžia K. Kebliui atmesti visus nepriklausomoj Lietuvoj sukurtus romanus, nes: "romane vyravo tipai, o ne individai, primityvus psichologinis motyvavimas vietoj egzistencinio įžvalgumo, įvykių šiupinys vietoj prasmės ieškojimo" (94 p.). Atmetęs tipingumą literatūroje, atmetęs psichologinį tikrovinį motyvavimą, atmetęs estetinį gėrėjimąsi kūriniu, K. Keblys mažai reikšmės skiria ir romano formai: "funkciniu požiūriu romano forminės ypatybės nėra pats tinkamiausias kriterijus veikalo kūrybiniam lygiui nustatyti" (91 p.). *Taigi tikrovės prasmingumas ir egzistencinis įžvalgumas, besireiškiąs per romano protogonistą, ir yra tas K. Keblio kriterijus romanui vertinti.* Dogma labai miglota, bet visu griežtumu taikoma, einant net iki paradoksų. Kai romano formos elementai suniveliuojami, tai ir A. Škėmos "Balta drobulė" dėl egzistencinio įžvalgumo išplaukia į geriausių romanų eiles. P. Andriušio romanai netinka K. Keblio dogmai, nes "Rojaus vartų" pagrindiniai veikėjai . . . vaikai . . . K. Krūmino "Šeštasis medis" menkas, nes vaizduojamas silpnavalis žmo-

gus... Netinka K. Kebliui ir į sentimentalumą linkę charakteriai.

Ieškodamas romane egzistencialistinio žmogaus, K. Keblys pasidaro labai siauras. Jis dažnai sako, kad romane rodomi žmonės yra tikrovės žmonės, bet to, esą nepakanka, kad romanas atskleistų pilną žmogų, nes K. Keblys pripažįsta tik vienos rūšies žmones, tinkamus romano protogonistais — prasmės ieškotojus. Jam visai nesvarbūs antraeiliai veikėjai. Jam visai nesvarbu romano rūšis. Dėl tokio dogmatinio kūrinių vertinimo mūsų romano vaizdas gaunamas labai iškreiptas. O vis dėlto mūsų romano kūryboje padaryta didelės pažangos, sukurta tikrai šviesių, pasigėrėtinų kūrinių, ne vien tik palaimintieji aštuoni. Apie tuos aštuonis štai kaip sako studijos autorius, lyg ir suabejodamas savo ankstesniais teigimais ir nurašymais į skurdžius krūmokšnius: "Gal ir neverta spėlioti, ką iš šios lietuviško romano girios atsirinks ateities literatūros istorikai. Tačiau atsigrįžtant į šią girią, kad ir iš labai ribotos laiko perspektyvos, atmintin įsirėžia didieji jos medžiai, savo ūgiu atpirkę visas smulkiosios augmenijos klaidas, atsilyginę už visus nepriteklius. Tie ąžuolai tai "Kryžiai", "Namas geroj gatvėj", "Kelionė", "Miškais ateina ruduo", "Balta drobulė", "Šikšnosparnių sostas", "Ikaro sonata", "Pakeliui į Atėnus". Tai veikalai, kuriuos sunku užmiršti. Jie tvirtina, kad lietuvių romanan atėjo žmogus. Jie rodo rašytojo laimėjimą prieš aplinkos beprasmiškumą. Jie liudija, kad išeivijos rašytojo sėja stambiosios beletristikos laukuose atnešė vertą derlių" (211-212 p.).

Gerai, kad autorius pamatė bent tuos aštuonis ąžuolus jo paties susikurtam krūmokšnių miške. Tačiau dėl kai kurių jo ąžuolų reikėtų gerokai paabejoti. Janavičiaus "Pakeliui į Atenus" priskyrimas romano žanrui yra laikytinas nesusipratimu. Rasime ten stiliaus ir minties vertybių, bet nerasime... žmogaus atskleidimo, nerasime ir kitų žanrinių romano savybių. "Ikaro sonatoje" rasime ryškių silpnybių, "Baltoje drobulėje" pasigesime formos išbaigimo ir normalaus prasmės ieškančio žmogaus, kurio taip reikalauja K. Keblio kriterijus. Šio kūrinio stiprybė atskiruose epizoduose. Pasakojimo stilingumu maloniai nuteikia "Kelionė", bet žmogaus atskleidimas nesukuria stebuklo. Į "Kelionės" lygį rikiuojasi visa eilė kūrinių, K. Keblio pakankamai ne-

įvertintų: "Aštuoni lapai", "Trumpa diena", "Kelias į kairę", "Mindaugo nužudymas", "Titnago ugnis", "Šviesa lange", "Tarp dviejų gyvenimų", "Smilgaičių akvarelė", "Delfino ženkle", "Lieptai ir bedugnės", "Mėnesiena", "Trečioji moteris", "Sudiev, kvietkeli". O "Rojaus vartai" įrikiuotini tarp pačių pirmųjų . . .

Per kalbamą laikotarpį romanų sukurta daug. K. Keblio studija plati. Taigi neįmanoma čia trumpai iškelti visus ginčytinus dalykus. Žiūrint į visumą, dažnai šiurpu darosi dėl jauno žmogaus drąsos kalbėti iš labai aukšto sosto. Pav., labai nemaloniai nuskamba kaltinimas tremties rašytojams, kad jie nieko nepasimokę iš nepr. Lietuvos romano raidos: "niekas jų nesekė, niekas nesimokė iš jų laimėjimų ir jų klaidų" (95 p.). O iš kur autorius žino, kad nesimokė, kad nesekė? Anketa, rodos, nebuvo rašytojų atsiklausta, iš ko jie mokėsi, ką sekė. Pikta darosi ir dėl tuščių anachronizmų: "Praeities garbinimas buvo laikomas tauriu patriotiškumo pasireiškimu, o ieškojimas ko nors naujo, net ir formoje, ne turinyje, dažnai buvo apšaukiamas stačiai išdavyste lietuviškumui" (98 p.). Kur taip buvo? Kada? Autorius neparodo, tik kaltina bendrybėmis. Siaurą dogmatinį mastą taikydamas romanui, K. Keblys piktai ir užgauliai suniekina kūrinį ir autorių. Štai N. Mazalaitės "Saulės tako įvertinimas: "Čia beriamas pigus fantazavimas ir tuščias sentimentalumas, kuris meniniu požiūriu yra lygus melui" (135 p.). Paprastai išmintingas žmogus drįsta prisipažinti, kad ne viską žino, kad ne viską supranta. Bet K. Keblys, nesupratęs N. Mazalaitės, nesupratęs ar dėl savo dogmos nenorėjęs įsigilinti į romano rūšį, turi drąsos apkaltinti melu. Toki perliukai mažina visos didelės apžvalgos vertę.

Kelios pastabos ir dėl metodo. K. Keblys pasirinko chronologinį apžvalgos kelią, reikalaujantį mažiausia pastangų. Paskirstė trimečiais, keturmečiais, septynmečiais. Poetinė laisvė! Tai grynai mechaninis grupavimas. Ir gerokai dirbtinis, ieškant kilimo ir smukimo. O iš tikrųjų romano istorijoj nebūta nei žymesnio kilimo, nei ryškaus smukimo, nes ne rašytojų kolektyviniai darbai, ne bendros sutelktinės pastangos ir tarpusavio parama ar įtaka reiškėsi tais trimečiais, o individualios pastangos atsitiktinai taip susigrupavo. Būtų buvę daug įdomiau, jei autorius būtų romanus sugrupavęs pagal jų rūšį, pagal linkmę, ar bent pagal te-

matiką, o tiksliausiai būtų buvę sustoti ištisai ties autoriais. Tada gal būtų sugebėjęs pamatyti žmogų ir ten, kur žmogaus nematė, tik tą žmogų apšviestą kiek iš kitos pusės, negu jo susikurta dogma reikalavo.

Perskaičius studiją apie mūsų išeivijos romaną, graudu darosi, kad įdėta tiek darbo, o rezultatai nepatikimi. Žinoma, naudosis literatūros istorikas ten surinktais vardais ir datomis, bet tikro, objektyvaus romano vaizdo K. Keblio apžvalgoje neras.

Lietuviška novelė

Novelės apžvalgai teko 87 puslapiai. Mūsų novelistai laimingesni už romanistus, nes jų apžvalgininkas *Rimvydas Šilbajoris* gilia literatūros mokslo erudicija, įsigyta Amerikos universitetuose, yra tos srities specialistas, pilnai kompetentingas daryti kritinius vertinimus. Ir pats R. Šilbajorio santykis su kūriniu yra visai kitoks negu K. Keblio. Kai K. Keblys, būdamas dogmatinis formalistas, rūsčiu veidu stovi šalia kūrinio ir mėgina teisti protogonistą, tai R. Šilbajoris ateina atvira širdimi, pasirengęs įsijausti į kūrinį. Tai tikro kritiko įgimta dovana — tas įsijautimas į kūrinį. Be kūrybinės intuicijos nėra gero kritiko. Tokią intuiciją R. Šilbajoris turi, ir dėl to jo kritika — kūrinio atskleidimas. R. Šilbajoris sugeba išgyventi kūrinį ir atspėti autoriaus užsimojimus, įvertinti ištesėjimus ir silpnybes. Jis neneigia nei realybės, nei fantazijos kūrinyje, o žiūri talento, kurs vienokią ar kitokią medžiagą paverčia meno kūriniu: "Analizuodami santykį tarp meno ir tikrovės, mes galime kūrinį geriau suprasti, bet jokiu būdu neįmanoma pagal tai jį vertiti. Realizmas arba fantazija mene nėra patys per save nei teigiami, nei neigiami reiškiniai. Svarbiausią rolę čia vaidina talentas, kūrėjo sugebėjimas, ta vidinė ugnis, kurioje, kaip iš rūdos, iš gyvenimo tikrovės žaliavos išliejamas kūrybos auksas" (243 p.). To kūrybos aukso R. Šilbajoris rūpestingai ir ieško lietuviškoje išeivijos novelėje.

Nagrinėjami ir aptariami šie autoriai: P. Tarulis, M. Katiliškis, V. Ramonas, P. Andriušis, A. Vaičiulaitis, A. Baranauskas, K. Barėnas, R. Spalis, J. Jankus, A. Baronas, I.

Šeinius, J. Savickis, A. Škėma, A. Landsbergis, N. Mazalaitė, K. Grigaitytė, P. Jurkus, Č. Grincevičius, L. Dovydėnas, A. Tulys, I. Joerg, K. Almenas. Atskirai kalbama apie pasaką. Čia įtraukti tik A. Vaičiulaitis ir J. Kaupas.

Kaž kodėl apžvalgos gale nėra nuoseklumo: po pasakų nagrinėjimo vėl įdėti A. Tulys, K. Almenas ir I. Joerg. Visai pasigendame V. Tamulaičio, B. Gražulio, S. Zobarsko, V. Alanto. Kai kurių minimų autorių kūrybos svoris ne novelėje (A. Škėma, A. Landsbergis, K. Grigaitytė, P. Andriušis . . .). Nagrinėjant novelę atitrauktai nuo visos kūrybos, autorius kartais gerokai nuskriaudžiamas (K. Grigaitytė). Bet čia jau redaktoriaus užmojis apžvelgti atskirais žanrais. Dėl tokio žanrinio pasiskirstymo nukentėjo ir kai kurie išskirtiniai kūriniai: J. Jankaus "Naktis ant morų", N. Mazalaitės "Miestelis, kuris buvo mano" (abu premijuoti). K. Kebliui abu veikalai netiko, nes jis nepripažįsta novelinio romano, o R. Šilbajoriui nesiderino į novelės sampratą (Č. Grincevičiaus bibliografijoje J. Jankaus "Naktis ant morų" priskirta prie novelių, "Miestelis, kuris . . ." prie romanų).

R. Šilbajoris novelę analizuoja įdomiai: vaizdžiai, gyvai, įtikimai, įsijausdamas į autoriaus pastangas ir užmojus. Jaunumo žyme laikytume kai kurių jam svetimesnių autorių ironizavimą (K. Grigaitytė, N. Mazalaitė, A. Tulys . . .). Tai nėra rimto, subrendusio kritiko dorybė! Ne viskas ir geram autoriui pavyksta. Šaipytis iš nepasisekimo nėra padoru . . .

R. Šilbajoris, daugeliui analizuotų autorių parodęs atviro palankumo, vidinės šilumos įsijausto supratimo, galutinėje išvadoje gana santūrus, bet ne pesimistas (priešingybė K. Kebliui!). Išrašome tuos gana blaivius užsklandinius žodžius:

"Šitaip paskubomis peržvelgus ištisą eilę mūsų novelistų . . . apraibsta akys nuo to margumo, ir sunku susidaryti bendrą ir galutinį įspūdį. Meninis veikalų lygis, deja, ne vienu atveju nėra aukštybėse. To priežastys ne tiek talento stoka, kiek pačių rašytojų užsispyrimas neįsileisti sielon plataus pasaulio kūrybinės srovės, atsiriboti nuo juos supančios realybės balso, pasislėpti tarp seniai jau prarasto gyvenimo nykstančių šešėlių. Nesakome, kad nereikia

rašyti apie širdžiai brangią Lietuvą. Šita tema, grynai kūrybiniu požiūriu sveriant, jei ne geresnė, tai tikrai ir neblogesnė už bet kurią kitą, o mūsų rašytojams vis dėlto dvasioje net daug artimesnė. Kūrėjas gi ir turi rašyti apie tai, kuo gyvena, ką myli. Bėda tačiau, kad kai kurie mūsų novelistai nesuvokė, jog menas turi ir pats savo tikrovę, o stengėsi atkurti tik pilnutinę kadaise buvusios tikrovės iliuziją. Šitaip darant, reikia neužmiršti, kad bet kokiam veikale meno buvimas, kūrybinis pradas yra daug svarbiau už tėviškę, už jos žmones ir dangų. Adomo Mickevičiaus "Ponas Tadas" yra didelis kūrinys ne todėl, kad tiksliai atvaizduoja kažkokio mažo Rytų Lietuvos dvarelio gyvenimą (kam tai begali rūpėti?), o todėl, kad jame teka galinga poezijos versmė. Ne visi mūsų rašytojai tai suprato, ir užtat, jiems apie gimtą žemę besvajojant, nuplaukė upėmis tremties gyvenimo metai, nučiurleno dienos, o sielvartas širdy taip ir liko neišsakytas" (299 p.).

Dramaturgija tremtyje

Mūsų dramos kūrėjai pateko į švelnias *Stasio Santvaro* rankas. Jautrus švelniasielis lyrikas, atsargus, santūrus kritikas, prityręs teatro žmogus, vaizdingu, lengvu stiliumi sugebąs rašyti apie meno žmones ir jų kūrinius. Kartais gal ir per daug atlaidus, be kietesnio žodžio.

Bet ir S. Santvaras moka pasakyti tiesos žodį apie kūrinio silpnybes, bet pasako su tinkamu respektu kūriniui ir kūrėjui. Kūrėjas nėra joks nusikaltėlis, jei jam nepasisekė sukurti tobulo kūrinio, kad koks nors pasiskelbęs kritiku galėtų teisti, pasmerkti ir suniekinti. Kai kas S. Santvaro kritiką pavadino glostymu. Tegul būna ir glostymas, bet jis mažiau žalingas kūrybos vertinimui, negu kūrinio nužudymas . . .

Dramaturgijos apžvalga užima 95 puslapius ir išsamiai nagrinėja V. Krėvės "Dangaus ir žemės sūnus", S. Lauciaus, J. Griniaus, V. Alanto, J. Jankaus, A. Gustaičio, A. Rūko, B. Zdanavičiaus, E. Butrimo, P. Naumiestiškio, V. Frankienės, A. Škėmos, A. Kairio, V. Proscevičiūtės, B. Pūkelevičiūtės, A. Landsbergio ir K. Ostrausko draminę kūrybą. Kai kurie aptariami kūriniai spausdinti tik periodikoje, esa-

ma ir tokių, kurie autorių pasiekė tik rankraštyje, bet buvo kur nors vaidinti, taigi pasirodę viešumoje. S. Santvaras nagrinėja juos dvejopu atžvilgiu: kaip draminį literatūros kūrinį be sąryšio su scena, ir galimybes esamose sąlygose kūrinį parodyti scenoje. S. Santvaras gerai žino draminiam kūriniui statomus reikalavimus ir pagal juos analizuoja aukščiau minėtų autorių veikalus, juos objektyviai vertindamas, neužglostydamas trūkumų, bet dėl jų kūrinio nesuniekindamas. Autorius randa mūsų dramose "įvairią, spalvingą, originalią personažų galeriją" (393 p.). O apibendrintais žodžiais šitaip įvertina mūsų išeivijos dramos veikalus:

"Apie trejetą mėnesių pagyvenęs lietuvių rašytojų dramine kūryba ir tos kūrybos dvasia, pasidariau tokią išvadą: paradoksalūs yra nuolatiniai mūsų nusiskundimai ir aimanavimai, kad lietuvių dramaturgija yra vargana, kad maža tėra scenos veikalų, kad savo nėra kas vaidinti. Veikiau ta pažiūra bus atsiradusi dėl to, kad ne visus dramų rašytojus mes norime *pažinti ir pripažinti,* kad daugiau turime nepasitikėjimo negu tikėjimo. Šio laikotarpio mūsų dramaturgijos derlius iš tikro yra daugiau negu patenkinamas. Ir dauguma autorių taikėsi prie sąlygų, kuriose mūsų teatras gyvena . . ." (392 p.). "Nenorėdamas kartoti to, kas anksčiau apie atskirus veikalus tarta, liudiju tokį savo įspūdį: lietuvių tremties dramaturgija, sukurta 1945-1967 m. laikotarpy, meninių laimėjimų nestokoja, ji neatsiliko nuo laiko dvasios ir modernaus teatro ieškojimų, savo kūrybine mintim ir forma įveikė apstą sunkių sąlygų ir yra žymiai svaresnė, negu karo meto, tremties ir emigracijos aplinkybėse būtų galima laukti. Jos tematika daugumoj atvejų yra *sava,* taigi rašytojams neblogai pažįstama" (393-94 p.).

Kritikos skerspiūvis

Einant prie kritikos apžvalgos vertinimo, pravartu pacituoti S. Santvaro žodžius: "Jau ilgą laiką mes vargom su lietuvių grožinės literatūros kritika, vargstam ir šiuo metu. Deja, ji nebuvo ir dabar nėra išsivadavusi iš srovinių, pasaulėžiūrinių, draugiškų ir net klikiškų varžtų . . . Bandydamas pasiremti ta kritika, neišvengčiau kontroversijos, nes,

kaip sugraibstyta medžiaga rodo, apie tą patį veikalą yra pasakyta visai priešingų nuomonių" (394 p.).

Čia tektų išsiaiškinti, kas iš viso yra kritika ir koki jos uždaviniai. Dar iš nepriklausomos Lietuvos laikų yra susidariusi ne visai teisinga pažiūra, kad kritika tai yra trūkumų, neigiamybių iškėlimas. Reikia sutikti su šios knygos kritikos apžvalgininko teigimu, kad pagrindinis kritikos uždavinys — pilnas kūrinio esmės ir vertės atskleidimas. Antriniu, netiesioginiu uždaviniu galima būtų laikyti ir antrąjį apžvalgininko reikalavimą — visuomenės literatūrinės kultūros formavimą (509 p). O. A. Maceina sako, kad kritika yra kūrėjo atspėjimas. Kritikas iš esmės yra meno filosofas, kūrėjo ugdytojas. Jis turi būti įžvalgus ir tam pasiruošęs (plg. 440 p.). Tačiau esama kritikų, kurie į pirmą vietą stato neigiamąjį kritikos atvejį. N. Niliūnas teigia, kad kritikos uždavinys nėra rašytoją mokyti, o greičiau teisti (plg. 447 p.). Sutinkame, kad kritikos uždavinys nėra rašytojo mokymas, nes kūrybos negalima išmokyti, bet kuria teise kritikas gali kūrėją teisti. Teismo sąvokoje esama ir nusikalstamo atvejo. Kūrėjas, kad ir nesukūręs tobulo veikalo, nėra joks nusikaltėlis. Turime čia įsakmiai pabrėžti, kad kritikos uždavinys atskleisti kūrinį ir jį objektyviai įvertinti. Kadangi yra skirtingų kriterijų, tai ir vertinant kūrinį gali atsirasti skirtingų nuomonių. Vienos vertinimo formulės meno kritikoje niekada nebuvo ir nebus. Tačiau objektyvus kritikas pastebės ne tik trūkumus, bet ir kūrinio teigiamybes, sugebės atspėti autoriaus užmojus, ištesėjimus ir neištesėjimus.

Taip pat reikia paliesti ir kūrėjo talento problemą. Ir tikrai didelių talentų ne visi kūriniai vienodo tobulumo, o vidutinio talento, paprastai, ir kūriniai yra vidutino lygio. Pasigirsta balsų, kurie neigia vidutiniam talentui kūrybos teisę, pravardžiuoja juos rašeivomis, grafomanais... Tiesa, tokį žodyną dažniausiai randame kritikų prisimetėlių "kritikose", kalbančių žinovo tonu, bet iš tikrųjų po stilistine gražbylyste slepiančių kūrinio esmės suvokimo nesugebėjimą (plg. T. Antanaičio recenzijas). Ir šioje knygoje K. Keblys vidutiniškumą lygina su skurdžiais krūmokšniais miške, vidutiniškumo neglosto nė R. Šilbajoris. Nors iš tikrųjų jų kriterijus vidutiniškumui ar silpnumui nustatyti yra kūrėjo nesiderinimas prie moderninės Vakarų literatū-

ros, užsidarymas lietuviškoj tradicijoj. O A. Maceina net labai griežtas: "literatūros kūriniai neturi jokios vertės, jeigu jie yra vidutiniški ar silpni" (439 p.). Tai kas tada atsitiktų, jei ir paties A. Maceinos "Gruodą" nurašytume į niekalus, nes esama kritikų, kurie tą knygą laiko vidutine? . . Su vidutiniškumo sąvoka reikia būti atsargiam, nes, kaip minėjau, meno vertinime nėra aiškios ir griežtai nustatytos vertinimo formulės. Vieną kriterijų pritaikius, kūrinys gali pasirodyti menkas (taip atsitiko su kai kuriais kūriniais K. Keblio prokrusto lovoje), o kitą — visai neblogas, o gal ir labai vertingas. Be to, ne tik mūsų, bet ir kitų tautų literatūros daugumą sudaro nieku ypatingu neišsiskirią kūriniai, bet niekas jų nenurašinėja ir neniekina jų autorių. Laiko perspektyva geriausias vertintojas. Ir dažnai išreklamuoti, kuriai nors madingai srovei priklausą rašytojai greitai užmirštami, o laikomi vidutiniais pradedama vertinti ir išlieka ilgam.

Neteisinga būtų sakyti, kad mes neturime objektyvios išsamesnės, net akademinio lygio literatūros kritikos. Jos buvo ir yra. Didžiausias mūsų kritikai priekaištas yra pasitaikąs sroviškumas ir nesąžiningumas: nepatinkamus autorius nupeikti ar visai suniekinti, o savo srovės iškelti į neužpelnytas aukštumas. Tiesa, tų srovių čia nedaug teturime. Tiktai "žemininkai - lankininkai" ir prie jų prisišlieję, lyg koaliciją sudarę, "nužemintieji/bežemiai"). Ir pati jauniausioji karta atskiros srovės dar nesudaro, bet šliejasi prie tos "koalicijos". Pripažįstame, kad tai pajėgiausia ir aktyviausia srovė, davusi ir tebeduodanti vertingų kūrinių, labai aktyvi kritikoje. Tačiau kritikos kelyje yra padariusi žygių, kurių objektyvia kritika negalime vadinti. Natūralu, kad kiekviena srovė išeina į gyvenimą karingai, bet neteisingai, kai mėginama sugriauti, kas anksčiau buvo sukurta, kai mėginama neleistinom priemonėm išstumti įsigalėjusius vardus, literatūros autoritetus, suniekinti sukurtų kūrinių vertę ir pasmerkti jų idėjinę linkmę. Tokia griaunanti veikla jau prasidėjo tremties metais Vokietijoje, daugiausia "Tremties mokykloje". Palyginkime kaip ryškų pavyzdį L. Miškino (N. Niliūno) St. Santvaro eilėraščių rinkinio "Laivai palaužtom burėm" vertinimą. Tai ne recenzija, o literatūrinė satyra, visai neliečianti kūrinio esmės, o puolanti ir išjuokianti autorių. Kovingu šališkumu nuspalvin-

ti ir "Literatūros lankai", dar daugiau peikiamosios šališkos kritikos su kiekvienu numeriu pažeria "Metmenys", o dabar į tokį kritikos nuosmūkį vis labiau ir labiau įsirikiuoja J. Girniaus redaguojami "Aidai" (plg. A. Sietyno ir Tito Algos recenzijas).

Esant tokiai padėčiai, duoti "kritikos skerspiūvį" viso šimtmečio ketvirčio — buvo nelengvas uždavinys. Dar ypač ir dėl to, kad iki šiol niekas nebuvo mėginęs mūsų kritikos linkmių susintetinti ir išsamiau vertinti. Šio sunkaus darbo ėmėsi *Vladas Kulbokas,* vyresniosios kartos lietuvių kalbos mokytojas gimnazijose, kalbos taisytojas L. Enciklopedijoje, niekada nesireiškęs mūsų spaudoje nei kaip literatūros kritikas, nei kaip kūrėjas. Prirašyta 117 puslapių, paliesta daug vardų, aptarta daug literatūros gyvenimo reiškinių, mėginta vertinti kritikus, juos klasifikuoti. Tačiau pasigendame dviejų svarbiausių dalykų: nuoseklaus metodo ir mūsų kritikos sintezės. Atrodo, kad apžvalgos autorių valdo medžiagos gausumas. Jis dažnai analizuoja atskiras recenzijas, prilaso ištraukų, paskęsta smulkmenose, išsitęsia, kartojasi, o svarbiausia, kad neatskria esminių, principinių pasisakymų nuo atsitiktinių, mažareikšmių. Metodiniu atžvilgiu visa apžvalga yra chaotiška — kai kur einama chronologiniu keliu, kitur remiamasi idėjiniu ar sroviniu pagrindu. Blogiausia, kad autorius neranda objektyvaus bendro vardiklio, grupuodamas kritikus pagal jų linkmę ir svorį.

Kalbėdamas apie vardus, V. Kulbokas pradeda nuo akademinės grupės. Lauktume, kad ta pirmoji grupė: "Akademinė, estetiškai psichologinė kritika" būtų pagrindinė, pati plačiausia ir esmingiausia, nes realiai taip ir yra. Bet, deja, joje randame tik Juozą Brazaitį ir Antaną Vaičiulaitį. Gerai, kad juodviejų įvertinimas gana teisingas... Bet už tai labai plati yra "Moralistų bei visuomenininkų" grupė. Ją šitaip apibudina: "Jie glaudžiai sieja literatūrą su morale, religija, patriotizmu, visuomenės reikalais ir dažnai tuo grindžia savo sprendimus. Jie literatūrai nepripažįsta savitų teisių, laukia iš jos tiesioginio dorinimo, Lietuvos laisvinimo darbo"... (404 p.). Kai sekančiame puslapyje duodamas sąrašas tų vadinamų "moralistų", kai paskaitome tokius vardus: J. Grinius, St. Tamulaitis, B. Brazdžionis, B. Babrauskas, A. Baronas, J. Gliauda, A. Tyruolis - Šešplaukis, Pr. Naujokaitis, J. Gobis, B. Raila ir dar keletas

mažiau pasireiškusių... klausiame, koks vėjas V. Kulboko galvoje susuko tokį jų aptarimą!.. Kadangi į tą grupę priskiriamas ir šių eilučių autorius, tai turiu patvirtinti, kad tarp mano kriterijų nėra nė vieno iš to V. Kulboko sąrašo. Įsitikinęs, kad ir kiti liečiamieji panašiai pareikštų. Sakysim, jei J. Grinius ginče dėl Škėmos ir yra pasisakęs dėl literatūros moralumo, tai iš to dar neseka, kad kritikas nepripažįsta literatūrai savitumo ir kad jo kriterijai yra moralės dėsniai. Manau, kad ir B. Raila turėtų ironiškai nusišypsoti dėl jam primesto moralisto titulo... Visa laimė, kad V. Kulbokas, davęs jiems išsigalvotą popierinį pamatą, vis dėlto jų nenuvertina: "Vieni, didelio išsilavinimo ir gero skonio, duoda gerų ir objektyvių vertinimų, kol veikalų idėjinė pusė nesusikerta su jų pasaulėžiūra. Jie turi skonio ir intuicijos skirti vertingus kūrinius, atspėti naujus talentus; jie kovoja ir su grafomanija, formuoja visuomenės estetinį skonį..." (404 p.). Kuo čia suminėtieji "moralistai" skiriasi nuo J. Brazaičio - A. Vaičiulaičio grupės, tur būt, neaišku ir pačiam V. Kulbokui. Juk tai to paties estetinio - psichologinio kelio kritikai... Metodiniu atžvilgiu antraštėmis išskirti tik J. Grinius ir St. Tamulaitis, o kiti visi suvaryti į vieną gardą, lyg jų reikšmė būtų mažesnė už Tamulaičio... Nepriprašoma ištraukų nė iš raštų... Tai lyg nereikalingi posūniai V. Kulboko troboje!

Atskira grupe išskirti "Švelnieji kritikai". Bet jų, deja, tik trys: St. Santvaras, J. Aistis, V. Alantas. Kuo jie skiriasi nuo dviejų pirmųjų grupių, tur būt, ir pačiam V. Kulbokui būtų neatspėjama mįslė. Jis ir nemėgina aiškinti, kodėl juos taip išskyrė.

Pati svarbiausia kritikų grupė yra "Pažangieji, kovingieji". V. Kulbokas atvirai pasisako, kad jie sudarą svarbiausią tremties kritikų grupę. Sudaromas įspūdis, kad tik ant šitų laikosi visa mūsų išeivijos literatūra, kad tik jie išugdę aukštesnio lygio literatūros kritiką. Šitame skyriuje V. Kulbokas pasirodo ypatingai šališkas. Jis kelia į padanges tos grupės nuopelnus, o nutyli jų silpnybes ir nuodėmes. Juk tai aiškūs sroviniai kritikai! Jau anksčiau minėjome jų šališkai peikiančiąją, naikinančiąją, sarkastinę "kritiką". V. Kulbokas, atrodo, yra patekęs jų įtakon, jais patikėjęs, tai ir jo "kritikos skerspiūvis" nustoja bešališkumo, objektyvumo...

Kovingųjų grupėje atskiromis antraštėmis išskirti: J. Girnius, A. Maceina, A. Nyka-Niliūnas (net 10 puslapių skiriama jam ir teigiama, kad tai egzistencinio estetizmo reiškėjas, teigiamai veikęs literatūrą ir visuomenės skonį), H. Nagys, J. Kaupas, A. T. Antanaitis, K. Bradūnas, K. Ostrauskas, A. Landsbergis, J. Blekaitis, H. Radauskas. Be atskirų antraščių dar minimi: A. Greimas, V. A. Jonynas, A. Rūkas, S. Pilka, V. Mariūnas, A. Škėma ... Tai plati ir pajėgi grupė. Jie turi savo vietą ir savo vertę. Tačiau V. Kulbokas kelia tik jų reikšmę, jų nuopelnus, teigiamybes mato ir ten, kur objektyvus vertintojas rastų siaurą srovinį kovingumą, alkūnėmis stūmimą iš gyvenimo ne jų srovės kūrėjų. Neneigiame, kad kiekviena srovė įsigali gyvenime net dirbtiniu veržlumu. Bet sroviškumą ir turime vertinti kaip sroviškumą, kaip savo laiko ir aplinkybių reiškinį. O V. Kulbokui to bešališko vertinimo trūksta.

Gerai, kad "skerspiūvyje" nepamiršti ir jaunesnieji kritikai: R. Šilbajoris, K. Keblys, V. Skrupskelytė, V. Kavolis, A. Mackus. Bet ir čia autorius eina analitiniu keliu, nepajėgdamas susintetinti kritikos principų. Galime bent tiek pasiguosti, kad V. Kulbokas baigia savo apžvalgą ne pesimistiškai: "... mūsų tremties meto kritika savo uždavinį bus atlikusi" (509 p.). Bet ar savo uždavinį atliko V. Kulbokas, labai abejojame. Chaotiškai ištęstas rašinys nedavė nei objektyvaus mūsų kritikos vaizdo, nei teisingai išryškino kriterijus ir linkmes. Surinkta daug medžiagos, įdėta darbo, o rezultate — vandenėlis ant lankininkų malūno...

Visumos žvilgsnis į mūsų egzodo literatūrą

Tai užbaigos žodis, tai vainikas baigtai knygai. Tai vertikalinė linija, nubrėžta vieno autoriaus greta kelių autorių horizontalinės. Atrodo, tokia linija būtų tikusi nubrėžti pačiam redaktoriui. Bet ją nubrėžė *Juozas Girnius*. V. Kulbokas mini J. Girnių tarp žymių literatūros kritikų. K. Keblys net romano kriterijus susiformulavo J. Girniaus straipsnių įtakoje. "Žemės" antologijoje J. Girnius plačiai aiškino, kas yra karta ir kas turi teisę kūryboje kalbėti savo kartos vardu. Taigi J. Girnius laikytinas žemininkų-lankininkų ideologu. Taigi visai natūralu, kad ir šioje kny-

goje, kurią reikia laikyti "antraisiais lankais", prireikėjo J. Girniaus, kad filosofiškai išaiškintų, kas yra tremtis, kas išeivija, kas egzodas, kad išaiškintų, kurie veikalai, rašytojams pasilikus okupuotoje Lietuvoje, nebūtų buvę galima sukurti.

Plačiai aiškinama kūrybos sąlygos Lietuvoje prieš vad. atlydį ir po atlydžio. Daugelis dalykų jau seniai mūsų visuomenei buvo žinoma, taigi — ne nauja. O čia jie kartojami po kelis sykius, aiškinami. Tai balastinė straipsnio dalis, kurią sukondensavus, būtų sutaupyta vietos kad ir jaunimo bei vaikų literatūros apžvalgai. O tokios apžvalgos niekas nesakys, kad nereikėjo. Tiesa, J. Girnius lyg papildinėja knygos spragas, praleidimus, nukrypimus (lyg pavaduodamas redaktorių). Gerai, kad jau patys redaktoriai pastebėjo, kad knyga neapima visos mūsų minimo laikotarpio literatūros. Svarbiausia, kad J. Girnius išryškino, jog mūsų literatūros kūryba eina dviem kryptimis: laisvajame pasaulyje ir pavergtoje Lietuvoje. Dviem labai skirtingomis kryptimis. Egzodo literatūra nėra tik išeivių kūrybos mėginimai įprastine prasme, nes mūsų apie 70 proc. nepriklausomos Lietuvos rašytojų masinis pasitraukimas yra egzodus pilna to žodžio prasme. Toks pasitraukimas įpareigojo kurti. Rašytojai savo pareigą ištesėjo, savo pasitraukimą iš Tėvynės įprasmino.

Bet suabejojame J. Girniaus teigimu, kad egzodo literatūra (suprantama, žemininkų - lankininkų kryptis) daranti juntamos įtakos okupuotoje Lietuvoje išaugusiai jaunajai poetų kartai. Žinodami, kaip sunkus išeivijos knygos kelias į Lietuvą, abejojame, ar visa mūsų kūryba ten, net ir rašytojams, yra prieinama.

Dar pastabėlė dėl to "Žvilgio". Turime gyvosios kalbos žodį *žvilgsnis*, nuo žodžio žvelgti, taip kaip žingsnis nuo žodžio žengti (ne žingis). O žvilgis būtų nuo žodžio žvilgėti (to kailio kas per žvilgis). Rodos, ir filosofams gyvosios kalbos dėsniai turėtų būti privalomi, kad nebūtų nukalta nereikalingų naujadarų, kai turime gyvų ir gražių žodžių... Beje, visas tas knygos vainikas užima net 94 puslapius.

Bibliografija

Mažiausiai kontroversinė knygos dalis yra Bibliografija, sudaryta tos srities specialisto *Česlavo Grincevičiaus*. Ji užima 64 psl., suskirstyta pagal knygų rūšis ir atrodo beveik pilna. Mano supratimu, reikėjo įtraukti knygų sąrašan literatūros istorijas (net ir vadovėlinio pobūdžio), nes kur jos kitur pritaptų, jei ne prie literatūros? Gal reikėjo neapsiriboti vien tik grynai literatūriniais periodiniais leidiniais, o įtraukti ir tuos kultūros žurnalus, kurie turėjo pastovius literatūros skyrius. Dabar jie palikti nuošaliai.

Būtų buvę tikrai puiku, kad knygoje būtų buvę surinkta literatūrinių straipsnių bibliografija periodikoje. Bet suprantama, tai labai didelės apimties darbas. Atrodo, kad be reikalo įtrauktos sąrašan tokios knygos, kaip Algio Budrio anglų kalba rašyti fantastiniai romanai. Gerai, kad bent Bibliografijoje atskiru skyriumi atžymėta jaunimo literatūra.

— — — — —

Užversdami paskutinį knygos puslapį, galime vėl pakartoti antraštės klausimą: ar redaktoriaus pažadai ištesėti? Tik iš dalies, kalbant apie atskirus autorius. O knygos visuma telaikytina tik kaip medžiaga literatūros istorikui. Ypač kyla nemalonus nusivylimo jausmas, kad net ir tokius reikšmingus darbus dirbant nesugebama atsisakyti siauro grupinio sroviškumo, kad neparenkama žmonių, pilnai sugebančių pasiimtą uždavinį įvykdyti. Negi nebuvo, kas būtų pakeitę K. Keblį ar V. Kulboką? Tai labai svarbios sritys — ir taip sujauktos. Viena rašytoja nusivylus pasakė: tai apiplėšimas dienos metu, ir dar legaliu būdu... Pro kreivą veidrodį matome mūsų romano veidą, ant savo asmeniško kurpalio matome ištemptą literatūros kritiką... Laukėme objektyvios literatūros istorijos, ar bent išsamios ne srovinės apžvalgos, o čia sulaukėme kontraversinių literatūros lankų didelės knygos formoje... Ruošiama knyga uždėjo redaktoriams ir leidėjams atsakomybės pareigą. Bet ar buvo į tai atsižvelgta? Redaktorius apvylė į jį sudėtas viltis...

Vyskupas Antanas Deksnys

Popiežius Paulius VI, gerai žinodamas Lietuvai komunizmo atneštą vergiją, mūsų tautos persekiojimą ir kryžiavimą, jos išeivijos religinius ir tautinius siekimus, paskyrė naują vyskupą prelato Antano Deksnio asmeny. Už šį paskyrimą turime būti dėkingi popiežiui Pauliui VI.

Asmens parinkimas labai pasisekęs. Tai uolus kunigas, taurus lietuvis, gražaus charakterio asmenybė.

Antanas Deksnys gimė 1906 m. gegužės 9 d. Buteniškio vienkiemy, Juodupės valsč., Rokiškio apskrity. Baigęs Onuškio parapijos mokyklą, 1918 m. atsikėlė į Rokiškio gimnaziją. 1919 m. ir aš atsiradau Rokiškio gimnazijoj, todėl greit teko susipažinti su broliais Deksniais ir jų sesute Elenute. Jie gyveno jiems tėvų pastatytuose namuose prie upelės. Ten buvo tikras gimnazistų širšynas. Vyresnysis brolis Jonas buvo ramaus būdo ir daugiausia mokslui atsidavęs. Su juo teko vieną vasarą visą mėnesį keliauti po Lietuvą dviračiais ir daug vietų aplankyti. Jis vieneriais metais anksčiau baigė gimnaziją, vėliau studijavo Kaune ir Čekoslovakijoje, tapęs geodezijos inžinierium. Nuo 1932 m. Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas. Su Antanu ir Stasiu buvome vienoje klasėje. Brolis Kazys buvo jauniausias. Stasys jau gimnazijoje išgarsėjo kaip daug žadantis dailininkas, bet mirė dar gimnazijoje būdamas. Antanas su Juozu Prunskiu pasižymėjo tuo, kad suorganizavo ir gražiai išplėtė skautų veiklą. Aš tuo metu daug dirbau su ateitininkais, buvau net jų pirmininku. Tarp ateitininkų ir skautų vyko gana ryškios, bet džentelmeniškos varžybos. Ir Antanas ir Prunskis buvo nuoširdūs ateitininkai. Antanas buvo draugininkas, o Juozas Prunskis jo adjutantas. Mes kartais juodu vadindavom Patu ir Patašonu. Ir vieni ir kiti padėdavome pavasarininkams ir kitoms organizacijoms. Atsimenu gerai, kai pavasarininkų kongresui prireikė tvarkdarių, tai gavę iš Rokiškio grafo keturis žirgus buvome raiti tvarkdariai. Antanas ant žirgo su skautiška uniforma atrodė žymiai šauniau, kaip aš su gimnazisto mili-

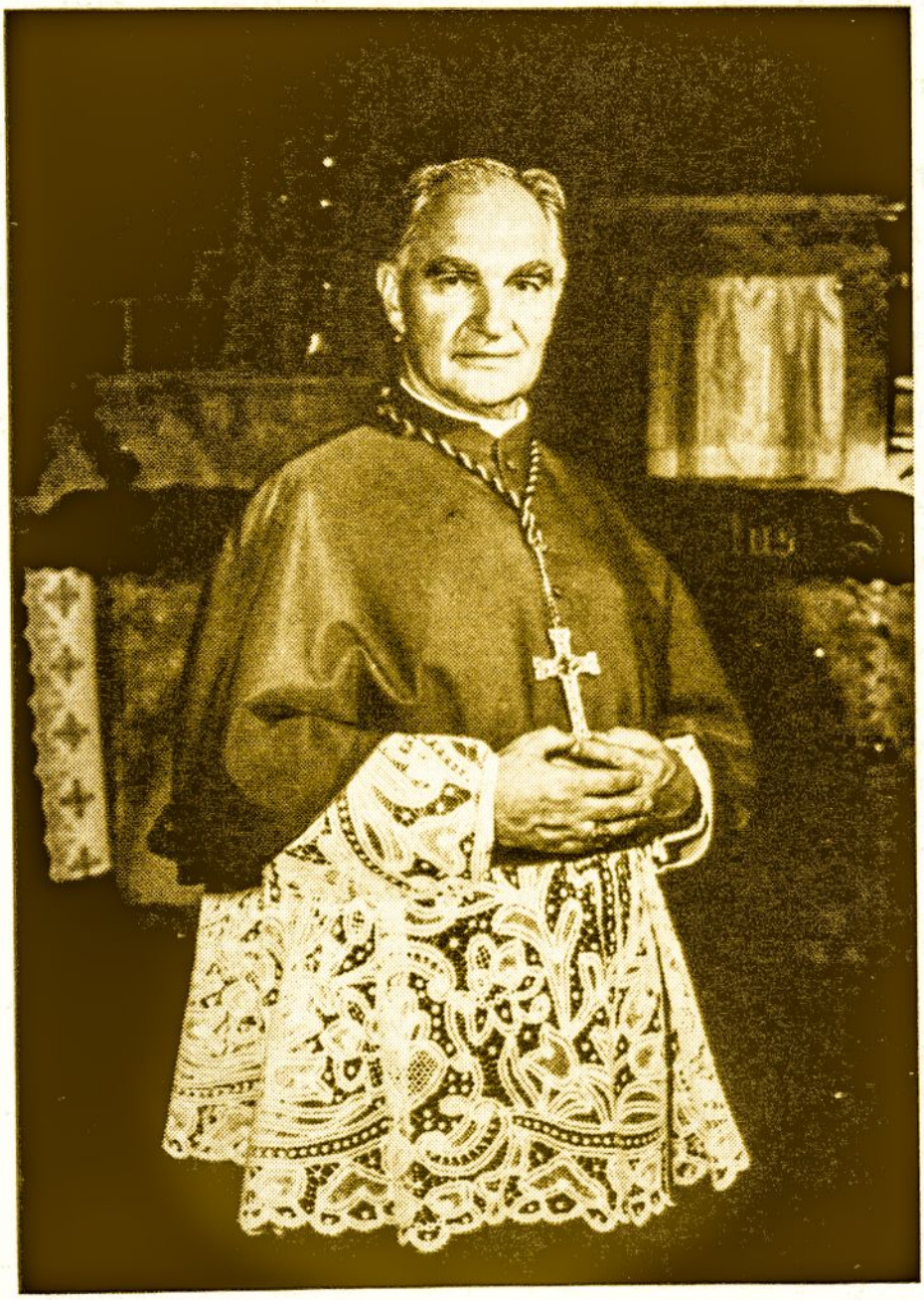

VYSKUPAS ANTANAS DEKSNYS

ne. Draugininkas Antanas buvo didelio takto ir pareigos žmogus. Skautijos šūkis Dievui ir Tėvynei tapo jo gyvenimo turiniu.

1926 m. išvažiavome į Kauną: Antanas į kunigų seminariją, aš į universitetą. Buvo uolus moksle ir visuomeniniame gyvenime. Baigęs kunigų seminariją ir Vytauto Didžiojo universitetą, 1931 m. gegužės 30 Antanas Deksnys buvo įšventintas kunigu.

Pirmoji jo pastoracinio darbo vieta buvo Panevėžio katedra, kur išbuvo 1931-1934 m. Be tiesioginių vikaro pareigų buvo dar vyskupijos angelaičių direktorium. 1933 m. vasarą buvo nuvykęs į JAV dėdės kun. A. Deksnio lankyti. Antroji darbo vieta buvo Biržai (1934-1936). Čia pasižymėjo ekumenine dvasia ir labai sėkmingu darbu pavasarininkuose.

1936 m. vysk. Paltarokas jį buvo pasiuntęs į Šveicarijos Friburgo universitetą, kur studijavo pedagogiką, filosofiją. Paskutinius daktaro egzaminus išlaikė 1940 m. birželio 15 d., kaip tik tą dieną, kada raudonoji armija pradėjo veržtis į Lietuvą.

1941 m. jis vėl atvyko į JAV ir po metus vikaravo lietuvių parapijose Chicagoje ir Mt. Carmel, Pa.

1943 m. atvyko į East St. Louis, kur buvo paskirtas lietuvių parapijos klebonu. Parapija nedidelė ir pabirusi, bet jo darbo ir mokėjimo sugyventi su žmonėmis dėka į parapiją sugrįžo vienybė, susiklausymas ir nuoširdus bendradarbiavimas su klebonu. Parapija ne tik atgimė kaip bendruomenė, bet sugebėjo ir gražią bažnyčią pasistatyti.

Naujo vyskupo paskyrimas stiprina mūsų viltis ir mūsų ištvermę. Reikia padaryti visa, kad šis aukštai iškeltas lietuviškas žiburys sušvitėtų kuo plačiausiai, įkvėptų lietuviams tarpusavio meilės ir vienybės, siekiant savo tautai laisvės atstatymo.

Vl. Viliamas

POLITIŠKAS PAKŠTAS AMERIKOJE

(1950-1960)

JUOZAS ERETAS

Europos apjungimo idėja
Stalino agresijos metu

Dar Lietuvoje veikdamas, K. Pakštas pasisakydavo už atskirų valstybių suvedimą į vieną bendrą šeimą, nes tai garantuotų mažoms tautoms didesnį saugumą. Šis įsitikinimas jį atlydėjo ir Amerikon, kur jis visą laiką šią idėją populiarino. Pradžioje jam parūpo bent Vidurio Europos respublikas suburti į tokią federaciją, kuri pajėgtų užkirsti Sovietams kelią į dar laisvus Vakarus, kurie jau vėliau padėtų išlaisvinti baltiečius, užkištus už Geležinės Uždangos. Žinant europiečių individualizmą, problema nebuvo lengva. Tada jam kilo mintis pabandyti apjungti Amerikoje gyvenančius Vidurio Europos kilmės egzilus, ir su jų parama sukurti tokios unijos modelį, kurį paskui būtų galima perkelti į gimtąjį kontinentą — kartu su europiškai galvojančiu politiniu elitu.

Su tokia idėja pasirodyti psichologiškas momentas buvo geras, nes W. Churchilis 1946 m. Ziuricho universitete ragino įkurti Jungtines Europos Valstybes: "Visų rasių bei kraštų išlaisvinimą iš karų ir vergijų turime statyti ant tvirtų pamatų. Jis turi remtis vyrais ir moterimis, kuriems geriau mirti negu pasiduoti tironijai. Tad kviečiu jus į talką Europai sukurti". Vėliau jis dar pasakė, kad pats imtųsi to darbo, jei būtų bent dešimčia metų jaunesnis (tada jam buvo 72 m.). Skatino - kaitino Pakštą pritarimas tai idėjai tokių įžymių vienminčių, kaip R. Schumanas, K. Adenaueris, A. de Gasperi ir daug kitų. Ypač žymi paskata buvo ir Europos Tarybos įkurdinimas Strassburge 1949 m. Gana aiškiai simpatizavo idėjai ir Baltieji Rūmai Washingtone, nes tada jau būta daug rūpesčio dėl Stalino veržimosi į Vakarus. Ypač po Čekoslovakijos įjungimo į Sovietų imperiją 1948 m.

Pasinaudodamas tokiu prielankumu, mūsų profesorius atsirėmė į krikščioniškos dvasios demokratiją, jo paties politinių koncepcijų sielą. Savo pasisakyme "Geografo pasaulėžiūra", suformuluotu, berods, Pittsburge apie 1950 m., jis štai ką sako: "Politinėje plotmėje, kaip ir religijoje, mėgstu erdvius europinius rūmus — krikščionių demokratų sąjūdį. Didesnėse politinėse grupėse mažiau fanatizmo, daugiau vietos plačioms pažiūroms. (Tose grupėse) protingiems džentelmenams paliekama daugiau laisvės protingai nesutikti, neskaldant pačios organizacijos. Tai gali priartinti ir Lietuvos išlaisvinimą, ir tai būtent tada, kada lietuviai ir kitos tokioje pat padėtyje esančios tautos išmoks perkelti dalį lojalumo iš mažos tautinės erdvės į daug platesnę erdvę. Kalbu apie Vidurinės Europos konfederaciją, man brangiausią tarptautinį ir kartu tautinį idealą besiekiant laisvės ir teisingos taikos".

Pakštas nesitenkino tik deklaracija, bet ėmėsi ir darbo. Lietuvių krikščionių demokratų suvažiavime Brooklyne (birželio 3, 1950) jis sutiko būti centro komiteto nariu. Ta pačia proga įtikinėjo delegatus, kad reikia visus Vidurinės Europos vienminčius Amerikoje suvesti į vieną politinę bendruomenę. Tais pat metais jis skaitė daug paskaitų, vis pabrėždamas: "Būtų didelis palengvinimas, jei Vid. Europos politikai tremtyje suorganizuotų bent užuomazgą konfederacijos Šveicarijos pavyzdžiu. Pavergtieji patys turi pradėti laisvės kovas, tada ir Amerika pamatys, kad reikia mums padėti".

Vidurio Europos Krikščionių demokratų sąjungos įkūrimas Amerikoje

Kai šis darbas užsimezgė, Pakštas (1954.III.19) pranešė savo Europoje dirbantiems prieteliams J. Griniui ir Ivinskiui: 1950 m. vasarą (V. 8) buvau pakviestas į International Peasant Union kongresą Washingtone kalbą pasakyti. Ši buvo gana garsi, nes jos teksto prašė daugelis įstaigų. Tame kongrese man kilo mintis įkurti Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Uniją Amerikoje. Tą pačią vasarą atvyko pas mane į Pittsburgą lenkų politikas Sieniewicz, ir sutarėme įkurti minimą "Internacionalą", kuriam

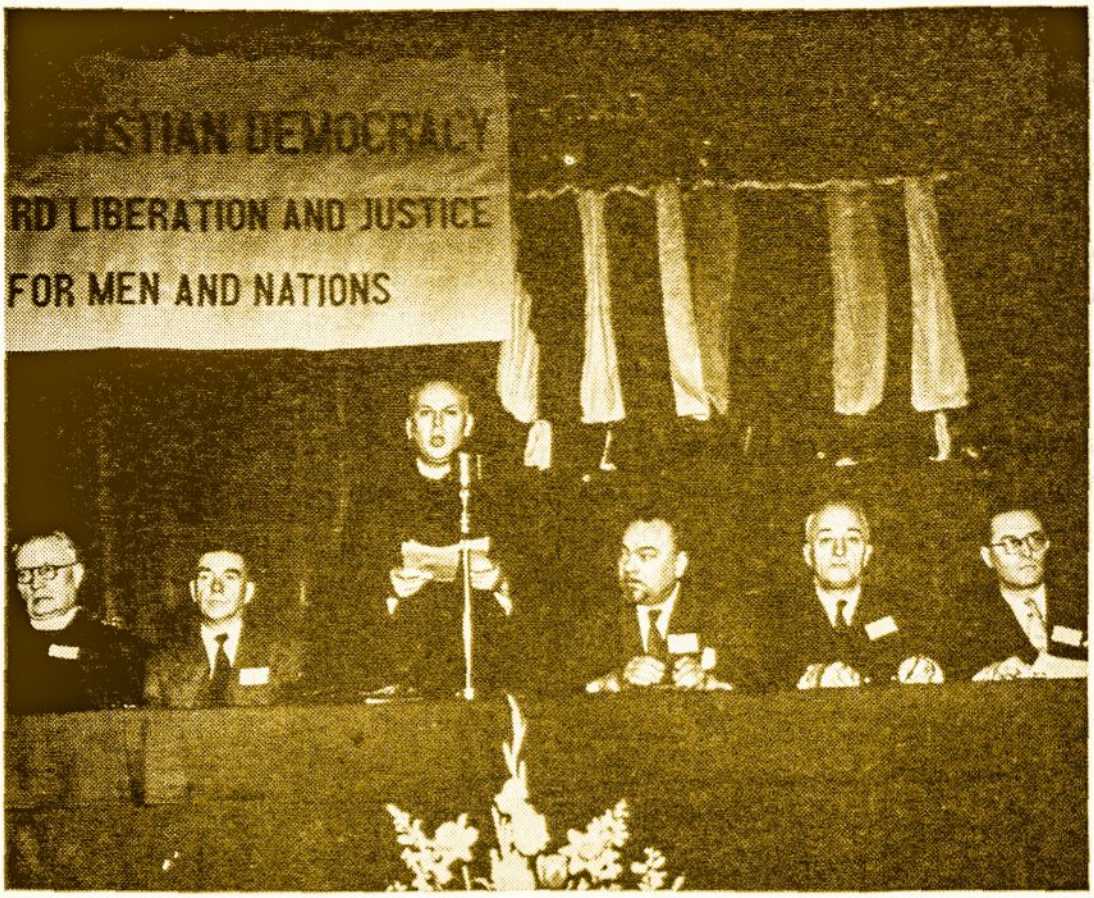

CDUCE Egzekutyvinis Komitetas kongreso atidaryme: (iš k. į d.): prel. Eduardas Stukels, Pranas Vainauskas, prel. Kozi Chorvat, prof. Kazys Pakštas, prof. dr. Adolf Prochazka.

pritarė ir Pr. Vainauskas. Įkūrimas įvyko 1950 m. liepos 26, lygiai po mėnesio Korėjos karui prasidėjus. Taigi karas Azijoje krikštijo europiečių uniją Amerikoje.

Tos *Christian Democratic Union of Central Europe* pagrindiniai tikslai, anot dr. Viliamo, buvo "vieningiau kovoti už išsilaisvinimą iš bolševikų jungo ir, laisvę atgavus, siekti socialinės bei kultūrinės pažangos". Be lietuvių prie Unijos dar prisidėjo emigrantai iš Lenkijos, Čekoslovakijos, Vengrijos, Jugoslavijos ir Latvijos. Naujojo "Internacionalo" vyriausiuoju reikalų sprendėju buvo kongresas, kurs išrinko tarybą, gi toji vėl išrinko vykd. komiteto pirmininką, vicepirmininkus, gen. sekretorių ir iždininką. Tame komitete kiekviena tautinė grupė turėjo po du atstovus. Abiem lietuviam buvo patikėtos svarbios pareigos: Pakštui — vicepirmininko, Vainauskui — iždininko.

Plėsdama savo veiklą, Unija 1950 m. rudenį atidarė

New Yorke biurą su keliais apmokamais tarnautojais, kurių kiekviena tautinė grupė turėjo po vieną. Mums ten atstovavo anksčiau geležies fabrike dirbęs dr. Viliamas. Jis greitai įaugo į savo pareigas, kurias nuo 1951 iki 1958 "ėjo kaip geras džentelmenas". O šalia jo — taip rašė Pakštas — "Vainauskas buvo labai tvarkingas painių piniginių reikalų tvarkytojas".

Kituose kontinentuose Unija turėjo savo tautinius įgaliotinius. V. Vokietijoje mums atstovavo M. Krupavičius ir kun. dr. L. Gronis. Paryžiuje į bendrą darbą įsijungė Ed. Turauskas, o jaunimo sekciją globojo inž. Venskus. P. Amerikoje talkininkavo K. Čibiras.

Iš pirmųjų spausdinių ypač minėtini mėnesinis žurnalas *Christian Democratic Review* ir 1952 m. Brooklyne spausdinta brošiūra *Christian Democracy in Central Europe*, kurioje Pakštas iškėlė ir Lietuvos partizanų didvyriškumą.

Pirmas Unijos kongresas Stalino mirties ženkle

Norėdama prisistatyti platesnei visuomenei, Unija sušaukė du kongresus, kurių pirmas įvyko 1953 kovo 13-15 New Yorke, šūkiu *With Christian Democracy toward Liberation and Justice for Men and Nations*. Jo išvakarėse Pakštas buvo atsilankęs Valstybės departamente: "Ilgokai kalbėjausi Vidurio Europos klausimais", rašė jis Paryžiun dr. S. Bačkiui ir E. Turauskui. "Pasakiau jiems, kad federacija turėtų bandyti siekti viso to kontinento apsijungimo pagal Coudenhove - Kalergi (žinomo paneuropiečio) mintį. Tą apsijungimą pradedame nuo Nemuno ir Dunojaus todėl, kad šitoje zonoje gali rastis daugiau žmonių, suprantančių pavojų iš daugėjančių rusų ir kinų".

Valstybės dep. profesoriaus vardas jau buvo žinomas, nes 1952 m. gegužės 15 jis Pittsburgo "World Affairs Forum" buvo sutikęs J. F. Dulles, kuris 1953-1959 buvo JAV valstybės sekretorius. "Su juo privačiai pasikalbėjom apie Baltijos valstybes. Jis pabrėžė savo teoriją apie "peacefull liberation". 1953 m. sausio mėnesį, tapęs valstybės sekretorium, Dulles pradėjo laisvinimo darbą, savo "*Roll back* akciją, kuriai New Yorko kongresas karštai pritarė.

Buvo vilčių ką nors laimėti, nes visai neseniai buvo miręs Stalinas.

Kadangi kongresas buvo auksinė proga ir Lietuvos išvadavimui iškelti, mūsų tautinis šauklys prabilo ten tikru įkvėpimu: "Atgavusios nepriklausomybę, Baltijos tautos, tarsi ilgai narvelyje išlaikyti paukščiai, paleisti laisvėn leidosi į tolimą skridimą vergijoje patirtiems nuostolams išlyginti. Ir visą laiką jie skrido Vakarų kryptimi. Mažųjų Baltijos respublikų lygis 1939 m. buvo pasiekęs tokį laipsnį, apie kurį Rusija tegalėjo tik svajoti. Sovietams įsiveržus, dešimtys tūkstančių buvo paversti vergais, o šeši milijonai — baudžiauninkais. Šis paaiškinimas reikalingas, kad amerikietis galėtų suprasti, kodėl visas šimtas milijonų centrinės Europos gyventojų dabar jaučiasi beteisiais vargšais. Nėra labiau prisirišusio prie savo žemės žmogaus, kaip lietuvis. Bet kai Lietuvon žengė sovietinė tvarka, tai šimtai tūkstančių pajudėjo, kad patektų po demokratijos vėliava. Nežiūrint pasibaisėtinos tragedijos, tremtiniai parodo nepaprastą sugebėjimą veikti ir savo kultūrą ginti. Lietuvos kūrybinė dvasia dar nėra užkariauta. Humaniškumo priemonėmis ji ieško teisingumo ir laisvės".

Tris dienas trukęs kongresas sutraukė 90 atstovų, 250 kviestų svečių ir šiaip publikos, viso arti 1,000 dalyvių, daugiausia egzilų. Kongresą, be kitų, sveikino V. Vokietijos kancleris K. Adenaueris, Montanos unijos iniciatorius R. Schumanas, JAV valstybės sekretorius J. F. Dulles. Jo linkėjimas buvo: "I hope that your voices will reach behind the Iron Curtain and will tell the captive peoples that Americans recognize their cause as our cause generally". Pakelta nuotaika mūsų delegacijos galva kovo 19 1954 apie šią įspūdingą manifestaciją referavo Griniui ir Ivinskiui: "Žinoma, tie dalykai mūsų laisvės negrąžins, tačiau mums reikalinga kiekviena simpatija, o Amerikoje jos dar galima rasti".

Po tokios liepsningos pradžios, kuri, Stalinui mirus, daug žadėjo, darbas virte užvirė. Pats Pakštas išėjo su straipsniais, kurie gaivino lietuvių viltis. Savo idėjas jis išdėstė ir Meksikos rotariečiams. Pittsburge savo pilką gyvenimą jis paspalvino Unijos klubo įsteigimu. Tai buvo jam proga prieiti prie jaunimo, kurį ragino "savo tautų likiminius klausimus nagrinėti šio amžiaus lūžyje".

Įvertindama savo ledlaužio nuopelnus, Unija birželio 19 1953 m. New Yorke minėjo jo 60 metų amžiaus sukaktį. Ta proga lenkų atstovas Popiel, simpatizuodamas lietuviams, pasmerkė savo tautiečių polinkius užkabinėti kaimynų žemes. Krinta į akį, kad šis, berods, vienintelis viešas Pakšto pagerbimas buvo svetimtaučių organizuotas. Nemo prophetas . . .

Antrasis Unijos kongresas Chruščevo koegzistencijos ženkle

Norint ją įpilietinti, kiekvieną idėją reikia nešti į visuomenę. Todėl 1955 balandžio 15-17 nutarta sušaukti antrą kongresą vėl New Yorke, kuris yra geras garsiakalbis tokiems užsimojimams. Kongreso verkiant reikėjo, nes Kremliaus imta gudriai propaguoti "taikinga dviejų visuomeninių santvarkų koegzistencija" ir Amerikoje pradėjo rasti vis daugiau šalininkų.

1953 metai šiuo atveju buvo lemtingi metai. Kovo mėnesį buvo miręs Stalinas. Naujieji Rusijos valdovai turėjo peržiūrėti savo užsienio politiką. Bet tokioms meditacijoms reikėjo laiko, todėl Amerikos link buvo paleistas Picasso "taikos balandis" — gegužės mėnesį Maskva sutiko grąžinti Austrijai pilną laisvę, gi liepos mėnesį prisidėjo prie Korėjos karo užbaigimo.

Toks Maskvos "taikingumas" negalėjo neatsiliepti į Baltųjų Rūmų politiką, už kurią nuo 1953 m. pradžios jau buvo atsakingas prez. Eisenhoweris. Bekariaudamas jis pats buvo pavargęs ir, kaip ir jo tauta, išsiilgęs ramybės ir taikos. Toji aplinkybė jį nuteikė palankiai atsiliepti į naujųjų Kremliaus valdovų peršamą "taikingą koegzistenciją". Su ja naujasis prezidentas greit apsiprato, nes matė progą išbalansuoti pasaulį valdančias jėgas. Gi tokia aplinkybė žadėjo ramesnį gyvenimą, leidžiantį amerikiečiams daugiau pasirūpinti savo reikalais. Tokiais troškimais vadovaudamasis, jis leido J. F. Dulles vykdyti tik tokią *roll back* politiką, kuri neišprovokuotų ginkluotų susidūrimų su rusais.

Tokioje nuotaikoje užtiko Eisenhowerį ir Amerikos Lietuvių Tarybos atstovai, aplankę jį 1953 m. kovo 26 d. L.

Šimutis apie atsilankymą *Drauge* (1969.IV.14) rašo: "Alto vadovybei rūpėjo papasakoti naujajam prezidentui apie Lietuvos būklę ir paprašyti jo paramos mūsų tautos nelygioje kovoje su galingu okupantu". Dr. Grigaitis perskaitė memorandumą, "kuriame buvo iškelti pagrindiniai klausimai: prašyti senatą ratifikuoti Genocido konvenciją, pasisakyti už pavergtųjų tautų laisvinimo politiką ir paprašyti prezidento pritarimo sumanymui pravesti kongrese rezoliuciją sudaryti Atstovų Rūmų komitetą Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacijai ir ten vedamam genocidui ištirti. Į mūsų prašymą prezidentas atsiliepė palankiai, pabrėždamas, kad tautų pavergimas nebus toleruojamas: išlaisvinimo būsią siekiama taikingomis priemonėmis. Jis patarė pakviesti bet kurį kongresmaną tokiai rezoliucijai paruošti. Kerstenas pasisiūlė to darbo imtis. Patarė taip pat susisiekti su Dulles. Taip buvo padaryta, ir 1953 m. liepos 27 Atstovų Rūmai tokią rezoliuciją vienbalsiai priėmė... Atlikus formalią audiencijos dalį, prezidentas priminė savo malonius susitikimus su lietuviais Vokietijoje ir Austrijoje. Ir pasidžiaugė, kad daugumas jų galėjo įsikurti USA, į kurių gyvenimą daug ko gero galėsią įnešti".

Šis simpatiškas prezidento atsiliepimas ir jį patį simpatiškai apibūdina. Bet ar jis tik nebus pervertinęs buvusių savo partnerių Kremliuje lojalumo? Taip bent atrodė Unijos vadovybei, kuriai Maskvos siūlomoji "taikinga koegzistencija" tebuvo nauja kaukė senam imperializmui paslėpti. Kad toliau negalėtų būti klaidinami Baltieji Rūmai, reikėjo tą kaukę nuplėšti. Tam tikslui, tarp kitko, turėjo tarnauti ir naujasis Unijos kongresas.

Šį kartą garbės komitete matome, tarp kitų, ir Italijos krikš . demokratijos tėvą don Sturzo, jo tautietį Am. Fanfani ir dr. R. Calderą, kurį Venezuela 1968 m. išsirinko savo prezidentu. Tuometinis JAV viceprez. Nixonas savo sveikinime pareiškė: "Governments of forces, fear and fraud cannot long prevail. The red tide will pass and recide". Dulles savo rašte tvirtino: "I can assure you that you have the sympathy of the people of the United States". New Yorko burmistras Wagneris asmeniškai sveikino: "It is a matter of time until your devotion will lift the Iron Curtain and liberate your brothers now suffering under the Communist yoke". Iš Bonnos padrąsinimą atsiuntė kanc-

leris Adenaueris, kard. Spellmanas atsiuntė specialų delegatą.

Lietuvių delegaciją ir šį kartą vedė Pakštas, kurio juridinė padėtis jau buvo stipresnė, nes jau buvo gavęs JAV pilietybę. Jam padėjo šie delegatai: kunigai V. Bagdanavičius ir J. Balkūnas, pasauliečiai A. Bendorius, H. Idzelis, D. Jasaitis, S. Lušys, J. Petronis, A. Paplauskas-Ramūnas, A. Šerkšnas, A. Užupienė, P. Vainauskas, K. J. Valiūnas, A. Vedeckas ir V. Viliamas. Prie darbų buvo prisidėjęs ir dr. A. Trimakas, nuo 1954 m. Unijos vykdomojo komiteto vicepirmininkas.

Šis kongresas buvo įamžintas 1957 m. New Yorke išėjusiam spaudiny *Freedom-prerequisite to lasting peace*. Suintetesuota visuomenė juo labai domėjosi. Bet kaip laikėsi tie, kurie tik vieni būtų pajėgę realizuoti Unijos siūlomą politiką?

Unija uždūsta koegzistencijos tvaike

Toji laikysena kėlė abejonių, nes pasirodė, kad Washingtonui nebuvo pavykę paremti Sovietų satelitų pastangų nusimesti savo jungą. Itin skaudus pavyzdys buvo 1956 m. vykęs vengrų sukilimas, nesulaukęs paramos iš Vakarų. Buvo jaučiama, kad Baltieji Rūmai linkę tenkintis tik status quo išlaikymu tarp Rytų ir Vakarų. Dulles dar audė savo roll back diplomatiją, bet pavergtųjų išlaisvinimas darėsi vis problematiškesnis, nes trūko energingesnių mostų.

Gal Washingtonas būtų ryžtingiau reagavęs, jei Europoje jam būtų galėjęs padėti Churchillis. Bet šis jau buvo apleidęs Downing Street, o silpnas jo įpėdinis Edenas 1957 turėjo pasitraukti. Visai gi skirtingas vaizdas buvo Kremliuje, kur 1958 Chruščevui pavyko nustumti visus varžovus ir paimti į savo rankas ir partiją ir vyriausybę, kuo jis, bent šiuo atžvilgiu, prilygo Stalinui. Kai po metų mirė Dulles, tai iš jo formulės "peaceful liberation" beliko tik pirmoji pusė. Tuomet ne tik opozicijoj esančios demokratų partijos nariai statydavo respublikonams ironišką klausimą: "Ar jūs žinote skirtumą tarp Roosevelto ir Eisenhowerio? Pirmasis mums parodė ką reiškia turėti prezidentą, o antrasis — ką reiškia prezidento neturėti".

Galima suprasti, kaip Pakštą slėgė tokia "taikinga koegzistencija". Jo žodžiais, Unija buvo apgaudinėjama "dviprasmiškais pareiškimais", gi jos renginius pavertė tik "žodžių festivalais". Nenorėdamas uždusti tokiame ir pačiai Amerikai kenksmingame "koegzistencijos" tvaike, jis 1958 m. pasitraukė iš vicepirmininko vietos, ir tai, Viliamo tvirtinimu, "buvo užverstas gražiai trukusios veiklos lapas".

O koks buvo Kersteno rezoliucijos likimas? Pati Amerikos Lietuvių Taryba valdžios lėšomis atspausdintus tyrinėjimo duomenis išsiuntinėjo vyriausybės nariams ir juos asmeniškai įteikė JAV ambasadoriui prie Jungtinių Tautų ir kitų valstybių delegacijoms, bet oficialioji JAV politika rekomendacijoms eigos nedavė. Koks mums, latviams ir estams iš to nuostolis, galime suprasti iš žemiau sekančių tų dokumentų ištraukų.

Conclusions

(I) The evidence is overwhelming and conclusive that Estonia, Latvia, and Lithuania were forcibly occupied and illegally annexed by the U.S.S.R. Any claims that the elections conducted by them in July 1940 were free and voluntary or that the resolutions adopted by the resulting parliaments petitioning for recognition as a Soviet Republic were legal are false and without foundation in fact.

(II) That the continued military and political occupation of Lithuania, Latvia, and Estonia by the U.S.S.R. is a major cause of the dangerous world tensions which now beset mankind and therefore constitutes a serious threat to peace.

Recommendations

(I) That the Secretary of State take such steps as are necessary to cause this threat to world peace to be brought to the urgent attention of the current session of the General Assembly of the United Nations.

(II) That the United States delegation to the United Nations take the initiative in removing this threat to world peace by sponsoring a resolution in the General Assembly calling for the full and rapid withdrawal of all the

military, political, and administrative personnel of the Union of Soviet Socialist Republics from the territories of Estonia, Latvia, and Lithuania.

Nors reikia giliai apgailestauti, kad Baltieji Rūmai nesiryžo siūlomų išvadų realizuoti, vis dėlto galima tvirtinti, kad visas tas vargingas darbas nebuvo bergždžias, nes, kaip teisingai pažymi Šimutis, "tyrinėjimo bei liudininkų apklausinėjimo nauda buvo didelė, nes baltiečiai laimėjo tiek publikacijos, kurios nė už didelius pinigus nebūtų buvę galima nupirkti". (Toji medžiaga nesensta — ji bus gera ir ateityje. *Red.).*

Tad ir Pakštui nebuvo ko nusiminti. Dėl to jo pasitraukimas iš savo vietos nereiškė paneigimo pačios idėjos, kurią jis ir toliau įsitikinęs skelbė Unijos skyriuose. Ją taip pat diegė į savo krikščionių demokratų širdį, kaip liudija jo sveikinimas Toronte susirinkusiems vienminčiams. Kadangi šis Steubenville, Ohio, rašytas laiškas yra paskutinis jo šios rūšies pasisakymas, pacituosime iš šio, tartum Europos vienytojo Amerikoje testamento, žymesnes vietas:

"Šiame kontinente mūsų organizuotų vienminčių nedaug, bet sąjūdis apima beveik visą laisvąją Europą ir po truputį persikelia į kitus žemynus. Tai universališkiausias politinis bei kultūrinis sąjūdis. Taip, jis yra ir kultūrinis sąjūdis, nes skelbia krikščioniškojo humanizmo idealus, gina tą kultūrą, kuri iš mažoko pusiasalio sukūrė visam pasauliui spinduliuojantį kontinentą.

Lietuvos drama yra dalis europinės dramos. Kurstykime humaniškojo solidarumo židinius visur: tarp lietuvių, tarp kaimynų europiečių, ieškokime draugų laisvės kovoms visame pasaulyje.

Vis prisimenu idealistinio krikščionių demokratų jaunimo darbus Lietuvos laisvei atgauti. Naujų nelaimių dulkės apsemia mūsų idealistų darbus. Bet vis dar šviečia epochiniai darbai — žemės reforma, mokyklų tinklas, laisva spauda, mūsų kultūros pasinešimas į atėniškas aukštybes.

Kontempliuodamas praeitį, linkiu visiems darnumo idėjose ir gražių širdžių jaukios draugystės.

Senas Jūsų prietelius

Kazys Pakštas"

VLADO JURGUČIO DIENOS PO II PASAULINIO KARO

M. KRUPAVIČIUS

Vilnius, 1961.II.22

Gerasis Mykolai,

Dėkoju už šventinius sveikinimus bei linkėjimus ir malonų, draugišką laišką, kuris atskrido pas mane sausio 7 d. Tavo visuomet geros nuotaikos laiškai pakelia man ūpą ir duoda naujos gyvenimui energijos. Tiesa, kad gyvenu praeitimi, nes savo ateities nebematau, o dabarties, jei tikėti Izraeliaus išminčiams, iš viso nėra. Lieka tat man tik praeitis, kurios didžiųjų vyrų išmintimi dabar ir stengiuosi stiprintis. Tik kažkaip jau nelabai norėčiau sutikti, kad jų gilios mintys perdaug jau padangėse skraido. Man atrodo, kad jos yra visai žmoniškos, žemiškos, realios. Juk, mano jau nuo seno mėgiamo, mūsų kultūros tėvo antkapyje išrėžti žodžiai "cecini pascua, rura, duces" — ganyklos, sodžiai, vadai reiškia visai konkrečius dalykus. Bevartydamas Vergilijų dažnai jaučiu, kad jis tartum kalbėte kalba mums, mūsų dabarčiai. Jis pasirodo man ne tik realus, bet ir aktualus. Tavo teisingi žodžiai apie mano ieškomą tiesą, priminė man Newman'o paminkle jo paties valia iškaltus žodžius "Ex umbra et imaginibus in veritatem"[31a] Bet kaip baisu stoti akis į akį tai Tiesai. Gyveni žmogus ta Augustiniška nuotaika "taedium vitae et timor mortis".[32]

Pasitaiką gyvenime šunkeliai dar nieko baisaus nes "irrt der Mensch so lang er strebt",[33] bet juk "Ein guter Mensch in seinem dunkeln Drange ist sich des rechten Weges wohl bewusst[34]: Tuos mus raminančius žodžius deda Goethe Praamžiui į lūpas, o angelams liepia giedoti Fausto tragedijos pabaigoje "Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erretten".[35]

Labai man įdomią žinią pranešei apie Jurgutytės profesoriavimą. Būtų labai džiugu gavus apie ją platesnių žinių: iš kokių Jurgučių ji būtų kilus. Ką ir kuriame fakultete dėsto, kokio ji maždaug gali būti amžiaus. Jurgučių giminė Žemaičiuose yra labai gausi, bet prie pavardės paprastai prikergiamas koks nors būdvardis, ar tai nuo gyvenamos vietos, ar nuo užsiėmimo bei veido, ar nuo kokio kito tėvo ar senelio privalumo. Apie prof. Jurgutytę iki šiolei man nieko nebuvo tekę girdėti. Vytauto Didžiojo universitete vienu laiku vyresniojo ir jaunesniojo mokomojo personalo tarpe buvo net 4 Jurgučiai, kas davė progos kalbėti prof. Stankevičiui apie "Jurgučių viešpatavimą" universitete. Nežinau, kiek jų dabar beliko mūsų aukštose mokyklose.

Nėra beveik laiško, kuris nepraneštų man to ar kito artimo ar bent pažįstamo žmogaus mirtį. Nestebėtina, kad mūsų gretas taip uoliai retina giltinė. Jau pats mūsų žilas plaukas ir sunkūs laikai, kuriais teko mums gyventi, turi skatinti giltinės uolumą. Dvi revoliucijos, du pasauliniai karai su visomis juos pasekusiomis kruvinomis suirutėmis sukūrė lemiamą žmonijos istorijos periodą. Tiesa, rusų lyrikas gieda:

"Laimingas, kurs šį pasaulį išvydo valandą lemtingą:
Jį pasikvietė šventieji kaip bendradarbį į puotą".

Žinoma, lemiami laikai, nors ir sunkūs, bet įdomūs, ir laimingi tie, kuriems teko juose pagyventi ir dar dalyvauti jų proga dievų surengtoje puotoje, bet, deja, savo laimę tenka jiems paprastai brangiai apmokėti. Juk savo galva atsiteisė už ją ir garsusis Romos oratorius, kurio garbei didysai rusų lyrikas sukūrė eiles:

"Atsisveikindamas su Roma
Nuo Kapitolio aukštumų,
Visoj didybėj esi tu,
Mirtie žvaigždės jos kruvinos".

Mokame ir mes, nors ir įvairiai, bet visgi brangia kaina, už tai, ką matėme, ką išgyvenome ir kokiose istorijos puotose dalyvavome.

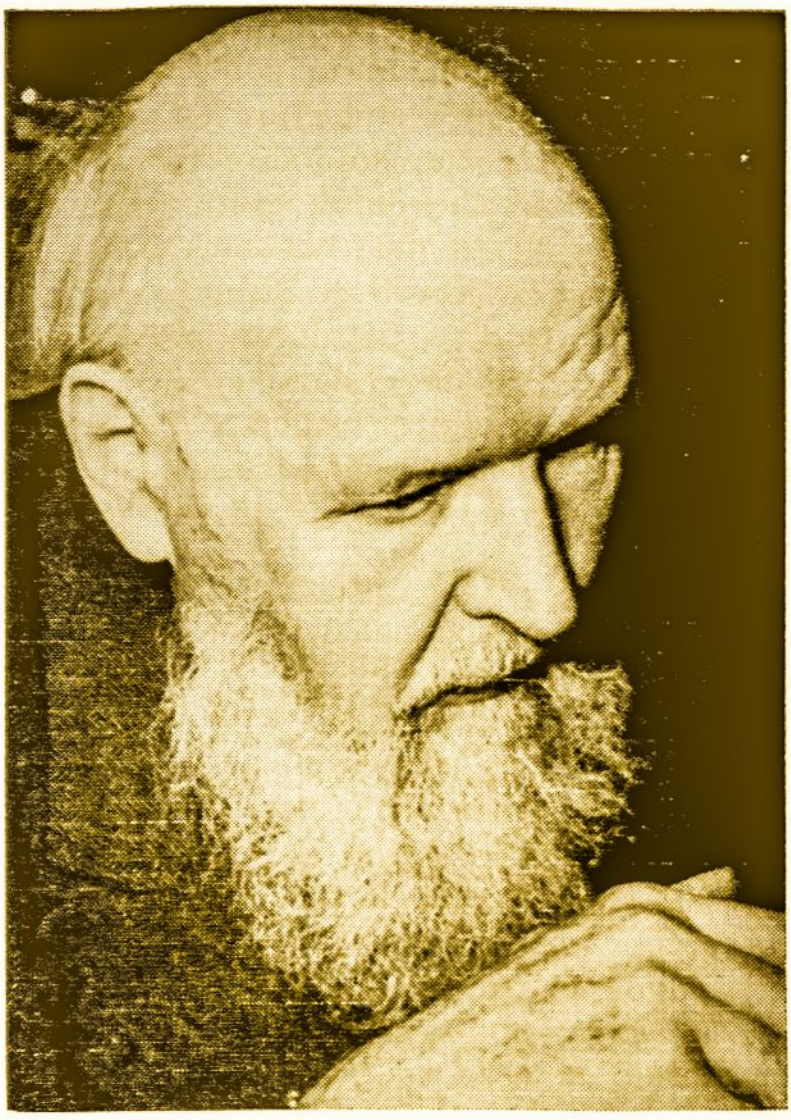

PROF. VLADAS JURGUTIS

Stebina mane energija ir atsparumas, kuriuos rodo Kairys, kovodamas su tokiais sunkiais moraliniais ir fiziniais smūgiais. Nori būtinai baigti, nors ir lovoje gulėdamas, savo atsiminimus. Vargu ar kas kitas galėtų juos tinkamiau užbaigti, nes nelengva rasti žmogų, su tokia erudicija, su tokiais plačiais dvasios horizontais, su tokiomis objektyviomis pažiūromis ir tokia talentinga plunksna. Atsimenu be kitų jo labai sumanų satyrinį rašinį "Vyrai, sukiaulinkime Lietuvą".

Stebėtinu supuolimu pranešei vienu kartu dviejų žmonių mirtį, kurie, jau visai švelniai pasakius, vienas kito labai nemėgo, gal labiausia dėl to, kad buvo diametrališkai priešingų kaip kūno, taip ir dvasios privalumų.

Daukša buvo man artimas žmogus. Geras ištikimas ilgametis draugas. Jo būta ne mažų gabumų, bet be platesnių užsimojimų, be didesnės ambicijos. Geras matematikas-mokytojas, sumanus departamento direktorius, patekęs antraeiliom pareigom į ūkišką darbą greitu laiku visai jame pasinėrė. Bardavome jį už tai, bet nieko negelbėjo. Gaila, būtų galėjęs nemaža nuveikti. Kaip jo parašytu matematikos vadovėliu, girdėjau pats, gėrėjosi jo buvę mokiniai. Po dažnai brutališkais gestais ir šiurkščiais žodžiais slėpėsi gera, žmones mylinti, visuomet pasirengusi jiems padėti širdis. Žinau ne vieną atsitikimą, kai, padėjęs visai svetimiems žmonėms, vengė ne tik dėkingumo, bet ir viešumo.

Visai kito masto visais požiūriais buvo a. a. Nargelavičius. Menkų gabumų, bet didelės, tiesiog liguistos, ambicijos. Nepajėgdamas jos patenkinti, kaltino savo aplinką, viską per juodus stiklus matydamas, juodino visas mūsų gyvenimo sąlygas, visus mūsų žmones. Viskas jam buvo puiku caro laikais, kai jis buvęs angliško klubo nariu Peterburge, viskas esą gerai hitlerinėje Vokietijoje. Okupacijos metu taip buvo su naujais ponais suartėjęs, kad Vilniuje žemė buvo pasidariusi per karšta ir turėjęs persikraustyti į Kretingą. Šiuo reikalu pats a.a. Balys Sruoga ir jo šeima turėtų nemaža ką pasakyti. Jei kam kada yra padėjęs, tai liepdavo sūnui apmokėti. A. a. Jokantas turėjo šiuo reikalu labai liūdnų patyrimų. Nemaža galėtų pasakyti ir Štencelienė, jei dar Kaune yra gyva. Rašau tai, nesivadovaudamas netikusiu dėsniu "De mortuis aut bene aut nihil"[36], kurio įgyvendinimas panaikintų istorijos mokslą, bet posakiu "Vivis honor, mortuis veritas" — gyviems pagarba, mirusiems tiesa.

Turiu jau vieną kartą baigti, kad ir rašyme nepatvirtinčiau kažkur girdėtą, būk tai Ylos mestą man kaltinimą. Laišką užvilkinau, nes per Šventes buvo užklupęs gripas, pririšęs beveik mėnesiui prie lovos ir paskui dar kamavęs savo padariniais.

Dėkoju už viską.

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1961.VI.23

Gerasis Mykolai,

Minėto plauko vietoje siunčiu visą žadėtą barzdą. Siųstoji pirmu atveju, kiek teko nugirsti, nebuvo Tavęs pasiekusi. Gal šį kartą nuotrauka turės daugiau laimės, nes keliauja lydima lengvučio, trumpučio laiškelio.

Rašiau IV.16 ilgesnį altruistinį laišką, nes jis kalbėjo beveik vien apie artimus gyvus ir mirusius asmenis. Jį, tur būt, būsi gavęs. Šis mano raštelis yra jau grynai egoistinio pobūdžio, nes jis pasakoja tik apie mane patį.

Sveikata buvo žymiai pablogus, ypač stipriai buvo pašokęs kraujo spaudimas. Dabar mano gydytojų rūpestingai ramstoma įvairiomis medicinos priemonėmis ima skubiai taisytis. Pasviro mano paskutinis dantis ir skaudėdamas prašėsi traukiamas. Atvykusi pas mane vakar buvusi mano klausytoja, dabar gydytoja, atpalaidavo mane nuo jo ir užsilikusių iš Stutthofo laikų šaknų. Ketinu galvoti ir apie protezas, nes geras virškinimas svarbus širdžiai dalykas.

Šiaip tie visi mano negalavimai vis dar nepajėgia pakirsti mano geros nuotaikos. Žinoma, blogiau būtų jei atsisakytų tarnauti, kaip tas dantis, paskutinė ausis, paskutinė akis ar paskutinė ranka. Tuo tarpu tie visi, ne taip jau baisūs negalavimai, nors ir neveikia taip, kaip norėtų Dante "Del buon dolor, ch'a Dio rimarita (Purg. XXIII 81)[37], bet visgi bent paskatina protą ieškoti jų prasmės. Jei kada protas nepajėgia prisikasti prie tos prasmės, tad pats gyvenimas imasi jį mokyti.

Kai dvasios milžinai prometeiškose kančiose, to gyvenimo mokomi, marina Gustavus, kaip mūsų Adomas (Mickevičius. Red.) Bazilijonų mūrų celėje ir virsta Konradais rinktiniais, kurie, sukaupę milijonų jėgas bei kančias, kenčia už milijonus, tai mes dvasios ir kūno nykštukai, paprasti kaip lenkai sako, "zjadarczy chleba"[38] turime išmokti marinti savyje Gustavėlius (ragautojėlius, lėbautojėlius) ir prikelti savyje, žinoma, ne Konradus (rinktinius), bet nors bent Konradinus, kurie pajėgtų kantriai vargti savo kasdieninius vargelius.

Toje gyvenimo mokykloje ir mums dabar tenka būti nors dar ir ne visai vykusiu mokiniu, bet visgi turinčiu gerus norus.

Būtų malonu, jei kada atsiminęs parašytum šį tą apie save. Mano seniau platesniu mastu užsimezgusi korespondencija paskutiniu laiku kažkaip dėl sunkiai suvokiamų priežasčių užlūžo.

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1961.XI.8-10

Gerasis Mykolai,

Tavo maloniam VII.30 laiškui atsakymą buvau ketinęs susieti su pasveikinimais bei linkėjimais Tavo Užtarytojo dienos proga, bet "aliter fata ferebant":[39] VIII.20 susirgau sunkia širdies liga. Išgulėjau be didesnio judesio lovoje iki X.10, kada buvo jau leista kojas nuleidus pasėdėti. Dabar jau šliurinėju po kambarį. Esu silpnokas ir vis dar kamuojamas įvairiais vaistais. Prisimenu Nekrasovo eiles:

"Kūnas silpnas jau — poilsio geidžia,
Sieloj slypi kartus troškulys,
Tavo senatvė tik skausmą skleidžia".
Tačiau nesinorėtų pritarti poeto pesimizmui:
"Neturėki tu nė šešėlio vilties
Apmąstymuose sunkios žmogaus dalies
Ir, nujausdamas savo negalią, mirk".

Autoriui buvo svetimi šaltiniai minčių, kurios nušviečia ir merdėjančio gyvenimo sutemas.

Branginu ypatingai laiškus, kur be žinių glūdi ir naujoms mintims akstinai. Mozės tragedija — tai likimas kilnių asmenybių, kurie brangina idėjines vertybes, kurioms gyvenimo kelionėje šviečia amžinos žvaigždės. Jų tragedijos baigiasi sielos ramybe, dvasios laime. Čia tuojau prisimena Pub. Cor. Scipis, Karolis V, caras Aleksandras I, kuris 1864.I.20 miršta Tomske Feodoro Kuzmičo vardu. Galima ir mūsų laikais sutikti tokias asmenybes. Liūdnų finalų tragediją išgyvena tos galingos asmenybės, kurios žino tik aistras, kuriems nešviečia jokia amžina žvaigždė, kurioms sužiba tik laikini meteorai. Achab, Sicilijos tyronai, Cezar Borgia, Napoleonas, XX a. diktatoriai. Teisingiausia

jų likimą nusakė Julius Caesar (Com. de bello gal. lib. I. C. XII): "Consuese enim deos immortales, quo gravius homines excommutatione rerum doleant fuos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores res et dinturiorem impunitatem concedere."[40] Jei yra kokie pastovūs, amžini istoriosofijos dėsniai, tai, be abejo, bus šis Caesar'io.

Rašai "žmonės dolerėja, taukėja". Ne tik pas Jus, diasporoje, ir, deja, ne vien diasporoje. Mūsų dienomis daugiau, negu bet kada šėlsta Dantės "Lupa caica, conla sua magrezza"[41] (Inf. XV, 9-34) — pati nudvėsusi užkrečia žmonių širdis nepasotinamu aukso alkiu. "Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames"[42] (Aeneis III 56-57). Visgi jūsų žmonėse šalia medžiaginių siekimų netrūksta ir idėjinių veiksnių. Gausios kraštui pašalpos, dovanos geriausias to įrodymas. Jūsų padangėje altruizmas su egoizmu sugeba kažkaip eiti greta. Mano mokytojas, vėliau vieno jūsų universiteto profesorius Moritz Bonn parašė veikalą "Geld und Geist",[43] atvaizduodamas jūsų gyvenimą, kur pinigai nenuslopina žmonių dvasios, dvasia neužmuša pinigų alkio.

Toliau tęsi: "Žmonės užmiršta, kas esą ir kokios pareigos juos saisto". Deja, ir čia visur tas pats, tik gal jūsų glaudesnio susigyvenimo sąlygomis ryškiau pasirodo ir lengviau krinta į akis. Šiuo klausimu esu gavęs du laišku. Vienas tvirtina, tai esąs neišvengiamas reiškinys ir todėl "seniai" be reikalo "vanoja" jaunesniąją kartą. Jie visai nesuprantą esamų gyvenimo sąlygų. Atrašiau, kad manyčiau, kad šiuo atveju būtų gal gera pritaikius Spinozos "non mirari non indignari, sed intelligere",[44] bet tas "intelligere" — suprasti nereikštų pritarti, sutikti.

Reiktų imtis priemonių tą reiškinį, jei jau negalima pašalinti, tai bent jo tolimesnį veikimą kiek įmanoma sutramdyti, sutrukdyti. Suprantu visą sunkumą. Ne tik čia veikia pavojus, bet visur: naujos idėjos, svetimi žmonės, viliojantys pavyzdžiai, klastingos pagundos, mišrios moterystės. Antra: tik aimanuoja dėl esamos padėties, susirūpinęs dėl mūsų žmonių ateities, bet ji atrodo, jei jau ne tamsesnė, tai tikrai ne šviesesnė ir kitoje diasporoje, o taip pat ir už jos sienų. Liūdėjau ir aš, prisimindamas Zyg. Krasinskio "Strasznej patczec na zgon idei, niž na smierc czlowieka".[45]

Labai įdomu, bet ir liūdna, ką parašei apie save. "Menkėju iš visų galų. Nebe tas, kas buvau, bet dar dirbti galiu". Prisiminė Marcus Aurelius: "Laimingas, kieno jėgos kūno anksčiau nusilpsta negu dvasioa galios". Visai teisingai pastebėjai, kad aš dalimis likviduojuosi, bet reiktų pridurti, kad ta likvidacija eina abiejose srityse: dvasios ir kūno. Sunku prisiminti pavardes, pažinti ir gerai pažįstamus asmenis, nors ta likvidacija, bent tuo tarpu, dar tokio laipsnio ir nepasiekė, kaip paskutiniais metais pas K. Paltaroką, kurs dažnai nepažindavo ir artimiausių bendradarbių. Sunku pasakyti, kas čia paveikė: ar stiprūs vaistai, kaip mano artimieji, ar sunkūs išgyvenimai, kai jo mėgiami, proteguojami pataikūnai vieni jį visai paliko, kiti bepataikaudami ir kur kitur sugebėjo įleisti tenai gilias šaknis ir ėmė nebeklausyti jo patvarkymų. Kas gali pasakyti, kad dienos buvo baisiai sunkios, be draugų, be artimų.

Pasidžiaugiau, kad pajėgi, "jokiam brudui neduoti ant sprando užlipti ir nesileidi jokiam kryloviškam asilui apspardyti". Mokykloje paprastai nepasiekiamos mums buvo visuomeniškai alegoriškos geniališkų Krylovo pasakėčių mintys. Reikėjo ilgai pagyventi, daug patirti, kad suprastum gilią asilišką "Ir aš jam įspyriau" prasmę. Asilų visuomet būta pakankamai, bet seniau jie dirbo savo tiesioginį darbą, šiandien jie ėmėsi "spirti", nes už tai gauna papildomai gerą avižų saują. Asilų pavyzdys paskatino, padrąsino "brudą" — šuniukus, kurie, jei nepasiekia įkąsti, tai bent šlapina. Prancūzų komunistų dienraščio "L'Humanite" šulas Wurmser sako apie juos: "L'arbre le plus venerable trouve toujours un chien pour lui pisser dessus".[46] Džiaugiuosi, kad pajėgi asilus sutramdyti ir "brudą" nuvalyti. Prisiminęs save su liūdesio prošvaiste galiu Tau taikyti Dantės "Felicete, che si parlia tua posta" — laimingas Tu, kad gali kalbėti tai, kas Tau skauda (Infer. XVI.81).

Tavo V. Jurgutis

P. S. 1. Jurgutytė man parašė. Vargšė našlė su penkiais vaikais, kuriuos, tur būt, neišaugins lietuviais. Duok, Dieve, kad jie neišaugtų "a mišiugine Kopf"[47], kaip dažniausiai mišriose moterystėse.

P. S. 2. Viename laiške, pasitikėdamas mano a. a. draugo Petro Kraujelio "A narodu duch otruty"[48] ... priskiriu Asnykui, bevartydamas Zyg. Krasinskį radau tuos žodžius "Psalm milosci",[49] kaip matyti iš konteksto jie taiko ne į "Dziadų (Vėlinių) I dalį, bet į III. Tai žinoma Ks. Piotra vizija.

P. S. Dovanok už per ilgą raštą: ilgo tylėjimo ir vienišo meditacijų rezultatas. Jei pajėgsiu rašyti — pasitaisysiu.

Vilnius, 1961.XII.3

Gerasis Mykolai,

Ligos paguldytas, negalėjau Tavęs pasveikinti vardo dieną, tad noriu bent dabar, švenčių proga atsigriebti.

Žinoma, sveikinimai - linkėjimai neturi realios vertės, bet turi nemenkos psichologinės reikšmės. Izraelitai per 19 amžių sveikindavosi savo naujų metų proga sakydami: "Kitais metais Jeruzalėje". Įgyvendindami tokį paprotį, talmudo išminčiai išlaikė izraelituose per amžius gyvą protėvių žemės ilgesį, kuris pagaliau 1917.XI.2 Balfour'o deklaracija buvo patenkintas. Kūčios - Kalėdos sėslių - žemdirbių šventės, Kūčios — derliaus šventė, Kalėdos, žemdirbių ypač branginamos taikos šventės. Angelai pranešė taiką žmonėms geros valios, atseit tiems, anot Dantės (Parad. XV.1-3), kurių norai bei siekimai yra meile pagrįsti. Laužydamas mūsų žemės papročiu Dievo duonelę, linkiu ir Tau, Brangusis, tos Kalėdinės, nors ir subjektyvinės taikos ir laimingų Naujųjų Metų.

Dėl dviejų Jurgučių norėčiau būti bent kiek kitos nuomonės. Juk galima pamanyti, kad pirmasis, ligos ir kitų gyvenimo sąlygų atstumtas nuo jam suprasto "realaus" darbo, panaudojo likusias jėgas ir sumenkusius gabumus bent kiek kitai, gal būti, tiesiogei mažiau materialiai sričiai, kuri yra labiau susieta su idėjų pasauliu, negu paskutiniųjų 25 metų jo darbai, nors tas pasaulis ir tais metais nebuvo jo visai jau užmirštas.

Kasmet įžanginėse paskaitose primindavo ekonomistams nenutraukti ryšių su idėjų pasauliu, cituodamas socdem.

"Vorwärts'o" redaktoriaus Fischer'io žodžius, kad be idėjų "Der Lebensrhytmus wird zerstört, das Leben wird zweck- und nutzlos".[50] Tam pačiam tikslui nekartą panaudodavo ir Goethe's "Žmonijos tragedijos kūrinį". Dažnai "Poezijos, romantikos" skraiste patys "apčiuopiamybės" faktai ryškiau į mus kalba negu labiausiai realistinė proza. Pagaliau, jei jau imti realiai žodžiais kalbėti apie "apčiuopiamybes", tai vargu ar kas išgirstų, o jam pati mūsų žemė beregint išslystų iš po kojų.

Juk tame gražiausiame himne "Benedictus Dominus Deus Izrael",[51] pažinus jo kilmę, įsigilinus į jo tikrąją prasmę, kur kas griežčiau, kur kas smarkiau yra iškelta izraelitų nuotaika Hasmonejų laikais, negu Joseph Flavijaus "Bellum Judaicum".[53]

Be to, tame himne įsigalėjusi anais laikais kryptogramų priedanga išdėstyti visi izraelitų lūkesčiai ir smarkūs grasinimai jų priešams. Netenka abejoti, kad tas himnas, patekęs į Luko evangeliją (I.68-80), gal su kai kuriomis korektūromis įgijo kitos, alegorinės prasmės, atitinkančios krikščionybės mesianizmo sąvoką. Juk Vergilijaus "ecloga quarta"[53] viduramžiais, o kai kieno iki pat naujausių laikų buvo teikiama mesianizmo prasme.

Teko man dirbti bendrą darbą su stambiausiu mūsų ne teorijos, bet gyvenimo ekonomistu, kuris savo tikrai nepaprastu protu numatė, kas ūkio srityje yra mūsų kraštui reikalinga ir, tiesiog iš nieko pradėjęs, sukūrė stambias įmones, kuriomis teisingai didžiavosi mūsų žmonės. Savo darbais jis visuomet žiūrėdavo ne savo asmeninės, bet mūsų žmonių naudos. Jis veikė ir kūrė tartum kažkokio, mums sunkiai suprantamo, kūrybinio genijaus nuolatos kurstomas, spiriamas. Šiuo atveju yra kažkoks panašumas tarp jo veikimo ir iš Dievo malonės poetų ir menininkų kūrybinio darbo. Nebuvo jis oratorius, bet savo suglaustomis, pamatuotomis, realistinėmis trumpomis kalbomis stipriai veikė klausytojus. Po vienos tokios kalbos viename posėdyje vienas teorijos ir darbo ekonomistas, izraelitas, sužavėtas sušuko tik vieną žodį "Hohem" (išminčius). Tasai "hohem", kurio darbo siūlas naujų gyvenimo sąlygų buvo nutrauktas, atlikęs sunkias keliones su "dūšia ir kūnu" pasinėrė į misticizmą. Neabejojau, kad jis savo aštrų, gilų, gal net geniališką protą (tokiam pasireikšti mūsų kraštas

buvo per siaura dirva) atsinešė į savo naują veikimo sritį. Be kitų testamentinių idėjinių mūsų žmonėms palikimų (medžiagiškai tai buvo tikras elgeta) buvo ir tas, kad jie turi išmokti sužadinti "contritio" — tikrąjį gailestį, nes tam, ką teologija vadina "atritio", gali pritrūkti laiko ir nebūti vietos. Daug kam atrodė, kad tos ir į jas panašios mintys esančios tik palaužto žmogaus svaitėjimai. Buvau kitos nuomonės: tikėjau jo protu, kuris veikė senu atminimu, tik nauja dvasia, kaip seniau nustatinėjo ūkio gaires, taip vėliau rodė mūsų žmonėms dvasios kelius. Kaip neužvylė jo ūkio gairės, taip, noriu tikėti, nesuklaidins ir jo parodyti keliai. Tavo pastatytam klausimui sunku man duoti tiesioginį atsakymą. Būsiu visuomet nuoširdžiai dėkingas, ką parinks Tavo geroji draugiška širdis. Juk, nil habenti in hil deficit.[54]

Dėkingas

Tavo V. Jurgutis

Vilnius, 1962.IV.12-13

Gerasis Mykolai,

Balandžio 10 d. atkeliavo Tavo didelis, turiningas ir turtingas siuntinys. Norėdamas visai teisingai jį apibūdinti, turėčiau pridurti dar kokį būdvardį, bet nepajėgsiu suvokti kokį. Seniau būčiau pasakęs karališkas, bet šiandieną karaliai, bent pas mus, nebe madoje, tat tenka vengti ir visų nuo jų išvestinių žodžių.

Tavo malone galėjau ne vieną gerą širdelę tikrai pradžiuginti. Malonu man buvo matyti džiaugsmą kitų, bet dar maloniau jausti, kad tik Tavo duosnumu galiu, bent dalinai atsiteisti už rodomą man rūpestį ir teikiamą pagalbą. Apdovanotosios stebėjosi dovanų parinkimu, nes kiekvienai, atsiteisti už rodomą man rūpestį ir teikiamą pagalbą. ri tikėti, kad tai būtų įveikęs padaryti vyriškas sumanumas bei skonis. Pagaliau ir man teko tokie brangūs, gražūs ir naudingi daiktai, kurie šiaip man nepasiekiami. Puikus "naginis pakaitalas" tartum mano žemaitiškai letenai ir būtų siūdintas. Nelengva man surasti tinkamus žodžius nuoširdžiausiai padėkai išreikšti.

Tavo mielas II.12 linksmo tono laiškutis atskrido palyginti greitai, būtent II.20. Dėkui už žiupsnelį žinių apie senus pažįstamus. Tokios žinios retai prasiskverbia iki mūsų. Šiuo reikalu yra laimingesni lenkai, kurių spaudoje pastebiu duomenų apie vakarų "Polonijas", kuriomis jie tiesiog didžiuojasi.

Naujiena, kad (prel. Red.) Šaulys susilaukė tokių metų jubiliejaus, nors ir netenka per daug jau stebėtis. Juk vienintelis jo rūpestis per visą gyvenimą buvo dvasios ramybė ir kūno sveikata. Niekuo jis nesisielojo, nieko, kaip sakoma, neėmė į širdį. Tai buvo net ir jaunesniomis savo dienomis tikras Puškino "pražilęs įsakymuos valdininkas". Tokius žmones ir giltinė paprastai aplenkia, ar, gal teisingiau, jie sugeba patys jai laiku iš kelio pasitraukti, kaip tai jie padaro ir visiems kitiems gyvenimo nemalonumams ir jo audroms. Kur kas labiau mane stebina, kad tokio 90 metų amžiaus susilaukė Dvaranauskas, tas judrus, veiklus vyras, tikras nenuorama, kaip rusai pasakytų "nepokladnyj", kuris nuolatos rūpinosi kitų sielos reikalais. Norėdamas kitiems padėti, jis nebijojo klabinti ir aukštesniąsias duris ir niekuomet nenusiminė, ar tai radęs jas užrakintas, ar net išprašytas. Atsimenu jo bergždžias pastangas pakeisti mūsų krašto izraelitų likimą. Besibelsdamas, kur besimanydamas, pateko ir pas generolą. Pabaręs jį, kad nieko nedaręs izraelitų reikalu, išgirdo atsakymą: "Aš čia nieko negaliu". "Tai ko čia sėdi, jei nieko negali?" — "Sėdžiu, — šaltai, kaip paprastai, atsakė generolas, kad į mano vietą neįlįstų kitas, dar didesnis niekšas negu aš". Nebebuvo kas besakyti. Kiek žinau, generolo žodžiai nebuvo be pagrindo. Teko girdėti Dvaranausko ir kitomis sąlygomis, kitu reikalu ir kitam asmeniui pakartotus tuos pačius žodžius. Pasakota man paties tų dialogų dalyvio.

Liūdna, kad (Mykolas. Red.) Biržiška taip sunkiai apsirgo. Duok, Dieve, kad pagytų. Turėdamas patogias sąlygas, gali jis dar nemaža nuveikti mūsų literatūros naudai. Teko man su juo susidurti bendrame darbe. Negaliu pasakyti, kad jis būtų ėjęs labai jau sklandžiai. Išsvajota Biržiškų kilmės didybė, kuriai nėra jokio istorinio pagrindo, išbujojusi ambicija, kuriai patenkint nėra realių sąlygų, nei atitinkamų subjektyvių gabumų, kažkoks okupantams nuolaidumas ar jų nepagrįsta baimė pastūmėjo jį į užku-

lisinius žygius ir ne visai jau pateisinamas intrigas. Tie veiksniai nuodijo jam pačiam ir jo šeimai gyvenimą. Jie atvedė, kiek girdėjau, dar Vokietijoje jį į nemalonius konfliktus su tenykščiais bendradarbiais. Man jis stengėsi padėti kalėjime, rašė į Stutthofą, kviesdamas į Berlyną, žadėdamas prisiūsti rūbus ir parūpinti pastogę. Gaila, neturėjau galimybės jam ir padėkoti.

Atrodo, kad noras baigti memuarus teikė Kairiui jėgų ir stiprybės. Rašė man vienas jo artimas, mano mokinys, apie jo sunkius išgyvenimus, susietus su žmonos tragedija ir mirtimi, jo pavojingą širdies ligą, nemalonią operaciją, literatūrinį ir visuomeninį darbą.

Seniai neturiu jokių žinių nei iš, nei apie Los Angeliškį (J. Gobį. Red.). Būčiau labai dėkingas, jei, progai pasitaikius, sužinosi, ar jis bus gavęs manąjį 1961 gruodžio 8 laišką, ir man malonėsi pranešti. Jei būtų gavęs, tai viskas tvarkoje. Nenorėčiau, kad mano paklausimas būtų suprastas, kaip noras užsimesti koresponduoti. Ne mano buvo pradėtas susirašinėjimas ir nenorėčiau, kad mano būtų nutrauktas. Atrodo, kad mano laiškas turėjo būti gautas, nes tarptautinis paštas dabar veikia gana sklandžiai. Losangeliui esu labai dėkingas už atsidėjusį rūpestį mano sveikata ir už siųstus vaistus, nors jais ir nedaug tepasinaudojau. Buvau prašęs man nesiųsti, bet atrašė, neesanti skruzdė, kuri šaltai praeinanti pro svetimą skausmą. Minėjau, kad geriau aprūpinti tuos ligonius, kurie dar gali būti naudingi žmonėms. Jei mano laiško nebūtų gauta, mielu noru parašyčiau kitą, nes nenoriu būti kaltas dėl įdomios korespondencijos nutraukimo.

Apie save nedaug ką turėčiau parašyti. Gyvybė laikosi. Nuo 1961.VII.20 pirmą kartą išėjau pasėdėti ant laiptų gryname ore IV.8. Badomi raumenys taip sukempėjo, kad kartais švirkšlio adata sulinksta. Jau penkti metai, kai nuo blogesnės akies starkoma kažkaip nuslinko, kai geresnioji visai aptemo. Okulistai negali atsistebėti, sakosi, nežiną, kas čia būtų. Man atrodo, kad čia antrojo mano krikšto patrono Rafaelio (Dievas gydo) pagalba. Juk jis nurodė ir senam Tobijui vaistus. Mano gydytojai apie tokį transcedentinį okulistą ir girdėti nenori. Tuo tarpu širdies stovis neleidžia operuoti tamsiosios akies. Ji nors ir tebe-

šviečianti, nors ir labai iš lėto, bet visgi temsta. Šiaip, kaip matai iš laiško, nuotaika gera, ir jei visgi braiža šlubuoja, tai čia kalta senatvė ir silpnoka šv. Rapolo akis.

Ateina mūs linksmosios šventės. Sveikinu senų žemaičių žodžiais: "Sveikas, gyvas, sulaukęs Šv. Velykų" ir linkiu linksmo, gramatiškai taip prasmingo "Halleluja". Teskamba ilgus metus.

Tavo nuoširdžiai dėkingas

V. Jurgutis

Išnašos prie Jurgučio laiškų

31a. Iš šešėlio ir įsivaizdavimo į tiesą.
32. Gyvenimo nuobodis ir mirties baimė.
33. Žmogus klysta, kol siekia.
34. Geras žmogus ir pasąmoniniuose troškimuose nujaučia teisingą kelią.
35. Kas veržđamasis siekia, tas gali būti išgelbėtas.
36. Apie mirusius arba gerai arba nieko... Gyviems šlovė, mirusiems teisybė.
37. Geri kentėjimai, kurie priartina prie Dievo.
38. Duonos valgytojai.
39. Kitaip buvo lemta.
40. Paprastai nemirtingi dievai žmonėms, kuriuos jie nubausti ruošiasi, suteikia laikinai daugiau laimės, nes nori, kad vėliau dėl laimės ir pasisekimo pasikeitimo, skaudžiau išgyventų bausmę už savo nusikaltimus.
41. Vilkė ... pasižyminti savo liesumu.
42. Prie ko nepriverti mirtingąsias širdis prakeiktas aukso goduly!
43. Pinigai ir dvasia.
44. Ne stebėtis, ne piktintis, bet suprasti.
45. Baisiau yra matyti idėjos žuvimą nei žmogaus mirtį
46. Visuomet atsiranda šuo, kuris net ir garbingiausią medį apšl...
47 Pakvaišus galva.
48. O žmonių apnuodyta dvasia.
49. Meilės psalmė.
50. Gyvenimo ritmas bus sugriautas, gyvenimas taps betikslis ir nenaudingas.
51. Pašlovintas Viešpats, Dievas Izraelio.
52. Žydų karas.
53. Ketvirta Ekloga.
54. Nieko neturinčiam nieko netrūksta.

IN MEMORIAM

Dr. Antanas Trimakas

PREL. JONAS BALKŪNAS

Dr. Antanas Trimakas mirė 1964 vasario 27 nuo pasikartojusio širdies smūgio. Per visą tremties laiką buvo su tais, kurie ką nors darė Lietuvos išlaisvinimo reikalu, bet paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį, tapęs Vliko pirmininku, visas savo intelektualines galias ir širdies karštį buvo skyręs laisvės kovai stiprinti. Mirties penkmetį paminint, Brooklyne įvyko akademija su prel. Jono Balkūno kalba, kurią čia sutrumpintą spausdiname. Red.

Mokslo dienos

Antanas Trimakas gimė 1902 m. birželio 19 d. Lietuvoje, Tauprių kaime, Saločių valsčiuje, Biržų apskr. Jo tėvai Juozas ir Elena Varnaitė Trimakai, pasiturį ūkininkai, leido savo vaikus mokslan. Antanas pradžios mokslą ėjo Saločiuose, gimnaziją Biržuose. Gediminas Galva-Galvanauskas buvo su juo gimnazijoje, pažino jį kaip ateitininką ir ateitininkų kuopos pirmininką. Antanas buvęs gabus mokinys, ypač kalboms, sugebėjęs vadovauti kuopai. Tuo metu Biržų gimnazijoje, kaip ir kitur, vyko kovos ateitininkų su aušrininkais. Kovose jis nebuvo karštas, tik retkarčiais įterpdavęs savo pastabas autoritetingai, šaltai ir taikliai. Dėl tų jo ypatybių ir priešai Antaną gerbė.

Baigęs Biržų gimnaziją, studijavo ekonomijos, teisės ir politikos mokslus Vytauto Didžiojo Universitete, Prancūzijos Grenoblio ir Lillio universitetuose, Tarptautinės Teisės Akademijoje Hagoje ir Tarptautinių Mokslų Mokykloje Ženevoje. 1930 metais Lillio Universitetas už disertaciją "Le Movement Cooperatif en Lithuanie" jam suteikė filosofijos daktaro laipsnį.

DS. ANTANAS TRIMAKAS

Prelatas Mykolas Krupavičius man rašo: "Lillio katalikų universitete radau Trimaką besiruošiantį ginti daktaro laipsniui gauti disertaciją. Kartu buvom 3-4 mėnesius. Dalyvavau jo disertacijos gynime. Ten disertacijų gynimas buvo viešas. Lillio inteligentija jomis domėjosi ir salėje visuomet buvo gana daug klausytojų. Į Trimako disertacijos gynimą ypatingai tirštai suplaukė publikos. Jo disertacijos turinys buvo lengvas: Lietuvos kooperatyvai. Trimako laikysena man patiko. Į tai atkreipė dėmesį ir kiti prancūzai, su kuriais teko tuo reikalu kalbėti. Jis laikėsi ne kaip studentas, bet kaip profesorius. Ir gynimas buvo ne kaip atsakymas profesoriams, bet kaip profesoriaus paskaita profesoriams ir publikai. Daktaratą lengvai laimėjo. Vietos spauda plačiai rašė apie jį, jo laikyseną ir jo disertaciją. Kiti talpino ir jo nuotraukas. Prancūzai studentai tuo piktinosi, nes spauda tik trumpai kronikoje paminėdavo apie jų gynimus".

Studentaudamas buvo uolus studentų ateitininkų Vytauto korporacijos narys, vienerius metus vadovavo Lietuvos Universiteto Studentų Atstovybei, būdamas jos pirmininku (1927-1928 mokslo metais). 1928 m. gegužės mėnesio gale Stockholme vyko visų Skandinavijos valstybių šimtasis metinis studentų suvažiavimas. Lietuvius studentus ten atstovavo studentai Antanas Trimakas ir Juozas Audėnas. Nuo tų laikų stud. Antanas vystėsi į tarptautinę asmenybę.

Politikas

Studentaudamas, A. Trimakas pradėjo savo politinę ir kultūrinę veiklą. Kaimo katalikiškasis jaunimas — pavasarininkai jį dažnai matydavo savo susirinkimuose su paskaitomis ar pranešimais. Kai tik amžius ir pasiruošimas leido, jis jau Lietuvos Ūkininkų Sąjungos narys ir veikėjas, ypatingą dėmesį kreipęs ūkininkų kooperatyviniam susiorganizavimui. Nesvetimi jam buvo mitingai renkant Lietuvos seimų atstovus, kada jis kviesdavo ūkininkus balsuoti už Lietuvos Ūkininkų Sąjungos kandidatų sąrašus.

1920 m. išrinkus Steigiamąjį seimą, Liet. Krikščionių Demokratų partijos atstovų tarpe buvo 18 ūkininkų, kurie tais pat metais atsiskyrė nuo Liet. Krikščionių Demokratų

partijos ir įsteigė Lietuvos Ūkininkų Sąjungą. Jos pirmuoju pirmininku buvo išrinktas Aleksandras Stulginskis, kuris 1922 m. buvo išrinktas ir Lietuvos Respublikos Prezidentu. Sąjunga leido du laikraščius — "Ūkininką" bendriems ūkininkų reikalams ir "Gerovę", skirtą kooperatyvams. Antanas Trimakas redagavo "Gerovę" 1924-25 metais. Periodikoje jau tada rašė politikos, teisės ir ūkio klausimais.

Lietuvos Ūkininkų Sąjungos vadovaujantys asmenys buvo: A. Stulginskis, dr. E. Draugelis, Feliksas Mikšys, Stasys Šilingas, B. Šližys, Vytautas Petrulis, dr. P. Karvelis, dr. K. Jokantas, V. Karoblis, kun. V. Baltrušaitis, prof. B. Vitkus, dr. J. Petronis, Dionyzas Trimakas, Antanas Trimakas . . .

Lietuvos Ūkininkų Sąjungos centro valdybą išeivijoje sudarė: pirmininkas dr. Antanas Trimakas, vice-pirmininkas prof. B. Vitkus, vice-pirmininkas dr. P. Karvelis, sekretorius dr. J. Petronis ir nariai — inž. K. Barūnas ir A. Keturakis.

Pastebėjęs, kad jaunai nepriklausomos Lietuvos valstybei trūksta pasiruošusių žmonių kitose valstybėse atstovauti, Antanas Trimakas nusistato ruoštis diplomatiniam darbui. Išeina reikalingus mokslus, išmoksta kalbų ir įsijungia diplomatinėn tarnybon.

Diplomatas

Antanas Trimakas gimė būti diplomatu. Gražios išvaizdos, gerų manierų, santūrus kalboje, pakantus kito įsitikinimui, realistiškai galvojantis, visuomet ieškąs susitarimo. Be to, jis turėjo gerą progą sujungti dvi savybes, reikalingas diplomatui: gerą savo krašto ir tautos pažinimą su pažinimu kitų tautų, jų kultūrų, mentaliteto ir kalbų. Pirmąją jis įgijo atlikdamas pagrindines studijas Lietuvoje, o antrąją — gilindamas studijas užsienyje. Antanas Trimakas buvo perdėm pragmatinio tipo diplomatas. Jam labiau rūpėjo ne abstraktūs, bet pozityvieji mokslai. Baigęs mokslus užsienyje, 1929 m. balandžio 15 d. įsijungia Užsienio Reikalų ministerijon.

Tais metais veda ateitininkę giedrininkę Jadvygą Kumpikevičiūtę Mažeikiuose. 1930 m. sausio 1 d. išvyksta pa-

siuntynybės sekretorium į Stockholmą. Tose pareigose jis išbuvo penkerius su puse metų. Diplomatinė tarnyba Švedijos sostinėje davė jam gražią progą pažinti skandinavų tautas, išmokti švedų kalbą, iš arti stebėti Švedijos, Danijos ir Norvegijos politiką, dalyvauti Lietuvos prekybinių santykių vystyme, ypač su Švedija. Čia Trimakam gimsta 1934 m. sūnus Antanas.

1935 m. liepos 22 d. dr. Antanas Trimakas atšaukiamas iš Stockholmo ir skiriamas Užsienio Reikalų ministerijos referentu Centro Europai. Jis ir jo žmona Jadvyga, kuri jam gražiai talkino, paliko Stockholme daug draugų. Referento pareigos ministerijoj reikalauja daug kruopštaus darbo, bet maža progų pasireikšti viešumoje.

1938 m. kovo 15 d., prieš pat garsųjį Lenkijos ultimatumą Lietuvai, dr. A. Trimakas pakeliamas į pasiuntinybės patarėjus ir po kelių dienų, Lietuvai sutikus atgaivinti diplomatinius santykius su Lenkija, skiriamas Lietuvos pasiuntinybės patarėju Varšuvoje. Tuo laiku tai buvo svarbus, atsakingas, labai jautrus ir opus postas. Reikėjo sumaniai laviruoti tarp ultimatumo išprievartautų santykių su Lenkija mezgimo Skilės ir Vilniaus pagrobimo nepripažinimo Charibdės. Dr. A. Trimakas tam uždaviniui tiko. Tais metais birželio 1 d. pirmą kartą susipažinau su dr. Trimaku Varšuvoje, kur aš praleidau tris dienas lankydamas Lenkiją.

1939 m., Antrojo pasaulinio karo šmėklai pakibus ore, dr. Antanas Trimakas skiriamas Lietuvos generaliniu konsulu Vilniuje, kad vyriausybė turėtų svetimųjų valdomoje Lietuvos sostinėje savo ausis ir akis. Gi kai Lietuvai buvo grąžintas Vilnius, 1939 m. spakio 10 d. pasirašius Maskvos primestą tariamą draugystės ir tarpusavės pagalbos sutartį, dr. A. Trimakas eina ten Lietuvos vyriausybės įgaliotinio pareigas. Tose sunkiose aplinkybėse jis gerai orientavosi ir savo taktu bei diplomatiniu sugebėjimu žymiai prisidėjo prie aistrų ir nuotaikų apraminimo tame opiame pereinamame laiko tarpsnyje. Daug aukštų Lenkijos vyriausybės pareigūnų, Vokietijai užpuolus Lenkiją pasitraukusių iš Varšuvos į Vilnių pakeliui į Vakarų Europą, ir dabar dar jį geru žodžiu mini.

Trečiojo Reicho karinėms pajėgoms okupavus Lietuvą, dr. Trimakas su šeima gyveno Lietuvoje. Kaune 1939 me-

tais gimė jiems sūnus Gediminas. Jis tenkinosi palyginti kukliomis pareigomis anų laikų Lietuvos ūkio ir prekybos srityje. Dirbo Ūkio Prekybos banke Kaune, mokytojavo komercinėje gimnazijoje ir profesoriavo universitete.

Trimakas išlaisvinimo akcijoj

Kartais sakoma, kad karjeros diplomatai nebetinka visuomeniniam darbui, ypač gi politiniam. Esą, diplomatai, perteikdami savo vyriausybės nusistatymus atstovaujamo krašto vyriausybei, apsiprantą su diplomatine strategija ir nebetenką visuomeniniam ir politiniam darbui reikalingų polėkių. Dr. Trimako veikla įrodė ir patvirtino priešingą tezę. Jis liko užgrūdintu politiku.

Pirmąją okupacijos dieną gimė rezistencija prieš laisvės ir nepriklausomybės grobikus. Kilo gaivališkai, spontaniškai ir greitu laiku išaugo į platų sąjūdį, kurin jungėsi visi gyventojų sluoksniai ir visos srovės. Ši rezistencijos dvasia pagimdė Aktyvistų Frontą. Iš to *fronto* ir kitų sąjūdžių išsivystė Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, trumpai Vlikas. Pirmo posėdžio Vlikas susirinko 1943 m. lapkričio 25 d. Visuomenei prisistatė ir savo deklaraciją paskelbė 1944 m. vasario 16 d. Vliko prigimčiai analizuoti ir teisiniams pagrindams nutiesti šis dokumentas yra esminės reikšmės.

Dr. A. Trimakas tuojau tampa Vliko politinės komisijos nariu. Karui baigiantis, pasitraukęs į Vakarus, Trimakas 1945-1946 m. yra Lietuvos generalinis konsulas Tuebingene, prancūzų okupacinėje zonoje, 1946-1947 m. — Balfo įgaliotinis bei Vliko Vykdomosios Tarybos reikalų vedėjas.

Persikėlus 1947 m. gyventi į Jungtines Valstybes, dr. Trimako diplomatinė veikla laikinai nutrūko. Bet kai 1951 m. birželio 1 d. New Yorke susikūrė Lietuvos Laisvės Komitetas, Trimakas į jį įsijungia kaip sekretorius ir pirmininko pavaduotojas. Susikūrus 1954 m. Pavergtų Europos Tautų seimui, dr. Trimakas yra Lietuvos delegacijos vicepirmininkas ir seimo politinės bei socialinės komisijų narys. Vėlesniais metais — politinės komisijos pirmininkas. 1957 m. dr. Antanas Trimakas išrenkamas Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininku.

Trimakas Vlike

Veik septynerius metus dr. A. Trimakas buvo Vliko pirmininku. Per visą šitą laiką Vliko viduje nebuvo jokių konfliktų bei nesusipratimų, kurie būtų sudrumstę darbų darną ir pasitikėjimą. Trimakas buvo autoritetingas pirmininkas, ir per visą laiką niekam nebuvo kilusi mintis jį kuo nors kitu pakeisti. Visos Vliką sudarančios grupės pilnai juo pasitikėjo. Posėdžiuose jis sugebėjo nesikarščiuoti, nors ir atsirasdavo neužtarnautų priekaištų.

Priežasties nežinau, bet nė tautininkai nė frontininkai jam simpatijų neturėjo. Kartais net skersakiuodavo. Bet Trimakas jiems nepriekaištaudavo dėl nedalyvavymo Vliko darbuose. Mat, Trimakas buvo tvirtas principe: norėjo, kad visos grupės Vlike apsijungtų, bet nesutiko, kad nesančios Vlike grupės pažeistų Vliko prigimtį, autoritetą ir Vliko demokratiją. Jis sunkiai pergyveno susiskaldymą, nuoširdžiai siekė visų sugrįžimo ir bendro darbo. Pasitarimuose ar nutarimuose laikėsi šventos tezės: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas (būtinuose reikaluose — vienybė, abejotinuose — laisvė, visuose reikaluose — meilė).

"Togetherness" politikos poveikyje Amerikai pradėjus mažiau domėtis Sovietų pavergtosios Centro ir Rytų Europos laisvės atstatymo byla ir mažiau remti laisvinimo kovą, velionis Trimakas ypatingai ėmė rūpintis atstatyti laisvinimo organizacijos vieningumą pačių lietuvių tarpe. Todėl jis su pasitenkinimu sutiko Lietuvos Atgimimo sąjūdžio atėjimą į Vliko sudėtį. Jis taip pat labai daug vilčių dėjo į vlikinių ir užvlikinių organizacijų atstovų pasitarimus vienybei atstatyti. Jeigu šiandien toji vienybė atstatyta, daug nuopelnų priklauso ir dr. Trimakui.

Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės reikalui A. Trimakas yra atlikęs daug reikšmingų žygių Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir kituose kraštuose.

Turėdamas daug visokių darbų kitur, jis surado laiko ir darbui krikščionių demokratų eilėse. Lietuvių krikščionių demokratų svarbesniuose pasitarimuose ir suvažiavimuose buvo ne tik nuolatinis dalyvis, bet dažniausiai pranešėjas ar paskaitininkas. Gyvai reiškėsi ir tarptautiniuose krikščionių demokratų sąjūdžiuose. Nuo 1954 metų jis buvo Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Unijos (CDUCE)

vykdomojo komiteto vicepirmininku ir keliais atvejais buvo deleguotas atlikti svarbių misijų.

1956 metais kaip CDUCE atstovas lankėsi Pietų Amerikoje. Kelionės tikslas buvo užmegzti santykius su Pietų Amerikos krikščionimis demokratais, susipažinti su tų kraštų socialiniu bei politiniu gyvenimu ir gauti paramos pavergtųjų Europos kraštų laisvės kovoje. Ta proga jis aplankė Čilę, Argentiną, Urugvajų ir Braziliją. Ten matėsi su tų kraštų prezidentais, ministeriais pirmininkais bei kitais žymiais pareigūnais.

1957 m. CDUCE delegavo dr. A. Trimaką į Pietų Ameriką antrą kartą dalyvauti tarptautiniame Krikščionių Demokratų kongrese Sao Paulo mieste, Brazilijoje. Po šio kongreso, kuriame panaudojo visas progas iškelti Lietuvos ir kitų pavergtųjų Europos kraštų reikalus bei komunizmo pavojų laisvajam pasauliui, jis dar aplankė, jau kaip Vliko pirmininkas, Braziliją, Argentiną, Čilę, Kolumbiją, Venezuelą ir Panamą.

1952 metų vasarą dalyvavo Laisvųjų Pasaulio Teisininkų kongrese Berlyne. Jis buvo to kongreso rezoliucijų komisijos pirmininkas. Kongrese padarė pranešimą apie civilinės ūkio teisės laužymą okupuotoj Lietuvoj. Kongresas pasmerkė Lietuvoje vykdomą genocidą ir ragino vyriausybes ratifikuoti Genocido konvenciją. Kongresas įsteigė egzilų teisininkų biurą. Ta proga Trimakas aplankė Laisvosios Europos universitetą Strasbourge. Jis buvo Lietuvių Teisininkų D-jos centro valdybos narys.

Kultūrininkas

Dar grįšiu prie A. Trimako Lietuvos laisvinimo veiklos, bet noriu įpinti į jo darbų vainiką ir kultūrininko žiedą.

Nepriklausomos Lietuvos pradžioje, pertvarkant žemės ūkį iš javų ūkio į daug pelningesnį gyvulių ir gyvulinkystės produktų gamybos ūkį, labai smarkiu tempu ūkininkai buvo telkiami į kooperatines žemės ūkio kredito draugijas ir į pieno perdirbimo bendroves. Ūkininkų Sąjunga, kuri iki 1923 metų veik išimtinai rūpinosi tik Lietuvos ūkininkų politiniu atstovavimu Lietuvos demokratiniam seime, nuo 1923 pradėjo organizuoti ūkininkus ir į minėtas kredito bei pieno perdirbimo kooperatines bendro-

ves. Velionis Antanas Trimakas, kaip ir jo vyresnysis brolis Dionyzas, įsijungė į šį kooperatinį ekonominį Ūkininkų Sąjungos veikimo sektorių. Dionyzas įsijungė į ūkininkų kredito draugijų organizavimą, Antanas — į pieno perdirbimo bendrovių organizavimą.

Okupacijos laikais, kaip minėjau, Trimakas mokytojavo ir dirbo banke. Vėliau Tuebingene tremtyje mokė lietuvių gimnazijoje 1945-1947 m. 1947 m. ėjo Balfo įgaliotinio pareigas Vokietijoje. Jis nesibaidė kultūrinio darbo, bet daugiau mėgo mokyklą.

Trimakų šeima atvyko Amerikon 1947 m. Kaip visi tremtiniai, taip ir Trimakų šeima turėjo ieškoti darbo. Antanas gana greit pradėjo dėstyti prancūzų ir rusų kalbas Gannon kolegijoje, Erie, Pa. Kolegija didžiavosi, turinti profesorių mokantį šešias kalbas. Bet jam kalbų mokslas ne buvo prie širdies. 1950 m. atsikelia į New Yorką ir gauna vietą Seton Hall universitete dėstyti ekonomiją. Kurį laiką buvo jo Business Administration mokyklos vedėjas. Pradėjęs dirbti Free Europe, paskui Vlike, mokykloj dirbdavo tik vakarais. Tokios ilgos darbo valandos turėjo išsemti jo jėgas. Vlike atlyginimo negavo. Free Europe nutraukė atlyginimą nuo 1964 sausio 1. Pragyvenimo išlaidos vis didėjo, todėl jis buvo priverstas tęsti profesoriavimą ir kartu dirbti laisvinimo darbą. Širdies priepuolius jau buvo turėjęs 1951 ir 1952, gi 1964 sausio 27 rytą įvykęs buvo trečias ir paskutinis.

Velionis buvo giliai tikintis ir praktikuojantis katalikas. Visi jį pažino kaip kataliką intelektualą. Priklausė Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijai. Jis buvo vienas iš stipriųjų katalikų bendruomenės šulų.

Ne tik mes netekom darbininko, bet ir kiti baltiečiai, lenkai ir kitos pavergtos tautos. Visi jaučiame didelį nuostolį. Jis priklausė Pabaltiečių Komitetui, ten planavo, dirbo, redagavo Baltic Review, Revista Baltica. Su lenkais užmezgė politinius ir kultūrinius ryšius. Jis buvo autorius Lietuvių - Lenkų Konvencijos, kuri niekad nebuvo ratifikuota.

Man tenka daug metų vadovauti Rytų ir Centro Europos kilmės Amerikiečių Konferencijai. Dr. Trimakas ir Vaclovas Sidzikauskas man padėjo organizaciniame darbe. Padėjo patarimu ir darbu. Ypač dr. Trimakas buvo visų

tautų išlaisvinimo iš Rusijos imperijos šalininkas. Valstybės departamentui ir Jungtinėms Tautoms siuntinėti memorandumai prieš rusų kolonializmą. Pavergtųjų Tautų seimas pajus tuštumą, nes jis buvo jų politinės komisijos pirmininkas. Todėl albanai, bulgarai, estai, latviai, lenkai, rumunai, ukrainai, čekoslovakai ir vengrai labai jautriai pergyveno A. Trimako netikėtą mirtį ir reiškė mums nuoširdžią užuojautą. Daug kartų jiems paskaitas skaitė, buvo jų referentas sesijose ar suvažiavimuose. Jo raštų vien angliškai būtų geras tomas. Kiek jis parašė lietuvių kalba po Antrojo pasaulinio karo, ypač Vlikui pirmininkaudamas, būtų kitas tomas.

Veikla L. Bendruomenėje

JAV Lietuvių Bendruomenė buvo pradėta organizuoti 1951 metais. Oficialia darbo pradžia laikoma 1951 m. lapkričio 18 d. data, kada mano vadovaujamas Laikinasis Organizacinis Komitetas paskelbė specialų JAV LB aktą. Tremtiniai jau veikė savo draugijose, kurios vėliau tapo Bendruomenės apygardomis ar apylinkėmis. Dr. Trimakas aktyviai reiškėsi Bendruomenės organizavime. Dalyvaudavo suvažiavimuose, susirinkimuose ar pasitarimuose. Per visus ketverius komiteto veikimo metus daktaras buvo dažnas mano patarėjas. Dvejus metus ruošėmės pirmajam Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimui. Čia jo patarimai ir pagalba buvo labai vertinami. Į vykdomuosius LB organus jis negalėjo įeiti dėl darbo gausumo kitose lietuviško darbo srityse. Bet rašė spaudoje, kalbėjo susirinkimuose ir per radiją lietuvybės išlaikymo klausimais. Dažnai per Amerikos Balsą kalbėjo į Lietuvą. Dalyvaudavo kultūriniuose sąskrydžiuose ir domėjosi lietuviškuoju gyvenimu. Jam mirus, rastas paskutinis jo rankraštis lietuviškųjų radijo programų klausimu. Jame rašo apie radijo paskirtį, naudą ir vartojimą. Jis iškelia radiją kaip priemonę prieš nutautėjimą, kaip įrankį lietuvių kalbai gerinti, vadovauti lietuvių viešajai veiklai, ginti tautos reikalus ir teises, burti tautiečius kovai dėl Lietuvos laisvės. Jis baigia raštą linkėjimu nugalėti medžiaginius sunkumus ir sutelkti geriausias jėgas radijo programoms praturtinti ir jų tautiniam - kultūriniam lygiui pakelti.

Iš A. Trimako raštų

1963 m. atsišaukime Vasario Šešioliktosios proga dr. Trimakas rašo: "Už savo teises ir laisvę ji (Lietuva) tebesiaukoja ir šiandien... Lenkiame galvas prieš tuos mūsų tautos didvyrius ir didžiuojamės jų idealizmu bei ryžtu... Griežtai smerkiame sustiprintą krašto išnaudojimą bei rusinimą, prievarta primetant mūsų žmonėms rusų kalbą, spaudą ir papročius... Vertiname ir remiame mūsų brolių pasipriešinimą visam, kas svetimųjų jiems jėga primetama... Smerkiame Sovietų veidmainingą politiką, kai jie dedasi kitų žemynų tautų išlaisvinimo rėmėjais, o tuo pačiu metu stengiasi Lietuvą padaryti vis daugiau priklausančią nuo Maskvos... Reiškiame padėką visiems tiems laisvųjų kraštų atstovams Jungtinėse Tautose, kurie atskleidė Sovietų kolonializmą Lietuvoje ir jį pasmerkė. Reikalaujam, kad Vakarai stipriau spaustų Kremlių grąžinti Lietuvai ir kitoms jo pavergtoms tautoms laisvę ir nepriklausomybę... Kol tai įvyks, pavergtiesiems mūsų broliams dar teks nemaža sunkumų pakelti. Bet išsilaisvinimu neabejojame ir kviečiame net ir dideliuose sunkumuose neprarasti vilties ir nenuleisti rankų, bet sukaupti jėgas ir ištverti ligi mūsų garbinga kova už laisvę bus laimėta.

Laisve gi besidžiaugiančius savo tautiečius kviečiame visomis išgalėmis darbu ir ištekliais remti Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto ir jį palaikančių organizacijų pastangas iškovoti Lietuvai laisvę bei kitais įmanomais būdais jungtis į tą kovą" (Darbininkas, 1963 m. vasario 1 d.).

Į šią kovą jungtis jis šaukė visus. "Drauge" 1963 m. birželio 19 d. jis rašo apie jaunųjų akademikų uždavinius: "Vlikas yra kartotinai prašęs įvairias studentų organizacijas ir paskirus jų veikėjus pasinaudoti jo radijo programomis į pavergtąjį kraštą, paruošti tinkamų raštų ir kalbėti į savo kolegas Vilniuje ir Kaune". Toliau daktaras kviečia jaunimą aktingai dėtis prie laisvinimo darbo. Turim pasidžiaugti, kad pernai jaunimas padarė pradžią. Akademikai pamažu įsijungia. Noriu tikėti, kad lietuvių tremties - išeivijos jaunimas taps tuo cementu, kuris jungs visas išeivijos patriotines jėgas vieningam Lietuvos laisvinimo darbui.

Ar gali būti keičiama laisvinimo kovos technika? Į tai velionis dr. Trimakas atsakė teigiamai: "Technika, ne tikslas, gali būti keičiama pagal tai, kaip keičiasi pasaulio įvykiai ir tarptautinės politikos raida. Visi Vakarų politiniai vingiai neatleidžia mus nuo pareigos savo tautai padėti laisvę atgauti. Didžiausia kaltininkė kaip buvo, taip ir pasilieka Sovietų Sąjunga. Prieš Kremlių todėl ir turi būti nukreipti visi mūsų žygiai ir reikalavimai. Į laisvinimo žygius privalo įsijungti visa išeivija".

Apie politinį pasiskirstymą išeivijoje velionio nuomonė buvo tokia: "Tautos politinei diferenciacijai būdingos tos politinės grupės, kurios atstovauja pagrindiniams tautos sluoksniams... Mažai tautai, o juo labiau jos išeivijai, sunku sudaryti stambesnius sambūrius, reiktų todėl mums pasitenkinti mažesniu politinių grupių skaičiumi. Kai kurios galėtų susiblokuoti su sau giminingomis grupėmis, nieko nenustodamos. L. Krikščionys Demokratai, Liet. Darb. Federacija, L. Ūkininkų Sąjunga, Vienybės Sąjūdis ir L. Fronto Bičiuliai galėtų sudaryti vieningą grupinį bloką, kuris galėtų stipriai reikštis Vlike, laisvinimo darbe ir visuomenėje. Tautinės grupės jau yra susiblokavusios Talkoje. Liet. Valstiečiai Liaudininkai galėtų susigrupuoti su Liet. Ūkininkų Partija. Beliktų paskirai veikti Socialdemokratai, LAS ir sritiniai rezistencijos sąjūdžiai, nebent jie kitaip nusistatytų. ("Draugas", 1963 m. lapkr. 13).

Apie diplomatų vaidmenį jis nurodo, kad "visa tai, kas atliktina Lietuvos valstybės tęstinumo pagrindu, yra mūsų diplomatų, kur jie veikia, reikalas. Kur jų nėra, tą spragą turi užpildyti Vlikas. Jis taipgi turi paremti visus diplomatų politinius žygius, kad rodytų, jog jie turi politinę atramą" ("Draugas", 1964 sausio 8).

Auka ir darbas Lietuvos išlaisvinimui — mūsų šūkis, pasakė Vliko pirmininkas savo žodyje visiems lietuviams ("Darbininkas", 1964 m. sausio 7 d.). Per septynerius metus jis bendradarbiavo su Amerikos Lietuvių Taryba. Abiejų buvo bendras darbas ir bendros aukos. Alto pirmininkas 1964 m. kovo 5 d. man rašo: "Labai dažnai teko susirašinėti su velioniu, svarstant įvairias Lietuvos išlaisvinimo problemas ir veiksnių bendradarbiavimo reikalus. Bent porą kartų per metus susitikdavome veiksnių vadovybių konferencijose ir kitomis progomis. Miela buvo su velio-

niu koresponduoti ar asmeniškai susitikti bei pasikalbėti, nes jis visada būdavo gerai informuotas tarptautinės politikos reikaluose, gerai ir greit susivokdavo, ką ir kaip reikia veikti vienoj ar kitoj situacijoj, susietoj su lietuvių tautos pastangomis išsilaisvinti.

Iš dažno mudviejų susirašinėjimo bei pasikalbėjimų susidariau nuomonę, kad velionis buvo nepaprastai kruopštus ir Lietuvos išlaisvinimui dirbo dideliu atsidavimu ir pasiaukojimu. Man yra žinoma, kiek jėgų jisai yra aukojęs, kaip nuoširdžiai jis stengėsi bendradarbiauti su mūsų Altu ir kitais veiksniais bei bendrinėmis organizacijomis". Taip rašo Šimutis.

Prieš mirtį daktaras labai apgailestavo, kad finansinė parama Vlikui neaiškioj padėty, bet džiaugėsi, kai Altas vis dar remia Tautos Fondą. Bet velionio noras buvo, kad Tautos Fondo finansinė padėtis turėtų susitvarkyti taip, kad ji nepriklausytų nuo kieno nors malonės. To mes siekiame. Esu Tautos Fondo valdyboje apie 10 metų, prieš mirtį daktarui pažadėjau dar pasilikti ir kartu paketinau padaryti Tautos Fondą nepriklausomą.

Apie santykius su pavergta tauta jis pareiškė "Drauge" 1963 m. balandžio 20 d.: "Kultūrinis bendradarbiavimas su Sovietų pavergtąja tauta nebuvo ir nebus įmanomas, kol Maskva nepašalins kliūčių ir varžymo laisvai naudotis laisvojo pasaulio ir mūsų išeivijos kūrybiniais laimėjimais. Nieko neduos Maskvos patikėtinių bandymai suorganizuoti šiuo metu laisvųjų menininkų pasirodymus Lietuvoje ir komunistinių meno darbuotojų atsilankymą JAV ir kituose demokratiniuose kraštuose. Visiem pakankamai aišku, ko Maskva tuo siekia".

Dėl sambūvio (koegzistencijos) su Sovietais velionio buvo pareikšta griežta ir mūsų išeivijos nuotaikoms atitinkanti nuomonė: "Tokių, kurie bendrautų su Sovietais, yra tik nereikšmingos išimtys. Mes nesame prieš santykius su pavergtaisiais mūsų broliais. Priešingai, juos reikia skatinti. Smerkėme betgi visą laiką ir laikome tautos laisvės reikalo išdavimu, jei kas bendrauja su Lietuvos pavergėjais ar jų agentais, nežiūrint, kur jie būtų — Lietuvoje ar laisvajame pasaulyje". (Eltos inf. Nr. 46, 1963 m. lapkr. 16).

Antanas Bendorius

1969 m. gegužės 19 d. New Yorke mirė Antanas Bendorius. Su jo mirtimi lietuvių visuomenė neteko žymaus geografo, šaunaus mokytojo, daugelio organizacijų aktingo veikėjo, uolaus plunksnos valdytojo ir nemažo skaičiaus knygų ir straipsnių autoriaus.

Antanas Bendorius gimė 1904 m. gegužės 14 d. Giraitėlių kaime, Lazdijų valsčiuje. 1918 - 1926 metais mokėsi Seinų Žiburio gimnazijoje. Be mokslo gimnazijoje, jis jau tada gražiai reiškėsi ateitininkų, skautų, pavasarininkų, šaulių veikloje ir net dalyvavo kautynėse su lenkų partizanais.

1926 m. rudenį mudu su Antanu atsirandame Kaune ir čia kartu studijuojame geografiją pas prof. K. Pakštą, tampame jo draugais ir padėjėjais. Darome plačias ekskursijas po Lietuvą, tyrinėjame Lietuvos žemes ir ežerus. Antanas pasižymėjo proto lakumu, darbe uolumu ir paslaugumu, gyvenime linksmumu ir sąmojum. 1929 m. kartu vykstame vasaros semestrui į Karaliaučiaus universitetą, gaudami prof. K. Pakšto rūpesčiu kuklias stipendijas iš Lietuvių Katalikų Akademijos. Čia gyvename vienam kambary ir turime progos dar geriau vienas kitą pažinti, susipažinti gerai su vokiečių geografijos mokykla. Uoliai dalyvaujame

---

Kas toliau?

Apsistojau ilgėliau, kad paryškinčiau paliktą testamentą jo paties žodžiais ir darbais. Jis jau nebesugrįš. Tad kas toliau?

Netekusi vieno savo profesionalų diplomatų ir pozityvių vadų, lietuvių visuomenė išeivijoje negali sustoti pusiaukelėje. Vienam stulpui išvirtus, reikia statyti jo vieton kitą, kad lietuviškasis laisvinimo rūmas nesugriūtų, bet naujomis pastangomis, naujais šūkiais ir dar didesniu ryžtu pasauliui skelbtų savo troškimus — išlaisvinti pavergtą tėvynę ir jos kenčiančius vaikus iš bolševikinės vergijos... Darbas ir auka išlaisvinti Lietuvai — tebūnie mūsų šūkis!

ANTANAS BENDORIUS

mokslinėse ekskursijose po Kuršių Neriją, Sambų pusiasalį, mozūrų ežerus ir kitas Rytprūsių vietas.

Mudviejų keliai kiek išsiskyrė, kai, 1931 m. baigęs Vytauto Didžiojo universitetą, gavau Rockefellerio stipendiją studijoms Berlyne.

A. Bendorius daugiausia buvo atsidėjęs mokytojo darbui: 1930-1935 metais jis mokytojavo Kaune ir Klaipėdoje, 1935-1940 metais buvo Pedagoginio instituto lektorius, 1945-1948 metais tremtyje buvo Wiesbadeno ir Hanau stovyklose lietuvių gimnazijų mokytojas, 1950 - 1953 metais — Brooklyno šeštadieninės mokyklos vedėjas ir mokytojas.

Daug rašė ir spaudoje. 1931 - 1932 metais paruošė vadovėlius už akių mokytis. 1931-1944 metais Lietuvių Enciklopedijai tvarkė geografijos skyrių, o nuo 1953 metų buvo tos Enciklopedijos redakcijos narys ir geografijos skyriaus redaktorius. Šis jo darbas ypatingai yra reikšmingas ir atžymėtinas, juoba, kad jis buvo atliktas po reguliaraus darbo duonai pelnyti. Tam darbui jis paskyrė didžiąją dalį savo laisvalaikio ir atostogų. Iš viso pateikė, kaip pats yra pasisakęs, 7,356 gabalus ir gabalėlius, sudarančius 117,000 eilučių. *Tai milžiniškas darbas!* Gražus paminklas savo gyvenimui.

Atskiromis knygomis jis yra išleidęs Europos geografiją 1943, Argentiną 1947, Europą 1948 ir Lietuvos geografiją 1953 m. Nemaža jo buvo rašyta "Ryte", "Naujoje Romuvoje", "Jūroje", "Ateity", "Eglutėje", "Drauge" ir kt.

Visuomeninių pareigų jis yra turėjęs visokeriopų. Jų čia ir išminėti neįmanoma. Jis yra buvęs Vilniui Vaduoti Sąjungos centro komiteto narys, Akademinio Turizmo klubo pirmininku, Lietuvos Geografinės Draugijos vienas iš steigėjų, Lietuvos miestų katalikiško jaunimo Vytis pirmininkas, Wiesbadeno lietuvių tremtinių komiteto vicepirmininkas, New Yorko lietuvių tremtinių draugijos pirmininkas, Krikščionių Demokratų Sąjungos centro komiteto narys. Šitose pastarose pareigose vėl tekdavo su Antanu susitikti ir patirti jo tolerantiškumą įvairių pažiūrų žmonėms, aštrų ir kritišką galvojimą, plačią patirtį ir pažintis. Su Antanu sueidavome Brooklyne ypač tais atvejais, kai čia atvykdavo mūsų profesorius dr. K. Pakštas. Tada kartais ištisus ilgus vakarus praleisdavome kartu, vis nebaigdami gvildenti įvairių Lietuvos problemų, jos sienų ir jos ateities perspektyvų.

Pats paskutinis su A. Bendoriumi susitikimas buvo šiais metais, kai mudu kartu patekome į komisiją tikrinti Lietuvių Bendruomenės projektuojamą išleisti Lietuvos geografinį žemėlapį. Vėliau jis man rašė, kad mokykloms leidžiamam žemėlapyje nereikėtų dėti "tos istorinių sienų makalynės". Šis darbas, kaip ir daug jo sumanymų, buvo staiga mirties nutrauktas. Te Gerasis Dievulis priima Tave į savo Karalystę.

Vladas Viliamas

Aleksandras Stulginskis

LEONARDAS ŠIMUTIS

Žinia, kad š. m. rugsėjo 22 d. Kaune mirė Aleksandras Stulginskis, mane liūdnai nuteikė. Manau, kad ir daugelis, kurie pažinojo velionį ir žino apie jo suvaidintą vaidmenį lietuvių tautos gyvenime, ypatingu būdu pergyveno šio žymaus tautos vyro, veiklaus ir išmintingo valstybininko netekimą.

Velionis yra paskutinis miręs iš dvidešimt mūsų tautos vyrų, pasirašiusių Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktą 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje. Šio didelio dokumento pasirašiusių tarpe Aleksandras Stulginskis yra viena iškiliausių, ryškiausių ir veikliausių asmenybių, atkuriant laisvą ir nepriklausomą Lietuvą.

Ir prieš 1918 m. vasario 16 d. A. Stulginskis buvo veiklus. Jis uoliai ir efektingai veikė Lietuvos Taryboj, privedusioje tautą prie paskelbimo Lietuvos nepriklausomybės. Jis gana daug rašė tuo metu Vilniuje ir Kaune spausdinamuose lietuvių laikraščiuose, žadindamas krašte tautinę sąmonę, keldamas laisvės šūkius. Kaip agronomas, rūpinosi Lietuvos žemės ūkio kultūra. Tai jis laikė svarbiu dalyku, nes aiškiai žinojo, jog Lietuvos gerovė ir jos ateitis pareina nuo žemės ūkio lygio pakėlimo.

Kai tauta pajudėjo žengti keliu, vedančiu ją į laisvą ir nepriklausomą gyvenimą, A. Stulginskis buvo pirmose tų žygių vadų gretose.

Kūrėsi valstybė, kūrėsi ir politiniai sąjūdžiai — partijos. A. Stulginskis dalyvavo tuose sąjūdžiuose. 1917 m. drauge su kitais katalikų veikėjais bei vadais organizavo krikščionių demokratų partiją, kuri tiek rinkimuose į Steigiamąjį seimą, tiek pačiame St. seime, tiek viso valstybinio aparato organizavimo darbe suvaidino milžinišką vaidmenį. Tam tikrą laiką jis buvo krikščionių demokratų pirmininkas. Tik kai buvo suorganizuota Lietuvos Ūkininkų sąjunga, A. Stulginskis perėjo jon ir tos sąjungos sąraše buvo

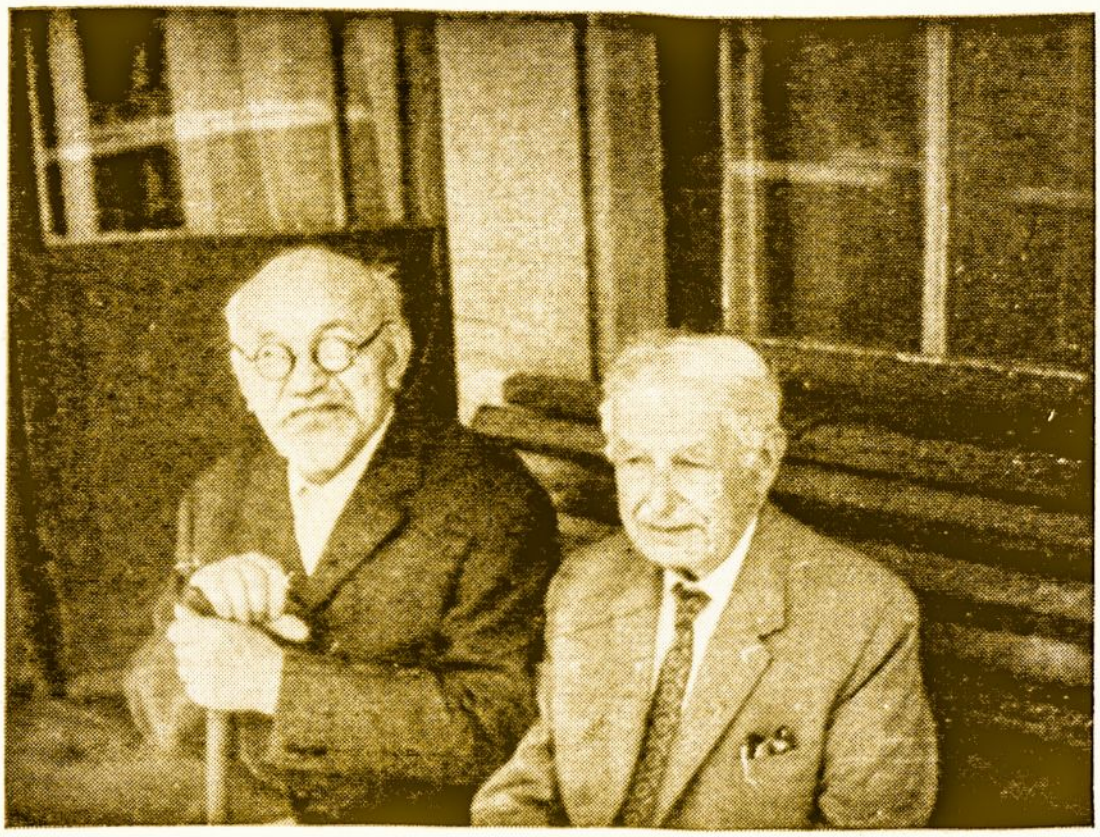

Aleksandras Stulginskis ir Petras Klimas

išrinktas Steigiamojo seimo atstovu. Toje sąjungoje jisai pasiliko visais laikais ir, kol sąlygos leido, joje darbavosi ir visur ją atstovavo.

Vilniaus lietuvių konferencijoj 1917 m. buvo išrinktas Lietuvos Tarybos nariu. Joje gynė krikščionybės dėsnius, kuriais katalikiškos partijos siekė atkurti Lietuvos valstybę. Taip pat tvirtai stovėjo už tai, jog Lietuva būtų atkurta demokratiniais pagrindais. Kai savo laiku buvo užsimota įpiršti Lietuvai monarchiją ir karalium kviesti Vokietijos princą Urachą, Stulginskis buvo vienas tų, kurie griežtai pasisakė prieš monarchiją ir taryboje balsavo prieš ją.

1920 m. gegužės 15 d. susirinkus Steigiamajam seimui, Aleksandras Stulginskis buvo išrinktas jo pirmininku. Pabrėžtina, kad jis savo pirmoje kalboje matė reikalą paneigti priešų skleidžiamą pasauliui megalystę, būk lietuvių tauta neturinti jokios politinės sąmonės. Jis pabrėžė: "Rinkimuose dalyvavo daugiau kaip 90 proc. piliečių, tai yra toks didelis nuošimtis, koks retai kur pasitaiko pasau-

ly". Čia jo pareiškimas turėjo didelį svorį ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir užsienyje. Juo džiaugėmės ir mes, Amerikos lietuviai, nes ir Amerikoje buvo skleidžiami melai, kad lietuvių tauta nesanti pribrendusi prie laisvo ir nepriklausomo gyvenimo. Mūsų "broliai" lenkai pridėdavo, kad, girdi, lietuviai tiek mažai teturį inteligentų, kad net prezidento neturėsią iš ko išrinkti.

Steigiamajam seimui priėmus nutarimą, kad jo pirmininkas eina ir krašto prezidento pareigas, Aleksandras Stulginskis savaime tapo ir Lietuvos prezidentu. 1922 m. rudenį priėmus valstybės konstituciją ir pravedus rinkimus į pirmąjį Lietuvos seimą, A. Stulginskis išrinktas prezidentu, laikantis valstybės konstitucijos dėsnių. Juo išbuvo iki 1926 m. birželio 7 d.

Eidamas svarbias Steigiamojo seimo ir prezidento pareigas, pasižymėjo nepaprastu rūpestingumu ir darbštumu. Ypač akylai stebėjo seimų darbus ir kruopščiai studijavo pateiktus seimui įstatymų projektus. Stebėjo ir vyriausybių darbus, dažniausiai pats kabinetų posėdžiams ir pirmininkaudamas. Jis tiek dirbo, kad jam nebuvo laiko važinėti po periferijas, kur jis būdavo dažnai kviečiamas. Jis neieškojo populiarumo. Jam rūpėjo tik darbas. Aš pats po 1926 m. rinkimų, kuriuose pralaimėjo krikščioniškųjų partijų blokas, girdėjau, kad, esą, rinkimai buvę pralaimėti, be kitko, dar ir dėl to, kad pats prezidentas nedalyvavęs rinkiminėje kampanijoje, kad jis nesirodęs ar mažai tesirodęs piliečiams įvairiose vietovėse.

Stulginskio prezidentavimo laikotarpy buvo išleisti pagrindiniai įstatymai, sukurti svarbiausieji tautinės kultūros židiniai, pravesta žemės reforma, įvesta sava valiuta — litas. Tai Lietuvos ekonominį gyvenimą pastatė ant tvirtų pagrindų.

Po 1926 m. rinkimų, perėjęs ten dirbti kaip atstovas, trečiajam seime aktyviai reiškėsi jo darbuose. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo išrinktas seimo pirmininku. Kai krašte įsigalėjo nauja santvarka, iš politikos gyvenimo pasitraukė, pasukdamas į kultūrinę sritį. Be to, rašė laikraščiams, daugiausia žemės ūkio klausimais, palaikė kontaktą su jaunais akademikais. Daug laiko praleisdavo savo ūkyje, kurį buvo įsigijęs Kretingos apylinkėse. Tai buvo

pavyzdinis ūkis (Jokūbavo dvaro centras). Kai 1927 m. pavasarį sumaniau sugrįžti į Ameriką ir užsukau pas jį atsisveikinti, pirmiausia jis mane išbarė, kad nepasilieku Lietuvoje, o po to paprašė mane, kad parduočiau jo ūkį kuriam nors Amerikos lietuviui. Bevartydamas savo archyvą, suradau jo ilgoką man rašytą (jau Chicagon) laišką, kuriame, tarp kitko, aprašo savo ūkį ir jo kokybę, primindamas, kad jis nori parduoti ūkį dėl to, jog planuoja pastoviai apsigyventi Kaune, kad daugiau laiko ir galimybių turėtų dirbti kultūrinį ir visuomeninį darbą. Žinoma, man nepavyko tą ūkį parduoti.

Kaip pastovus spaudos darbininkas, aš turėjau progos stebėti daugelio Lietuvos žymių veikėjų darbus ir gyvenimą. Stebėjau ir A. Stulginskio. Tad, kai 1926 m. pavasarį su šeima nuvykome į Lietuvą, kad ir pirmą kartą susitikęs, jaučiau lyg kalbuosi su senu pažįstamu ir bendradarbiu. Tada aš jau buvau jo kolega, nes ir aš buvau išrinktas į Trečiąjį Lietuvos seimą. Susitikdavome mes dažnai. Turėjau progos velionį iš arčiau pažinti ir įsitikinti, kad tai yra didelis žmogus, principų vyras. Nemėgo daug kalbėti. Retai kalbėdavo ir seimo posėdžiuose. Kalbėdavo tik tada, kai buvo tikras reikalas, kai diskusijose būdavo paliečiami patys rimtieji valstybės reikalai.

1926 m. vasarą seimas posėdžiavo beveik be pertraukos. Mano šeima gyveno Palangoje. Todėl beveik kiekvieną savaitgalį iš Kauno traukiniu važiuodavau pas šeimą. Traukinyje beveik kiekvieną penktadienį sutikdavau seimo atstovą A. Stulginskį, kuris važinėdavo savaitgaliui pas savo žmoną ir dukterį į Jokūbavą. Kadangi miegamojo traukinyje neimdavome, per naktis kalbėdavomės įvairiais valstybiniais, kultūriniais ir socialiniais bei ekonominiais reikalais, kurie jam labai rūpėdavo. Tuo būdu turėjau progos dar giliau Stulginskį pažinti kaip valstybininką ir politiką, kietai stovintį už savo religinius ir politinius įsitikinimus. Nesakyčiau, kad jis, kaip žemaitis, būtų buvęs užsispyręs. Savo pareigose ir kaip prezidentas, ir kaip seimo atstovas, ir kaip valstybininkas bei visuomenininkas buvo konservatyvus ta prasme, kad jis prieš kiekvieną savo veiksmą, ne po vieną, bet po kelis kartus pagalvodavo, kad nesuklystų, kad valstybei ar kam kitam nepakenktų.

A. Stulginskis mylėjo Lietuvos žemę, kurią jis apleido

tik tada, kuomet okupantai bolševikai prievarta išvežė jį ir jo žmoną į tolimuosius Rusijos kraštus, kuriuose jis daug iškentėjo. Jis pasiliko Lietuvoje ir I ir II Pas. karo metais.

Lietuvos žemės meilė jį paskatino išeiti iš Kauno kunigų seminarijos, kurią jis jau visai buvo baigęs ir tik trūko šventimų į kunigus. Vadovybė, jo prašoma, šventimus atidėjo vieneriems metams, kuriuos jis sunaudojo gilinimuisi teologijos ir filosofijos moksluose Austrijoje.

Pajutęs, kad Lietuva reikalinga daugiau kultūros, kad Lietuvos ūkininkas turi turėti daugiau šviesos ir žinių kaip savo žemę kultyvuoti, kad ji būtų našesnė, jis kunigu netapo, bet išėjo agronomo mokslus užsienyje, kad sugrįžęs Lietuvon geriau galėtų jai pasitarnauti. Bet jis visais laikais pasiliko ištikimas savo religijai, ją praktikavo ir ją kiekviena proga gynė. Tad ir tuo atžvilgiu parodė savo tikrai tvirtą ir kietą principiškumą. Tokie vyrai, kaip žemaičiai sako, neauga ant kelmo. Velionis buvo "kai ąžols tvirts prie Nemunėlio" ... Prie mylimo Nemunėlio (Kaune) antrasis Lietuvos prezidentas Aleksandras Stulginskis ir baigė savo kelionę šioje žemėje.

Velionis buvo gimęs 1885 m. vasario 26 d. Kaltinėnų vals., Tauragės aps. Žmona Ona (Matulaitytė) mirė prieš kelis metus. Taip pat Kaune. Duktė — gydytoja Aldona, dr. Juozevičiaus žmona, gyvena Chicagoje.

KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ ŠEIMOJE

Pirmas USA židinys

South Bend, Indiana, susiorganizavo pirmas Amerikoje krikščionių demokratų židinys. Įstojo 40 narių. To židinio pagrindinis tikslas bus siekti gydyti dabartinę visuomenę, išgyvenančią dvasinį nuopuolį. "Reikia sukurti naują darbo ir solidarumo civilizaciją, kurios centre būtų žmogus ir kurią valdytų meilė žmogui". Tai nėra politinis sąjūdis pilna to žodžio prasme. Tai ideologinė grupė, kuri skleis krikšč. demokratų idealus, kad jie galėtų būti gyvendinami politinėje veikloje. Grupė kritikuoja ir respublikonus ir demokratus už tai, kad jie pirmoj vietoj gina partijų reikalus, gi visuomenės poreikius nustumia į antrą, net trečią vietą. Sąjūdis smerkia individualizmą ir kolektyvizmą, nes abudu pažeidžia žmogaus laisvę ir ilgainiui išsigema į vienokią ar kitokią diktatūrą. Jis pabrėžia, kad socialines problemas reikia spręsti vadovaujantis krikščionybės normomis, o ne pragmatizmu.

Krikšč. dem. sąjūdis galįs būti tinkamai įgyvendintas tik demokratinėje santvarkoje, todėl piliečiai kviečiami aktyviai ir masiniai dalyvauti sąjūdžio veikloje ir konstruktyviai įtaigoti miestų tarybų darbus, organizuoti konferencijas, seminarus, kviesti į bendrą darbą kitas visuomenines organizacijas.

South Bend įsikūręs krikšč. demokratijos židinys gali išsivystyti į stiprią naują politinę grupę. Tai būtų svarbu, nes USA gyvenimas rodo, kad dabartinių politinių partijų neužtenka. Piliečių politinė diferenciacija yra žymiai įvairesnė, todėl daug kas negali įtilpti į dabartines partijas.

KD L. Amerikoje

Venezuelos nauju prezidentu išrinktas krikšč. dem. (COPEI) kandidatas Rafael Caldera. Nedidele, bet aiškia dauguma. Tai antra P. Amerikos valstybė, išsirenkanti prezidentu krikščionį demokratą.

Laimėjimą nulėmė nauja radikali programa, įsijungimas į COPEI daug jaunimo ir intelektualų, neturinčių suteptos politinės praeities. COPEI yra tapusi Venezuelos masine organizacija. Ji sugebėjo pasiųsti į 15,000 rinkiminių taškų savo atstovus, kad apsisaugotų nuo rinkimų davinių klastojimo.

Calderai nebus lengva demokratiškai valdyti kraštą, nes jo grupė neturi daugumos parlamente.

Čilė buvo pirmoji L. Amerikos valstybė, išsirinkusi prieš ketverius metus krikšč. demokratą Frei prezidentu. Tada jie laimėjo daugumą ir parlamente, bet neturėjo daugumos senate. Gi šis buvo labiau konservatyvus už pirmuosius rūmus, todėl trukdė ir tebetrukdo krikšč. dem. programos vykdymą.

Krikšč. dem. sąjūdis plečiasi ir kitose .P. Amerikos valstybėse. Kolumbijoj sėkmingai veikia krikščionių socialdemokratų partija. Ekvadore, Paragvajuje, Argentinoje krikščionys demokratai vis giliau veržiasi į politinį ir socialinį gyvenimą. Čia daug padeda pastaruoju laiku vis stiprėjanti veikla kunigų, reikalaujančių

ūkinių - socialinių reformų. P. Amerikoje krikščioniškoji demokratija savo veiklą remia didžiosiomis popiežių socialinėmis enciklikomis. Ji atmeta karą kaip priemonę tarptautiniams ginčams tvarkyti ir reikalauja pagrindinių ūkinių - socialinių reformų. Jų nemėgsta toji mažuma, kuri tebeturi savo rankose žemę ir kitus turtus.

KD sąjūdis Japonijoje

Japonijos katalikų grupė prieš šešerius metus buvo suorganizavusi sambūrį, kuris turėjo surasti būdus, kaip pritaikinti Jono XXIII enciklikų Mater et Magistra ir Pacem in Terris idėjas politinei veiklai. Trims metams praėjus įsikūrė "Raphael" s-ga, kurią remia daugelis krikščioniškų bendruomenių.

Dabar abudu vienetai susijungė ir sudarė Japonijos krikščionių demokratų centrą. Jo pagrindiniai uždaviniai yra šie: sukurti pasaulinę federaciją branduoliniams ginklams panaikinti ir tarptautinei taikai užtikrinti, įgyvendinti socialinį teisingumą ir plėsti apšvietą.

Tų tikslų siekdamas, centras sudarė penkis komitetus: tarptautinio bendradarbiavimo, socialinio teisingumo, švietimo - mokyklų, socialinės tarnybos ir bendradarbiavimo su religiniais sąjūdžiais. Krikščionių demokratų sąjūdžio idėjos Japonijoje ikšiol nebuvo žinomos, bet tam Centrui jau pasisekė su savo žodžiu viešai pasirodyti ir dėmesio susilaukti.

Pirmasis sąjūdžio vadas buvo T. X. Nakamura. Jam mirus, vadovybę perėmė Petras Sowada, Raphael sąjungos įkūrėjas ir dabartinis Xavier Fondo direktorius. Jau septyni parlamento nariai nekrikščionys prisidėjo prie to sąjūdžio. Laukiama prisijungiant ir krikščionių, kurių parlamente yra 30.

Yra gyvybė Čekoslovakijoj

Nepriklausomoj Čekoslovakijoj krikščionys demokratai buvo stiprokas politinis vienetas su balsu vyriausybėje. Komunistams 1948 m. smurtu pagrobus valdžią, kitų partijų veikla buvo užglušinta. Formaliai jos nebuvo uždarytos, tik suvarytos į vadinamąjį Tautinį Frontą, kurio vadovas buvo kompartijos paskirtas politrukas. Novotnio valdymo laikais jokios savystovios veiklos nebuvo — Frontas buvo naudojamas kokiam nors kompartijos veiksmui pritarti.

Prieškariniai krikščionys demokratai komunistinėj Čekoslovakijoj žinomi kaip Liaudies partija. Kai 1968 m. pavasarį atėjo į valdžią reformininkai su Dubčeku, liaudies partija, pasilikdama Tautiniame Fronte, pradėjo pamažu organizuotis savystoviai ateities veiklai. 1968 m. kovo mėn. centro komitetas priėmė naują programą, kurią turėjo patvirtinti suvažiavimas, bet jis jau nebesuspėjo įvykti dėl Rusijos įvykdytos okupacijos. Bet 1968 m. gruodžio mėn. įvyko dar partijos centro komiteto ir provincijos padalinių atstovų pasitarimas. Ta proga partijos gen. sekretorius Jan Paulį pranešė, kad Dubčeko reformų įtakoje įstojo į partiją 71,000 naujų narių, iš kurių 25 proc. darbininkų, 25 proc. žemdirbių ir 50 proc. kitų profesijų.

Partija leido šiuos laikraščius-žurnalus: Lidova Democratie, Na-

sa Rodina ir Obrada. Paskutiniai du įkurti 1968 m., Lidova Democratie ėjo ir Novotnio laikais, tik turėjo dėti daug žinių ir apie kompartijos veiklą. Kaip jiems dabar sekasi, žinių tuo tarpu neturime.

Ispanijoj areštuojami

1969 m. pradžioje Barcelonoje (Ispanija) buvo areštuoti ir įkalinti šeši asmens. Ir visi krikščionių demokratų veikėjai: įžymūs visuomenininkai, mokslininkai, advokatai ir du teisių - ekonomikos studentai. Jie kaltinami priklausę nelegaliai organizacijai ir skleidę jos doktrinas. Mat, dabar Ispanijoj draudžiamos politinės partijos ir kitokios organizacijos, kurios nėra oficialių režiminių sambūrių padaliniai. Suimtiems gresia 8-12 metų kalėjimo.

Maždaug tuo pat laiku Madride buvo suimta kita krikščionių demokratų veikėjų grupė. Tie areštai neprisidėjo prie Franco režimo stiprinimo.

Pasaulinis kongresas prieš Lietuvos pavergimą

Š. m. gegužės gale Montevideo, Urugvajuje, įvyko III-sis Pasaulio Jaunųjų Krikščionių Demokratų kongresas, kuriame dalyvavo atstovai iš Europos, Azijos ir Pietų Amerikos kraštų. Kongrese pilnateisiu nariu dalyvavo ir lietuvių jaunųjų krikščionių demokratų atstovai. LKDS stebėtojo teisėmis atstovavo Lietuvos pasiuntinybės Montevideo spaudos attache K. Čibiras-Verax. (Jaunieji krikščionys demokratai visų partijų ir sąjungų pirmininkus pakvietė to kongreso garbės svečiais. K. Čibiras atstovavo LKDS pirmininką).

Kongresas vyko ypatingose P. Amerikos politinėse sąlygose, kur Kremliaus ranka yra ypatingai aktyvi ir dažnai įsiskverbusi į pačius patriotiškiausius sąjūdžius. Simpatijų jaučiasi ir kai kuriuose P. Amerikos jaunųjų KD sąjūdžiuose. Vienok daugumas kongreso dalyvių gebėjo blaiviai žvelgti į komunizmą ir padaryti atitinkamas išvadas. Lietuvių ir kitų europiečių pastangomis priimta labai prasminga rezoliucija Baltijos kraštų pavergimo klausimu:

"Prieš 25 metus Baltijos valstybės buvo okupuotos sovietinio imperializmo brutalia militarine jėga. Visos religinės, politinės, kultūrinės ir kitos teisės yra paneigtos. Didelis skaičius šių šalių piliečių buvo uždaryti kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose. Ekonominis išnaudojimas privedė iki baudžiavos vergų atsiradimo. Iš kasdieninio gyvenimo visiškai išskirtas žmoniškumas ir žmogaus teisės".

Ši rezoliucija yra didelis laimėjimas Lietuvos ir kitų pavergtų kraštų laisvės kovoje. Iš vienos pusės tai nusistatymas pasaulinio sąjūdžio, kurio ne vienas narys netrukus taps savo valstybių politiniais vadais. Iš kitos — tai liudija lietuvių politinių sąjūdžių tarptautinės veiklos prasmingumą. Lietuvių visuomenė turėtų į tai atkreipti ypatingą dėmesį, nes tarptautinė veikla yra viena iš pačių tiksliausių priemonių ginti Lietuvos bylą pasauliniu mastu.

Tas pats kongresas priėmė tokią deklaraciją:

1. Kiekviena tauta ir kiekvienas žmogus turi iš Dievo gautą teisę į tautinę ir asmeninę laisvę. Ši brangintina teisė buvo ne kartą patvirtinta tarptautinės teisės normų, Jungtinių Tautų charta ir Žmogaus Teisių deklaracija.

2. Ši šventa teisė buvo ir šiandieną tebėra žiauriai sutrypta Centro ir Rytų Europos pavergtose tautose.

3. Kongresas apgailestauja ir smerkia visus laisvės paniekinimus, nepaisant kur jie bebūtų. Iškilmingai patvirtina savo atsidavimą prigimtom žmogaus teisėm ir tautų apsisprendimui.

4. Kongresas kreipiasi į visas tautas ir vyriausybes prašydamas imtis visų reikalingų priemonių išlaisvinti pavergtas tautas.

5. Kongresas visas bendras savo pastangas kreips nepailstamai kovai už visų laisvę. Šiuo iškilmingu pareiškimu kongresas dar kartą patvirtina savo tikėjimą į išganingus ir patvarius principus, išpažįstamus krikščioniškoje demokratijoje, kuri yra atsidavusi šventai žmogaus brolybei, Visagalio Dievo globoje". **KDI**

Jaunieji krikščionys demokratai prieš Sovietų smurtą

Ryšium su Čekoslovakijos okupacija ir Sovietų Sąjungos imperialistiniais siekiais, Tarptautinės Jaunųjų Krikščionių Demokratų Sąjungos komitetas visoms JKD Sąjungoms ir spaudai išsiuntinėjo sekantį pareiškimą.

"Tarptautinė Jaunųjų Krikščionių Demokratų Sąjunga, priėmusi dėmesin masinių demonstracijų, ypač jaunųjų darbininkų ir studentų sukurtą naują situaciją Čekoslovakijoje, nukreiptą prieš Sovietų įgulas, cenzūrą, rinkimų pa-

A. Jeskelevičiūtė ir J. Norkaitis, lietuvių atstovai jaunųjų krikščionių demokratų kongrese Montevideo 1969 m.

naikinimą ir sovietinės spaudos platinimą, bei lygiai desperatišką Karolio universiteto stud. Jan Palach ir Pilseno jaunuolio darbininko Josef Hlavaty aukas bei kitas tragiškas demonstracijas, pareiškia savo giliausią pasipiktinimą imperialistine Sovietų Sąjungos intervencija Čekoslovakijoje ir visišką solidarumą čekoslovakų jaunimui bei visai tautai. Komitetas kreipiasi į viso pasaulio tautas, ypatingai visus krikščionis demokratus, imtis revoliucinės iniciatyvos panaikinti okupacijoms, kurios priverčia tokį jaunimą, kaip čekoslovakų, aukoti gyvybes už savo teises, ir tai XX amžiuje, kuris turėtų būti progreso ir laisvės amžius. Komitetas su pagarba sveikina Čekoslovakijos jaunimo moralinį nusistatymą ir drąsą, kurių vieninteliai ginklai prieš Sovietų tankus ir raketas yra tikėjimas į laisvę, demokratiją ir tiesą". (KDI)

Praeitis dabarties ryžte

Birželio tragedija — trėmimo ir kančios dienos — niekuomet neišblės iš lietuvių tautos sąmonės. Nebuvo tai pirmas nei paskutinis žygis į Sibiro kančią ir mirtį. Sovietinis komunizmas tik vykdė tą pačią genocidinę politiką, kurią anksčiau vykdė caristinis imperializmas.

Lietuvos kryžiaus kelias nėra pasibaigęs ir šiandien. Tauta yra pavergta ir jos vaikai neša skaudžią vergijos naštą. Sovietinis okupantas ir toliau visais būdais siekia sunaikinti lietuvių tautą dvasiniai ir fiziniai.

Ypatingą veiklą sovietinis imperialistinis komunizmas yra išvystęs prieš politinę lietuvių emigraciją, kurios kova už laisvę ir šauksmas į pasaulio sąžinę neleidžia Kremliui įvykdyti savo genocidinio plano, kaip lygiai neleidžia laisviesiems Vakarams užmiršti pavergtos tautos skundo.

Prasmingą taikingos koegzistencijos idėją rusiškasis leninizmas aukoja suskaldyti mūsų jėgas, aptemdyti protus ir nusilpninti valią. Šventą tėvynės meilę okupantas naudoja ciniškiausiems politiniams tikslams siekti.

Prisimindami birželio tragedijos dienas ir šventas aukas, atnaujinkime savo ryžtą kovoti už Lietuvos ir lietuvių laisvę bei prieš sovietinį komunizmą ir rusiškąjį imperializmą. Nepasiduokime Kremliaus vilionėms ir neiškeiskime savo tautos ateities didybės už laikinio sentimento patenkinimą.

Savanorių kraujas nuplovė okupacijos dėmę ir prikėlė Lietuvą laisvam gyvenimui. Birželio tragediją pašventė didingo tautos sukilimo ir partizanų kovų didvyriškos aukos. Nesiliaujanti mūsų kova teatšviečia anų mūsų pirmatakų meilę ir pasiaukojimą Tėvynei ir broliams.

LKDS Centro Komitetas

1969.VI.1

Krikščionių demokratų pasaulio sekretoriato posėdžiai

Š. m. liepos 1-2 d. d. Romoje buvo susirinkęs posėdžiams Pasaulinės Krikščionių Demokratų Sąjungos generalinis sekretoriatas. Posėdžiams pirmininkavo P. Amerikos KD Organizacijos gen. sekretorius Čilės senatorius Reyes Vicuna. Be jo dar dalyvavo Eu-

ropos Sąjungos, Vidurio Europos Sąjungos, Pasaulinio Komiteto, Pasaulio Jaunimo Sąjungos generaliniai sekretoriai bei kai kurių Azijos kraštų krikščionių demokratų vadovaujantys asmenys. Kadangi tuo pačiu metu vyko Italijos Democrazia Christiana XI-sis kongresas, kuriame dalyvavo svečių iš kitų kraštų, gen. sekretoriato nariai plačiau konferavo su Ispanijos, Portugalijos, Švedijos ir kai kurių Rytų Europos kraštų KD atstovais.

Konferencija nagrinėjo politinę padėtį Europoje, Pietų Amerikoje ir Azijoje, ypač išeidama iš fakto, kad krikščioniškoji demokratija sparčiai šiuose kontinentuose plečiasi ir todėl privalo prisiimti dalį atsakomybės už tų kontinentų politiką.

Konferencija palankiai vertino Jaunųjų KD Pasaulinio Kongreso siūlymą pagrindinai išstudijuoti krikščioniškosios demokratijos ideologiją, suvienodinti pagrindinius principus ir surasti vieningą universalinę bazę visam pasauliniam krikščioniškosios demokratijos sąjūdžiui. Nutarta artimiausioje ateityje sušaukti ekspertų suvažiavimą šiam klausimui iš esmės svarstyti.

P. Amerikos atstovai painformavo, jog sekantis P. Amerikos KD kongresas įvyks š. m. rugsėjo 19-21 d. d. Guatameloje. Taip pat tarti besivystančiųjų kraštų ekonominiai ir socialiniai klausimai. Išsamiau juos išsvarstyti kitais metais Maniloje (Filipinuose) bus šaukiama pasaulinė KD atstovų konferencija. Rengimo komisija jau sudaryta ir vyksta paruošiamieji darbai. (KDI)

18-tas Tarptautinis Europos Krikščionių Demokratų Unijos Kongresas Venecijoje, 1968 m. 5-je eilėje lietuvių delegacijos dalis. Iš d. į k. — Dr. P. Karvelis, inž. A. Venckus, B. Šlepetytė-Venckuvienė ir E. Turauskienė.

SUKAKTYS

Vytautas J. Bagdanavičius
(g. 1901.12.26 Šakių aps.)

Pedagogas. Šviesus kunigas (nuo 1949 m. marijonas), judrus visuomenininkas, mokslininkas, rašytojas.

Baigęs vidur. mokyklą ir mokytojų kursus, keletą metų buvo mokytojas. Įšvęstas kunigu, studijavo VDU teologiją (3 m.) ir humanitarinius mokslus (4 m.). Keletą metų vikaras ir vidur. mlų kapelionas. Išeivijoje vienas iš steigėjų Liet. Kunigų S-gos. Vokietijoj suorganizavo ir redagavo Naująjį Gyvenimą. Lietuv. Knygų Klubo vedėjas, buvo Draugo moderatorius. Daugelio žurnalų ir laikraščių bendradarbis. Labai dažnas paskaitininkas. Šv. Jono Apreiškimo knygos autorius.

Savo darbštumu, šakotumu ir paslankumu kun. V. Bagdanavičius visiems patrauklus pavyzdys.

Linkime Jubiliatui ir toliau su nemenkėjančia sveikata ir energija varyti plačią ir gilią vagą lietuviškuose dirvonuose.

Henrikas Idzelis, žemaičių sostinės sūnus,

Kazys Kleiva, vidurio aukštaitis,

Antanas Masionis, knygnešio sūnus dzūkas ir

Antanas Repšys, šiaurės rytų aukštaitis,

— visi keturi ateitininkai — Vytauto Klubo nariai, krikščionys demokratai. Pirmieji du ekonomistai, trečiasis — pedagogas, ketvirtasis — teisininkas (prieš tai — karininkas) — visi VDU auklėtiniai atgyveno po 60 metų.

Jau gimnazijose jie buvo veiklūs ateitininkai. Vėliau universitete aktyvūs visuomenininkai — vytautininkai, pavasarininkų veikėjai. Ir dar vėliau — judrūs, sumanūs, plataus masto visuomeninkai, ne tik pažangūs savo specialybės darbuotojai. Okupacijų metu pogrindžio veikėjai.

A. Repšys — advokatas. Išeivijoj gilino studijas Heidelbergo Un-te. JAV-se, Čikagoje, visą laiką A. Repšys yra tai vienos, tai kitos visuomeninės ar politinės organizacijos vadovybių narys. Dalyvauja spaudoje.

A. Masionis — vidur. moklyklose kalbų mokytojas, direktorius. Buvo Moksleivių Ateitininkų CV pirmininkas. (Dėl protesto už moksl. at-kų uždarymą buvo kalinamas). Bendradarbiavo daugelyje laikraščių ir žurnalų kaip publicistas ir vertėjas. Ir dabar JAV greta kitų visuomeninių darbų daug valandų skiria lituanistiniam švietimui.

H. Idzelis — Lietuvoje bankų tarnautojas ir dviejų Liet. Banko skyrių organizatorius ir direktorius. JAV-se veiklus ALTo, LB, At-kų Sendraugių ir LKDS narys, jautriai įsijungęs į visą šakotą visuomeninį, politinį ir kultūrinį gyvenimą Clevelande. Jau eilė metų nepakeičiamas LKDS CK-to iždininkas.

K. Kleiva — ilgą laiką Lietuvos Banko tarnautojas. Amerikoje veiklus ideologinių ir politinių org-jų narys. Buvo Sendr. At-kų S-gos CV pirmininkas, ilgą laiką ALRKF pirmininkas. Dabar yra Pasaulio Liet. Katalikų Organizacijų pirmininkas.

Mes visi, senesni ir jaunesni, linkime mielam Ketvertukui dar ilgai nepalūžti po sunkaus darbo ir amžiaus našta dėl Dievo mums duotos mūs tėvynės ir geresnio pasaulio žmogaus.

Dr. Domas Jasaitis
(g. 1898.8.18 Kauno aps.)

Veiklus draudžiamojo lietuvių spaudos laikotarpio ūkininko Jurgio Jasaičio sūnus. Didžiojo Karo metu baigęs Voronežo M. Yčo gimnaziją, studijavo mediciną Kijeve, Berlyne (gavo dr. laipsnį) ir keletą metų dirbo Paryžiaus ligoninėse. Ilgiausiai dirbo Šiauliuose. Daug laiko skyrė kovai su džiova. Buvo Šiaulių miesto sveikatos skyriaus vedėjas ir ligoninės direktorius. Vokietijoj Liet. Raudon. Kryžiaus pirmininkas. Nuo 1951 m. JAV dirbo Gaylord Farm (Conn.) sanatorijoje ir 1952-68 m. (iki išėjimo į pensiją) — Tampos (Fla.) džiovos sanatorijoje.

Be veiklaus dalyvavimo visoje eilėje savo specialybės org-jų (Šiaulių Med. Dr-joje, Dr-joje Kovai su Džiova, Liet. Gydytojų S-goje), D. J. daug svorio turėjo ar ir tebeturi visoje eilėje kitų org-jų: didelis šulas At-kų org-jos, buvo Liet. Stud. Dr-jos Paryžiuje pirmininkas, Kalinių Globos vadovybių narys, Šiaulių Kraštotyros dr-jos steigėjas ir vadovybės narys, moksl. šelpti Vilties dr-jos pirm., Liet. Pagražinimo Dr-jos vald. narys, Šiaulių Rotary klubo pirm., Šiaulių miesto Tarybos narys, Šiaulių m. ir aps. Savitarpinės Pagalbos pirm. Dabar LKDS atstovas VLIKo Taryboje.

D. J. žymus kalbėtojas — paskaitininkas. Gausus savo specialybės ir kitų sričių spaudos darbininkas įvairiuose žurnaluose ir laikraščiuose. Dažnai pasirašinėdavo slapyvardžiais. LE medicinos skyriaus redaktorius. Dabar Tėvynės Sargo redaktorius.

Dr. D. J. nuostabaus veiklumo gydytojas, visuomenininkas, politikas. Prieš pusmetį sušlubavo jo širdis. Bet nerami dūšia neleidžia jam ilgai ilsėtis — ir vėl mūsų septyndešimtmetis Jubiliatas be Tėvynės Sargo redagavimo ir veiklos VLIKo Taryboje dar jungiasi į tikrai didelį darbą — yra LKD istorijos leidinio kolektyvo vyr. redaktorius.

Te Dievas laiko jį Lietuvai sveiką ir pajėgų dar ilgus metus!

Stasys Lušys
(g. 1903.8.31)

Šiauliškis. Ekonomistas (1930 m. baigė VD U-te ekonomiką). Lietuvoj dirbo Žemės Banke, buvo Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų pirm. Okupacijų metu veikė pogrindy. Vokietijoj ir vėliau JAV-se veiklus Liet. Taut. Bendruomenės ar LE vadovybių narys ar pirmininkas. Visą laiką, pradedant moksleiviu, veiklus ateitininkas, daugiausia vadovaujančiose pareigose. Priklauso Kęstučio korporacijai ir At-kų Sendr. Sąjungai. JAV-bėse (atvyko 1948 m.) eilę metų buvo LKDS CV vicepirmininkas, Vidur. Europos Krikšč. Dem. Unijos vykd. k-to vicepirm., VLIKo Valdybos vicepirmininkas ir Tarybos narys. Dabar yra Tautos Fondo vicepirmininkas ir VLIKo Politinės ir Teisių K-jos pirmininkas.

Darbščiajam Sukaktuvininkui linkime dar ilgus metus sėkmingai dirbti savo tautos naudai ir žmonių gerovei.

Prof. Pranas B. Šivickis
(g. 1882.9.30)

1968.10.12 mirė Lietuvoj pasaulinio masto mokslininkas - zoologas prof. Pranas Baltramiejus Šivickis.

Jau suaugęs, norėdamas išvengti rusų persekiojimų dėl lietuviškos veiklos, atvyko į JAV. Labai sunkiai dirbdamas, vakarais išėjo vidur. mokyklą. Mokydamas kitus privačiai, pats mokėsi ir gavo gamtos ir laisvųjų menų mokslų bakalaurus. Dirbdamas Čikagos un-te, doktarizavosi. Per Manilos un-tą (Filipinuose), kuriame išdirbo 6 metus, grįžo į Lietuvą.

Įsijungė į Lietuvos mokslo įstaigas ir tvirtai reiškėsi kūrybinga galia. Įsteigė Vilniuj bendr. biologijos ir histologijos katedras. Tyrė Baltijos jūros ir Lietuvos ežerų augaliją. Savo moksliniais darbais, ypačiai sraigių tyrimais, garsėjo plačiame pasaulyje: JAV, Azijoj, Vokietijoj, Anglijoj, Italijoj ... Išspausdino daugybę moks lo darbų Lietuvos ir užsienio žurnaluose.

Nors nuostabiai daug laiko sugaišo su savo moksline veikla Amerikoje ir Lietuvoje, bet niekad neužmiršo ir visuomeninio darbo. Telkė studentus į org-jas. Rinko pinigus Tautos Fondui. Dirbo kurį laiką Draugo redakcijoje. Ir vienur, ir kitur aktyviai dalyvavo krikšč. demokratų veikloje.

Stasys Gabaliauskas
(1904.10.10 - 1969.2.10)

Širdis nebe pirmu puolimu nutraukė daug dirbusio už lietuvybę ir katalikybę, į šešiasdešimtpenktuosius metus įžengusio advokato Stasio Gabaliausko gyvenimo giją. Jo šeimai — žmonai Adelei ir sūnui su šeima mūsų nuoširdi užuojauta.

Kilimo a. a. Stasys žemaitis. Gimnazijoj (Telšiuose) ir universitete (Kaune) S. G. veiklus ateitininkas ir uolus pavasarininkų veikėjas. Vytauto Klubo pirmas pirmininkas. Krikščionių demokratų veikėjas. Geras kalbėtojas. Dalyvavo spaudoje. Su Amerikos lietuvaite Adele Rubliauskaite sukūrė šeimą. Už veikimą pagal minėtųjų org-jų principus ir dvasią buvo kratomas, areštuojamas, kalinamas, tremiamas su šeima. Už nepalankią valdančiai partijai veik lą valdžia atėmė jam advokato teises. Pragyvenimui pasirinko prekybą, kuri jam neblogai sekėsi. Buvo Verslininkų S-gos generalinis sekretorius. Nuo 1940 m. JAV. Dirbo Katalikų Federacijoje. Redagavo "Lietuvių Žinias". Po širdies smūgio (1945 m.) nebegalėjo imtis įtempto darbo. Kol pajėgė, vertėsi daugiausia smulkia prekyba, pramone. Mirė pakelėje pas sūnų į East St. Louis — Clevelande.

Palaidotas Šv. Kazimiero kapinėse Čikagoje.

Pranas Vainauskas
(g. 1899.1.23 Šiaulių aps.)

Visuomenės veikėjas, politikas. Nuo 1911 m. ateitininkas, nuo 1915 m. krikšč. demokratas.

Mokslus ėjo Mintaujoj, Voroneže, Šiauliuose, Kaune. 1919 m. savanoris. Baigė II-ją Karo Mokyklos laidą. Klaipėdos krašto sukilėlis. Žemės Tvarkytojas. Žemės Reformos Dep-to direkt. Aukštas Finansų M-jos tarnautojas. Klaipėdos uosto muitinės viršininkas. Laikinosios Lietuvos vyriausybės

prekybos ministras. JAV nuo 1951 LLK-to, VLIKo narys. Nuo 1927 m. Lietuvoje KDP Centro K-to sekretorius. Apie 10 m. LKDS CK-to pirmininkas JAV-bėse. Ilgalaikis Leono XIII Fondo pirmininkas. Daugelio tarptautinių kr. dem. junginių dalyvis. Dabar VLIKo Valdybos narys. Rašė į laikraščius ir žurnalus politinėmis temomis.

Tikime Aukščiausiojo globos kilniems Sukaktuvininko darbams.

Dr. Balys Paliokas
(g. 1898.3.20 Pasvaly)

Politikos mokslų daktaras. Visada gyvas, geros nuotaikos, draugiškas aukštaitis, nors jau septyniasdešimtmetis.

Vidur. mokslus ėjo Mintaujoj, Panevėžy. Studijavo Kaune (teisę), Berlyne (Aukšt. Prekyb. Inst., universitete), Hagoj (tarpt. teisę), Jenoj. Ilgą laiką išbuvo diplomat. tarnyboj, vėliau tarnavo susisiekimo m-joj. Buvo Prekybos Instituto docentas. Amerikoj dirbo daugely kolegijų, u-tų ir vertėsi prekyba. Dabar dirba Welch (Ohio) kolegijoj.

Visą laiką judrus visuomenininkas. Ateitininkas. Krikšč. demokratas. Plačiai dalyvavo užsienio ir lietuvių spaudoj.

Dar daug daug sveikų metų Jubiliatui linkime.

Albinas Gražiūnas

Veiklus LKDS vadovybių narys, gerai valdąs plunksną, buv. Tėvynės Sargo redaktorius, po širdies smūgio pamažu atgauna sveikatą.

CENTRO KOMITETO PADĖKA

Prel. M. Krupavičiaus pastangomis ir rūpesčiu įsteigtajam **LKDS šimtininkų Fondui** per jo įsteigėją aukojo ir naujais šimtininkais tapo: J. E. Vysk. V. Brizgys, Dr. D. J., Dr. J. Meškauskas, A. Petrauskas, kun. J. Vembrė, prel. dr. J. Tadarauskas, prel. I. Albavičius, kun. P. Ažubalis, kun. J. Patašius, N. ir St. Rauckinai, kun. B. Sugintas, J. Bičiūnienė, A. Repšys, dr. K. Šidlauskas, kun. P. Jakulevičius, dr. K. J. Valiūnas, J. Lieponis, A. Pautienis, Magdal. Šmulkštienė. 35 dol.: P. Mikšys. 10 dol.: dr. P. Meškauskas. Visiems aukotojams reiškiame nuoširdžiausią padėką, kartu vildamiesi, kad visi krikščionys demokratai ir visi krikščioniškosios demokratijos draugai taps šio fondo šimtininkais.

C. K

Krikščioniškosios Demokratijos Istorijos reikalu

Lietuvių Krikščionių Demokratų Tarybos nutarimu LKDS Centro Komitetas pradėjo organizuoti lietuvių Krikščioniškosios Demokratijos istorijos leidimą. Keliatomį veikalą redaguos redakcinė komisija.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

METRAŠTIS IV, VIII - 624 p. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, Roma, 1968.

DR. P. Kalvaitytė - Karvelienė, GYVENIMO VINGIAIS. Atsiminimai, II dalis. Nida Press, London, Gr. Britain.

THE LITHUANIAN WOMAN, Ed. **Birutė Novickis.** Published by the Federation of Lithuanian

Women's Club, Printed by the Franciscan Press, Brooklyn, N.Y., 1968.

VILNIAUS Akademijos reikšmė Katalikų Bažnyčiai ir Vakarų Kultūrai Lietuvoje ir Pirmosios Jėzuitų kolegijos Įsteigimas Lietuvoje — Vilniuje 1570, Msgr. Dr. Jonas Bičiūnas, Roma 1968.

Į LAISVĘ Nr. 45 (82), 46 (83), 1969.

POETRY AND PROSE BROADSHEET I ir 2, Copyright Jurgis Janavičius, 1969, Wentworthville, Australia N.S.W.

LUX CHRISTI, Liepa, Nr. 3 (58), 1969. Leidžia A.L.R.K. Kunigų Vienybė.

Paulius Jurkus, ANT VILNELĖS KRANTO, Vilniaus legendos. Lietuviškos Knygos Klubas 1968.

Alė Rūta, VIENIŠI PASAULIAI. Aplanką piešė P. Jurkus. Spausdino Draugo spaustuvė, 1968.

Stefanija Rūkienė, VERGIJOS KRYŽKELĖSE, Sibiro tremties už rašai. Mecenatas dr. Juozas Dauparas, Viltis, 1968.

SOCIALISTINIS REALIZMAS, red. Domas Velička. Išleido Algimanto Mackaus Knygų leidimo Fondas Čikagoje, Laisvės Kovos Metais 1968.

Vytautas Rimkus, LIETUVIŲ SUKILIMAS VILNIUJE, Printed Nida Press 1969, London, W II, Gt. Britain.

Dr. Alexander Carolus Cursius-Curtius, ĮVEDAMOJI MEDICINOS DISERTACIJA apie Inkstų, Pūslės akmenis. Lotynų kalba, spausdinta Londone 1662. Lietuvių kalba išleido Lietuvių Amerikos Gydytojų Sąjunga, 1967, Čikagoje.

Anthony Paplauskas - Ramūnas, DEVELOPMENT of the Whole Man Through Physical Education, University of Ottawa Press, 1968.

LITHUANIA 700 YEARS, Ed. by Dr. Albertas Gerutis, Manyland Books, New York, 1969.

Pranas Naujokaitis, AUKSINIAI RAGELIAI, Lyrika. Lietuviškos Knygos Klubas, viršelis P. Jurkaus, 1968.

VYSKUPAS PRANAS BRAZYS, išleido Ateitis, 1969. Viršelį piešė P. Jurkus.

Redaktorius prašo gerbiamuosius autorius drauge su straipsniu atsiųsti trumpą resumė ir savo curriculum vitae anglų, prancūzų ar vokiečių kalba.

Nr. 1(29) 1968 klaidų atitaisymas

Psl. 26 turi būti "1940.10.15".

Psl. 43 turi būti "Lietuvių tautos samprata XIV a. buvo pagrįsta kitomis vertybėmis kaip XX a."

Psl. 47 turi būti "Šie Tarybos Akto nuostatai yra saistantieji. Lietuvių tauta per Lietuvos Tarybą nustato kaip turi būti organizuojama Lietuvos valstybė".

Psl. 50 turi būti "4. teisinė valstybės santvarka".

TURINYS

Antanas Ramūnas, Į Kosminio amžiaus aušrą! 1

Kun. V. Bagdonavičius, MIC, Tikėjimas ir politika 10

Kun. V. Zakarauskas, Enciklika Progressio Populorum 30

P. Rimtautas, Sovietinis ateizmas Lietuvoje 37

Dr. P. Mačiulis, Hitlerio suokalbį su Stalinu prisimenant 64

Dr. Vanda Sruogienė, Liublino Unija (1569-1969) 81

Pr. Pauliukonis, Prelatas Mykolas Krupavičius ir žemės reforma 93

Stasys Santvaras, Reta šventė Taikos Slėny (Poeto kan. Mykolo Vaitkaus 85 m. sukaktis) 122

Pr. Naujokaitis, Lietuvių literatūra svetur 139

Vladas Viliamas, Vyskupas Antanas Deksnys 158

Juozas Eretas, Politiškas Pakštas Amerikoje (1950-1960) 161

M. Krupavičius, Vlado Jurgučio dienos po II Pas. karo 171

Prel. J. Balkūnas, Dr. Antanas Trimakas 185

Vladas Viliamas, Antanas Bendorius 198

Leonardas Šimutis, Antrajam Lietuvos prezidentui Aleksandrui Stulginskiui mirus 201

Krikščionių Demokratų šeimoje 206

Klaidų atitaisymas 216

ALp(LKA)1745
1969, Nr. 1

Kaina 3 dol.

90.743110